PROBLEMS OF TRANSLATION FROM TELUGU TO ENGLISH: WITH SPECIAL REFERENCE TO "RAJASEKHARA CHARITRA"

DOCTOR OF PHILOSOPHY
IN
TRANSLATION STUDIES

By

INDIRA PRIYANKA VEERNALA

(Reg. No.10HAPT09)

Supervisor

Prof. KORADA SUBRAHAMANYAM

Centre for Applied Linguistics and Translation Studies

School of Humanities

University of Hyderabad

Hyderabad-500046

December-2014

CERTIFICATE

31.12.2014

This is to certify that the thesis entitled **Problems of Translation from Telugu-English:with Special reference to “Rajasekara Caritra”** submitted by Ms. Indira Priyanka Veernala, bearing Reg. No. 10HAPT09, in partial fulfilment of the requirements for the award of Doctor of Philosophy in Translation Studies is a bonafide work carried out by her under my supervision and guidance.

The thesis has not been submitted previously in part or full to this or any other University or Institution for the award of any degree or diploma.

Supervisor

Prof. Korada Subrahmanyam
Centre for Applied Linguistics and Translation Studies
School of Humanities
University of Hyderabad

Prof. G.Umamaheswara Rao
Director,
Centre for Applied Linguistics and Translation Studies
School of Humanities
University of Hyderabad

Prof. Amitabha Das Gupta
Dean, School of Humanities
University of Hyderabad

DECLARATION

31.12.2014

I, Ms. Indira Priyanka Veernala, hereby declare that this thesis entitled **Problems of Translation from Telugu-English with Special Reference to "Rajasekara Charitra"** submitted by me under the guidance and supervision of Prof. Korada Subrahmanyam is a bonafied research work. I also declare that it has not been submitted previously in part or in full to this University or any other University or Institution for the award of any degree or diploma.

Indira Priyanka Veernala

10HAPT04

ACKNOWLEDGEMENT

I would like to express my gratitude to:

Prof. Korada Subrahmanyam, my supervisor, for his support as well as his suggestions. His expertise, understanding and patience added immensely to my research experience. I am also indebted to him for going through my drafts critically and ensuring the completion of my thesis in due course;

My doctoral committee members; Prof.R.V.R.K.Sastri, for his suggestions, Prof.Pammi Pavan Kumar, for his valuable suggestions and understanding support;

Prof.G.Umamaheswara rao, the director, Centre for Applied Linguistics and Translation Studies, for his immense help and interminable support; I heartily thank him for giving me an opportunity to do research here.

Prof. Panchanan Mohanti and Shivarama Padikkal, I also thank them for all support and encouragement.

Dr.K.Rajyarama and Dr. Sriparna Das, I also thank them for enriching my thesis in the form of suggestions;

Siva Senani sir, I heartily thank him for spending his precious time on reading my thesis and help whenever approached.

Sudhir Bhan, I also thank him for being a constant source of encouragement.

The staff of CALTS; B.Chandra kala, P.V.S.R.C.Murthy, D.Mallesh, B.Anuradha and Satish, for their immense help and concern;

CH.Radha Krishna, I also thank him for his encouragement from my childhood;
Uday Senkar sir, I also thank him for all support and encouragement.

Dhanraj Anna, Nageswarao Anna, Bharat,and Trinadh Anna, I also thank them for being a constant source of support and for helping.

My dearest friend Sunkanna, for everything that he has done for me. I wish I could return it back.

Salma-di, for her love and helping me in all possible ways; Prameela-di, sharing and entertainment in the hostel.
Anu and Neelu, I also thank them for sharing the best moments of my stay in the hostel.

My friends Jhansi, Poori, Ina, Bono, Khan, Pooh, Naro,Ems and Anita akka for their prayers and encouragement.

My friend Mani, I am immensely thankful to him for being always there for me whenever I was need and for sharing the most memorable moments in the University.

Pravita, for the critical inputs and encouragement and help in all my endeavour; I also thank for her interminable support;

Sri devi Akka, I also thank her for concern and understanding support. I am indebted to her for the care.

Sridhar, for his understand and unconditional support. I have no words to thank you; Rekha, I also thank for sharing my joys and sorrows.

Swathi, for being a constant source of support and for helping me in all possible ways; I also thank her for being that one person I could rely on;

T.Prasad uncle, for his encouragement; I also thank to Ranga rao uncle and his family Venkat, Becheli, Pandu and china.

Jedidiah, my little younger brother for his love and happiness to my life; And also Liberty.

My dearest Atta, Madhavi Bhujanga Rao and Buddi for their unrequited love and care that I received from them.

My maternal uncle K.Gajendra mamayya, you are always inspiration for me; not mention his family Laxmi Atta and Brother-in-laws.

My uncle(Dady) and Aunty, their encouragement; I also thank to my sister Jayasri.

My dearest babai and my sweetest brothers Sridhar annyya and Vivek, for bringing joy and happiness to my life; I will miss you throughout my life.

My sister and brother in law, Sri Durga and Naresh, for their encouragement and help in all my endeavours and he helps in proof reading my thesis; not to mention their new born baby boy.

My dear brothers Naga Ashok and Praveen, for their support; I also thank them for sharing my joys;

My parents, Rama Mohan and Manga Tayaru, for making me understands the true meaning of life; I lack words to express my indebtedness to them for helping me convert my dreams into reality.

ABBREVIATIONS

1. ST- Source text
2. SL-Source language
3. TT-Target text
4. TL-Target language
5. Sankara-Sankaranarayana English-Telugu dictionary
6. OXD-Oxford Telugu-English dictionary
7. Hutch-Hutchinson
8. GWYN- J.P.L GWYN Telugu-English dictionary
9. Dict-Dictionary
10. ?--No meaning/ either in dictionary or Hutchinson.

TELUGU ROMAN SCRIPT

అ క a /a/ ఆ _ా ā /aː/

ఇ __ i /i/ ఈ __ ī /iː/

ఉ కు *(ku)* u /u/ ఊ క ū /uː/

ఋ కృ ṛ(kṛ) /ru/ ౠ కౄ r(kṛū) /ruː/

ఌ కḷ ౡ క ḹ

ఎ __ e /e/ ఏ __ ē /eː/

ఐ __ ai /aj/ ఒ __ o /o/

ఓ __ ō /oː/ ఔ __ au /aw/

అం కం ṃ అః కః ḥ

క k /k/ ఖ kh /kʰ/ గ g /g/ ఘ gh /gʱ/ ఙ ṅ /ŋ/

చ c /tʃ/ ఛ ch /tʃʰ/ జ j /dʒ/ ఝ jh /dʒʱ/ ఞ ñ /ɲ/

ట ṭ /ʈ/ ఠ ṭh /ʈʰ/ డ ḍ /ɖ/ ఢ ḍh /ɖʱ/ ణ ṇ /ɳ/

త t /t/ థ th /tʰ/ ద d /d/ ధ dh /dʱ/ న n /n/

ప p /p/ ఫ ph /pʰ/ బ b /b/ భ bh /bʱ/ మ m /m/

య y /j/ ర r /r/ ల l /l/ వ v /ʋ/ ళ ḷ /ɭ/

శ ś /ʃ/ ష ṣ /ʂ/ స s /s/ హ h /h/ ఱ ṛ /ɽ/

CONTENTS

Acknowledgements ii

Abbreviations iii

Telugu Roman Script iv

CHAPTER-1 **1-10**

INTRODUCTION

1.0. Research Objectives

1.2. Methodology

1.3. Scope of the Research

1.4. The Significance of ‘Culture’ in Translation

1.5. General cultural allegations for translation

1.6. Cultural categories

1.7. Material culture

1.8. Gestures and habits

CHAPTER–2 **11-74**

Translation and Analysis of First three chapters of ‘Rajasekhara Charitra’

2.1. Translation of Chapter-1 from ‘Rajasekhara Charitra’

2.2. Cultural terms in Chapter-1 of ‘Rajasekhara Charita’

2.3. Translation of chapter-2 from ‘Rajasekhara Charita’

2.4. Cultural terms in Chapter-2 of ‘Rajasekhara Charita’

2.5. Translation of Chapter-3 from ‘Rajasekhara Charitra’

2.6. Cultural terms in Chapter-3 of ‘Rajasekhara Charita’

CHAPTER-3 **75-90**

Terms from the 4th -7th chapters of Rajasekhara Charitra

3.1. Terms from the Chapter-4 of Rajasekhara Charitra

3.2. Terms from Chapter-5 of 'Rajasekhara Charirta'

3.3. Terms from Chapter – 6 of 'Rajasekhara Charirta'

3.4. Terms from Chapter – 7 of 'Rajasekhara Charirta'

CHAPTER-4 **91-101**

4.1.COMPARISION WITH HUTCHINSON TRANSLATION

CHAPTER-5 **102-108**

CONCLUSIONS

Bibliography **109-113**

Appendix-I

Telugu text from "Rajasekhara Charitra"

Appendix- II

Translation text from Hutchinson "A tale of Hindu Domestic Life"

CHAPTER-1

INTRODUCTION

"A translated text, whether prose or poetry or non-fiction, is judged acceptable by most publishers, reviewers and readers when it reads fluently, when the absence of any linguistic or stylistic peculiarities makes it seem transparent, giving the appearance that it reflects the foreign writer's personality or intention or the essential meaning the foreign text_ the appearance, in other words, that the translation is not in fact a translation, but the original."
(Venuti, 1995)

The testimonial on translation above by Venuti (1995) is quite interesting and it may be impossible to see such translations. In this regard, to achieve the maximum equivalence to the translation, it is very important to examine the translation from the perspective of culture. In my thesis in the present research, I would like to present the outcome based on the systematic reading of the selected novel i.e. 'Rajashekara Charitra' popularly known as first novel in Telugu language. After examining the text from both linguistic and cultural aspects, I understood that there is a lot of scope to analyze many sentences and expressions including specific words for their cultural specificity.

At this point, cultural aspect in my sense is to examine the words, sentences and expressions which cannot be translated into the target language exactly in their sense. I could find many words and expressions used in the source text which are rich in both regional culture and Hindu Culture which is the culture of the sub-continent i.e. India and society in post-independence period. Hence, I started reviewing the theories related to the cultural implications and trying to analyze them in my first chapter to make use of their models.

The first chapter also focuses on the difficulties of Translation of two different languages that result from differences between the two cultures. I started the activity of translation from Telugu to English, although the text has one translation of an American Rev. Hutchinson (1886). Since there are ambiguities in the Hutchinson's translation, I am re-translated some of the cultural specific paragraphs. It shows a brief analysis of translating some selected sentences or paragraphs, which are culturally problematic to translate properly.

1.0. Research Objectives

The primary objective of this research is to highlight and analyze the regional (Telugu) culture related to various issues and subjects described in the selected novel. The research will be analyzed through the selected paragraphs which are emphasizing the cultural variations to the target culture in their translation. Hence, my objective is to analyze all these problems through these selected paragraphs and also through selected re-translations. This topic deals with various outcome oriented issues of local culture and other issues. Since my selected text is first of its kind in Telugu, and has only one translation available in 1886 for the source text, there is lot of scope to examine from the said aspect.

1.2. Methodology

To proceed for my research, I would first like to analyze the selected related theories which are explaining cultural implications and the significance of culture in translation and select one of them to examine the translation of Hutchinson including my self-translated paragraphs of the text, i.e. 'Rajasekhara Charitra', which is full of cultural specifications.

1.3. Scope of the Research

The book "Rajasekara Charitra", which is considered as the first novel in Telugu Literature, written by Kandukuri Veresalingam, who was a social reformer, scholar cum poet, is full of terms and references related to Telugu culture in post independence including Indian culture, philosophy, Psychology and society. The source language i.e., Telugu, to the maximum extent borrows words from Sanskrit. Moreover, morphology to a large extent, syntax and semantics, adopted from Sanskrit are found aplenty in the selected text. Therefore, it is obvious, that the problem is three pronged. Kandukuri's 'Rajasekara Charitra' is of special value to the translator and his western readership primarily as a 'Tale of Hindu Domestic Life' which is the subtitle added by the translator to his version of the text.

In the process of cultural exchange, collision or conflict, discourse often becomes the site for power struggle. If the colonialist discourse of civilizing the barbaric native' was turned into a new rhetoric of cultural resurgence in Kandukuri Veeresalingam's 'Rajasekara Charitra', the dominant power re-appropriated it through translation. Interestingly, Rajasekara Charitra was the first Telugu novel translated into English. An American missionary Rev. Hutchinson translated Rajasekara Charitra into English in 1886 and published it as a serial in Madras

Christian College journal. It later appeared in book form in 1887 under the title ‘Fortune’s Wheel’.

The various factors that motivated the production, translation and induction of this early novel into ‘English Writing’ are of interest to us. The colonial government encouraged the native elite to produce texts in sociological detail. In the process, this also was translated into English.

Hutchinson’s translation of Kandukuri’s Rajasekara Charitra is very much a part of these colonial transactions. The translator makes the objective of his undertaking quite plain in his preface to the text.He says *“that strong hold of Hinduism, the native home, has never yet been carried. It stands impregnable with rugged walls of caste prejudice and ancestral usage”* (1887: iii)

However, for Hutchinson, Kandukuri’s ‘Rajasekara Charitra’ is of special value to him as well as to his western readership primarily as a ‘Tale of Hindu Domestic Life’ (which is the subtitle added by translator).

Hence, I thought it is significant to highlight such a great text’s translation from cultural aspect, where there are many cultural implications explained in the context of colonialism, post-independence and Hindu society.

The first chapter examines various translation theories in order to analyze my thesis from the perspective of the problems of translation, especially from the theoretical framework. I am now presenting some of my notions related to translation and translators in view of the problems of translation. In this regard, I am reviewing some translation theorists who proposed their views on culture in translation.

The present study involves an examination of the process of translation undertaken with regard to paragraphs from Telugu novel called “Rajasekhara Charitra” into English. An attempt is made in the study to understand the nature of translation, various processes involved and consequent problems with reference to translation pertaining to Rajasekhara Charitra from Telugu to English.

Translation is a kind of activity which inevitably involves at least two languages and two cultural traditions (Toury 1978:200). As this statement implies, translators lastingly faced with the problem of how to treat the cultural aspects implicit in a source text (ST) and of finding the most appropriate technique of successfully conveying these aspects in the target language (TL). These problems may vary in scope depending on the cultural and linguistic gap between the two (or more) languages concerned (Nida 1964:130).

The cultural inferences for translation may take numerous forms ranging from lexical content and syntax to ideologies and ways of life in a given culture. The translator also has to decide on the significance given to certain cultural aspects and to what extent it is necessary or desirable to translate them into the TL. The aims of the ST will also have implications for translation as well as the intended readership for both the ST and the (TT). It is also an important aspect for the translator to determine how much missing background information should be provided by him.

Considering all these cultural implications, this chapter will examine the importance of culture in translation through a literature review. The different general procedures of treating the cultural implications for translation will be examined.

1.4. The Significance of ‘Culture’ in Translation

The explanation of "culture" as given in the Concise Oxford Dictionary varies from descriptions of the "Arts" to plant and bacteria cultivation and includes a wide range of intermediary aspects.

More specifically concerned with language and translation, Newmark defines culture as "the way of life and its manifestations that are peculiar to a community that uses a particular language as its means of expression" (1988:94), thus acknowledging that each language group has its own culturally specific features. He further clearly states that operationally he does "not regard language as a component or feature of culture" (Newmark 1988:95) in direct opposition to the view taken by Vermeer who states that "language is part of a culture" (1989:222). According to Newmark, Vermeer's stance would imply the impossibility to translate whereas for the latter, translating the source language (SL) into a suitable form of TL is part of the translator's role in trans-cultural communication.

The notion of culture is essential to considering the implications for translation and, despite the differences in opinion as to whether language is part of culture or not, the two notions appear to be inseparable. Discussing the problems of correspondence in translation, Nida confers equal importance to both linguistic and cultural differences between the SL and the TL and concludes that "differences between cultures may cause more severe complications for the translator than do differences in language structure" (Nida, 1964:130). It is further explained that parallels in culture often provide a common understanding despite significant formal shifts in the translation.The cultural implications for translation are thus of significant importance as well as lexical concerns.

Lotman's theory states that "no language can exist unless it is steeped in the context of culture; and no culture can exist which does not have at its centre, the structure of natural language" (Lotman, 1978:211-32). Bassnett (1980: 13-14) underlines the importance of this double consideration when translating by stating that language is "the heart within the body of culture," the survival of both aspects being interdependent. Linguistic notions of transferring meaning are seen as being only part of the translation process; "a whole set of extra-linguistic criteria" must also be considered. As Bassnett further points out, "the translator must tackle the SL text in such a way that the TL version will correspond to the SL version. “To attempt to impose the value system of the SL culture into the TL culture is dangerous ground" (Bassnett, 1980:23). Thus, when translating, it is important to consider not only the lexical impact on the TL reader, but also the manner in which cultural aspects may be perceived and make translating decisions accordingly.

A translator can face the cultural differences in translating because a translator cannot put the native culture in his paragraphs. Original author knows about the local culture and tradition but a foreign translator cannot elucidate how the real things are. It might be explained and translated from word to word. It does not give the real sense to the reader perfectly.

1.5. General cultural allegations for translation

Language and culture may thus be seen as being closely related and both aspects must be considered for translation. When considering the translation of cultural words and notions, Newmark proposes two opposing methods: transference and componential analysis (Newmark,1988:96). As Newmark mentions, transference gives "local colour" keeping cultural names and concepts. Although placing the emphasis on culture, meaningful to initiated readers, he claims this method may cause problems for the general readership and limit the comprehension of certain aspectsNida's definitions of formal and dynamic equivalence (Nida, 1964:129) may also be seen to apply when considering cultural implications for translation. According to Nida, a "gloss translation" mostly typifies formal equivalence where form and content are reproduced as faithfully as possible and the TL reader is able to "understand as much as he can of the customs, manner of thought, and means of expression" of the SL context (Nida, 1964:129). Contrasting with this idea, dynamic equivalence "tries to relate the receptor to modes of behaviour relevant within the context of his own culture" without insisting that he "understands the cultural patterns of the source-language context" (idiom).

1.6. Cultural categories

Adapting Nida, Newmark places "foreign cultural words" in several categories (Newmark 1988:95-102). These aspects may be translated in different ways according to their role in the text and the aims for the TT reader. Newmark also states the relevance of componential analysis in translation "as a flexible but orderly method of bridging the numerous lexical gaps, both linguistic and cultural, between one language and another" (Newmark, 1988:123).

1.7. Material culture

"Food is, for many, the most sensitive and important expression of national culture; food terms are subject to the widest variety of translation procedures" (Newmark, 1988:97). The terms coming under this category are further complicated due to the "foreign" elements present.

1.8. Gestures and habits

Peter Newmark also categorized the cultural words as follows:

1) Ecology: flora, fauna, hills, winds, plains

2) Material Culture: food, clothes, houses and towns, transport

3) Social Culture: work and leisure

4) Organizations Customs, Activities, Procedures

5) Gestures and Habits

He introduced contextual factors for translation process which include:

1- Purpose of text

2- Motivation and cultural, technical and linguistic level of readership

3- Importance of referent in SL text

4- Setting (does recognized translation exist?)

5- Recency of word/referent

6- Future or refrent.

However, Newmark also stated the relevance of componential analysis in translation as a flexible but orderly method of bridging the numerous lexical gaps, both linguistic and cultural, between one language and another:

1. Naturalization:

   A strategy when a SL word is transferred into TL text in its original form.
2. Couplet or triplet and quadruplet:

   Is another technique the translator adopts at the time of transferring, naturalizing or calques to avoid any misunderstanding: according to him it is a number of strategies combine together to handle one problem.
3. Neutralization:

   Neutralization is a kind of paraphrase at the level of word. If it is at higher level it would be a paraphrase. When the SL item is generalized (neutralized) it is paraphrased with some culture free words.
4. Descriptive and functional equivalent:

   In explanation of source language cultural item there are two elements: one is descriptive and the other one would be functional. Descriptive equivalent talks about size, color and composition. The functional equivalent talks about the purpose of the SL culture-specific word.
5. Explanation as footnote:

   The translator may wish to give extra information to the TL reader. He would explain this extra information in a footnote. It may come at the bottom of the page, at the end of chapter or at the end of the book.
6. Cultural equivalent: The SL cultural word is translated by TL cultural word
7. Compensation:

   A technique which is used when confronting a loss of meaning, sound effect, pragmatic effect or metaphor in one part of a text. The word or concept is compensated in other part of the text.

In 1992, Lawrence Venuti mentioned the effective powers controlling translation. He believed that in addition to governments and other politically motivated institutions which may decide to censor or promote certain works, there are groups and social institutions which would include various *players* in the publication as a whole. These are the publishers and editors who choose the works and commission the translations, pay the translators and often dictate the translation method. They also include the literary agents, marketing and sales teams and reviewers. Each of these players has a particular position and role within the dominant cultural and political agenda of their time and place. *Power play* is an important theme for cultural commentators and translation scholars. In both theory and practice of

translation, power resides in the deployment of language as an ideological weapon for excluding or including a reader, a value system, a set of beliefs, or even an entire culture.

In 1992, Mona Baker stated that S.L word may express a concept which is totally unknown in the target culture. It can be abstract or concrete. It maybe a religious belief, a social custom or even a type of food. In her book, In *Other Words*, she argued about the common non-equivalents to which a translator overcomes while translating from SL into TL, while both languages have their distinguished specific culture. She put them in the following order:

a) Culture specific concepts
b) The SL concept which is not lexicalized in TL
c) The SL word which is semantically complex
d) The source and target languages make different distinction in meaning
e) The TL lacks a super ordinate
f) The TL lacks a specific term (hyponym)
g) Differences in physical or interpersonal perspective
h) Differences in expressive meaning
i) Differences in form
j) Differences in frequency and purpose of using specific forms
k) The use of loan words in the source text

Mona Baker also believed that it is necessary for translator to have knowledge about semantics and lexical sets. Because in this case:

- S/he would appreciate the "value" of the word in a given system knowledge and the difference of structures in SL and TL. This allows him to assess the value of a given item in a lexical set.
- S/he can develop strategies for dealing with non-equivalence semantic field. These techniques are arranged hierarchically from general (superordinate) to specific (hyponym).

In 1992, Coulthard highlighted the importance of defining the ideal reader for whom the author attributes knowledge of certain facts, memory of certain experiences plus certain opinions, preferences and prejudices and a certain level of linguistic competence. When considering such aspects, the extent to which the author may be influenced by such notions

which depend on his own sense of belonging to a specific socio-cultural group should not be forgotten.

Coulthard stated that once the ideal ST readership has been determined, considerations must be made concerning the TT. He said that the translator's first and major difficulty is the construction of a new ideal reader who, even if he has the same academic, professional and intellectual level as the original reader, will have significantly different textual expectations and cultural knowledge.

In the case of the extract translated here, it is debatable whether the ideal TT reader has "significantly different textual expectations", however his cultural knowledge will almost certainly vary considerably.

Applied to the criteria used to determine the ideal ST reader it may be noted that few conditions are successfully met by the potential ideal TT reader. Indeed, the historical and cultural facts are unlikely to be known in detail along with the specific cultural situations described. Furthermore, despite considering the level of linguistic competence to be roughly equal for the ST and TT reader, certain differences may possibly be noted in response to the use of culturally specific lexis which must be considered when translating. Although certain opinions, preferences and prejudices may be instinctively transposed by the TT reader who may liken them to his own experience, it must be remembered that these do not match the social situation experience of the ST reader. Therefore, Coulthard mainly stated that the core social and cultural aspects remain problematic when considering the cultural implications for translation.

Later, *Forignization*, on the other hand, entails choosing a foreign text and developing a translation method along lines which are excluded by dominant cultural values in target language. Ventuti considers the foreignizing method to be an ethnodeviant pressure on target language cultural values to register the linguistic and cultural difference of the foreign text, sending the reader abroad. According to him it is highly desirable in an effort to restrain the ethnocentric violence translation. The foreignizing method of translating, a strategy Venuti also termed '*resistancy*' is a non-fluent or estranging translation style designed to make visible the persistence of translator by highlighting the foreign identity of ST and protecting it from the ideological dominance of the target culture.

In his later book '*The Scandals of Translation*' Venuti insisted on foreignizing or, as he also called it, '*minoritizing*' translatin, to cultivate a varied and heterogeneous discourse. As far as language is concerned, the minoritizing or foriegnizing method of Venuti's translation comes through in the deliberate inclusion of foreignizing elements in a bid to make the translator visible and to make the reader realize that he is reading a translation of the work from a foreign culture. Foreignization is closely adherent to the ST structure and syntax.Venuti also said that the terms may change meaning across time and location.

In 1996, Simon mentioned that cultural studies brings to translation an understanding of the complexities of *gender and culture* and it allows us to situate linguistic transfer. She considered a language of sexism in translation studies, with its image of dominance, fidelity, faithfulness and betrayal. She mentioned the seventeenth century image of "les belles infidels" (unfaithful beauties), translations into French that were artistically beautiful but unfaithful. She went further and investigated George Steiner's male-oriented image of translation as penetration.

Translation in the present scenario plays an important role in a multilingual country like India.Today in a globalized world, its role has become increasingly more demanding than it ever was.With the advent of electronic media and with a scenario where cultures are crossing the national boundaries, across the globe, the translation has become a tool that is an essential matter rather than desirable.

As per the Indian Constitution, Telugu is a spoken language of more than eight crores of people, spread across different continents. Frankly, English has achieved the status of a global language and any message put in the same would reach maximum number of people. Hence, there is a need to analyze regional cultural specifications for the better translations in future.

CHAPTER – 2

Translation and Analysis of First three chapters of 'Rajasekhara Charitra'

2.0 Introduction

The present chapter deals with translation of text from Rajaselhara Charitra. I have translated the first three chapters and a problem in translation of cultural terms is also discussed in this chapter.

2.1. Translation of Chapter-1 from 'Rajasekhara Charitra'

Godavari was born on a high mountain near Nāsikatrayambak far away in the west. In the initial stages, her becoming wavelets resembling finger rings and bangles, she takes baby - steps in slopes near its pious place of birth. Then having spent some time there, she slowly starts to learn crawling delighting one and all. Then with sound not clearly expressed and a most pleasing ill formed gait she runs fast like an arrow. Then having reached big strong trees she lets go of the mother's hold, seeking other roots and plays hide and seek by entering the jummi tree and then manifesting at a distance. Thus she travels through Vidarbha and other regions, pleasing men and women of all ages by giving sufficient water for drinking and bathing. Wherever she went, she gave life to the food crops and fruit-bearing trees. She decorates the land on both sides with green grass thus creating food for animal herds. On her way, deepening on each instant, she embraces the Vārdha, Manjīra, Penganga and others which came from afar hearing the arrival of Godavari and reached her carrying forest fruits and peacock feathers. As her maturity increasing with each new addition shows, she starts searching for husband. She sees Dhavalagiri from afar and starts singing melodiously in a high cadence, salutes Janārdanaswāmy, residing atop the Dhavalagiri by touching the feet of the mountain. The mountain Dhavalagiri which witnesses the romantic sight of Godavari uniting with her husband with her arms stretched out is situated near Rajamahendravaram famous as the jewel of Āndhra country.

Though the mountain is not very tall, it presents a curious site as it is full of soft white rocks. Most likely, it got the name Dhavalagiri - meaning "white mountain" - due to these rocks. On the southern side from the base to the mountain top there are steps built with black stones. On both sides of the steps, there are houses of priests and other Vaiṣhnavas extending

some distance from the base and making a pleasant site. As one climbs along the steps one finds a small temple built of black stone on the mountain top. Around the temple on three sides there is a wall about the height of a man. However on the northern side the mountain peak serves as the wall raising above the walls at its feet and overlooking the temple's spire. Within the temple compound there is a small cave. Folklore is that during their Araṇyavāsa Pāṇḍavas performed penance in this very cave. Presently there is a stone icon in that cave. Though this icon does not receive regular worship throughout the year, during the festival days one of the priests clears the cobwebs, cleans the icon, lights a lamp near it and stationing himself here the mouth of the cave conducts the pilgrims who come from various villages into the cave, shows them God and assures them that their ancestors are blessed for the price of Kāni (4 kānis equal to Aṇā). Once the festival days are over the priests place the ropes used to pull the chariot of the lord Janārdana swāmy in the cave and appoint the stone icon god to watch over the ropes, who does so without moving a foot and gets immersed in the job all the time - though he does not receive any wages or allowances. The preachers with enormous faith in the stone-icon-god rest without any worries and never come back till the ropes are needed again. Though men do not come back to visit the god thus devoid of devotion small quadrupeds with great devotion stay all the nights near the stone icon god sleeping on plain floor till they accumulate enough demerit that men come in during festival days and chase them away.

In the eastern side within the temple compound facing lord Janārdanaswāmy is a great flag pole. Small bells fixed on the top of flag pole keep moving in the wind and produce a melodious sound pleasing to the ear. In front of flag pole there is a statue of Ānjaneya, facing the god with folded hands. North of this statue and the flag pole, there is a large covered platform called Kalyāṇamaṇḍapam. During the festival days the utsava vigrahas are kept in this Kalyāṇamaṇḍapam and the lord's marriage is performed with great pomp.

On every Ekādaśi, Haribhajana is conducted in the night, in the Makhamantapa. Devotees of Hari wear basil garlands, apply religious marks called Ūrdhvapuṇḍras in a conspicuous manner and sing the names of god like "navaneetacora", " gopikābāla", ' ''rādhikālola" and "gopālabāla" using all their energy while clapping, sounding percussion instruments called mṛdaṅgās and playing stringed instruments called *tamburas*. While singing they eat a mixture of jaggery and black pepper to relieve their hoarse throat. Since they play their instruments with all their might while rigorously nodding their heads, occasionally the

cymbals and drums would break. Frequently one or the other devotees would be possessed by god and would lean on their back against the pillars. Those who do not know how to be possessed by god would look at these devotees and hold them to be the more pious the more abnormally the possessed devotees shout and sing.

If somebody were to climb the hill during midday he would find the pleasant sight of goats reaching out to shrubs by lifting their forefeet and chewing those leaves while their kids of various hues skip and hop ahead of them; tiled houses standing tall as if berating palm - leaves - hatched houses heaped along south and east; and the soothing green fields with kāpus standing guard over them atop (manche) lofts wielding their sticks and making sounds of ‘koi’ to scare away the birds, which still would occasionally dart from nearby bushes, pickup ears of grain and fly to the sky making sweet sounds to find a suitable branch on which to break the ear and eat the grain. Beyond that one would find shepherd boys sitting on the branches and playing flute so mellifluously that their herds stop grazing, lift their heads and listen with taut ears. In the west undivided Gowtami is a feast for the eyes with sunrise falling on sapphire like clear waters and scattering diamond like flashes; and with water birds of many species intent on catching fish bobbing up and down in the waters like balls of flowers.

Near the foot of the hill, there are impressions of Rāma’s feet deeply etched on a black stone boulder. Everybody believes that these are footprints of Srīrāma formed while he was passing the area along with Sītha and Lakṣmana enroute to his cottage. Therefore many pilgrims come from even far-off places to visit these foot prints of Rāma, bathe in the undivided Gowthami, climb the hill and pray to Lord Janārdanaswāmy. There, they submit fruits and money as per their ability and some pilgrims also arrange the divine ceremony called Bhogamu. Since it is a pious place, all people irrespective of race and caste partake of prasāda of swāmy like Puliogaramu and Dadhyodanamu. After bringing the prasāda near each of their eyes by turn closed in contemplation of swamy’s grace, they eat carefully. After eating since it would be an affront to god to wash their hands they lift their palms high and paint the pillars and walls to the temple with the remnants in their hands. And as if that were not enough, they then polish their clothes with the same hands.

There is a village spread to some distance on the south and east of this hill with the same name as the hill. However nowadays it is called Dhawaleṣwaramu. Immediately after a lighting stairs of the hill one would see a temple of Srī Agastyeṣwaraswāmy across the main street. As per the sthalapurāṇa Agastya consecrated the lord in that place while he was going

southward after subduing the arrogance of the Vindhya Mountain. A wide street runs from east to the west till Godavari between the steps and temple. Near the steps on the eastern side of the main street there is a rest house called Dharmachāvaḍi. It was initially built as a place where Brāhmins from outside and other travelers could sleep at night, but was now being used as a place where gentry of the village could gather at dawn and dusk and pass time by discussing various matters.

One day, the sun rose decorating the eastern direction as a bindi would a woman's face and was shining low in the sky as if the tips of the trees were gold-plated. Chirping birds of different species came out of their nests in the trees and went out in all directions in search of food, while shepherd boys carrying food prepared the night before went to the grazing fields along with their animal herds. Young maidens carrying baskets briskly followed them, as if competing with each other. The Kāpus were going to their fields with their short sticks on their shoulders and their ploughs tied up side down to the yoke of their bulls. At that hour, one lean gentleman wearing his sacred thread like a garland, carrying a brass vessel shaped like a pot washed his feet and hands in Godavari, came to the bank, having gargled wore his sacred thread in the proper way. i.e. passing over the left shoulder and worn diagonally across his upper body and sitting on the rest house's platform took out the bubble twig from his brass vessel and started cleaning his teeth. He was about forty years old and would no doubt be described as handsome but for the spots on his face; however they were not so marked that one could not bear his sight: only his face never begot the praise of others. His complexion was fair with a pink tinge; he was short and stocky; his forehead was wide and gave the impression that he was a learned pandit. Presently he was wearing a much used dhoti with a thin border and an upper the garment tied loosely around his head with a small part hanging thereof. Except diamond ear studs, a particular ring made of gold called Darbhamuḍi on his right ring finger, evidencing his being a rite-performer, and two silver rings on his right index finger he wore no other ornaments. His name was Rājaṣekhara. By the time he finished cleaning his teeth a few more gentlemen came there. Rājaṣekhara welcomed them as befitting their different statuses (statie) and showed them a place to sit and they sat as directed with suitable pleasantries.

Then Rājaṣekhara said, "Sidhānti gāru! You are not being seen for the last few days; I hope everybody at home is well."

“Sure sure; by your grace we are all happy. With exalted rulers like you in the village who are capable of supporting any number of families by giving clothes etc. what would people like us lack. It is the good fortune of this village and the result of our own past good deeds that dānakarṇas like you adorn this village” said Sidhāti, and continued turning towards Rāmaśāstri: “we should not praise him to his face but is not Rājaṣekhara gāru verily a component of god born on earth?”

Rāmaśāstri smiled approvingly and said ‘why should there be any doubt? Does this need to be said separately! All of us are able to live in this village under his umbrella; otherwise we would have had to migrate leaving our houses and fields. This place is looking like a village only after his father came here; erstwhile to that was there either form or name?” adding thus to the eulogy of Sidhānthi without hiding eloquence when an opportune moment came.

Rājaṣekhara gāru immensely pleased at this, but not showing it, continued: “Sidhānthi gāru I heard that your second daughter was possessed by spirits, is she better now?”

Upon that Sidhānthi thought for a while and sadly said, “I did get some vibhūti from Jośyula Kāmāvadhānulu gāru. However no improvement was seen. I asked my brother to do Navagrahajapa to alleviate the effects of the planets. Not stopping at that I wished to get Kamavadhanula garu to do the Punaścaraṇa of Panchamukhi Vīra Hanumānu mantra. Whatever money is required for such a Japa, I told him that I would fall at the feet of somebody like Rājaṣekhara gāru and get it, but pleaded with him to give my daughter some effective vibhūti. That is the reason I was unable to meet you in the last few days.”

“About money, I shall arrange the required money; even if some more money is required to be sent, a good doctor needs to be consulted in our village somebody better than Kāmāvadhānulu gāru” said Rajashekara garu, thoughtfully looking at the sky. Sidhānthi’s eulogy derived results, of small or great magnitude as it always did in the past.

Since there was no other Sidhānti in Dhavaleśwaram or nearby villages, people would come to his house and ask about time of varjya; request him to fix an auspicious time to start journey; enquire about proper day for starting to wearing new clothes; ask about favorable month to commence construction of new house; enquire about the appropriate day for cutting and shaving; request him to fix an auspicious time for marriage; or to determine the star in which a girl attained puberty. A visit to Sidhānti is inevitable if one wants to know the period

of maila when a distant relative passes away, the period of time one should stay away from the house where somebody died in an auspicious time, or to know what shanthi is to be performed when a child is born in stars like Rohiṇi. If a Kāpu were to lose an animal or if anybody were to lose anything they would invariably consult Sidhānthi about it. During these times he would sit in front of his house, pouring sand on the floor in a heap and would write various numbers and Bījākṣaras with a broom-twig. Looking at those, he would tell his clients about their work and how that would pan out. He would also predict the result of sounds made by various birds and the time when somebody would get children based on various omens. Indeed one could say that no auspicious or inauspicious event would occur in that village without Sidhānti being consulted. Often his augury turns out to be false: occasionally purely by chance, some would turn out as predicted. Due to this people believed his word.

One of the persons in the rest house quietly said 'Byrāgis are very effective against spirits which possess bodies'. "Yes now that Byrāgis are mentioned I believe ten days back a Byrāgi came to the village", said Rājaṣekhara looking at Sidhānti.' Why don't you show your daughter to him? Gosais are known to give very effective herbs and even perform miracles. They are capable of curing the trickiest troubles in a moment." The entire rest house filled with approving words like "yes," "indeed" and "sure it must be done." If the speaker is a wealthy man even useless remarks become praiseworthy. Enthused by support, Rājaṣekhara praised the Byrāgi sky high though he had not seen him.

Sidhānti feigning happiness smiled folded his hands humbly and looking at Rājaṣekhara said "Sir, with these words of yours, I feel that my younger one has already been relieved of her suffering, it is her good fortune that the suggestion came forth from your lordship. I shall immediately go to Byrāgi as per your instruction" and stood up and made to go: The moment Rājaṣekhara's views were known, the Byrāgi became a great soul, one with most effective spells, one who would eat only air as his food and one who did penance amidst five fires at the peak of summer and so on. The moment a rich person praises a certain person as a good man, who will differ with him? Who will hesitate to praise that person?

"Some ladies seemed to hesitate to go to the river for water due to our presence here. Let us go and meet the Byrāgi", said Rājaṣekhara looking at the street. Upon that all those assembled stood up and set out in the northern direction towards the foot prints of Srīrāma.

2.2. Cultural terms in Chapter-1 of 'Rajasekhara Charita'

2.2. a. DHVANI

There are three kinds of meanings;

1. Vācya (primary meaning)
2. Lakṣya (secondary meaning)
3. Vyaṅgya (suggested meaning)

Both Vyaṅgya and lakṣya are translated as extended meaning. However there is a key difference.

When there is mukýārthabādha such as in the sentence "umbrellas are walking" here the meaning of umbrella is extends to umbrellas holder as the mukhýārtha the main meaning of umbrella is not possible. Where there is no mukýārthabādha and the meaning is extended that is called Vyaṅgya. In any poem or prose segment when the Vyaṅgyārdha is the important one, Dhvani (suggested sence) is said to be there. In the description of Godavari, VīreśalingamuPantulu suggests comparison with a baby transforming into a mature woman. By using words like "crawling" "indistinct sounds" "letting go of mothers hold", "maturity" and "seeking her husband" throughout, the sense is only suggested but never made explicit. This suggested sense has been lost in the translation.

Hutch: Melodiously

Sankara: 1.Sound 2. Nise, report; voice; (rhet) implied meaning, implication, inference.

OXD: 1.Sound, 2.Voice, 3. Suggested or intended meaning, implication.

2.2. b. PĀPAMUPAṆḌU

In the phrase ''manuṣyulu vacci tāmu tarimiveyunanthati pāpamu gaṭṭukonnadākā.

In this phrase the intended sense is that small animals keep accumulating sin (pāpamu) and when this becomes significant men return to the cave and chase away the animals. Thus depriving the animals the opportunity to spend time near the god.

Hutch: Commit so great a sin.

Dict: ?

2.2. c. UTSAVAVIGRAHĀLU

In a temple there is a mūlavirāṭ, the main idol, which is never taken out of the sanctum sanctorum for the purpose of conducting processions and other rituals like marriage of the lord. There is a separate set of idols called utsavavigrahālu.

Hutch: Processional images.

Sankara: The small metal idol borne in procession, as distinguished from mūlavigrahālu.

OXD: 1. A small temple idol used for taking in processional as a representative of the main presiding diety.

2. Small personality representing so greater.

2.2. d. JANDEMU

It is also called ‘Yagñopavitam and Upavitam’. Jandemu is the apabhramśa of the former.As per *Veda* and *Dharmaśastrās* both boys and girls belonging to the first three *Varṇas*, i.e, *Brāhmaṇa*, *Kṣatriya*, *Vaisya* should undergo a *samskāra* called *upanayanam* (odugu in Telugu) that which is mandatory.

It is during the ceremony that the father and mother of the groom place a sacred thread, consisting of three layers, in such a way that it sits on the left shoulder and under the right hand. The boy after *upanayanam* is called *brahmacāri* (one who recites Veda). Krishna Yajurveda ordains that one should not recite Veda without *yagnopavitam*.

Hutch: Sacred thread.

Sankara: ?

Gwyn: Sacred thread worn by brāhmans.

OXD: Sacred thread worn by brāhmans.

Jandemu or sacred thread- men of Brāhmaṇa and Kṣatriya and Vaiśya caste wear a sacred thread before the initiation of their Vedik study. This thread is worn in a proper way that passing over the left shoulder while doing Vedik rites, worship to God, daily rituals and

other similar activities. It is worn in an opposite way that is passing over the right shoulder when doing Pitṛkarma-rights related to forefathers. In other times that is when not involved in holy acts (including eating) or Pitru karma it is worn like a garland especially while attending nature calls etc.

2.2. e. PULIKĀPUCĒSI

Since time immemorial Indians have been using natural detergents such as lemon, tamarind, ash...etc for cleaning utensils. Such detergents which are sour in taste are mixed with salt.

In Āndhrapradesh, (not in Northern India) tamarind is the most popularly used detergent. The phrase in question means cleansing utilises.

Hutch: Cleans with tamarind water.

Sankara: Scouring and cleansing copper or brass idols or images with tamarinds and water.

OXD: Cleaning of temple idols and images performed in the early morning;

2.2. f. TAPASSU

The term is at once pregnant with meaning and is defined in Yogānuśasanam and Dharmaśāstrās. One of the meanings is to sustain the pairs such as heat and cold, health and ill health, comfort and worry etc. which are common to any human being.

Another meaning of the term is to be ascetic especially in terms of Dharma or religion.

Hutch: Penance.

Sankar: Deep and absorbing religious meditation attended with austerity, penance, or self-mortification.

OXD: To do penance, self-mortification.

Here, like most of the other translators Hutchinson also gives the term 'Penance', as translation of 'Tapassu'. Some English-Telugu and other dictionaries also give the same

word. Rather, if one goes to the meaning of the word 'Penance' in Oxford and other dictionaries it means a punishment for a sin. Therefore back translation has failed. It may not

be surprising to note that most of the translators just translate the term ‘Tapas’ as ‘Penance’ but this is not correct for the said reasons.

2.2. g. DEVATĀVEŚAM

If one is charged with a Goddess he behaves in a different that is uncontrollable, which is called ‘Paravaśa’ or being totally controlled.

Hutch: Divine inspiration.

Dict: ?

2.2. h. HARIBHAJANA AND BHAKTI

Rather a survey of Indian literature vouches to the fact that the term bhakti is pregnant with meaning and it is better to adapt the term rather than try for a rendering.

The first hymn (Ṛ.K) of Ṛgveda, that is ‘Agnimīḷe purohitam’ (I praise agni who is a priest)...etc suggests that Bhakti has been there since time immemorial.

The term bhakti is formed from the root bhaj= sevayam (to serve), by adding the suffix-striyam ktin- Pāṇiṇi sūtram-3-3-94.

Here are some definitions of bhakti from various sources. ‘Śāndilya maharshi- defines Bhakti thus- sā parā anuraktiḥ Eśware (sūtram2)- exclusive love in Iśwara is called Pārābhakti.

Nārada compiled the following sūtra (Nārada bhakti sūtram25)- Sā tu karma jñāna yōgyebhyaḥ api adhikatarā- this bhakti is greater than karma, jñāna and yoga.

Śāndilya devides bhakti into two Parā (primary) and Gauṇī (secondary).

Nārada devides bhakti into three-kāyika (related to body), vācika (related to speech).and mānasika (related to mind)

In (Padma Purāṇa) and Skanda Purāṇa (Prabhāsa khaṇda chapter107) another three types of bhakti is added to the above three-loukiki (related to mundane things), Vaidiki (related to Vedās) and Ādhyātmiki (spiritual). Again Vaidiki is of two types due to Sānkhya and Yoga.

In Bhāgavatamahāpurāṇa (7-5-23) nine kinds of bhakti is mentioned-

sravaṇam kīrtanam vishṇoh smaraṇam pādasevanam ।

archanam vandanam dāsyam sakhyam ātmanivedanam ॥

To listen to the stories of Vishnu, to praise Hari, to think about him, serving his feet, worship, saluting, service, friendship and surrender.

Bhagavadgīta (9-26) also discusses the concept of bhakti.

patram puṣpam phalaṃ toyam yọ me bhaktyā prayachati
tadaham bhaktyupahṛtam aśnāmi prayatātmanaḥ.

Śrī Kriṣhna tells Arjuna "I shall happily accept a leaf or flower or fruit or even water that is offered with devotion by anybody"

Hutch: Devotion.

Sankara: A divine service or worship accompanied with music.

OXD: Worship accompanied by music, chanting or prayers.

2.2. i. HARIBHAKTULU/HARIDĀSU

The term Haridāsa denotes a devotee of Vishnu, who performs the stage art called Harikatha (a story of Vishnu). The Haridāsa selects one of the many stories with regard to Hari from treatises like Bhāgavatam and narrates the story with action and songs.
For enacting such a role, Haridāsa requires specific attire, marking of holy dust on the forehead and other parts of the body, two wooden pieces that can be adjusted in the palm to make rhythmic sound, a stringed instrument similar to guitar, only loin cloth and garland of beads made of Tulasi-pollen, called Tulasipūsala tāvalam.

Some of the HariBhaktās who attend either Harikatha or Haribhajanam (a congregation of Haribhaktās sing the songs related to Hari with devotion and this is done at regular intervals) also refer to emulate the Haridāsa.

Hutch: Praise service of Vishnu.

Gwyn: Devotion, reverence, piety.

2.2. j. DWĀDHAŚORDWAPUNḌRAMU

Punḍramu means a mark of holy dust or other material (tiruchūrṇam) consisting of three lines.It is customary that Shivabhaktā's have horizontal pundrams where as Haribhaktās have vertical ones.Dwādhasordvapunḍram means twelve vertical markings.

Hutch: On the twelve perpendicular marks, and fingering their lutes to the braying of cymbols.

Sankara: The religious or sectarian mark worn on the forehead.

OXD: Mark on the forehead denoting religious sect.

2.2. k. NAVANĪTACORĀ, GOPIKĀJĀRĀ, RĀDHIKĀLOLĀ, GOPĀLABĀLA.

All the above words are used to address Śrīkriṣhna.

NAVANĪTACORĀ

Literally it means the thief who had stolen newly extracted cream. The word Navanīta means newly extracted and the word being a Yogarūḍha (derivative cum popular meaning), applies as such only cream extracted from curd.

As the story goes in Bhāgavatapurāṇa, Śrīkriṣhna, who was in fact Vishnu himself, but an incarnation to punish the evil and protect the good, during childhood used to steal fresh cream from his house as well as that of others. Therefore the term 'Navanītacorā' has come in to existence with this background.

GOPIKĀJĀRĀ

This term also has its origin in Bhāgavatapurāṇa. As a matter of fact, the Sānskrit term 'jāra' means a male prostitute. As per the cited purana Śrīkriṣhna, during his incarnation had had sixteen thousand gopikās (literally girls born in the clan of Yadu/Yādava, whose livelihood is through rearing cows and selling milk and related products) as wives. Of course, commentators purportedly termed the relation as 'Bhaktiśṛṅgāra'.

As such, following the above background one can safely conclude that here the term 'jāra' is not used in the original sense, but in a holy spirit.

RĀDHIKĀLOLĀ

Literally it means who is obsessed with Rādhika, who was awfully in love with him (although she is not considered as a legitimate wife of Śrīkriṣhna). She is popular as Rādha also.

Hutch: 'O butter thief! 'O enjoyer of the shepherdesses! 'O lover of Radhika! 'O shephered boy'

2.2. l. MIRIYĀLU

Sanskrit-marīcha, English-Pepper (black and white), Latin-pipernigirum.

According to Āyurveda raw pepper causes phlegm whereas the dried one would kill the same.

Further pepper (mostly the black one) is filled with many virtues of basic medicinalvalues and as such it is regularly consumed, mostly in mixed form, by the people acrossIndian subcontinent. It is also used for medication caused by vāta (gout). The powder or decoction of pepper and dry ginger (śunṭhí) is very useful for the patients suffering from common cold, fever and cough.

In Āyurveda it is mentioned that pepper is hot in nature, dilutes phlegm, and evaporates the water in the body, purifies the blood, increases appetite, prevents heart diseases, tuberculosis, piles, diabetes and increases the count in the sperm it also causes increase in memory power and digestive power.

"bāla prāṇapradā prōktā yuvatí prāṇadhāriṇí
prauḍha karōti vṛddhatvaṁ vṛddhā maraṇamādiśet"

Too young a girl would increase the longevity, a young girl would help in maintaining the longevity and an elderly girl would cause early aging while too elder a girl would cause early death.

Therefore it cannot be said that a thing or ingredient would have the same virtues for all the time.

Āyurveda also explains that pepper is not good for all people suffering from anaemia, heart diseases, heat in the body etc. Such people may have problems of throat, heart and liver. The antidotes are ghee (clarified butter), honey etc.

Hutch: Pepper.

Dict: Pepper.

2.2. m. BELLAM

guḍa in Sanskrit, Jaggery in English.

It functions against fever, pain, diseases of stomach and gout. It is also considered to be useful against pollution. It causes worms in the stomach but good for newly delivered ladies, and those who are wounded.

There are varities of jaggery and the virtues of jaggery get enhanced with time elapsed.

Hutch: Corns and lumps of Sugar.

Dict: Jaggery, Boiled sugarcane juice.

2.2. n. KARṆARASĀYANAMUGĀ

Literally it means 'melodious'. Here karṇa means 'ear' and rasāyanam a term often used in Āyurveda means a tonic (or medicine) that prevents aging. Therefore the term is a rūḍhaśabda. Karṇakaṭhoram is the opposite.

Hutch: Calves stand listening, their erect, necks out.

Dict: ?

2.2.o. PARṆAŚĀLA

A thatched living house is called Parṇaśāla. This word is Yogarūḍa, i.e., Parṇasāla is the name of the house where Rāma and Sīta lived during the exile or Araṇyavāsa.

Hutch: Hermitage.

Sankara: A hut or bower of leaves, a hermitage.

OXD: Bowe of leaves, hut, hermitage.

2.2. p. PULIYŌGARAMU

It should be 'Puliyogiramu'. 'puli' is for sour and 'yōgiramu' is boiled rice. The term is synonym of 'pulihāra'-also pronounced 'pulihōra'.Turmeric, mirchi are anti-biotic and preservatives and full of other medicinal values added to boiled rice after seasoning. The juice of tamarind or lemon or either of the citron (nāradabba or pulladabba) or thin pieces of sour mango is added and pulihāra is ready with proper amount of salt.

Here is the breakup of the word puli+ōgiramu following the sūtra from Bālavyākaraṇam- 'sandhi lēnico swarambu kanṭembarambina swarmbunaku yaḍāgamambagu'(sandhi-3) there is 'ya' as 'Āgama' (addition)-so it is 'puliyōgiramu'.

This dish is popular only in south India.

It may be noted that 'tamarind rice' for 'pulihāra' is not a faithful translation in light of the above discussion.

Hutch: sour rice

OXD: Rice mixed with tamarind or lime juice and spices.

Gwyn: Rice cooked and mixed with turmeric, tamarind and other spices.

2.2. q. DADHYŌDANAMU

Pulihāra is hot in nature and therefore it is consumed with curd. The mixture of pulihāra and curd is called 'Dadhyōdanam' (dadhi+ōdanam-curd+boiled rice) this is a Yogarūḍha. If boiled rice is mixed with curd it is 'dadhyonnam' only.

But a careful survey of the usage of this term makes us believe that in temples the term 'dadhyōdanam' is employed for 'dadhyannam' also.

Hutch: Rice and Curd.

Sankara: Boiled rice mixed with curdled milk.

2.2. r. PRASĀDAM

In the present context it means a stuff that can be any fruit or jaggery or rice etc... that is offered to god and later distributed to the devotees.

Elsewhere it means the good-looks or grace of god, sometimes of swāmi or guru or any master, for that matter.

The word prasādam is also used to mean strongness and coolness.

Every pūja (worship) consists of 16 items and therefore it is called 'ṣoḍaśōpacārapūja'. Naivēdyam is one of the 16 things. It is during naivedyam that some stuff is offered to god and later the same stuff is called prasādam.

On the day of death ceremony the relatives along with near and dear throng to receive the food served in the name of the death person as prasādam.

Hutch: Oblations.
Sankara: Anything graciously and condescendingly given food offered to god.
OXD: Food offered to deity and subsequently distributed to devotees.

2.2. s. VINDHYAPARVATAM

The mountain range that runs across the middle of Indian subcontinent is called ‘vindhya. Roughly it divides India into two parts-north and south.

During ancient times, the land surrounded by vindhyas in the south, Himālayās in the north, Kālakavanam(prayāga) in the east and Kurukshētra in the west, used to be called Āryavarta whereas the people living there were Āryās. And the hypothesis that Āryans (the entry of this word in this oxford dictionary as Sanskrit is wrong) had migrated to India is totally false.

Hutch: Vindhyā Mountains.

Sankara: Vindhya Mountains.

OXD: Vindhya Mountains.

2.2.t. DHARMACHĀVAḌI

Literally it means a court of dharma. The king or village head would conduct of session for enquiring the matter and delivering the justice for the people.

The term dharma is untranslatable. Most of the people offer religion as an equivalent but it fails when we go for double translation, i.e religion matam. The rule or custom acceptable to a particular group of people is called matam (liked/desire). On the other hand dharma is the one which has got universal acceptability-satyam vada (speak the truth), ahiṃsā paramōdharmaha (non-violence is the best dharma) etc are examples.

Finally, the term dharma is untranslatable and therefore is to be adopted like some other words such as yoga etc, rather than try for a rendering.

‘Dhriyate anena ithi Dharmaḥ’ (the universe is being sustained by this)-is the derivation of the term Dharma. As such the term is at once pregnant with meaning.

In the present context the Dharmachāvadi is being used for gossips.

Hutch: Rest house.

Sankara: ?

OXD: Rest house, headman's office in a village.

2.2. u. DHŌVATI

Also called 'dhoti' in north India and 'pancha' in Telugu.

The traditional cloth that is worn and considered to be a must to perform any ritual is called 'dhōvati'. Mostly it is made of cotton or silk and sometimes cotton-silk mix also. This is good for a tropical country like India.

If the 'dhōti' is worn like a petticoat then it is called 'lungi'.

Hutch: A watery-reddish tint.

Sankar: A man's lower garment.

2.2. v. DARBHAMUḌI

Darbha is a kind of grass also called kuśa. In performing any Vēdic rites or pitṛkarma the performer is supposed to wear a ring made of this grass. As a substitute rite-performers usually get a golden ring similarly shaped and wear it, so that a new grass ring need not be made every day.

Hutch: Darbha

Sankara: ?

OXD: Sacred grass used in religious rituals, poa cynosuroides.

2.2. w. PRABHURATNAMU

Prabhu is a ruler, ratnam is a diamond. Whether or not a person is a ruler, he is addressed as prabhu or an equivalent term when the speaker intends to convey his willingness to be obedient to the other person.

Hutch: A very jewel of the Lord

Dict: ?

2.2. x. NAVAGRAHAJAPAMU

(oka phalamunu kōri oka mantramunu palu mārlu uccarincutaku ‘japamu’ ani pēru.

Reciting a mantra for a limited number of times in order to achieve an auspicious result or to pacify a planet, with negative attitude is called ‘japamu’.

It is of three types 1. Mānasika (one is equal to one thousand vācika)

2. Upāṃśu (one is equal to one hundred vācika)

3. Vācika

Mānasika is the one performed with heavy concentration of mind. Whereas during upāṃśu japa no sound is heard by others but for the lip movement only.Vāchika is nothing but pronouncing the mantra that is audible.

In Indian tradition people approach Siddhantis (astrologers) in order to find out as to what kind of period, as per their horoscopes is running and what kind of remedy viz, Dāna, japa...etc, is required.

The fact is that the planetary line up in the horoscope is nothing but a reflection of karma, both good and bad, committed by the native during his earlier incarnation.

A chunk of the karma accrued during the earlier incarnation call ‘saṃcitakarma’ arrives on the scene in this birth and it is called ‘Prārabdhakarma’.

By attaining ‘jñānam’ the ‘samhitakarma’ in store will be burned whereas the one cannot escape from ‘Prārabdhakarma’.

Vēdanta asserts-avasyaṃ anubhōktavayaṃ kṛtaṃ karma śubhāśubham (one should necessarily undergo the result of karma or nemesis, both good and bad.

Now some fundamentals of ‘jyōtiṣaṃ’ the ‘horoscope’ is divided into twelve houses. There are nine planets, each one having a fixed ‘mahādasa-Ravi(6 years), Chandra(10), Kuja(7), Rāhu(18), Guru(16),Śani(19), Budha(17), Kētu(7), Śukra(20). Total 120 years.

The planets that are auspicious render good results during the period (mahādaśa-aṃtardaṣa-vidāśa...etc) and the inauspicious ones quite the opposite results.

In Vēda there are Mantras to pacify grahaṃ followed by ‘Adhidēvatā and Pratyadhidēvatā’.

The navagrahajapa is useful in reducing the degree of intensity or the ill effect caused by the inauspicious planets.

Generally, the procedure is that Japa for the planet to the tune of as many thousand times as the Mahādaśā years, then there will be ‘Tarpaṇaṃ’ to the tune of 1/10 of the number of ‘japa’ followed by homa to the tune of 1/10 of ‘tarpaṇaṃ’. In the end brāhmaṇa bhōjanam for śānti is done as per the capacity (yathāśakti).

Hutch: Prayer to the nine planets.
Sankara: The nine planets (according to Hindu Astrology Sun, Moon, Mercury, Mars, Jupiter, Venus, Saturn, Rahu and Ketu.)
OXD: The nine planets of Hindu astrology.

2.2. z. MUHŪRTAM

Literally it means ‘‘an auspicious time of forty eight minutes of duration’’.
It is of two types- Sumuhūrtaṃ(auspicious)
-Durmuhūrtam(inauspicious)
The Siddhānti after complex calculations and study of the planetary transits would fix the ‘Sumuhūrtās and Durmuhūrtās’ and records in a ‘Pañcāṅgam’ every year. A Pañcāṅgam is an authority as a reference book for following the regular position of time, planets, stars etc.
Hutch: Ascertain.
Sankara: A moment, an instant; the thirtieth part of a day, fortyeight minutes; a time fixed, as astrology good or auspicious, for any ceremony or other purpose.
OXD: An auspicious time fixed for a ceremony.

2.2. aa. VARJYAM

Literally it means to be avoided and here it is a ‘Rūdhaśabda’ in the sense of inauspicious time.
Hutch: Fix an hour for journey.
Sankara: A space of time in each lunar mansion considered inauspicious.

OXD: Inauspicious time of the day.

2.2. ab. MAILA

Maila also called aśauca- means unclean state. It refers to the mourning period following death of somebody near. The uncleanness referred to his more mental than physical. Different mourning periods are prescribed for different relatives. For instance in many communities, twelve or thirteen days of mourning is prescribed for immediate family (parents/spouses and children) ten days for near (Brother and male cousins of the gotra and their families) three days for women of the family married into other families, one and half day for those twice removed by marriage and one for other relatives. The exact mourning period is complicated and elders or Siddhānti compute the mourning period based on custom and precedence. Determining the mourning period is important because during that period the effected family does not mingle with others, does not celebrate any festivals, does not go to temples, does not perform any auspicious things, or otherwise involve in any transactions.

Hutch: Defilement

Sankara: Dirty, ceremonial impurity.

OXD: Ceremonial pollution or defilement.

2.2. ac. EVARAINA MṚTI CHENDINA ILLU VADILI VELLUṬA

If somebody in the house dies in an inauspicious star the house is closed for a certain time of time, some time up to six months. This practice is prevalent today, though now a days the room of the death rather than the whole houseis closed. It is also common for those nearing death to be brought outside the house and to be laid on the ground to avoid the possible closer of house after death.

Hutch: How long it is necessary to leave the house when anyone departed this life under an evil star.

2.2. ad. ROHIṆI

If the birth star is inauspicious certain propitiation called santhi needs to be performed. Birth in Rohiṇi is considered inauspicious for maternal uncles. Kriṣhna born in Rohiṇi killed his maternal uncle Kaṃṣa. If requisite propitiation is performed the odds of such consequences are believed to be reduced.

Hutch: The fourth and similar lunar mansions.

Sankara: Number of the fourth Nakshatra or lunar mansion.
OXD: fourth lunar mansion or asterism.

2.2. ae. BALLIPĀṬU

The fall of a lizard on the body is refered to by this word. In the traditional calendars/alamanac (Pañcāṅgam) Ballipāṭu' is discussed as to whether it is auspicious or inauspicious. In most of the cases one has to take both after suffering 'Ballipāṭu'

Ballipāṭu phalamulu

Śirassu-kalahamu, mukhamu-baṃdhu darśanamu, kanubommala naduma-rājānugrahamu, pai pedavi-dhana vyayamu, krindi pedavi-dhana lābhamu, mukku chivara-rōgamu, kudi cevi-dīrghāyuvu, yedama cevi- vartaka lābhamu, nētramu-khaidu, gaddamu-rāja daṃdanamu, nōru-bhayamu, kanṭhamu-śatruhāni, kudi bhujamu-Ārogyamu, yedama bhujamu-strī saṃgamamu, kudi munjēyi-kīrti, yedama munjēyi-rōgamu, sthānayugmam-dōṣamu, udaramu-dhānya lābhamu, rommu and nābhi-dhana lābhaṃ, prakkalu-sukhamu, pādamu-prayāṇaṃ, vīpu-śubhamu, gōllu-dhana vyayamu, lingamu-dāridryamu, juttu kona-mrutyuvu,.

ī..pradēsamula yaṃdu 'tonda' prākinanu phalamu itle ani teluyunadi. Purushunaku kudi bhāgamu phalamu. Strīki yedama bhāgamu agunu.

Hutch: The fall of lizards and other reptiles.

Dict: ?

2.2.af. BHŪTAVAIDYAMU

Since time immemorial most of the people of Indian subcontinent have been maintaining trust in the evil effects of non human and invisible bodies such as ghosts, devils etc.

Bhūtavaidyamu is nothing but a ritual treatment against such devils by a specialist in that field.

Hutch: Witcheraft

Sankara: The knowledge of evil spirits or demons, demonology, exorcism, driving out of evil spirits from persons or places by conjuration, devil-driving.

2.2.ag. VĀYUBHAKSHAṆAṂ

Vvāyubhakṣaṇam is consumption of air only as food. A serpent is said to consume air as food.

"uragaḥ pannago bhōgī jihmagaḥ pavanāśanaḥ" says 'Amarakōśa' (prathamakānda:, bhōgi vargaḥ:) it means a serpent consumes air.
Since it is a known fact that a serpent swallows its eggs, we can take it that air is the staple food of a serpent.

On the other hand Yōgi's are considered as 'vāyubhakṣā's.
In the present context it is the latter. Pataṃjali in Mahābhāshyaṃ refers to this aspect.
Hutch: One who substisted on air and did penance in the burning heat.

Dict: ?

2.2. ah. PAÑCĀGNI

A person performing 'Tapas'(untranslatable) may prefer 'Pañcāgnis' that is five fires. He sets four fires in four directions and the scorching sun above the head is the fifth fire.

Pārvati, it is described in 'Kumāra saṃbhavaṃ' by Kālidāsa, was performing a 'Tapas' being 'Pañcāgnimadhya'.
Hutch: Five fires.
Dict: ?

2.3. Translation of chapter-2 from 'Rajasekhara Charita'

Rājaṣekhara and other citizens hardly made any progress when a beautiful lady with a very becoming gait climbed down the steps with her anklet bells mixing with slight sounds made by her toe rings and the lustre of her silver belt, golden bangles, and bracelet reflecting brightly in the copper vessel in her hand making it look as possessing many colours and a mixture of bashfulness and fearfulness clearly showing in her face. She adjusted the over-hang of her saree, wrapped it around her torso so and tucked it into her waist; placed the copper vessel on the river steps; took a small quantity of turmeric, stuck it to the vessels mouth and smeared it on her hands and face; placed the small packet of kuṃkuma on a washing stone and entered into knee deep water. She was Rukmiṇi, the eldest daughter of Rājaṣekhara . Her beauty was such that only the eyes which behold such extraordinary beauty

deserve to be called eyes. In those days amongst all the beautiful women in Hindu country, Telugu maidens were unmatched in their beauty and grace. Amongst them the Brāhmin women were the most beautiful. However when one beholds Rukmiṇi he would hesitate to call the other Telugu Brāhmin women as beautiful. If one were to pick women accepted by people to be most beautiful and stood them near Rukmiṇi, her beauty would still excel the others by so much that one does not know how to describe her beauty. Indeed it is a slight to her excellent beauty that I who cannot be compared to poets like Kālidāsa who are capable of describing in a way never done before, with a language which does not have words conveying the highest beauty and with a mind incapable of completely exploiting whatever capacity this language has set out to describe her beauty! Still it is improper to desist from describing an object worthy of elaborate description, therefore when I think of comparing her body parts with things available in a word it feels so inadequate, that I dare not name the comparand. Those who looked at her complexion wonder in what way gold's complexion can be called best in world. If long bows were to be black it could be said that these bows resemble her eyebrows a little. The Goddess of luck after looking at her eyes seems to have decided to stay there permanently. However if one observes carefully, her facial features reflect a long standing pain in her bosom. It is not without reason: her husband left home six months back without informing his parents to roam the world, under influence of his friends.

She was about fourteen. The changes in her body natural to her age seem to have added polish to her complexion like adding fragrance to gold. What is not beautiful in adoring beautiful maiden? She was wearing a nose ring, ear ornaments studded with a sapphire, bracelets, gold belt snugly fit around her neck, a silver belt round her waist, anklets and toe rings to go along with golden bracelet, glass bangles of various hues and lacquer bracelets adorned her fore arms. Whether or not these ornaments improved her beauty it was clear as crystal that her beauty made the ornaments look better. Since nothing in the world could be perfect, the creator who treats everybody equally could not but add a flaw in her. Whether it be a flaw or not, her neck was rather long. Ever so muṣtisarvasāstri, whenever he came on his begging rounds would look approvingly at her long neck, would read a poem from the book Sāmudrika science starting with "the one with a rather long neck multiplies the line, so know the wise."

At that time a widow stood far away in waist deep water muttering prayers occasionally looking upto the sun and saluting him with folded hands offering ablutions from her cupped

hands and doing pradakshinas. The women who had already arrived at the river filled their brass pots with water, stood on stones and were cleaning their clothes while talking with each other. One old woman wore only half the saree and washed the rest, later she wore the washed half, cleaning the remaining half. Some women unmindful of the possibility of exposing themselves to the men who were bathing in the river stood on the bank, removed their blouses to wash them and changed, without much cover, into clean clothes after finishing their bath. Some distance away servants were washing dishes while chasing the crows which came repeatedly for the leftover morsels. Further away fishermen wearing only lion clothes stood in waist deep water tucked the tugs of fishing nets into their waist bands and were spreading their nets in the deep water. Other fishermen pulled the nets taut and flapped them cleansing the nets of dirt etc. After cleaning the nets they brought them into the bank, even as the iron handles attached to the nets made a ringing sound and spread the nets to dry. While drying the nets they removed and threw away any stones stuck in the net, but carefully held on to any small fish thrashing about in the nets and handed them over to children who would then pierce them onto small rods held in their hands. Further away a lazy man fit enough to earn six aṇas everyday, climbed out to a raft, attached a ball of flesh called Nalla to a length of rope, swung the bait vigorously and threw it deep into the water. Then he sat patiently waiting for a fish to get stuck to the hook, concentrating completely on the rope looking for any signs of tension in the rope. Whenever he felt the weight of a fish he would pull it in slowly; if he felt that the fish might break the rope then he would slowly let out the line; when he felt the fish was tiring he would pull it in. Whenever he manages to catch one he would feel as happy as a poor man would upon getting a fortune. If due to his ill luck the fish manages to escape he would become despondent and start cursing the fact that not only did he get no fish but he also lost two anas worth hook and bait; Nearby young children sitting on the bank tie a thread to bamboo rod, attach a small hook and bait to the thread and throw them in to the water pulling them out with force whenever a small fish falls for the bait., they would then tie the fish so caught to a separate thread and happily talk amongst themselves one saying “I got ten Jellas”, and the other saying “I got four parigas”. Occasionally an eagle perched on the nearby fig tree would scoop and take away the fish held by a child trying to tie his catch to his thread.

Then an elderly muttaiduva with a prominent bindi, so large as to give an impression that it were the only feature of the face, carrying a vessel full of clothes approached Rukmini and asked respectfully “how come your ladyship came for bathing at this hour?”

Today is the last Monday of the month Kārthīka. I came to bathe in Godavari so that I could go to the temple of Shiva at the time of Pradoṣa (early hours) with my mother.”

“Are you capable of fasting till night?”

“It is only for a day, right? I’ll manage somehow. The other day you said that your younger one was not well. Is she better or not?”

“I cannot say that she is good. For the last two days we arranged for Kāmāvadhānulugāru to apply vibhūti to her and were able to sleep properly at night”

“Has she been possessed by any spirits?”

“Yes, my lady. What could I say? Her husband” stopping mid-senence the old lady looked around to ensure that no body was within ear shot, moved towards Rukmiṇi and said in a low tone: “Her husband has been harassing her. As you know its not yet three years since she got married, and her husband has been dead for more than six month now. From the time of his death he has been appearing in her dream and when she was alone at night. The girl did not tell anybody out of bashfulness. However for last one month her husband’s spirit has been following her day and night wherever she went. We don’t know what demerit she acquired. But this has been intensified in the last three days. She has grown very weak in the last three days and further...” The old lady broke down at this point and continued after wiping her tears, in a fearful voice “And further she started asking if she should enjoy with her husband and if she should sleep with him.” Having said that the old lady started crying loudly.

Rukmuṇi was deeply shaken by these words taking a few moments to recover from that she controlled herself and said “there there. You are an old and a muttaiduva. You must not cry like this. After all diseases affect human beings not trees etc, right?”

“My dear we do not wish great comforts for her. It is enough if our daughter lives. Both of us will ensure till our death that there is nothing wanting in food and clothes for her” said the old lady, having stopped crying.

Rukmiṇi thought for a while and said “Somidēvamma! your husband is a famous Siddhānthi. How could he give your daughter in a marriage to a person who would not live”

“The old lady interrupted her and said “yes yes I understand what you are about to say. Who can decide the destiny of others? If widowhood is written on her face who could change it?

Anybody would perform marriage after checking the horoscope but who could grant additional years of life to the groom.”

“Yes may be the horoscope of your son-in- law portends a full life for him.”

The old lady grew suspicious about what Rukmiṇi meant, but continued; “Full life! Yes he indeed had a full life as per his horoscope, now you might ask why it did not turn out so. If one determined the exact time of birth and writes the horoscope it will indeed turn out to be true. Those who are not well versed in the science of jataka write the horoscope incorrectly. My husband has fixed so many muhūrtas, tell me if things have gone wrong in any of those to the extent you know.

Rukmiṇi replied, “Siddhāntigāru, sitting in the rest house, fixed the auspicious time for the marriage of Kannamma’s daughter Buchamma. Even the horoscope of the groom was the written by –”

“Yes sometimes some things do go wrong. My husband keeps telling about how the science of Jyōtiṣhya has been cursed by Pārvati Dēvi. I hear the sound of toe rings somebody must be coming let us stop at this” said the old lady craning her neck, to see who is approaching, Then she kept the vessel on the bank and entered into the water to bathe.

Meanwhile a few widows and Muttaiduvās came climbing down the river steps. Those who were in the front bent down and pulled up the hems of their garments. Waiting for others to join them they, spoke about various domestic matters amongst themselves in low tones and put their vessels on the bank once they reached the water. There is no better time than the time of fetching water for women to meet at one place and discuss amongst themselves. So whatever they have to discuss they make sure to do so while fetching water. At that time a short woman of about thirty years put her finger on her nose and said “oye Venkāyamma! Did you hear this? Yesterday night apparently Śeṣhamma’s husband beat her.”

“Her husband is wont to do that”, replied Venkamma “about a month back when he beat her with a stick her bangles were all broken.”

“Her husband does not behave properly”, a short woman continued with some dismay and now put her hands on cheeks”. “And you know what, he is maintaining a mistress as well”.

Then a bald muttaiduva stepped forward gesticulating with her hands and said" it is all very well, is she well behaved? The other day when she was talking with the son of Subbāvadānulu she was seen by her husband himself. Even if men stray now and then should not women be better behaved?"

"Let it be, Did you hear this" said the short woman "Chinnama's mother in law is harassing her in a way not seen before in this world. Not only that, by the time her husband returns home the mother in law complains so much that her husband's beats her every day." A ten years old girl of fair complexion said with tears in her eyes "This is the situation wherever mothers- in-law are alive. If only all the mothers- in-law in the world were to die at once." The short woman interrupted her "Seshamma we hear that your mother- in- law harasses you a lot. Is it so?" Seshamma replied "I am unable to bare the constant pressure. I wake up about three hours before sunrise, clean the yard, do the dishes, draw all the water required for the day from the well, wash the madi clothes and continue with other chores till she wakes up about an hour and half after sunrise. From that moment she would start scolding me on various pretexts, such as that the grease on the vessels has not been cleaned properly or that there is still dung left in front of main gate after breaking my arms in pasting dung cakes on the wall and finally when I sit down to eat the night's leftovers about three hours after sunrise my mother in law would again start her critique while cooking: ' the sun hardly rises and you become ready for food but do not work'; It's not done to talk with one's husband during the day but it will be six hours after sunset by the time everybody eats and I massage the feet of my mother in law till she sleeps, before I get to bed. Even then I can hardly sleep because I worry about when the sun would raise again and what my mother in law would say if work is not done on time. Whatever I do, I cannot avoid the scolding and beatings" she covered her face with her saree as tears started rolling.

"Could you not", asked Rukmiṇi "do you the chores in such a manner that your mother in law would not be angry?"

"Alas! Rukmiṇamma ! Since you do not have a mother in law you do not know these things. How much ever you do, a mother-in-law is never pleased. When you sprinkle water on the yard properly, 'you make this house an ocean. People would slip and fall' the mother in law would scold. If you sprinkle lightly 'you, is there a scarcity of water? You don't seem to sprinkle any water mixed with dung' she would scold. If you try to explain, she would scathingly remark that you are answering back. If you stay quiet she will take it to be a slight

and shout at you ‘why do you stay silent like a tree stump.’ Whatever you do in front of her, it is not alright. If you nod it’s a sin and if you take God’s name it is blasphemy. For the last four years since I came to stay with my husband she has been scolding me that I broke a pot, whose base was not firm”.

“Have you not heard this saying that the pot lost by the mother in law is an old useless one and the one lost by the daughter in law is a new pot?” asked the short woman.

“This is not the worst that I suffered. You must have seen the days when my widowed sister in law was alive. After she died last year of chicken pox – blessed be the lord – I am at least eating three square meals a day. When she was alive she would not allow me. I must state that if my mother in law scolds me about food it is that I don’t eat properly and never that I eat too much.”

“If it is not due to people like your sister in law would there be a proverb that when a doll is given the status of sister in law it would develop an ego” remarked a short woman.

Meanwhile an old widow who was meditating came from some distance, threw the water in her small vessel and asked the women; “do you people observe your surroundings when you are immersed in your small talk? You don’t care that on this side there are people who have bathed and splash water recklessly. Since the impure water splashed by you has fallen on me, I am forced to bathe again in this cold water.” She went into deep waters, dipped into the water four times and returned. While returning she glanced at the women and said “You young women are all pumped up without knowing anything. Nowadays the harassment of daughters in law is not equal to a thousandth of what we faced”. She walked a distance carrying river water in her cupped hands muttering “there is never any goodness in a mother-in-law as there is no sweetness in neem; the one without a mother in law is the best daughter-in-law and the one without a daughter-in-aw is a virtuous woman”. After reaching a chosen spot, she purified it thrice by sprinkling the water in her hands, perambulated around herself thrice, climbed the stairs and disappeared.

Seṣamma looked around and pleaded trembling with fear while tears started flowing: “Ladies please do not tell anybody else whatever I told you, if my mother-in-law gets to hear any of that she would really kill me. As it is my situation is very bad, if this is known it would get even worse. Venkamma! I feel that jumping in Godavari is better than leading this life”.

“There, there do not utter words which ought not to be uttered. Those who suffer are not the bad ones” consoled Venkamma.

It’s been a longtime since I came to Godavari. My mother in law will be very angry, I need go back quickly” said Seṣamma recovering a bit and then quickly filled her vessel with water and started walking away.

Among those who just came for water, a twenty year old extended her hand towards the neck of another woman and said “Kāntamma did you get this coller newly made? You are a lucky woman your husband decorates you head to toe with various ornaments’.

“Yes, said Kāntamma “the goldsmith Subbaiah finished this only yesterday. He is also making a long necklace with four strands”.

“Pēramma! I heard that your husband is very kind to you. It is right, isn’t it?”

Pēramma replied “of what use is kindness? He does not get me even a ten varaha worth ornament every year, it is my bad karma of earlier birth, or of this birth.”

“Pēramma you are unnecessarily feeling bad”, interrupted the woman standing next to her. “Do you lack food or clothes? When your husband takes good care of you, of what consequence is it if you lack ornaments? Sans husband’s love, of what use are wretched ornaments, but as a burden to bear. Look at Bangaramma at our village, she has so many jewels for all parts of the body that I do not know the names of some of them. However the moment lights are lit after dusk, her husband goes to the houses of pleasure women. What joy is there in such a life? Your husband never steps out once it is dark”.

“You are a well read woman and can preach as much as you want. None of us know this kind of Vēdanta. When all the women wear their finest Jewels and attend a pērantam, I feel embarrassed to go like a trunk, bare without Jewels. Jānakamma if only a poor man like my husband is you’r…”

“My dear Pēramma, I spoke without knowing much. Please don’t be get angry on me”, interrupted Jānakamma and went away with her vessel of water.

The rest of the women while filling their vessels and going home remarked the flaws in others such as that the priest’s wife has started wearing her hair in a side knot”, “did you see the stylish gait of the accountants wife”, “Ramamma the wife of Ayyavaru is so proud that

she does not speak with other human beings", "it is said that Pullamma talks to her husband in broad day light", "If you observe closely Kanakamma is squint eyed" and Sītamma the daughter of the karaṇam's accountant does not have any jewels". What better topics would women devoid of any education have to discuss? The talk of the women who come there revolves around quarrels among co-wives, ill treatment meted out by step mothers, the misbehaviour of husband etc..and no other topic.

At that time a Brāhmin priest came along with an almanac written on palm leaves, wearing a Dhōti which has lost it sheen, with lines of vibhooti conspicuously visible on his face and all over the body, wearing a garland of rudrākṣas, as big as lemons, with his small box of tobacco powder tucked into his waist resembling a wart, stopped at banks of river Godavari and started climbing down the steps towards the river. "Rukmiṇigāru I will recite the necessary formulae please start bathing" said the Brāhmin.

"But, I did not bring any money" said Rukmiṇi "Do not worry about money; you can pay me at your home in the afternoon" the Brāhmin assured her and continued "please sip water thrice. Kēśavā, Nārāyaṇā, Mādhavā, Gōvindā – turn towards east face the sun".

"Shall I bathe?" asked Rukmiṇi.

"Let me recite the sankalpa said the Brāhmin and then took out a small tobacco box, tapped it twice on ground poured some tobacco powder in his left hand, replaced the cap of the box and tucked it back in his waist, then took a quantity of a tobacco with his thumb and fore finger, put it near his nostril and took a deep breath; he repeated the process with the other nostril and cleansed himself by wiping his hand against his own clothes. The he recited the sankalpa in Sanskrit which meant "in this auspicious moment on Monday, the twelfth day of dark fortnight of the month Kārtika in the śaradṛtu during the southward journey of the sun in the lunar year named kālayukti in the country called Bharata, the continent called Bharata, in the island called Jaṃbu, in the first quarter of Kāli eon, in the life time of the Manu called Vaivasvata in the kalpa of the white boar in the second half of the life time of the first Brahma, in this moment of good star, good yoga, good karaṇa and many such other qualities, for my safety, steadfastness, victory, long life, good health and prosperity, I hereby do the undivided Godavari bath." Then he instructed her, "Please bathe thrice". Since Rukmiṇi did not come often to the river to bathe she was afraid of going into deeper waters; unable to dip completely into the water she sat down in knee deep water opened her hair and started

pouring water on herself using her own hands. Then the Brahmin left telling her that he would meet her in the afternoon for his fees. Rukmini dried herself with the overhang of her saree (pallu), tied her wet hair seeing father coming there, quickly started applying some kuṃkuma from the packet she left from the bank, rinsed her vessel, filled it with water, ensured that her clothes were all right, put the washed clothes on her shoulder placed the vessel filled with water on her hip and started towards her house along with Siddhanti’s wife who waited all long for Rukmiṇi to get ready to go home.

2.4. Cultural terms in Chapter-2 of ‘Rajasekhara Charita’

2.4. a. GĀJULU

Generally translated as bangles, and it is difficult to ascertain as to when the word bangles was introduced as equivalent to ‘gājulu’ as the these ornaments are aline to English people. May be the prolonged rule of India by English might have helped to invent some words such as this ‘gājulu’ has got a lot of significance in India (Hindu)culture. A lady with five items, viz bangles, flowers (in the plait), turmeric, kuṃkuma and mangaḷasūtram, is called a ‘muttaiduva’ and such a lady is considered to be auspicious during any function. Moreover, it is used to be custumary to break the bangles of the wife on the tenth day after the death of the husband, simply to notify that she is a widow there after. Therefore, comparatively ‘gājulu’is an auspicious ornament unlike others.

‘Gājulu’ are made of gold for rich people and of glass for others. The letter is popularly called ‘matti gājulu’ which, when translated turns out to be ‘clay/bangles’.

Hutch: Bracelets

Sankara: A glass bracelet or bangle; a thin bangle of gold silver.

OXD: Bangle, bracelet.

2.4. b. AṂDE

The term ‘aṃde’ (aṃdiya) is the name of an ornament, mostly made of silver and worn around the anklet by woman. Sometimes they are added with small boxes (muvvalu) with pebbles inside so that during walk there will be melodious sound.

Since the people speaking the target language, i.e. English, do not wear such ornaments, ‘ande’ is a culture specific term and hence rendered untranslatable.

In the original it is described that the ‘aṃdiya’ (and mattiya) are in the foot. This is so because the author wanted to cover both as ornaments of a single limb. Rather an ‘aṃdiya’ is worn upon/around the ‘cīlamanda’ (ankle).

Hutch: Anklets

Śankara: A chain or band worn round the ankle.

J.P.L GWYN- A foot trinket of silver, filled with small pebbles in order to sound and worn by women on their ankles.

2.4. c. MAṬṬIYA

‘maṭṭiya’ (also meṭṭiya/meṭṭe) is a ring, generally made of silver and worn by married ladies only around the second big toe of both the feet. In other wards it is considered as a token to decide as to whether a girl is married or not.

Just in the case of ‘andiya/aṃde/cuṭṭu’ here also ‘iya’ is optionally replaced by ‘e’.

It may be noted that the context and the place of the description has to kept in mind when the author described that there was sound emanating from ‘maṭṭiyas’ too.

It is unlikely that ladies wear chappals while going to bathe. And this kind of scene is common in the rural areas of India.

The description also suggests that the path to the river was strewn with pebbles and stones. So that when a lady with ‘maṭṭiyā’s’, walks across there will be sound.

Since the English people do not wear an ornament like ‘maṭṭiyā’s’, the term is culture specific and therefore untranslatable.

Hutch: Toe rings.

Sankara: A ring worn on the toe ring.

OXD: Women’s toe ring.

2.4. d. OḌḌĀṆAMU

The term ‘oḍḍāṇamu’ (oḍḍāṇamu) is an ornament like girdle, worn by rich ladies around the waist and it is mostly made of gold or silver. It may be observed that the ornament is worn during functions only.

The term girdle, in fact, does not denote a ‘voḍḍāṇamu’ as the ornament is strange to the people of English. It is simply impossible to find any equivalent.

Hutch: Waist belt.

Sankara: A cestus or belt of gold or silver worn by women over their dresses.

OXD: Gold waist belt worn by woman

2.4. e. KAṂKAṆAMU

In modern times we may come across some men belonging to different cultures wearing a bracelet around the wrist (usually right hand) and it is made up of copper or steel (the former for health reasons).

On the other hand, it is customary in Indian culture to wear a ‘kaṃkaṇam’ made of gold. Histoy tells us and still it is in vogue, that scholars and poets are awarded ‘kaṃkaṇam’, simply to show their scholarship etc.

Rather the term is used figuratively also ‘vaadu eepani cestānani ‘kaṃakṇam’ kaṭṭukunnadu’ (he vowed to finish this work). Here, it means that the person is with good will power.

‘Bracelet’ may be a rough translation of ‘kaṃkaṇamu’. In Indian culture ‘kaṃkaṇam’, as was mentioned earlier, has got some significance.

In the present context, the poet describes that Rukmiṇi was wearing ‘pasiḍi kaṃkaṇam’ on the forehands and since it is also mentioned that she was also wearing bangles, here ‘pasiḍi kaṃkaṇālu’ refers to golden bracelets.

By and large ‘kaṃkaṇam’ also is a term that cannot be translated to English.

Hutch: Bracelet.

Sankara: A bracelet or anklet

OXD: Bangle or bracelet

2.4. f. PAIYYEDA

It can be split as payi (pai)+eda. The true translation is 'upon the cest'. It refers to the cloth, which is used by young ladies to cover the chest. 'eda' is the vikṛti (changed form) of prakṛti (original) 'hṛdayamu'.

Again the term is heavily culture specific as it is next to impossible to find any young lady of English culture to have a 'paiyyeda'. Therefore, there is no other go, but to offer an explanation for the term.

'paiṭa', 'pamiṭa' are the other forms of 'paiyyeda'.

Hutch: ?

Sankara: A woman's mantle formed by throwing the train or end of the cloth over her breast and head.

Gwyn: A woman's veil or mantle formed or her skirt thrown over her shoulder and her breast.

2.4. g. PAYYEDA CAKKACĒRCUKONUCU

Literally it means setting right the 'paiyyeda'. The expression is culture specific. In Indian, rather Āndhra culture is customary that young ladies when they come across the opposite sex do set right the 'paiyyeda' that has got shifted from the original position. This is done so as they feel shy to expose the chest.

As such, the expression cannot be digested by a speaker of the target language without proper explanation.

2.4. h. TINNAGĀ TALAVANCUKUNI

Literally it means in a straight way with the head downwards. The elders prescribed, especially to unmarried young girls to go straight with the head downwards. This is done due to the fear in mind that the girl, due to young age and lack of knowledge and experience may get in contact with some boy that is likely to vitiate her life.

It is also a fact that elderly people while suggesting a match prefer such girls and the custom is simply meant to maintain the cultural standards. The moments and behaviour of an English girl need not be described.

2.4. i. RĀGICEṂBU

It is a small water container made of copper. During ancient times, even today copper occupies comparatively an important place, in the life style. According to ayurveda the water preserved overnight in a copper container if consumed in the morning would check the aggravation of three humors (guṇā's), viz vātā(gout), pitā(bile) and kaphā(phlegm). Therefore, holding a copper container, that too a clean and shinning one, by Rukmṇi has got its significance in the Indian cultural theatre.

Hutch: Copper cup.

Sankara: A cup, a jug, an ewer, a cruise, a goblet, a tankard. A vase or globular metal pot of a peculiar form.

OXD: Small round metal water pot.

2.4. j. YAYĀVARAMU

Yāyavāramu is a profession of begging resorted to by students and Brāhmin house holders. In the traditional education system, students would go and live with a teacher and would go around the village begging for alms to support themseleves. House holders of the Brāhmin caste also supported themselves by begging for alms as a means of livelihood. The only work done by a Brāhmin was to learn and teach and to perform and help others perform sacrifices, worship etc. The society supported these activities of Brāhmins by giving them alms. Later on even as Brāhmins owned lands and either cultivated or got their landed cultivated etc, or entered to royal service, or resorted to other means of earning, a few Brāhmins continued the traditional practice of begging. In fact at that time the present events take place it would have not been an exaggeration to say that most Brāhmins resorted to beginning at least once if only as a ceremonious fulfilment of their kulavṛuthi- the traditional means of livelihood ordained for their caste.

Hutch: Alms

Sankara: Alms; begging.

OXD: To ask for alms.

2.4. k. SĀMUDRIKAMU

Sāmudrika science deals with the correlation between various parts of the body and the nature and qualities of a person. Thus looking at the various body parts a man's profession and prospects could be predicted. For instance in Abhigñ̃ānaśākuṃtala (Act5) when the hero disowns the baby growing in the heroine's womb, the hero agrees with his preacher's suggestion that if baby after being born, displace features of an emperor, then it would indeed be agreed as the hero's baby, this text is based on the science of Sāmudrika.

Hutch: Palmistry.

Sankara: The art of interpreting the marks of the body, chiromancy, chirography, palmistry.

OXD: Palmistry.

2.4. l. GHUṆĀKṢARANYĀYAṂ

Ghuṇa means an insect that lives under the bark. The eaten part of the bark may look like a letter. Rather the fact is that the insect did not try to write any letter. Rather it was just by chance. Similarly the creator did not contemplate to create a girl with such a beauty. Rather it was just by a chance that she emerged beautiful. This is what is meant by Ghuṇākṣaranyāya. Anything that happened by chance is explained through this norm.

Hutch: A literal freak of nature!

Sankara: The fallacy of attaching a value to something purely accidental and meaningless (much like trying to make out that there is secret writing in the lines left on old worn-out tomes on which book-worms have been at work.)

2.4. m. KĀRTIKAMĀSA

Kārtikamāsa- as per the Indian calendar there are six seasons called ṛtus viz, 1.Vasaṃtaṛtu-spring, 2.Grīṣmaṛtu-summer, 3.Varṣaṛthu-rainy season, 4.Śaradṛtu-autumn, 5.Hēṃantaṛtu-winter, and 6.Śisiraṛtu-The snow season.

Śaradhṛtu has two months Āśvayuja and Kārtika dedicated to Pārvati and Śiva respectively. In the first month of Śaradṛtu goddess Pārvati is worshipped in various forms during Daśara. The second month Kārtika is spent worshipping lord Śhiva. Some of the practices include one (madi snānaṃ) bathing in a river in the early morning; two, naṭṭaṃ (not eating during a day) and three, performing abhisheka to Lord Śiva eapecially on Mondays. Monday is considered as the day dear to lord Śiva because, the name itself-sōmavāsara indicates the day of one with Uma (sa+umāvāsara). On Mondays dusk is considered as Śiva, who is worshipped at dusk called Pradōṣakāla.

Hutch: karttika.

Sankara: Name of the eight lunar month.

OXD: The eigth Telugu lunar month.

2.4. n. PĀRVATIŚĀPAṂ

The curse of Pārvati it is said that when Pārvati Dēvi created Gaṇapati and breathed life into him the moment was not auspicious and that Jyōtiṣa scholars who examined this told Pārvati that this boy would not lead a full life.

Later as predicted Gaṇapati died on Bhādrapada śuddha caviti as he was unable to digest all the food given to him on the occasion of being crowned as the controller of obstacles. This disconsolate Pārvati and cursed the scholars of jyōtiṣaśastra that if they know the future perfectly and spell it out completely they would immediately die. After that, though jyōtiṣaśāstra is perfect, very few mastered it completely and even those who did, took care not to predict the future completely. The youngest of Pāndavās, Sahadēva is cited as an example of a person who knew future but did not spell it out. Coming back to the story of Vināyaka that day Pārvati also cursed the moon, who laughed at Gaṇapati's plight. Later god's pacified the anger of Pārvati by restoring life into Gaṇapati. Thus the failures of Jyōtiṣa śastra to predict future completely and all the time is attributed to Pārvati's curse.

Hutch: Curse of Parvati.

Dict: ?

2.4. o. MAḌIBAṬṬALU

Madi clothes- the concept of madi-madi is a state of purity, ardent of a Brāhmin while cooking food, praying god, performing rites and eating food. This is violated if the person in maḍi touches anybody or certain things which are not in a state of madi. One re-attains the state of purity that is madi by bathing in flowing water or a well in one's house. Typically the daughters-in-law of house prepare maḍi clothes of husband and parents-in-law. First she bathes and while wearing wet clothes she soaks the required clothes, wrings them and puts them out to dry in a sacred place. These clothes could be considered fit for maḍi only if nobody touches them. So in many kitchens there are clothes lines strung at a height of twelve feet on which the clothes are hung using a couple of long sticks.

Hutch: Washed cloths.

Sankar: A pure or unpolluted cloth.

OXD: Ceremonially pure cloths worn by orthodox persons when taking meals or worshipping.

2.4. p. KAḶḶĀPU

In the olden days most streets were unpaved as were the courtyards in the house. Sometimes even floors within the house were not paved. At the beginning of a day women would mix cow/buffalo dung in water and sprinkle this on the street abutting their house in their front yard and unpaved surfaces of their house. This serves two purposes. One, the dust settles down due to sprinkling of the water, two cow dung which has anti bacterial properties ensures that there are no ants, poisonous insects or small animals hiding below the surface.

Hutch: Cowdung water.

Sankara: Sprinkling of water or the water spribnkled on the ground after it has been swept.

OXD: cowdung and water mixed together and sprinkled in front of a house to settle the dust.

2.4. q. MAILA

Impure the old widow became impure as the water splashed on her was touched by a woman to who did not bathe and was so impure. Had the woman completed her bath and was wearing wet clothes she would be in a pure state, which is called as madi and water sprinkled

by her would not make the old widow impure. The author is criticising this blind belief about madi because the old widow now purifies herself by dipping in the holy water which made her pure in the first place. The view of the traditionalists is that the institution of madi is conducive to good hygiene and personal discipline though some aspects like the present one might look funny. The authors objection is not to such trifles, but to the inhuman practice of untouchability which could be traced to the concept of maḍi and maila (impurity.)

Hutch: Defilement.

Sankara: Dirt, foulness, filth, uncleanness, impurity.

OXD: Ceremonial pollution or defilement.

2.4. r. VĒDĀNTA

Vēdāṃta means what occurs the end of Vēdās and is referred to as philosophy. Vedānta is one of the six Darśanas of Indian philosophy. Most of them preach the ephemeral nature of material possessions and emphasize virtues such as detachment from material possessions. Thus Vēdānta acquired a rūdhi meaning i.e, conventional meaning of detachment from material position. Another phrase used with a similar import is 'Meṭṭa Vēdānta', which refers to detachment from not only material possessions but also other human beings as everybody is mortal.

Hutch: ?

Sankara: The last of the six Darśanās of Hindu philosophy, based upon the major Upanishads.

OXD: Philosophical.

2.4. s. PĒRAṂṬAṂ

Pēraṃṭaṃ means a married woman's visit to another's house on an auspicious occasion. According to Oxford dictionary these auspicious occasions are so numerous that Pēraṃṭaṃ is effectively like a revolving club for women, which they attend bedecked in their finest.

Hutch: Party.

Sankara: Invitation to married women to ateend a domestic festival.

OXD: Marries woman's visit to anothers house on an auspicious occasion.

2.4. t. SANKALPAM

Since bathing in the river was a religious rite it was accompanied by chanting of certain Vēdic hymns. Before performing the religious rite first one takes Āacamana (sipping water thrice after pouring it in one's palm shaped like a cows ear), and reciting the sankalpa. Sankalpa is a statement of intent and usually has the form of "at this time, in this place I belonging to such and such family, do the particular rite for the sake of such and such results etc." The Sankalpa recited for river-bathing has been translated in the translation.

Hutch: Mantras.

Sankara: Will, volition, purpose.

2.4. u. PRATYAKṢAMUGA

Literally it means having direct contact with the sense organs. In Indian philosophy many pramāṇās or means of knowledge are prescribed, pratyakṣaṃ is one of them acceptable to all schools.

a.pratyakṣaṃ-this term can be split as prati+akṣam. Akṣam means any one of the jnānēṃdriyās, viz tvak(skin), cakṣus(eyes), śritra(ears), ghrāṇa(nose) and jihva(tongue). The above sense organs deals with-touch(sparśa), looking (dṛṣṭi), listening(śravaṇaṃ), smell(vasana) and taste(ruci) respectively. It may be noted that mind(manas) is also considered as an important one as it plays a pivotal role in getting the cognition (jñānam). In other words, when the eyes are in contact with a thing with the mind being involved, a person claims "I have seen this." This is what is technically defined as indriyārdhāsannikarṣajanyam, jñānam pratyakṣaṃ.

The same is the case with the rest of the indriyās. In English pratyakṣaṃ is called perception.

Hutch: The eyes so blessed.

Sankara: Cognizable by any of the organs of sense, perceivable, perceptible, sensible, and present before the eyes.

OXD: AAppearence, manifestation, presence.

2.4. v. UPAMĀNAṂ

Getting cognition of a thing through similarity is ‘upamānaṃ’- ‘upa’=near bye, ‘mānaṃ’ is to measure. This is another pramāṇa which is contrasted with “pratyakṣam” in the present context.

A person wants to have a glance at an animal called “gavya’. While entering the forest he enquired with the forester-how to identify a ‘gavya’. The latter replied, “you know a cow? The gavya is similar to a cow” Then the person enters the forest, comes across an animal that is similar to a cow and decided that it is the ‘gavya’. In the present context, the author of the work “Rājaśēkhara Caritra”, i.e Vīrēśalingaṃ Pantulu meant that in order to enjoy the beauty of Rukmiṇi one should see her directly, that is ‘pratyakṣamuga’. Although English language and philosophy there of have got pramānās, so such derevatory meaning can be offered to those terms.

Hutch: ?

2.4. w. ATTAPŌGOṬṬUKUNNADI ADUGŌṬI KUṂḌA, KŌDALU PŌGOṬṬUNADI KOTTA KUṂDA.

This proverb stands to show that the mother-in-law takes the brighter pot where as the daughter-in-law the darker one. In other wards the former is for all the good, even if she commits a mistake where as the latter is for all bad, even if she does something good.

Literally the proverb means ‘If an earthen pot (even if it is good) is lost by mother-in-law the pot is an already broken one and useless. But if the same is lost by daughter-in-law (even if it is a broken one) it is a new one.

This tendency of the mother-in-law is, in fact embedded in a number of similar situations that reflect the domination of mother’s in-law and the injustice meted out to the daughter’s-in-law.

In the other culture such a scenario is seldom seen although one cannot rule out such content completely as we here some stories especially from the royal palace.

Hutch: The mother-in-law breaks the cracked pot, the daughter-in-law the new?

2.4. x. LŌKAMULŌ NIṬUVANṬIVĀRU LĒKUNNA PIṂḌI BOMMANU CĒSI PĪTA MĪDA BEṬṬINA, ĀDABIḌḌATANAMUNAKADIRADIRI PAḌḌADI.

In the universe, although a woman does not have any relations, what so ever- even if a toy made of flour is put on a low levelled table, it would develop ego by taking the place of husband's sister.

If we survey the relationship between two women, one is the wife of a person and the other being sister of the same there would never be harmony and generally it is the sister who is to blame.

Hutch: 'How could the saying originate that ''Even a dough image will dance for joy on its seat if called a husband's sister''?

2.4. y. ĀTMAPRADAKṢIṆA

Literally it means self (ātma) turn around in clockwise direction.(Pradakṣiṇaṃ)

Towards the end of any pooja one is supposed to offer ātmapradakṣiṇa to deity.

Hutch: Turned around thrice.

Dict: ?

2.4. z. DIKKUMĀLINA

Literally it means 'without direction' whereas the lakṣyārtha (secondary meaning) is ''without Godfather/protector/guardian''.

In other words, this phrase is often employed to express disgust or hatred towards a person or thing or situation.

Hutch: Disonsolate.

OXD: Helpless, wretched (a mildly abusive epithet.)

2.4. aa. RUDRĀKṢALU

The seeds of a tree called Rudrākṣa (elaeocarpus ganitrus), which are used in rosaries to perform 'japa'.It is mostly used by 'Śaivaites.' There are varities varies of ēkamukhi, dwimukhi, paṃcamukhi...etc in Rudrākṣa seeds.

Of late, it is discovered that rudrākṣās have got high medicinal values.

Since time immemorial, there has been the custom of wearing rudrākṣamāla around the neck in Indian tradition.

Hutch: Rudraksha seeds.

OXD: Seeds of the rudraksha tree, used as rosary beads.

2.4. ab. MUKKUPOḌUMU

In Sanskrit it is called 'nasyam'- the powder inhaled through nose.

For a long time some people, especially Sanskrit scholars, got accustomed to the habit of 'nasyam', which activates the mind and body but is considered bad for eye-sight-'nasyam pandit lakṣaṇam sadā rucikaram nētradwayam nāśanam'.

Tobacco leaves are pounded to dust after fried being in ghee, to make it pungent. Lime of shell is added and the blend is called 'nasyam' and the same is mild active.

Consumers claim that 'nasyam' refreshes the mind and prevents dizziness.

Hutch: Snuff.

Sankara: Snuff.

OXD: Snuff.

2.4. ac. SANKALPAM

It means contemplation-having an idea of doing something- 'sankalpaḥ karma manasam'- says amarakōśa.

In every ritual there will be 'sankalapaḥ' at the beginning. The person in question would spell the place, year, month, tithi (date), day, his name along with 'gōtra' including wife whereever applicable and then pledges to do a particular karma-and this is called 'sankalpam'.

2.4. ad. PAḌḌAVĀDEPPUDU CEḌḌAVĀDU KĀDU

A person who faces allegations would never be really bad.

This proverb suggests the norm bring an allegation and ‘hang the rat’ the norm suggests that if at all one decides to take action against a person; he should first bring some allegation or the other against the person in question and then only should take action. Otherwise, there will be resistance or criticism against the action.

Both the telugu proverb and English norm insinuate that such a person facing action would someday come out clean and he will be vindicated.

2.4. ae. ATTA LĒNI KŌDALU UTTAMURĀLU, KŌDALU LĒNI ATTA GUṆAVANTURĀLU

Anywhere in the universe, a daughter-in-law not trailed by mother-in-law is good in conduct and mother-in-law who is not associated with a daughter-in-law is good in behaviour.

The word ‘ekkaḍanō’ in the above sentence suggests that the speaker firmly believes and concludes after a lot of experience, the fact and then asserts the same.

The suggested meaning of the proverb in question is that individually either mother-in-law or daughter-in-law may be considered as well-behaved but the real colour will be out only when either is in company with the other.

Hutch: The wife who has no mother-in-law will be good, and the woman who has no daughter-in-law virtuous.

2.5. Translation of Chapter-3 from ‘Rajasekhara Charitra’

Siddhānti’s wife and Rukmiṇi climbed the stairs walked along the streets till the temple, turned right there and after walking some distance Rukmiṇi turned into a street on the eastern side walked a few yards, stopped and cleared her voice twice. With her the Siddhānti wife who was with her also stopped walking and asked her “shall I go home then?”

“Yes Somidēvammagāru you are compelled to take a long detour for my sake”.

“How long is the distance? I will go in a minute.”

“Okay, please go ahead.”

“We are poor people; please bestow your kindness upon us.”

“Definitely” said Rukmiṇi but stopped suddenly after taking four steps, turned back and said ‘Somidēvammagāru I forgot to tell you. When you go to the temple in the evening, please come to our house once.’

“Sure. I will come, shall I go now?” asked Somidēvamma and walked away. Though Siddhānti and his forefathers did not perform any sacrifice, on Somidēvammā’s side it was not so. Her paternal grandfather performed sacrifices every year for thirty four years and left to enjoy the pleasures of heaven with Rambha and other divine danseuses. Though Somidēvammā’s father did not perform any sacrifice, he did not like to lose the name acquired by spending a lot of money and named his son as Somayājulu and his daughter as Somidēvamma. Rukmiṇi walked another furlong, turned south and entered the third house through the back door.

The house of Rājaśekaragāru was one of the better looking houses of those times. On both the sides of the main entrance, there were two wide platforms called ‘arugus’. Within those two platforms there was a sloping passage leading to the main entrance of the door frames. At about threshold level figurines of a lion sitting atop an elephant breaking open its skull were carved. From the heads of the lion sup to the lentil level creepers bearing various fruits and flowers, were carved on both sides. Above that, were carved two horses with their front limbs raised as if they were about to jump. On auspicious occasions, buntings of mango leaves were tied to these horses’ limbs. In the centre of top beam of the main door were carved lotuses. On either side of the lotuses were creepers with various leaves and flowers, with an occasional bird depicted as sitting on those creepers. There were strong cross bolts attached to the main doors and creepers were depicted even on top of these.

Upon crossing the doorway one would enter the front courtyard called Chāvaḍi. There was a big drain hole at the other end of the courtyard into which the storm water would flow from all directions when it rains. This was connected to a street canal through a small culvert passing underneath the courtyard. On the northern and southern sides of the rain hole there were covered platforms called chavadis, facing each other. The southern chavadi was the kacheri chavadi. In this, during occasions like ceremony of exchanging tāmbūlās during marriages, when the invited relatives and village elders assemble on the platform and nautch girls would entertain them. During other occasions when gentlemen come visiting or during purāṇa kālakṣēpa after lunch or when students come to learn, Rājaśekhara would sit in this chāvaḍi. There were two rooms on two sides of the southern chāvaḍi. On the southern wall

there were long narrow doors through which cold air would be pushed for the comfort of the assembled guests. Behind the doors was the Pancapāli and behind that a small patch of garden pleasing to the eyes with various flowers bearing plants. There were paintings hung on the three walls of the kacēri chāvadi depicting the ten avatārās of Viṣṇu; Gōpikās raising their hands and praying to Kriṣṇa who sat on top of a ponna tree along with the clothes of gōpikās who went for a bath; Kriṣṇa felling two giant trees while trying to drag the "rolu" to which he was tied by his mother to prevent him from stealing butter from other houses; other such stories of Lord Kriṣṇa; Shiva related paintings of Kumāraswāmi killing Tārakāsura, Pārvati killing Mahiṣhāsura and Shiva destroying Tripura; and other paintings depicting Vighnēśwara, Saraswati, Gajalakṣhmi, the four headed Brahma and so on. The northern chāvadi was plain and often closed. There were two or three old saddles hung in the northern chavadi which are used when Rājaśekaragāru travelled to some other village or when other gentlemen in the village asked for them. However one new saddle was kept covered on the floor near the western wall of the northern chavadi. If one opens the door in the chāvaḍi and enters the northern pancapāli one would see a large well. Many neighbours draw water from this well with the pulleys creating noise. On the western side of the well two silos (called gādes) used to store grain were built separately without touching any other structure. Near the well was a small side door leading into the street. This was the door through which Rukmiṇi entered and through which neighbours come to draw water from the well. When neighboring women came to visit, or when the women inside the house wanted to go out when Rājaśekara was sitting on the kacēricāvadi, this door was used.

There were four pillars on the four corners of the courtyard with the drain hole with jack fruits carved on them. Across the main-street-cāvadi was the western chavadi with a door way leading into the main house. One enters into an interior chavadi if one passes through the doorway. On the southern side of the cāvaḍi was the door leading to the bedroom of the Rājaśekara. Along the northern wall of his bedroom running from east to west, a four-poster cot was mounted on four stones. All around the cot was a mosquito net and a thin curtain. Between the posters of the cot were lacquered plates and bowls. On the top of the cot was a hung parrot cage with wooden fruits and flowers. Walls of the bedroom were painted with a lime-based solution. Along the walls were hung hangings knit patiently by Rukmini and her mother. Slightly above the hangings were parrots made of cloth and hung by threads moving beautifully whenever there was a breeze. Wooden shelves were fixed to the walls and on these shelves, were arranged kondapalli dolls and a kitchen-set made of lacquer called

lakkapidatalu adding to the inner beauty to the room. To the same walls were attached small pictures of the Daśāvatāra etc. On the southern walls was a painting of decoration of Śrī Rāma. This is the first thing that Rājaśekara sees upon waking up every day; he looks at any other thing only after seeing this painting. There was a large beautiful attic attached to the room. In the attic, on the top of the southern wall, were stored large wooden chests. Ordinary clothes and Sanskrit books printed in dēvanagari script on Bengāli papers were stored in the chest. Along the western wall there was a large strong wooden box with a big lock. Inside this, in smaller locked boxes were kept jewels, fine clothes worn on festival days and money. Whenever the fear of robbers was great during the dark nights Rājaśekara would arrange his bed to be laid on the mandasa box. There was a way out to the room of the southern side leading to the back yard. If one takes that path one would come upon a large expanse of chrysanthemum pleasing one's eyes with the yellow of their flowers. To its left was a bower of jasmine creepers. The present time was not the season for the jasmine flowers, but the creepers were beautiful nonetheless with their sparkling green leaves.

In the interior chavaḍi in front of entrance to Rājaśekara's bedroom there was a parrot cage hung from a beam. The parrot in that used to repeat phrases like "who is that ", "the cat has come, chase it away", "vegetables ahoy! Green leaf vegetables" in its naturally sweet voice. To the same beam some distance away were hung books like Rāmayaṇa which were in the form of bundles of palm leaves manuscript. Every day morning Rukmiṇi would take out the parrot from the cage mount it on her hand and teach it poems like "cētilō vennamudda". Though it was not common for women to be educated in those days, Rājaśekara out of affection personally taught Rukmiṇi up to a stage where she could read and understand a new book on her own. Since she was naturally bright, with education adding to it, she developed a sense of what is right, what is not, at a fairly in young age. Though jealous neighbours remarked unfavourably amongst themselves about the fact that Rājaśekara taught his daughter how to read and write, they did not dare to remark openly as he was a rich man. Not that they totally kept to themselves; they influenced an old man whom in Rājaśekara respected as a well wisher in relatives and made him say in one of the assemblies: "My dear Rājaśekara! We do not have the custom of educating women. Why are you educating Rukmini?" Since Rājaśekara knew the benefit of education and since there was nothing in the traditional texts prohibiting women's education, and since he knew that all the respected pativrataas of yore were educated, he did not pay heed to the old man's words and instead quoted a few sentences from traditional texts to the assembly and sought their views. Though

all the assembled men did not favour women's education since they were not used to oppose Rājaśekarā's views, they all extolled the virtues of educating women and Rājaśekara who took steps to educate Rukmiṇi.

A few steps away from the parrot's cage was the door to the western chamber which was large enough to feed fifty Brāhmins in one go. If we see the dining hall just before the guests arrived to eat, we would see low flat stools about three inches off the ground called peetas ranged against the length of the walls with a gap of about one foot or moora. In front of the peetas the floor would be cleaned and decorated with a rangavalli/ rangōli which is a floral pattern draw using rice flour. On the north eastern side of the western chamber was a small platform paved in stone which was the altar. On that was a box called Bhuvanēśwaram which contains the utensils used for daily worship and also the idols. This was called Dēvatārcana pette, the box used to worship God. On top of this was the copy of the fifth book of Rāmayaṇa called Sundarakānda which Rājaśekara would recite daily in maḍi. After bathing Rājaśekara would sit on a pīta in front of an altar, does pancha pūja and recite Rāmāyaṇa. Opposite the altar is the door which leads to a backyard, where there was a special bed for basil trees, called tulasikōta cordoned with brick and mortal walls of four to five feet height. Within the tulasi kōta two varieties of basil called Kṛṣṇa tulasi and Lakṣmitulasi were grown with devotion and diligence. Slightly away was a large patch of basil and beyond that was nityamalli plant (a species of jasmine) and near that were nandivardhana plants and curled around the nandivardhana plants were creepers of kāsiratnā's - all of which used to provide the flowers and leaves required for the daily worship of Rājaśekara. Beyond these, grown along the compound wall, were the marigolds, pogadabanthi plants and Candrakānta plants tended to with affection by Rukmiṇi and her younger sister. In the backyard attached to southern chamber, which was similar to the western chamber and served as the kitchen, was a beautiful orchard of plantain trees. Rājaśekara would bathe everyday in this orchard.

Rukmiṇi who bathed in Godavari and brought sacred river water poured that in the tulasi kōta, perambulated thrice around that in wet clothes, and later changed into silk maḍi clothes. She brought a small container of kumkuma and a carrier with separate chambers for turmeric, consecrated rice grains called askshataas and rice flour; and cleaned the space in front of tulasi kota by sprinkling water and wiping it with her bare hands, and then drew a rangavalli containing lotuses and other details with rice flour, decorating it with kumkuma and turmeric here and there, while singing a song depicting the story of Rāmayaṇa.

Meanwhile Rājaśekara came back discussing various things with those who came with him, occasionally asking for repetition of words lost in the creaking sounds made by their foot wear. The party reached Rājaśekara's house, left their footwear in the chavaḍi attached to the main door and sat on the carpet in kacēri cāvadi leaning against the southern wall. Tired as they were walking in the sun, they used their upper garments to wipe off their perspiration and fan themselves. Then Nandi Rāghavācārya adjusted flakes of his nāmam painted with tirumani with his left hand, squeezed his hands showing his hesitation to speak, and slowly looking into Rājaśekara's face said "your Lordship is not favourably disposed towards swami now a days" with a smile; he stood up took out a garland of gannēru (Oleander) flower from a basket and handed it over with the words "please show your complete grace upon the swāmi".

Receiving the garland with devotion, "Is there any festival of Janārdana swāmi to be performed in the near future?", asked Rājaśekara, Rāghavācarya replied "within fifteen days on the fourteenth day of the bright fortnight of the month margasira and on the full moon day we have the birth stars of tirumanga ālvār and tiruppaṇa, during which we need special celebrations. A month later Dhanurmāsa would start. During the thirty days of Dhanurmāsa we need to do nityotsava. During Sankrānthi days, we need to perform the sadhyāyana festival.Within the month Dhanus, on the twelfth day of the dark fortnight of the month Pushya we have the birth star of tondaradippodi ālvār which requires a celebration grander than the Lord's festival."

"Are the services of Bālabhōgam and nanda dīpam being performed?"

"The two rupees that your Lordship is sending every month is not proving sufficient for daily Bālabhōgam as more devotees are coming. We are adding a rupee to the one rupee being sent kindly by you for the sake of nandādīpam and are performing it after a fashion. However I do not like the fact that somebody else should have a share in the nandādīpam service. Swāmi does not have any vehicle it would be nice if a ponna vehicle is arranged for the adhyana festival. Even if it is not possible in this year I submit this to you, as it should be your privilege only to provide this vehicle."

"I heard that there were some disputes with some devotees recently"

Rāghavācārya explained "the swāmi from the Dwāraka Tirumala finished his Sāpātu and the swāmi from the Pentapādu worshipped the Lord and sat together. One of them was from the

Tengal and the other was from Vadahal branch; consequently they argued whether there can be a mark beneath the naamam.”

Rājaśekara persisted “was the argument restricted to words?’’

“They did get physical but my younger brother interferred and stop them’’

“How big is the estate of Janārdanaswāmi?’’

“It is said that there is seven Putlu. However five putlu is being cultivated by the Bhōgamu people. Remaining two putlu belongs to priests and not to the swāmi.

“Then why did the troop of pleasure women not attend the recent festival?’’

They do not perform at all festivals since they are staying in Rājamahēndravaram. It would be very expensive and difficult for them to engage a cart and come to perform at every minor festival. They perform only during the marriage festival and the cart festival. At that time it is customary to pay them rupees four from the swami’s money as travel allowances.

Meanwhile, a gentleman of fair complexion about thirty years old dressed in white came familiarly into chāvaḍi and swinging his hand stick instructed a porter “hey Rāmu take the package inside, consult somebody and keep it in the bedroom of Śrī Rājaśekara.’’ Then he made space for himself amongst those who sat on the chavadi and pushed forward and made to sit on the carpet nearest to Rājaśekara as if he were a very close associate. Though Rājaśekara did not recollect ever seeing the face of the new person, he thought it would be improper if the gentleman is not received properly and so he half rose from his seat, showed a place to sit with his hand and moved back a bit so that the guest would be comfortable; then he enquired about the well being of the stranger and the stranger is relative back home but desisted from asking the question “who are you?’’ as he thought it might be perceived as a fault. Then the stranger rolled his tobacco box of Rāghavācārya, discarded the pinch, inhaled it through his nose and turned towards Rājaśekara and said “it looks like Rājaśekaragāru has forgotten me.’’

“No, no,” said Rājaśekara smiling broadly.

The new comer persisted: “You have still not placed me properly. You saw me ten years back in Rajahmundry in the house of Rāmamūrthi gāru. My name is Vāmarāju Bhairavamūrthy. We are all close relatives. The son-in-law of the paternal aunt of your mother is himself the

son of the once removed aunt of my uncle. Recently my brother Sāmbayya stayed with you for about a month; he has been extolling your hospitality all the time since then. He also showed me the new clothes you gave him. Looking at that, one of our relatives expressed his happiness that you are in so great a situation.

Listening to the words of Bhairavamūrthy, one old man who was sleeping inside, rose and came into the chavaḍi, and asked Bhairavamūrthy, “When did you come?”

“Who is it, oho Mr. Prasāda Rao. Sir when did you come here?” asked Bhairavamūrthy.

“Have been staying for two months” said Prasāda rao “I came to visit Rājaśekara as he is a relative but got stuck here due to his insistence that I stay back. Rājaśekara is indeed the best among our relatives,” saying thus the old man sat down.

Rāghavācārya asked the old man “Grandfather in what way you are related to Rājaśekaragāru?”

“You heard how our man Bhairavamūrthy is related to Rājaśekara, right?” said Prasādarao “the brother in law of the maternal uncle of Bhairavamūrthy is the step brother of the mother in law of my daughter.”

While the men are discussing in the chāvadi, a woman from inside the house called out twice or thrice “Seeta! Seeta!” then Rāghavaachaarya relayed the message saying “Seetamma you have been called from inside the house.” Upon that a seven year old girl of fair complexion, dressed in a long skirt called parikini who was playing a game of dice with girls of her age in the Pancapāli near the well, responded and came running with the dice in her right hand and a toy in her left hand and went towards the kitchen door. She was the second daughter of Rajasekhara**.**

Standing outside the kitchen Seetamma enquired “mother, why did you call me?”

“Tell your father that the food is ready and that he can go and bathe”, replied Mānikyamba.

Mānikyamba was the wife of Rājaśekara. Though she was not as intelligent as Rukmiṇi, nor educated, she had an incomparable prowess in managing the household and in cooking. In form, she resembled Rukmiṇi; her face showed her age and she was a shade darker than Rukmiṇi. Though she was thirty years old, she looked much younger.

Then Sīta came back running into cāvaḍi, announced “father, the cooking is done. Mother said that you could go to your bath”, and went back to her game of dice in the Pancapāli near the well.

“Prasāda Rao gāru please go to the well if you have to bathe; Bhairavamūrthy gaaru will you go to Godavari or will you bathe at the well?” said Rājaśekara.

“Since today is Monday of the month Kārtika I shall go to Godavari” said Bhairavamūrthy. Then all the assembled gentlemen got up and took leave from Rājaśekara and went home. Rājaśekara also walked towards the western chamber of the house. Mānikyāmba who was extracting sandal wood paste, then, walked towards door leading to the backyard with her toe rings making a sound, stood near the threshold with one foot inside and with another foot outside the Panchapāli and said in a loud voice holding on to the door frame: Rukmiṇi your father has come to bathe; quickly go and help him with the water.” Having heard that Rukmiṇi who was gathering flowers for pooja responded and quickly came in holding a copper plate full of nityamalli flowers and basil leaves, placed it on the altar and rushed to the kitchen yard to help her father with the water. Mānikyamba gathered the sandal wood paste into a small brass cup and placed it near the short stool called peeta on the altar along with a cup holding consecrated rice called akshata, and a box of vibhooti. At the same time a widow of about forty years came in wearing wet clothes and covering her head with the same clothes, took some ash from the stove smeared it on her forehead, and kept madi water into small vessels near the peeta later. Rājaśekara finished bathing, wiped his hair dry, tied the tips of his hair, wore the madi cloth dried for him, sat on the peeta on the altar, and sipped water thrice. Then he took some vibhūti, powdered it in his left hand, sprinkled some water to make it wet and then applied that with the index finger, and middle finger and ring finger on his forehead, shoulders and throughout his chest; then he opened the lock of the box called Bhuvanēswaram and took out the icons and stones, placed them in a plate and started his pooja. Meanwhile others also bathed and came in and sat on the pīta arranged along the wall.

Once all the guests sat down to eat, Mānikyamba changed from madi clothes to ordinary clothes and sat in the bedroom. Rolling betel leaves. [“Rolling betel leaves” refers to preparation of taambula which consists of cleaning the leaves, cutting the stem and removing the spine which runs down middle of the leave, applying a trace of lime, rolling the leaves into a cone, placing betel nuts, cinnamon and various other herbs or extracts in it and finally closing the cone by tucking the leaves in.] Meanwhile some body at the main door called out

loudly “Rājaśekara garu” and repeated the call some twenty times in a very loud voice. By the time Mānikyamba responded as “coming, coming” and reached the main door, the door was banged loudly and repeatedly. When she opened the doors she saw a tall dark man filling the entire doorway whose cheeks were painted, by a mixture of perspiration and ashes applied to his forehead, ear rings were hanging like swings, face was wrinkled due to old age, gray hair was showing through the upper garment tied like a turban and who was carrying a dry stick on his right shoulder from which were hung on the back side a bundle of deer skin fattened by used Dhōtis and a seating mat made of darbha grass within the bundle; and a small copper pot and a bag made of plant fibres on the front side. Once the door was open, that man walked straight to the western chamber and stood in front of Rājaśekaragāru.

“Śāstrulugāru to which village do you belong to?” asked Rājaśekara, the stranger replied:

“I belong to Kānur agrahāaram, our family name is Bulusu and my name is Pērayya Sōmayājulu. Your fame has spread all over the world. In this world lives such as yours alone are purposeful as you would feed many Brāhmins and felicitate them by giving them money; what is the point of life of an useless man like me?”

“Since today is a Monday of the month Kārtika, would you fast till night?” asked Rājaśekara,.“No I cannot fast as I have grown old.”

“Sōmayājulugāru seems to have been in the hot sun for a long time please go quickly to the well and bathe with a few buckets of water! Food is being served,” said Rājaśekara.

“You all please go ahead with your meal” replied Sōmayājulu.” I have one request, though. I need Swahastapākamu (that is food cooked by one’s own hands). If you can kindly arrange for a stove cleaned with cow dung and a few ingredients I shall bathe and cook my own food.”

“We do not have a spare stove; you must kindly join us.”

“I have a principle that I don’t consume food cooked by women. Men cook food in your home, isn’t it?”

“The daughter of my mother’s sister cooked the food” said Rājaśekara. “In fact it is women who cook in our house.”

“Alas! Cried Sōmayājulu, “How could I consume food cooked not only by women but by a niyogi at that? Kindly arrange for a vessel to be mounted with rice and water; I shall do the remaining.”

“It would not be possible today. You may go to some other place this once.” Said Rājaśekara

Sōmayājulu thought for a while and said: “I know that from the beginning your tradition is the highest one. Your grandfather performed many rites; your father verily knew Brāhmaṇ. I should not really mind eating in your house but if it becomes known that I deviated from my principle I would be pressurised to do so at other places. So, kindly keep it a secret that I ate here. Since today is a Monday of month Kārtika, I shall go to Godavari, bathe and come back in a minute. Please continue serving the food.

Then Pērayya Sōmayājulu kept his deer skin bundle and plant fibre bag in the middle of the house, went to Godavari, bathed and returned. After coming back, he opened the deer skin bundle in the cāvadi took out the darbha mat, sat on it, and started meditating while counting, using a rosary made of Rudrākṣas. While he was mediating PrasādaRao reminded him that he was on medication and needed to eat early; similarly others came from the dining hall to the cāvadi and reminded that food has been served and were getting cold. Unmindful of these reminders, Sōmayājulu continued his meditation for about two gadiyas (forty eight minutes) and then came and sat in front of his leaf. There everybody consecrated the food by performing pariṣecana and started eating their food.

While eating Rājaśekara enquired “I cannot see the man who came from Rajahmundry with a Śubhalēka. Where is he sitting?”

“Sir! Sir!” replied Venkayya, “I am sitting here behind Sōmayājulugāru in the corner”.

“This food is divine. Who needs food cooked by Nala or Bhīma, if one has this kind of food”, Said Somayajulu.

“Sōmayājulu garu! Ridgegaurd served yesterday in the choultry was not tasty” said venkayya in support.

“Which choultry!” enquired the Rājaśekara.

“Yesterday in a Rājamahendravaram, a Vaisya fed many people on the occasion of his house warming. Bolli pērayya cooked the food. There Sōmayājulugāru and I sat in the pankti.”

In this way everybody ate their food discussing various matters and washed their hands in the backyard attached to the dining hall. They walked back belching loudly and rubbing their stomachs with their hands and sat in a chavadi. Sōmayājulugāru came with the intent of staying for a few days but keeping in mind the conversation at lunch time, left after taking tāmbūla without even asking for the customary felicitation with some money.

2.6. Cultural terms in Chapter-3 of 'Rajasekhara Charita'

2.6. a. BHŌGAMU

In the vedic religion it is believed that one attains heaven if one performs sacrifice on the basis of injunctions like "Swargakāmō yajēta"(the one desirous of heaven should scarifice). In heaven one does not have hunger or sleep or sorrow. There are a category of divine beings called Apsarasas who entertain gods and those who stay in heaven. Rambha is supposed to be the most beautiful amongst those Apsarasas. The authors tone is critical of this belief/ practice as he says that Sōmidēvamma's grandfather secured a chance to enjoy the pleasure of Rambha's company by sacrificing thirty four animals. Brahmsamāja to which the author belonged to did not approve of such animal sacrifices.

Hutch: Dancing woman.

Sankara: Enjoyment; the money paid to a prostitute.

OXD: Prostitutes.

2.6. b. NAUTCH

"Nautch" word is derived from the Hindi word "nauch" meaning "dance". Women referred euphemistically referred to as dancing girls are usually prostitutes. One of the entertainments provided by the host in a major celebration was a troop of dancing girls. These women would usually sing and dance and flirt with the guests quite openly. This practice was prevalent till the end of nineteenth century.

Hutch: Dancing woman.

Sankara: Enjoyment; the money paid to a prostitute.

OXD: Prostitutes.

2.6. c. SŌMIDĒVAMMA

Amongst sacrifices there are a class of sacrifies called Sōmayāgās which are very elaborate and involve a huge expenditure. A person who has performed such a sacrifice is called a Sōmayaji/Somayajulu and his wife is referred to as Sōmidēvamma. Other similar titles include Cayanulu, Yājulu and Somapeethi. In later times this titles were used as a part of the name or as a family or as the name itself. Vājapeyi is such a title (one who has performed the Vājapeya sacrifice) being used as a family name. In the present incident Sōmayājulu and Sōmidēvamma were used as given names as a way of remembering the fact that their forefathers performed sacrifices which was considered very prestigious.

2.6.d. FIFTY BRĀHMINS

Dimensions would be of the order of thirty feet by twenty feet or 35/15 – in present day a hall of such dimensions would be sufficient to feed fifty persons in one go.

2.6. e. MĀMIḌITŌRAṆĀLU

Bunting of mango leaves – During festivals, it is customary in Telugu country to decorate every doorway in the house with buntings of mango leaves. These are removed only after the leaves go dry in about ten days. The green leaves give a festive look to the house. The practice is so prevalent that the mere mention of decorative toraṇams (bunting) indicates that a festival is going on in the house.

Hutch: Mango leaves.

OXD: Festoon of mango leaves strung across an entrance.

2.6. f. TĀMBŪLAM

Rrefers to betel nut leaves in which fruits and betel nuts are kept. The combination of betel nut leaves with a trace of time, and betel nuts is usually taken after meals to aid digestion. Another use is that any major agreement, especially an engagement to marry is marked by presenting a tāmbūla along with new clothes, flowers and sweets.

Hutch: Betel-and-leaf.

Sankara: Betel leaves and areca nuts.

OXD: Betel leaves and areca nuts.

2.6. g. FIRST THING RAJASEKHARA SEES

It is a general belief that if one sees an auspicious face or thing in the morning the day would pass nicely. Cats, widows etc were believed to bring bad luck. Therefore having done a portrait of God as the first thing to see after waking up is supposed to ward off any bad luck.

2.6. h. PATIVRATA

Literally means one who follows her husband. All the great women extolled in the Purāṇās and Epics are Pativratās.

Hutch: Virtues women.

OXD: Chaste and virtuous wife.

2.6. i. SNĀNAMU

Even today it is quite common for men to bathe in open, in villages. Usually there is a designated place for bathing where an arrangement is made to ensure that the bath water flows into trees. Plantain trees absorb a lot of water and are preferred as a bathing spot.

Dict: Bath

2.6. j. SWĀMI

To a devoted person, the construct of a human being showing grace on swami sounds like blasphemy. However in current context swami refers to the legal person, who is the particular God, possessing wealth like ornaments and lands. In other words it is the temple administration upon which Rājaśekara is being requested to show his grace by donating money etc.

2.6. k. PŪRṆIMA

In the lunar month there are thirty tithis. This tithi is the duration in which the moon travels an angular distance of thirty degrees with respect to the sun. So in every lunar month there are thirty tithis. Each tithi referred to as a lunar day or simply the day. The period during which the moon waxes is called the bright fortnight or white fortnight. The fifteenth

day is the full moon day; thereafter the moon wanes. In what is known as the dark fortnight. The last day of fortnight is the no moon day or new moon day.

Hutch: The full moon.

Sankara: The day of full moon.

OXD: Full moonday.

2.6. l. DHANURMĀSA

Most of the people in Telugu country follow the lunar calendar usually, but there are exceptions especially amongst Vaiṣṇavās. The solar calendar is preferred in Tamil speaking country wherein the month lasts from Samkrānti to Samkrānti. Samkrānti is the time when sun enters a new zodiac sign. January fourteenth on which day the sun enters the zodiac sign makara (Capricorn) is called Makara Samkrānti. The solar month ending with Makara samkrānti is called the month Dhanus (Sagittarius) named after the zodiac sign. This solar month is believed to be dear to Viṣnu and special services are performed in all temples of Viṣnu. The lunar month concurrent, at least partley with Dhanurmāsa is puṣya, which also Nandi Rāghavācārya refers to.

Hutch: Sagittarius.

Sankara: The solar month during which the sun occupies the sign of Saggitarius.

OXD: Name of the solar month (December-January) when the sun is in the sign of Sagitarius.

2.6. m. SĀPĀṬU

Sāpātu is a word commonly used in Tamil for a meal or consuming a meal. Vaishnavaas have by and large migrated from Tamil country to the Telugu-speaking part. While their language use in public is now fully Telugu, the language they use in kitchen retains a high component of Tamil words. Sāpatu is one such; as is thairsadam for curd rice and “more” for buttermilk.

2.6.n. TENGAL

There are two sect of Vaiṣṇavās the southern sect called Tengal and northern sect called Vadagal, who have some differences in matters of doctrine and costumes. For instance the southerners believe that the relation between God and man is as per the maarjala kishora nyāya that is the maxim of cat and kitten, wherein God is believed to take care of these devotees like a cat would its kitten. The northerners believe in Markata kishōra nyāya, the maxim of monkey and its cup; As per this it is contingent upon the devotee to be attached to God as a monkey cub, which would hold on to its mother. In terms of costume there is a small difference in the way they paint their nāmams.

Hutch: Tengali.

Dict: ?

2.6. o. MANIṢI

In Telugu original the actual word used is statue, "vigrahamu." Here the secondary meaning called Lākṣanika should be understood because a living man cannot be a statue. However by using the word statue which is used for inanimate likenesses of a living thing, the author is indicating that though the man is a living being, he is as good as inanimate because he does not show concern for others or otherwise act in a civilized manner. This technique is not easily replicated in English.

Dict: Man

2.6. p. ŚĀSTRULU

Dress and possessions of the man indicate that he was a Brāhmin. Usually such people are expected to master one or in other science such as astrology, medicine or grammar. Śāstri is somebody who has mastered a sastra (science), saastrulu is the plural of sastri. The plural is used as a mark of respect.

Hutch: Śāstri.

OXD: Person who is learned in the Sastras.

2.6. q. AGRAHĀRAM

Is a name given to a village where whose population consists mainly of Brāhmins.

Hutch:Kanūragrahara.

Sankara: A Street or village inhabited by Brāhmins.

2.6. r. SWAHASTAPĀKAM

Agreat importance is attached to the purity of food that one consumes.Therefore Brāhmins who followed a strict regimen of personal purity (maḍi) and performance of rites were very careful to ensure that the food consumed by them was cooked by somebody who followed a similar regimen. Outside their homes, since it was not possible to ascertain the purity of the cook, they insisted on cooking their own food. This practice was called Swahastapākam – literally cooking by one's own hands.

Hutch: Food cooked by own hand.

OXD: The custom of eating only food cooked by one's.

2.6. s. STRĪPĀKAMU

Women cooks had to pass an extra test of purity. Not only did they have to follow the regimen of maḍi etc, but they had to be married by the onset of puberty. Again, since this was difficult to ascertain, Brāhmins following a strict regimen ate only food cooked by men.

Hutch: Cooked by woman

2.6. t. NIYŌGI

In this particular region two sub sects of Brāhmins are to be found Vaidikas (Somayajulu is one) and Niyogis (Rājaśekara, Bhairavmūrthy etc). Though both the sects followed the same texts and ritual practices intermixing amongst them was frowned upon. Usually, they were at loggerheads. Vaidikas believed that Niyogis compromised more in the matter of dress and costumes. Niyōgis who were usually employed in the court or otherwise were more in tune with the world considered the Vaidikās to be backward and uncivilized in their dress and costumes. Many Vaidika Brāhmins used to refuse to eat food cooked or served by Niyōgis.

Hutch: Niyōgi.

Sankara: Name of certain sect of secular Brāhmins.

OXD: Name of a Brahman sect.

2.6. u. ATTESARU

The method of cooking rice is that one measure of rice was mixed with more than two measures of water and when the water came to a boil the vessel would be taken off the stove and most of the water would be drained and collected in a separated vessel. Poor people would consume this rice gruel called ganji. Others would use it to stiffen their clothes (referred to as applying starch to clothes); many would simply throw away this water Sōmayājulu requested that Rājaśekara should arrange for somebody to clean the rice, mix it with water and heat on the stove till it came to a boil. There after Sōmayājulu himself would drain the water and continue cooking till rest of the water evaporated. This is the last state of cooking and would take only a short while but it would mean that food was 'cooked' by somayajulu himself.

Hutch: A little rice and water.

2.6. v. VAḌḌANA

Serving in a formal dinner such as the present one was an elaborate affair. First the leaves were purified with the ghee then the various courses such as lentils, curries, chutneys, soup, sweets, snacks, accompaniments such as papads, curds, salt and rice were served, usually in that order. Thereafter one more round of purification by ghee called abhigaryam was carried out. After the serving was complete all the guests would pray to god, offer the food symbolically to the God in one's self and then start eating simultaneously. Since ten or more courses were to be served initially and since nobody would start eating till serving was complete, Sōmayājulu wanted to finish his ablutions while the food was being served.

Hutch: Serving food.

2.6. w. VISTARI

Usually food was served in leaves of plantain tree, almond or palasa. In Dhavalēswaram, plantain leaves are widely available (infact, in the backyard of Rājaśekara's house itself).

Hutch: Leafen plates.

2.6. x. PARIṢĒCANA

Is a Sanskrit word meaning “Sprinkling water all round”. Pariṣēcana consists of first sprinkling water on the food reciting a mantra, then sipping water and then sprinkling water around the food in clock wise direction reciting another mantra and finally eating five morsels of food as a symbolic offering to the god with in one’s own self.

Hutch: Aqua lustralis.

Sankara: The rite of sanctifying food by sprinkling water round it.

OXD: Ceremony of sanctifying food at a meal by sprinkling water around.

2.6. y. ŚUBHALĒKHA

Lliterally means- “A letter bringing good tidings.” This is usually printed to inform one’s friends and relatives of an auspicious occasion such as house warming or marriage. Poor people who find it difficult to perform essential ceremonies like marriage would print Śubhalēkhās or visit rich persons with the Śubhalēkha. The intent is to seek financial help to perform the marriage.

Hutch: News-letter.

Sankara: A note or letter conveying a happy or joyful news.

OXD: Invitation card.

2.6. z. NĪḶḶAKĀVAḌI

In the earlier days when there was no piped water, many families would fetch water for their cooking needs from a river or a well quite a distance away. This would be necessitated usually because the water in one’s own well was hard and therefore unfit for cooking or one lived in such a small house that it has no well. This was especially true of large towns like Rājahamahēndravaram. There a system of water bearers evolved. These water bearers were Brāhmins who were not educated and therefore unable to earning a living. They would fetch water form an appropriate source using a kavadi while maintaining madi. A

kāvadi is - a "bangy" or yoke, carried by men, like that used by milk maids in England. (C.P.BROWN)

Hutch: ?

Sankara: The pole or piece of bamboo used for kāvadi.

2.6. aa. NUVVULU

nuvvulu- tila in Sanskrit, sesame/gingili in English. It is hot in nature, used to correct gout and skin related problems, increases appetite, reduces output of urine, gives strength to body, heals the wounds, increases blood and sperm, and improves the condition of the vocal chords. Sometimes it may spoil the throat, but helps in maintaining the menstrual cycle. Sesame oil is strongly recommend in Āyurveda to make the teeth stronger- one has to rinse with sesame oil regularly in the morning and now-a-days people call it-‘oil pulling’.

Hutch:?

OXD: Gingelly, Sesamum.

2.6. ab. NALABHĪMAPĀKAM

The Puranic characters Nala and Bhīma were famous for their cooking prowess. These two noble men resorted to cooking during difficult phases of their life. Nalabhīmapākamu meaning food cooked by Nala or Bhīma came to stand for tasty food cooked by men, which was considered to be tastier than food cooked by women.

Hutch: Cooking is capital of Nala and Bhīma.

Dict: ?

2.6. ac. PANKTI

Means a row. Since people were seated in rows while eating food, the expression Saha - pankti bhōjanamu (meaning “dinner/ formal meal in the same row”) has come to mean that one has eaten in the same batch as the other. This indicated equality in status because the batch starts together and ends their meals together. Only persons of equal status were seated and fed in same batch.

Hutch: Row.

Sankara: A row, line, range, a series.

OXD: Line, row, series.

CHAPTER-3

Terms from the 4th -7th chapters of Rajasekhara Charitra

3.0 Introducton

In this chapter, cultural terms from the 4th to 7th chapters are selected from 'Rajasekhara Charitra' and analysed. Proverbs, food items and other terms which are rooted in Telugu culture are also located from the above said chapters of the selected work i.e. Rajasekhara Charitra.

3.1. Terms from the 4th chapter of Rajasekhara Charitra

3.1. a. BALLAMĪDA

Though Rājaśekara said it is on table, the table referred to here is on the altar in the western chamber (the pūja room) or in the same place where god was worshipped in the house. Such was the respect that people had for books. Thus Mahābhārata, seen as secular literature by the modern people was viewed, and is still viewed, on a par with sacred literature like Upanishads. One may also note that the "Bhagavadgīta" seen by some as one of the most sacred books of the Hindus, is actually a part of the Mahābhārata.

Hutch: On the table.

3.1. b. CINIGINA ŚĀLUVĀ

Though the shawl was torn, Śastrigāru concealed the tears within the folds. The shawl can be worn as a wrap around the shoulder or by folding it into a strip of about six inches width and wearing the strip over the left shoulder or as a garland around the neck. Since it is the month of October or November one could have expected him to wear it wrapped around his shoulder. But Śāstrigāru folded the shawl to conceal the holes in the shawl. A question might arise as to why he must wear a shawl at all. The answer is that the shawl is an indication of his scholarship. Scholars used to wear shawls on top of their normal garment. Even today it is customary for scholars to be felicitated with shawls. The author, by mentioning the torn condition of the shawl is indicating the poverty of Śāstrigāru.

The worn state of the earrings also indicates the poverty of Śāstrigāru. Together the torn shawl and worn earrings also reflect the desire of Śāstrigāru in particular and people in general, to hold on to symbols of status long after they lost the capacity to afford such symbols. In fact, the story of Rājaśekhara is also about his refusal to let go of the trappings of his importance and insistence on spending beyond his means to maintain the symbols of his status.

Hutch: Torn shawl.

3.1.c. RĀJĀ PUSTAKAMU

Many rich men were not equipped to read such books. The author wants to make a point that Rājaśekaragāru was well versed and was more than capable of reading and explaining Mahābhārata himself. Further, his act of appointing Sāstrigāru to do something which he could do himself also shows the tendency of Rājaśekara to show off his status.

3.1. d. PUSTAKAMU VIPPU

Books were “untied” as they were a bundle of palm leaves tied together.

Hutch: Open the book.

3.1. e. PADYAMULU/DHYĀNAŚLŌKĀLU

It is customary to pay obeisance to one’s guru (teacher); Gaṇapati, the lord of obstacles; Saraswati the goddess of learning; one’s favourite god etc, the author and commentators before reading the actual text. Sometimes the obeisances are simple phrases like...Sri Gurubhyō namaḥ Mahāgaṇādhipataye namaḥ, sarswat namaḥyai. The practice of reciting dhyāna slōka is another mark of beginning of reading books as in Indian culture.

Hutch: Slokās.

3.1. f. LENIVI KONNIYU

While explaining texts the paurāṇika was required to often go beyond what was written in the text. A good paurāṇika would ensure that only those aspects which are not clear to listeners are explained. Often these digressions could end up more as the showcase of the paurāṇikās knowledge and less as in explanation of the text. The author is criticizing this tendency of explicators.

Hutch?

3.1. g. PUSTAKAMU PUḌAKA TIPPUCU

Everything associated with books was given a very important place. The name of the small folding table, one foot high on which books are kept for reading is called vyāsapīṭhamu- literally the seat of vyāsa. Vyāsa is held to be organiser of the Vēdas, and the author of the Mahābharata, eighteen Purāṇās and eighteen Upapurāṇās and the Brahmasūtrās. Even today Hindus feel bad if they touch paper with their feet or otherwise hesitate to use paper inappropriately because Sarswati is held to reside in paper.

Hutch: Opening the volume.

3.1. h. SWASTI PRAJĀBHYAḤ

Just like any session of reading starts with prayers, a session also ends with prayer that everybody should be happy. Two similar words are used to refer to these end of session prayer "mangaḷam and swasti"; both mean good or well being, which is wished for the listeners and humanity in general.

Swasti prajābhyaḥ. Text segments are referred to using the first two or three words. Here Svasti prajābhyaḥ refers to the verses starting with the two words.

Hutch: Svastyi praja bhyaha.

3.1. i. SATRAMULU

Śatras are very long sacrifices which last days together. Samārādhana is the feeding of Brāhmins. Usally a samārādhana would be done after any major event in one's life. For instance, if one makes a trip to Kaasi, one is expected to perform a samārādhana after returning. This particular samārādhana is called kāsisamārādhana.

Hutch: ?

3.1. j. ĀNJANĒYUḌIKI GUḌI

One question might arise here as to why one more temple is being built where there is already one Janārdanaswāmi temple. While there could be many reasons, three are important.

1. Janārdanaswāmi temple is an existing temple. One would get more fame, if one builds a new temple rather than repair or expand an existing temple. It is believed that a constructor of a temple would get the sixth part of all puṇyam accruing from the activities in a temple such as poojas, hōmams and annadānams.
2. The existing temple is on the top of a hill and therefore not very convenient for devotees. A temple constructed at the foot of the hill (There is where the "Rāma pādās" are) would be more convenient.
3. The Vaidikās persuaded Rājaśekaragāru to build a temple, and Rājaśekara himself belonged to smarta, a section of Brāhmaṇs who give equal importance to Siva and Vishnu as the supreme principle of the world. The sectarian differences also could have occasioned the construction of a temple controlled by smārtas.

   Hutch: Anjaneya temple.

3.1. k. DĀRIDRYADĒVATA

Hindus believe that there are two goddesses of poverty and wealth. The goddess of poverty (dāridryadēvata) is the elder one and the goddess of wealth (lakṣhmi) is the younger one. Sometimes the goddess of poverty is also referred to as Jyēṣthādēvi, the elder one.

Hutch: Property became angry.

3.1. l. SAMBHĀVANA

Etymologically means felicitation by showing respect. In practice it is measured in rupees given in fees. In this instance the reference is to fees given to the priests who got Rukmiṇi's marriage performed.

Hutch: ?

3.1. m. DWĀDASAMĀSIKAVRATAM

It literally means a vow which lasts twelve months. The reference is to the arrangement amongst Pāndavās that was solemnised in the presence of Nārada. They agreed that Draupadi shall stay in the house of each of the five brothers for one year by turns. During this period no other brother is supposed to enter the house, where Draupadi was staying. In case any brother violated the arrangement and entered the house where Draupadi was staying then the violator was required to spend twelve months away from the capital performing good

deeds, visiting sacred places etc. During the period that Draupadi was staying with Yudhiṣṭira (Dharmarāju) a Brāhmin approach Arjuna complaining that thieves stole his cow and requested Arjuna to recover this stolen property. Arjuna wanted to use his weapons to acomplish his task but the weapons were stored in the house where Yudhiṣṭhira and Draupadi were staying. Arjuna violated the arrangement in order to recover the stolen wealth of a Brāhmin. However, having violated the arrangement he observed the twelve month vow of performing good deeds visiting sacred places etc. In the fifth asvasa of the first canto of Telugu Mahābhārata the cited poem is the first one. In this canto the visit of Arjuna to Dwāraka after finishing his twelve months vow is described. It is during this visit that he married Subhadra, sister of Krishna. There are about one fifty poems from this poem to the end of the first canto in this chapter. That Śāstrigāru explained so many poems from early afternoon to dusk, a period of about three and a half hours indicates that many other poems were summarily explained or skipped over by Śāstrigāru.

Hutch: Monthly vow religiously performed.

3.1. n. ŪRAKĒ VACINA PADĀRTAMANDALI RUCI ADHIKAMU

It is the nature of most of the beings that if they get something free that would have double the taste even if really it is not up to the mark-there will be more taste, of course in a dish that is obtained free of cost.

In the present context people, all of them psychopant, used to throng Rajasekhara's house and enjoy the dished even if there were not properly cooked.

Hutch: Is not a dish obtained gratis always the tastiest.

3.1. o. GUMMAḌIKĀYA

gummaḍi kāya- kūṣhmāṇḍa in Sanskrit, Pumpkin or squash gourd in English, cucurbita maxima in Latin.

It is of two types, white gourd melon and ash coloured gourd, Sanskrit kūṣhmāṇḍakí or bṛuhatphala.

The first one has to be taken when it is ripe and it increases a strength, sperm etc, kills diseases related to bile, piles, thirst, heat, expansion of stomach. It would have delayed digestion and causes gout. The dry ginger is one of the antidotes.

A tender pumpkin causes gout, increases bilious nature and kills appetite. This is not good for people with a weak body.

On the other hand the other type of pumpkin clears the urinary track, gives cooling effect, checks fever and produces good blood; it is also good for liver and stomach and easily digested.

Hutch: Pumpkin.

3.2. Terms from Chapter- 5 of 'Rajasekhara Charirta'

3.2. a. PRAMĀṆAVACANAMU

Pramāṇa is a valid means of knowledge. Different philosophies accept different number of pramāṇās. Three are accepted as valid means of knowledge by all orthodox schools. They are:

1. Pratyakṣa – perception
2. Anumāna – inference
3. Śabda – testimony of the truthful persons.

Eg: We observe that fire burns and that water is cold. Here the means of knowledge is perception or prathyakṣa. We observe smoke and infer the presence of fire; this is an example of knowledge through inference or anumāna. When somebody says there are fruits at the river bank, we go to riverbank, to get those fruits. Here neither perception nor inference in instrumental in our knowledge of there being fruits at the river bank. Here our means of knowledge is verbal testimony or śabda(āptavākya.) It is valid as long as the testifier speaks the truth. Traditionals, within verbal testimony Vēdic sentences are accorded the higher preference and are called Śrutipramāṇā, which is beyond perception and inference. There is a class of texts called smṛuti text which describe or interprete dharma. These are called smruthi pramāṇās. Sentences from authoritative text books are classified under the same head. One such verse has been called pramāṇavacana.

Hutch: ?

Dict: ?

3.2. b. TĒNE

tēne- madhu in Sanskrit, honey in English.

It has to be consumed after processing and not in raw form.

Some people said that this is the only ingredient in the universe that directly gets mixed with blood. Honey is recommended in Āyurveda as an anupāna (to be taken after along with a medicine) in most of the cases.

Honey maintains the equilibrium of that trinity of humours, viz, vāta, pitta and kapha. It also keeps the heat of the body but not good for common cold and fever. Honey helps in maintaining the spirit of the mind and due to its hot nature it checks obesity effectively.

Āyurveda clearly says that the body should be neither too stout nor too lean- 'nātisthūlam nātisūkṣmam(Suśrita-saṁhita).

Hutch: Honey.

Dict: Honey.

3.2.c. JYŌTIṢAM

Jyōtiṣam or Ashtrology has got three sections-

1. Muhūrta skhandha, that deals with finding out the auspicious and inauspicious time of the day for the performance of rites.
2. Hōrā skandha or Jātakabhāga is useful in preparing horoscopes, giving predictions, deciding compatibility of bride and groom etc.
3. Saidhāntaskandha is useful in the preparation of Almanac or Pañchāṅgam that is essential for both Muhūrta and Jātaka by tracking the regular transic of planets etc.

A scholar of Jyothiṣam who can compute and prepare an Almonic is called a Saidhānti.
Hutch: Astrologer
Ajaikapāccaı viṣṇaca punarvaswadhakṛthikā!

Mṛgasīrṣamca vittaca savitō tara phalgunī ı

Jyēṣtāca viswatōyamca nakṣatraikyē vinaśyati ıı

Ēkōrāsau prudhagiśyēcōttamam pāṇipīḍanam ıı

In Indian society, marriage has got a significance role unlike the scene in other culture. The marriage should facilitate attaining high standards of the Purshardhas, viz, Dharma, Ardha, Kāma, Mōkṣa. The first three involve both wife and husband where as the last one is a case of separate individuals.

It is against this background that a strict procedure is followed before finalizing the compatibility between horoscopes of the bride and bridegroom.

The present context is about effecting a marriage between the bride and bridegroom who are born in the same nakshatra. Janma nakshatra is one of the parameters employed to decide the compatibility for marriage.

Here the Sidhanthi having taken up the horoscopes of the son of Bāpirāju and daughter of Rājaśekara, viz, Sīta and recommends marriage between the two.

Rājaśekara objects for this stating the bad behaviour and vices of the sun of Bāpirāju.

Rājaśekara rakes up his daughter’s marriage with his nephew, Śankarayya.

Then Sindhānti explains- I studied your nephew’s horoscope, no doubt, it is good in all aspects but the janma nakṣatra is a kruttika, which is the same as the bride Sīta.

Siddānti cotes the authority from Jyōtiṣa śāstram- Pūrvabhādra, Dhanishta, Punarvasu, Kritika, Mrigaserṣa, Chitha, Hasta, Uttara, Jyēshta, Pōrvāṣāda and Uttarāṣāda- if both the bride and groom are born in any one of these Nakshatrās then the marriage should not be affected as it will destroy the couple. Moreover if both are born in the same rasi with different nakṣatrās then it will be good for marriage.

Therefore the marriage between Śankarayya and Sīta who are born in same nakṣatra, that is krithika should not be performed.

Further Sidhānti recommends the horoscope of Bāpirāju’s son which is the best vis-a-vis Sīta’s. He explains there is relation between kendradhipathi and Trikonadhipathi. No relation with the lots of third, sixth, eleventh and eighth houses. Sidhānti codes from Śāstram.

If the Krithikādhipati’s and Trikoṇādhipathi’s have got mutual relation and or not connected with the lots of others, they will be highly ocpicious.

In Jyōtiṣyam first, fourth, seventh and tenth houses are called kēndrās where as, third, fifth and ninth houses of both the groups are considered very auspicious.

Now Rājaśekara visits on Sidhānti to have a careful glance at the horoscope of the Sīta again. Then Sidhānti, having realized that his proposal shall not be fruitful, stared into sky's and asked Rājaśekara as to which leg of Krittika Sīta was born in. Second leg- Śankarayyā's is first leg yes it is compatibility- marriage of bride and groom who are born in the same leg of same nakshatra would end up in death. Although the nakṣatra of the couple is the same but the legs are different then marriage will be auspicious.

When the Rājaśekara enquires about the muhūrta for marriage in the same year Sidhānti responds Māgha, Phālguṇa, Vaisakha, Jyēta months are auspicious as per śāstra so māghamāsa is good on Tuesday, tht is Bahuḷapanchami Ravi is in Kumbhalagna. That muhūrta is divine. Here is the authority-

If Ravi is in any one of meṣa, vṛṣabha, midhuna, kumbha, vruścika and makara rasi's then it will be very auspicious for the marriage. If he is other rasi's one should never perform the marriage.

Hutch: ?

3.3.**Terms from Chapter – 6 of 'Rajasekhara Charitra'**

3.3.a. DAKṢASMṚTI

Whenever any statement or fact needed authentication or validation the practice was to quote a Vedic sentence if available or a sentence from an authoritative book. Here, siddhanti quoted the sentence from Dakṣasmruthi to explain over grown nails.

Hutch: Daksha-smriti.

Dict: ?

3.3. b. VĒDĀMTAVACANĀLU

What occurs at the end of the Vēda is called Vēdanta. Vēdanta teaches the permanence of soul, that it is not affected by birth and death. Birth and death apply only to the physical body. This is often remembered when a death occurs in the house. Also, to console the person effected, elders will say that the present tragedy is the result of the earlier bad karma of Rukmiṇi that she has to accept as such and try to perform as much as good

karma as possible from now onwards so that she can have a happier life in her next birth. It is also customary to recite kaṭhōpanishad and Garudapurāṇam in a house during the mourning period. Kaṭhōpaniṣad describes Naciketa's conversation with the god of death and how he obtained knowledge of Braāhman. Garudapurāṇam is a vast text dealing with many things. Normally the portions dealing with various punishments in hell for sins committed on earth are recited.

Hutch: Scripture texts.

Sankara: The last of the six Darsanas of Hindu philosophy, based upon the major Upanishads.

3.3. c. DUŚŚAKUNAM

It is considered an ill omen to see widows or such unlucky people by and while going on an auspicious task. Widowhood is considered as proof that the woman concerned is unlucky and that her bad luck will rub off on others as well. We use the word "luck" in English but the original Telugu word actually translates as "unseen"(adṛṣtam). In other words one's papa and puṇya are what are unseen. Therefore whatever happens to a person good or bad is not a question of luck; it is a result, fruit of past karma. There is no word for "luck" in Telugu.

Therefore difficulties like widowhood are not random but are brought upon oneself due to the agency of the person concerned. This is the reason an association with and seeing widows etc is specially avoided during major events like marriage. When all the persons concerned accept the karma siddhanta and appreciate it fully, the effort is towards doing as much good karma as possible. When this appreciation is lacking, people talk loosely about widows etc as pāpishṭi (sinner) and duradṛṣtavanturālu(unlucky;literally the one who possesses "bad/ unseen",papa or demerit i.e.) often to their face. And the widows also feel wronged since they do not see their agency in the unfortunate event leaning to their widowhood.

Three levels viz,

1.Katha- some of the key observations and events need to be understood at multiple levels. At the surface level to appreciate the story properly, one must understand the custom which is being referred to.

Eg: In the incident where Rukmini is told that her husband has died, the author describes the difficulties a widow would have to face; one of them is during the time of festivals and auspicious events. At the surface level we need to understand that festivals and auspicious events are the times of plenty and merry. This is, when all the relatives and friends get to see each other, eat, talk, sing, dance and make merry. In a way, life is enjoyed during these events. A widow is given a limited opportunity to participate in the festivities. This social exclusion hurts badly and is accentuated by the good time others are having. This is the surface level understanding.

2. The next layer of understanding must be to appreciate the custom properly and to know where it has gone wrong, so that appropriate reforms may be effected. In this case one could trace the custom as a means of preventing promiscuous behaviour and to keep otherwise radical behaviour under check. In the absence of family bonds, the chances for such behaviour may be seen to be higher.

The moment one has a functional family, the pressure exerted by those bonds keeps the social behaviour in check. If this is the reason for the custom then what is necessary or what is possible is not only suppression of widows. Providing family bonds would be an equally effective solution. These reformers advocated widow remarriage rather than a situation of free for all.

3.This is the deeper level of understanding of the reason for the custom and the need for, or possibility of reforms. An attempt would be made therefore to bring out the deeper level understanding of certain customs.

Hutch: Frightful piece

Dict: ?

3.3. d. ANUPĀNAM

Anupānam means that which is drunk afterwards; In Āyurvēda different medicines are supposed to be taken with different anupānās. In the present case the herbs have been made into a powder (cūrna). This powder is supposed to be mixed with the prescribed anupāna i.e honey in this case. If the medicine is in the form of a guḷika (tablet) or lehya(paste) then anupāna is consumed after the medicine is taken.

Hutch: As a vehicle.

OXD: Vehicle, i.e, liquid or other substance added to the active ingredient to give bulk to medicine or make it palatable.

3.3. e. PATHYAM

Pathyam is the diet recommended for a patient. Ayurveda is a holistic system of medicine and prescribes food items to be eaten or to be avoided along with medicines and anupāna.

Hutch: Diet.

Oxd: Diet.

3.3. f. MUḌUPU

Mudupu means a small cloth sack. Whatever is promised to god is taken out and tied in a piece of cloth and kept separately. This is then offered in the hundi after the objective is accomplished.

Hutch: ?

Sankara: Bundle of money, jewels, or the like.

Oxd: Folding.

3.3. g. JUṬṬUKU CIVARA MUDI

As per Indian tradition hair should not be worn loose by either men or women. It is only in extreme circumstances that people like Draupadi and Cānakya take a vow not to tie their hair. Therefore after washing one's hair though one would like to leave it open to dry fast, it is customary to tie the hair into small knot at the tag end.

3.3. h. BIḶḶAGŌCI

Gōchi means loin cloth. Billagōci refers to that part of a dhoti which is worn between the legs like a gochi and looks as if a badge has been attached. This effect occurs when the Zardosi work on the boarder of dhōti is atleast three inches or more. The cost of a dhoti would increase with width of the border. Thus it would have taken an expensive dhoti for the Billagōci to be seen.

3.3.i. PAṬṬUSNĀNAM

Certain occasions are considered especially pious or effective for accrual of merit (puṇyam). Sankrānti (the time when the sun moves from one zodiac sign to other) and eclipses are considered very effective for accrualsof merit. So on these days the devotees perform charity (Dānakarma) and do japa. During eclipses one takes a head bath at the beginning of the eclipse and does japa throughout the duration of the eclipse. At the end of the eclipse they perform one more head bath. The first bath is called Paṭṭusnānam and last bath is called vidupu snānam.

3.3. j. JĪRNAMUKĀNI

During eclipse nothing is cooked or eaten. Non perishable food items like milk, curd and pickle, are tightly covered and a blade of grass called Darbha is kept on the top of the cover to ward off the ill effects of eclipse.

3.3. k. GRAHAṆAM VALANA ANGA HĪNULAINA PILLALU PUṬṬUDURU

The effect of eclipse is considered so bad that exposure to an eclipse would damage the child growing in a womb. In fact a cleft lip is called as grahaṇam-morri literally eclipse-deformation. This belief is held even today.

3.3. l. BAUDDHAVĀADAM

Bauddhavādam is a catch-all phrase which refers to any heterodox argument opposed to what is said in the Vēdās and Dharmaśāstrās. According to orthodox schools sabdapramāṇa-that is using Vēda and sastras as means of knowing something-is resorted to only when the object is beyond perception and cannot be inferred. For intance it is believed that heaven exists. Now this can neither be seen nor inferred. However a hetuvaadi refusing sabdapramāṇa will question as to why a śrāddha karma should be performed for the departed souls and even mockingly suggests that if the power of mantras can take food to a departed soul, travellers must stop, carrying food and must start depending on food sent to them by the power of mantras. Another name of this argument is śuṣkataraka. The orthodox people believe that resoning is allowed only to the extent it is not opposed to Vēda.

3.3. m. NIRGAMANAM

Nirgamanam is also called nirghyam. It means “going out”. It refers to a suitcasebox or such item which is carried out of the house and left in the neighbour’s house to complete the ritual

of starting one's journey at the appointed hour. In reality the journey actually commences whenever it is most practical and nirgamanam is only a device to comply with the muhoortam decided for beginning a journey.

3.3. n. ŚAKUNAM

In adition to fixing a good muhūrta for commencing ones journey one would also look out for omens. A cat, a single male non-Vēdic Brāhmin, a widow etc, are bad omens. The married woman is a good omen.

3.4. Terms from Chapter – 7 of 'Rajasekhara Charirta'

3.4. a. BHŪŚAYANAM

Bhūśayanam means sleeping on the ground. It is considered as inauspicious if a person dies on a cot. Therefore a person in death throes is made lie on ground.

Hutch: ?

3.4. b. VĪDHI ARUGU

If a person dies in an inauspicious star, the place where the person died has to be closed. Therefore if a person who is about to die is laid outside the house or in such a room which can be closed.

3.4. c. ŚAVAMU MŌYAḌĀNIKI EVVARU RĀLEDU

The help desired by other Brāhmins is for Brāhmin males whose father passed away, required to carry the dead body to the cremation ground. Since nobody was coming forward Rajasekhara has to seek out the non Brāhmin vissanna. To add insult to injury he had to go to the pleasure district to engage vissanna.

3.4. d. VIDHYUKTAMU

Vidhyuktamu means that what has been said (uktam) by vidhi. Vidhi means a vidhi vaakya that is an injunctive sentence. Thus the phrase refers to all the injunctions applicable in the given situation.

3.4. f. SAMCAYANAM

Samcayanam means collecting together. It refers to collecting together the bones of the cremated body. After due samskaras these are collected in to pot and mixed in water bodies.

3.4. g. APARAKARMA

Karma means a rite used. Without an adjective it refers to those Vedic rites which propitiate gods. Aparakarma refers to rites which propitiate the departed souls.

3.4. h. LŌKĀMTARAGATURĀLU

Lōkāntaragaturālu means one who has attained the gati to a different world, viz, heaven or hell. It is customary to use words like divangatulu meaning they have the gati leading to diva that is heaven. Further the expression “May he attain an uttama gati” is the expression used in Telugu in a situation where English speakers would say “may his soul rest in peace”. Accordingly to the Indian beliefs the soul doesn’t rest i.e., it is subjected to cycle of death and births.

3.4. i. MĀSIKAMU

The monthly rite performed for the departed soul during the first year after the death

3.4. j. ŚROTRIYULU

Those who follow sruti (vedas) are called srōtriyās. The intended meaning is that the practice of whatever has been laid down in the Vēdas. For instance for a long time it has been said that a srotriya does not wear a shirt. Vēda is called sruti (that which is heard) because it is learn orally from one’s teacher. Other works like the MahāBhārata are called smruti (remembered) because they are written by rushis who know the Vēda, based on their remembrance of the dharma taught on the Vēda.

Hutch: ?

3.4. k. VIDHAVANU MODATI SĀRI CŪḌARĀDU

The ‘’sighting’’ of a new widow is a regulated affair. If a married woman with husband alive does not see the widow within the first ten days after the husband’s death, then there are restrictions on when the widow can be seen. For instance Tuesdays are prohibited, as are

afternoons, evenings and nights (i.e after meals). This is another example of hardships of a widow.

3.4. l. ATTESARU

Rice is cooked after so that it may be served hot. This is the respect accorded to the head of a household and important people like Rājaśekara...(They are not served cold food).

3.4. m. CINTAPAṀDU

Chintapaṁḍu- tintriṇi in Sanskrit, Tamarind in English, Tamarindus Indica in Latin.

The new tamarind is good as a laxative and kills gout while increasing phlegm and as such not to be consumed by patients.

The tamarind, that is one year old acts against all diseases caused by the trinity of humours, increases sperm count, strengthens heart, good for recuperating patients.

Excessive consumption would cause cough and affects spleen, heart, digestive system etc.

In south India the decoction of tamarind, seasoned with other ingredients such as pepper, cumin seeds, asafoetida, mustard seeds, chillies etc is consumed with rice regularly and is considered as having so many medical values.

3.4. n. VĒPA PUVVU

vēpa puvvu- nimbi in Sanskrit, flowers of neem in English, flowers of margōsa in Latin.

The flowers of neem are useful against phlegm, worms, and symptoms of bilious nature. It also activates the taste buds and checks gout.

CHAPTER-4

COMPARISION WITH HUTCHINSON TRANSLATION

4.0. Introduction

In this chapter, the cultural terms from the self translation i.e first three chapters and the terms selected from chpter 4 to 7 of Rajasekhara Charitra are compared with the translation of Hucthinson's 'Fortune Wheel;a Tale of Hindu Domestic Life'.

4.1. COMPARISION WITH HUTCHINSON TRANSLATION

4.1. a. UTSAVAVIGRAHĀLU

Hutch: Processional Images.

However Hutchinson's translation gives the core idea of the original. But for a person who is not familiar with the Indian tradition, especially the one surrounding the temple customs, it is difficult to understand as to what is mūlavirāṭ and what are Utsavavigrahālu. Therefore some explanation of the background of the phrase Utsavavigrahālu is very much required.

4.1. b. TAPASSU

Hutch: Penance.

Here, like most of the other translators Hutchinson also gives the term 'Penance', as translation of 'Tapassu'. Also some English-Telugu and other dictionaries also give the same word. Rather, if one goes to the meaning of the word 'Penance' on Oxford and other dictionaries it means a punishment for a sin. Therefore back translation has failed. It may not be surprising to note that most of the translators just translate the term 'Tapass' as 'Penance' but this is not correct for the said reasons.

Such facts assert the need for a deep understanding of the part of the translator. And the responsibilities are burden is increased manifold in cases of cultures such as Indian. Different kinds of Tapass (Vācika, sāraka and Mānasika) are described in Bhagavatgīta.

4.1. c. DĒVATĀVĒŚAMU

Hutch: Devine inspiration.

In Indian tradition it is believed that sometimes a particular Dēvata (God or Goddess) charges herself/himself into the body of the devotee and as a result the latter loses control on self and being controlled by the Dēvata behaves in a different manner. Then the devotee is said to have God Dēvatāvēsam.

The translation offered by Hutchinson for this term, i.e the 'Divine-inspiration' is not faithful to do original as the intended meaning, which is cultural specific, is not conveyed and a totally different meaning is denoted.

4.1. d. BHAKTI/HARIBHAKTI

Hutch: Devotion.

The term 'Devotion' offered by Hutchinson for the term Bhakti is generally accepted and used by many ranslators.

Rather without proper elaboration the complete sense of the term 'Bhakti' cannot be understood. In Indian tradition there are four puruṣārtas and the last one, i.e mōkṣa is the most important aspect. There are three paths suggested in the traditional works to achieve the goal, mōkṣa.

Bhakti, karma and jñānam are the three instruments suggested for mōkṣa. The fact is that it is finally jñānam that is directly useful in attaining the goal. Bhakti and Karma are two devices that are useful for ordinary seekars of Mōkṣa and they help in attaining jñānam, gradually.

In Bhagavadgīta all these aspects are thoroughly discussed and the same are there in popular works like Rāmayaṇam, Bhāratam, Bhāgavatam and other Purāṇās.

Therefore it is suggested that by offering the word devotion for Bhakti it is of great help to the reader of translation if the concept is elaborated with authoritative quotes from traditional treatises.

4.1. e. HARIBHAKTULU/HARI DĀSU

Hutch: Praise service of Vishnu.

The rendering offered by Hutchinson seems to be misleading as the hidden traditional meaning is not clearly brought out.

According to Indian tradition, Hari is considered as the deity who can offer mōkṣa. Since time immemorial, there has been a stage-art called Harikatha where there will be a congregation of devotees, preferably during the earlier part of the night, and a person who himself is a staunch devotee of Hari and who is thorough with follower with different stories of Hari that are there in Bhāgavatam etc, narrates one of the stories with action and intermittent songs coupled with the rhythmic sound of two wooden pieces held in the palm.

4.1. f. DWĀDASŌRDWAPUNDRAMU

Hutch: On the twelve perpendicular marks, and fingering their lutes to the braying of cymbols.

The twelve vertical marks are indication of the deity that is being worshiped by a Haridāsa or any other person. A Shiva Bhakta would have horizontal marking where as a Haribhakta would have vertical markings. The markings can be with holy dust which is white, or with different powders having different colours.

Hutchinson, for this part, did not into the details or background of such markings, which are essential for a person of a different culture, but simply said ‘‘the twelve perpendicular marks’’.

4.1. g. NAVANĪTACŌRĀ, RĀDHIKĀLOLĀ, GŌPIKĀLŌLĀ...

Hutch: ‘O butter thief! ‘O ejoyer of the shepherdesses! ‘O lover of Rādhika! ‘O shephered boy’....

The words used to address Srikrishna have got a lot of significance from the point of view of Bhāgavatapurāṇa, wherein the stories revolve around Srikrishna. The Hutchinson’s translation does not provide the background of each one of the words. Rather a person who is not familiar with Indian culture in general and Bhāgavatapurāṇam in particular, may consider Srikrishna, the great God as a lay man belonging to the lower strata involved in theft and other similar crimes.

Therefore such renderings are not only misleading but also generate an ill feeling and poor interest in reading the translation of great works.

4.1. h. MIRIYĀLU

Hutch: Pepper-Corns and lumps of Sugar.

A translation by Hutchinson does not lead one to understand as to what is the medical significance of pepper and jaggery, separately and combined as it is described in Ayurveda. The translation, instead of choosing a word like jaggery (bellam) has referred an expression like 'lumps of sugar', which has got no relevance and he did this for reasons best known to him.

There, is also a gulf of difference in the medicinal values of jaggery and sugar and in most of the cases the former is considered as having better medicinal values than the latter.

On the other hand, pepper, for that matter, would render different effects depending on its fruition.

It is the translator's job to explain the hidden meaning that is there behind certain customs that have been prevalent in a particular culture. So that the reader of the translator will not be put to any loss of information, for which he is naturally entitled.

4.1. i. PULIYŌGARAMU

Hutch: Sour rice

The translator's job becomes difficult when he encounters cultural terms, especially the food items. The problem becomes more complicated when one has to translate the food items of Indian culture, which are embedded with medicinal values registered in Ayurvedic treatises, it can be suggested that while dealing with such terms the translator should provide with an explanation regarding the ingredients and preparation of the food stuff.

The present one is a case in point, wherein the translator took the term 'Puliyogaramu' very lightly and did not bother about the difficulty that is going to be faced by reader. Hutchinson, it seems, has done a word to word translation of the compound-'puli' is sour and 'yogiramu' is rice. But the fact is that hot rice (Some times may not be hot) is mixed with turmeric, tamarind/lemon juice and seasoned after adding salt for taste. This stuff has got a lot of medicinal values and cannot be considered on a par with any other preparation of such food.

4.1. j. DADHYŌDANAMU

Hutch: Rice and Curd.

Hutchinson's translation as rice and curd for the term is totally unacceptable and shows his lack of understanding of the popular food preparations of south India, such as this.

4.1. k. PRASĀDAM

Hutch: Oblations.

The term oblation offered by Hutchinson for Prasādam does not render the original meaning of the term. Anything that is offered to God, especially in holy fire, is called oblation (havis). Whereas Prasadam is some stuff that is offered to God and later distributed among the devotees for consumption.

4.1. l. JANDEMU

Hutch: Sacred thread.

The term is very much culture-centric, i.e, not seen in any other culture than India. Hutchinson, instead of offering a translation like 'Sacred thread' which, can hardly be understood by the reader of another culture. Therefore he should have offered some explanation regarding the background of the term jandemu.

4.1. m. DHŌVATI

Hutch: A watery-reddish tint.

It is difficult to understand as to what Hutchinson meant by the translation as a cloth can be, being a general term, anything; i.e need not necessarily be a Dhōvati that is in question. He should have offered some explanation for this culture specific term.

4.1. n. DARBHAMUḌI

Hutch: Darbha

Hutchinson should have explained the significance of Darbha grass, which is considered holy and not to be used in certain ceremonies.

4.1. o. PRABHURATNAMULU

Hutch: A very jewel of the Lord.

As per the context it means a great donor. Literally it means a gem among the lords. Here the term prabhu (Lord) is used to denote the generosity of Rajasekhara in offering different things that are required by the have-nots. Hutchinson's translation is out of context and misleading- A very jewel of the Lord.

4.1. p. NAVAGRAHAJAPAMU

Hutch: Prayer to the nine planets.
Hutchinson translation has 'Prayer to the nine planets' leads one to nowhere. The term is at once loaded with cultural meaning and for a person from a different culture it is simply impossible to understand the concept without proper explanation so we can safely say that Hutchinson failed in his job.

4.1. q. VARJYAMU

Hutch: To ascertain what time was unlucky.
Literally it means to be avoided and here it is a 'Rūḍa Śabdha' in the sense of inauspicious time.
The term 'varjyam' literally means 'to be given up', is used in Pancāngam to denote that a particular period is inauspicious and therefore no rite should be attempted during that time.
Hutchinson to ascertain what time was unlucky.
In fact, the term 'varjyam' does not mean unlucky. Rather the purport may be that the time is not good as per astrological computation. Hutchinson's translation does not clearly express as to whether 'varjyam' is unlucky for one or all. As per Jyotishyam it is unlucky for one and all.

4.1. r. MUHŪRTAM

Hutch: To fix an hour for journey.
Hutchinson's translation lacks clarity and does not denote the original meaning of the term 'muhoortam'.

As has already been explained ‘muhoorta’ is a forty eight minute period which is auspicious for taking up any rite. So Hutchinson should have gone for a different translation and offered the astrological background of the term in footnotes and endnotes.

4.1. s. LAGNAM

According to jyotisham the rise of a house of zodiac (raasinam udayah lagnam) is called lagnam that particular period is auspicious for marriages etc.
Hutchinson: To determine a period for wedding.

The foreign translator did not bother to explain the significance of the loaded term ‘lagnam’, which is very important and the chief factor in terms of wedding. May be he does not have the background of jyotishyam and therefore went for a layman’s translation.

4.1. t. MAILA

Hutch: Defilement
It seems that Hutchinson did not go deep into the cultural significance of the term aśauca which is loaded with meaning. Certain conditions such as birth or death of a human being, monthly menstrual periods ladied etc causes unholiness to the person in question and others are supposed to keep aloof from such a person and in case of any contact the other person also gets aśaucam and has to take both for relief.

On other hand defilement means making something dirty and doesnot denote the above said cultural background of the term. So we cannot welcome Hutchinson’s translation.

4.1. u. ROHIṆI

Hutch: The fourth and similar lunar mansions.

As has been explained Rohini, the forth star is considered to be inauspicious. So that to thwart any undesired result people go for nakshatrashanthi.

In Hutchison’s translation the aspect is not even indirectly denoted. In all such cases it can be recommended that translation should offer some explanatory notes for the benefit of the reader of the English rendering.

4.1. v. BALLIPĀṬU

Hutch: The fall of lizards and other reptiles.

Hutchinson’s word translation of Ballipatu, i.e fall of lizards and other reptiles does not convey the cultural backround of the concept. Such a fall on some parts of the body is auspicious and on others it is considered inauspicious. This is quite surprising for an English reader without the cultural knowledge of Indian society.

Therefore Hutchinson must have given some account of the loaded cultural term about which many people of India are very serious.

4.1. w. BHŪTAVAIDYAM

Hutch: Witchcraft

As has alredy been explained above, Bhootavaidyam is a kind of treatment by speciliast to chase away the evil spirits/ghosts from the person they have enterd.

On the otherhand, the term given by Hutchinson has translation of Bhootavaidyam is not at all faithful. Witchcraft is a kind of magic, i.e called by different names, such as prayogam, chetabadi, kshudramu,..etc, is a process which is entrusted to a practioner of such a process inorder to take revenge against the enimies, sometimes even relatives.

Therefore Hutchinson’s translation cannot be acceptable.

4.1. x. VĀYUBHAKṢAṆAM

Hutch: One who subsisted on air and did Penance.

The translation of vāyubhakṣaṇam offerd by Hutchinson is correct to some extent. Then there is the problem with the word Penance as an equivalent of Tapassu.

In most of the English translation of Indian literature, by both indigenious as well as foreign scholars, there has been the practice of translating Tapass as penance.

But the back translation of Penance is not Tapass, but Prāyaścittam, which means to repent a bad or sinister dead, i.e committed.

On the other hand Tapaśś, in Indian philosophy is a heavely loaded term i.e simply impossible to translate into a single word/term.

In yoga philosophy Tapaśś is used to denote ‘patience against opposite pairs’, such as hot and cold, confort and misery, health and illhealth etc.

Further 'Tapaśś' is also used to denote performance of certain vratās (leading an ascetic life).

4.1. y. PANCĀGNI

Hutch: Five fires.

The translation 'five fires' offered by Hutchinson for the term 'pancāgni' does not take the reader anywhere. Such culture specific terms should be provided with an explanation either as foot notes or endnotes, without which a person belonging to the other culture shall not be in a position to understand what these 'five fires' mean.

It is difficult to say as to wheather the translator from the west, Mr.Hutchinson had digested the complicated cultural customs of India.

4.1. z. GĀJULU

Hutch: Bangles

Apparently, Hutchinson did not, for the reasons better known to him, even attempt the term which has got a lot of cultural significance, especially for a married women. The bangles are one of the five things that are essential for a married woman to be called a 'muttaiduva' in telugu and sumangali in Sanskrit. Such a woman is considered to be highly auspicious and preferred in different household as well as spiritual activities.

The reader, who follows Hutchinson's translation will be loosing a lot of cultural information associated with the bangles.

4.1. aa. RĀGICEMBU

Hutch: Coper mug

The translation offered by Hutchinson may be close to the container in question, in their culture. Rather there is a hidden meaning behind the qualifier raagi (copper) as one should, from the point of view of health and hygine use a copper pot regularly.

For this it would have been better, had Hutchinson added some notes explaining the significance of using a copper pot in Āyurvēdic tradition.

4.1. ab. GHUṆĀKṢARANYĀYAM

Hutch: A literal freak of Nature.

In this translation Hutchinson offered 'A literal freak of nature' for Ghuṇākṣaranyāyam. Obviously Hutchinson;s words do not denote the very meaning that is there behind this norm. No doubt, the incident is freak but not every freak incident in nature can be refered to by the loaded term rather; there should be eating of wood or paper by a termite and eaten portion should reflect the shape of a letter then only the term is used. Therefore a simple explanation has to be offered for the benefit of the reader.

4.1. ac. MAḌIBAṬṬALU

Hutch: Wash cloths.

Apparently this is a term that is very difficult to understand for people of other cultures. Even in India, this Telugu term is used only across Andhra (where Telugu is spoken).

The significance of the aspect can be explained in terms of health and hygine also. But a devotee is not supposed to approach the place of worship or get involved in any activity of spiritual value, without being madi.

4.1. ad. KAḶḶĀPU

Hutch:Sprinkl cow dung water.

Again this term is also related to health and hygine. The water mixed with cow dung or turmeric act as a deterrent of bacteria and insects that may try to enter the premises, where people live, bathe and dine. This concept follows the norm 'prevention is better than cure'.

4.1. ae. MAILA NĪḶḶU

Hutch: Dirty water.

The translation of Hutchinson i.e, Dirty water for Maila is totally baseless. The term refers to the question of purity and impurity. During the birth and death of a closely related person people get impurity for somedays. This is called 'asowcha' or 'maila' such a significant and serious aspect of Indian tradition cannot be denoted by translations such as that of Hutchinson.

4.1. af. VĒDĀNTA

Hutch: Book knowledge.

Vēdānta which literally means ‘the end of Vēda’ refers to the Upanishats which advocate jnānam that directly leads to ‘mōksha’.

There is one called Vēdānta darśanam that preaches Jñānam.

Therefore the terse word requires some explanation for a clear understanding of the reader.

CHAPTER-5

CONCLUSIONS

So, by and large, in the light of the survey carried out in terms of translation studies, selecting some portions of the first novel of Telugu viz, Rajasekhara Charitra, it can be concluded that translation of a work i.e rich in culture requires a deep understanding of the culture of the source language and the target language.

The problem will be much more complicated when a person from a different culture ventures upon the task of rendering a text such as Rajaśekhara Charitra.

It may be noted that mere understanding of a culture does not quality a person to do justice to his job of translation, rather digesting the culture in question, along with the nuances of the same.

Hutchinson's rendering is one such example of this problem. Some of the important conclusions and observations drawn basing on my research work i.e. Problems of Translation from Telugu to English with special reference to Rajasekhra Charitra are mentioned here under:

PRAMĀṆAVACANAMU

Pramāṇa is a valid means of knowledge. Different philosophies accept different number of pramāṇās. Three are accepted as valid means of knowledge by all orthodox schools. They are:

1.Pratyakṣa – perception

2.Anumāna – inference

3.Śabda – testimony of the truthful persons.

Eg: We observe that fire burns and that water is cold. Here the means of knowledge is perception or prathyakṣa. We observe smoke and infer the presence of fire; this is an example of knowledge through inference or anumāna. When somebody says there are fruits at the river bank, we go to riverbank, to get those fruits. Here neither perception nor inference in instrumental in our knowledge of there being fruits at the river bank. Here our means of knowledge is verbal testimony or śabda(āptavākya.) It is valid as long as the testifier speaks

the truth. Traditionals, within verbal testimony Vēdic sentences are accorded the higher preference and are called Śrutipramāṇā, which is beyond perception and inference. There is a class of texts called smṛuti text which describe or interprete dharma. These are called smruthi pramāṇās. Sentences from authoritative text books are classified under the same head. One such verse has been called pramāṇavacana.

Hutch: ?

Dict: ?

DUŚŚAKUNAM

It is considered an ill omen to see widows or such unlucky people by and while going on an auspicious task. Widowhood is considered as proof that the woman concerned is unlucky and that her bad luck will rub off on others as well. We use the word "luck" in English but the original Telugu word actually translates as "unseen"(adṛṣtam). In other words one's papa and puṇya are what are unseen. Therefore whatever happens to a person good or bad is not a question of luck; it is a result, fruit of past karma. There is no word for "luck" in Telugu.

Therefore difficulties like widowhood are not random but are brought upon oneself due to the agency of the person concerned. This is the reason an association with and seeing widows etc is specially avoided during major events like marriage. When all the persons concerned accept the karma siddhanta and appreciate it fully, the effort is towards doing as much good karma as possible. When this appreciation is lacking, people talk loosely about widows etc as pāpishṭi (sinner) and duradṛṣtavanturālu(unlucky;literally the one who possesses "bad/ unseen",papa or demerit i.e.) often to their face. And the widows also feel wronged since they do not see their agency in the unfortunate event leaning to their widowhood.

Three levels viz,

1.Katha- some of the key observations and events need to be understood at multiple levels. At the surface level to appreciate the story properly, one must understand the custom which is being referred to.

Eg: In the incident where Rukmini is told that her husband has died, the author describes the difficulties a widow would have to face; one of them is during the time of festivals and auspicious events. At the surface level we need to understand that festivals and auspicious events are the times of plenty and merry. This is, when all the relatives and friends get to see each other, eat, talk, sing, dance and make merry. In a way, life is enjoyed during these

events. A widow is given a limited opportunity to participate in the festivities. This social exclusion hurts badly and is accentuated by the good time others are having. This is the surface level understanding.

2. The next layer of understanding must be to appreciate the custom properly and to know where it has gone wrong, so that appropriate reforms may be effected. In this case one could trace the custom as a means of preventing promiscuous behaviour and to keep otherwise radical behaviour under check. In the absence of family bonds, the chances for such behaviour may be seen to be higher.

The moment one has a functional family, the pressure exerted by those bonds keeps the social behaviour in check. If this is the reason for the custom then what is necessary or what is possible is not only suppression of widows. Providing family bonds would be an equally effective solution. These reformers advocated widow remarriage rather than a situation of free for all.

3.This is the deeper level of understanding of the reason for the custom and the need for, or possibility of reforms. An attempt would be made therefore to bring out the deeper level understanding of certain customs.

Hutch: Frightful piece

Dict: ?

CINTAPAṀḌU

Cintapaṁḍu- tintriṇi in Sanskrit, Tamarind in English, Tamarindus Indica in Latin.

The new tamarind is good as a laxative and kills gout while increasing phlegm and as such not to be consumed by patients.

The tamarind, that is one year old acts against all diseases caused by the trinity of humours, increases sperm count, strengthens heart, good for recuperating patients.

Excessive consumption would cause cough and affects spleen, heart, digestive system etc.

In south India the decoction of tamarind, seasoned with other ingredients such as pepper, cumin seeds, asafoetida, mustard seeds, chillies etc is consumed with rice regularly and is considered as having so many medical values.

TAPASSU

Hutch: Penance.

Here, like most of the other translators Hutchinson also gives the term ‘Penance’, as translation of ‘Tapassu’. Also some English-Telugu and other dictionaries also give the same word. Rather, if one goes to the meaning of the word ‘Penance’ on Oxford and other dictionaries it means a punishment for a sin. Therefore back translation has failed. It may not be surprising to note that most of the translators just translate the term ‘Tapass’ as ‘Penance’ but this is not correct for the said reasons.

Such facts assert the need for a deep understanding of the part of the translator. And the responsibilities are burden is increased manifold in cases of cultures such as Indian.
Different kinds of Tapass (Vācika, sāraka and Mānasika) are described in Bhagavatgīta.

HARIBHAJANA AND BHAKTI

Rather a survey of Indian literature vouches to the fact that the term bhakti is pregnant with meaning and it is better to adapt the term rather than try for a rendering.

The first hymn (Ṛ.K) of Ṛgveda, that is ‘Agnimīḷe purohitam’ (I praise agni who is a priest)...etc suggests that Bhakti has been there since time immemorial.

The term bhakti is formed from the root bhaj= sevayam (to serve), by adding the suffix-striyam ktin- Pāṇiṇi sūtram-3-3-94.

Here are some definitions of bhakti from various sources. ‘Śāndilya maharshi- defines Bhakti thus- sā parā anuraktiḥ Eśware (sūtram2) - exclusive love in Iśwara is called Pārābhakti.

Nārada compiled the following sūtra (Nārada bhakti sūtram25)- Sā tu karma jñāna yōgyebhyaḥ api adhikatarā- this bhakti is greater than karma, jñāna and yoga.

Śāndilya devides bhakti into two Parā (primary) and Gauṇī (secondary).

Nārada devides bhakti into three-kāyika (related to body), vācika (related to speech).and mānasika (related to mind)

In (Padma Purāṇa) and Skanda Purāṇa (Prabhāsa khaṇda chapter107) another three types of bhakti is added to the above three-loukiki (related to mundane things), Vaidiki (related to Vedās) and Ādhyātmiki (spiritual). Again Vaidiki is of two types due to Sānkhya and Yoga.

In Bhāgavatamahāpurāṇa (7-5-23) nine kinds of bhakti is mentioned-

sravaṇam kīrtanam vishṇoh smaraṇam pādasevanam ।
archanam vandanam dāsyam sakhyam ātmanivedanam ॥

To listen to the stories of Vishnu, to praise Hari, to think about him, serving his feet, worship, saluting, service, friendship and surrender.

Bhagavadgīta (9-26) also discusses the concept of bhakti.

patram puṣpam phalaṃ toyam yọ me bhaktyā prayachati
tadaham bhaktyupahṛtam aśnāmi prayatātmanaḥ.

Śṙī Kriṣhna tells Arjuna "I shall happily accept a leaf or flower or fruit or even water that is offered with devotion by anybody"

Hutch: Devotion.

Sankara: A divine service or worship accompanied with music.

OXD: Worship accompanied by music, chanting or prayers.

MIRIYĀLU

Sanskrit-marīcha, English-Pepper (black and white), Latin-pipernigirum.

According to Āyurveda raw pepper causes phlegm whereas the dried one would kill the same.Further pepper (mostly the black one) is filled with many virtues of basic medicinalvalues and as such it is regularly consumed, mostly in mixed form, by the people acrossIndian subcontinent. It is also used for medication caused by vāta (gout). The powder or decoction of pepper and dry ginger (śunṭhí) is very useful for the patients suffering from common cold, fever and cough.

In Āyurveda it is mentioned that pepper is hot in nature, dilutes phlegm, and evaporates the water in the body, purifies the blood, increases appetite, prevents heart diseases, tuberculosis, piles, diabetes and increases the count in the sperm it also causes increase in memory power and digestive power.

"bāla prāṇapradā prōktā yuvatí prāṇadhāriṇí
prauḍha karōti vṛddhatvaḿ vṛddhā maraṇamādiśet"

Too young a girl would increase the longevity, a young girl would help in maintaining the

longevity and an elderly girl would cause early aging while too elder a girl would cause earlydeath.

Therefore it cannot be said that a thing or ingredient would have the same virtues for all the time.

Āyurveda also explains that pepper is not good for all people suffering from anaemia, heart diseases, heat in the body etc. Such people may have problems of throat, heart and liver. The antidotes are ghee (clarified butter), honey etc.

MUHŪRTAM

Literally it means ''an auspicious time of forty eight minutes of duration''.

It is of two types- Sumuhūrtaṃ(auspicious)

-Durmuhūrtam(inauspicious)

The siddhānthi after complex calculations and study of throw of the planetary transits would fix the 'Sumuhūrtās and Durmuhūrtās' and records in a 'Paṃcāṃgaṃ' every year. A Paṃcāṃgaṃ is an authority as a reference book for following the regular position of time, planets, stars etc.

MAILA

Maila also called aśauca- means unclean state. It refers to the mourning period following death of somebody near. The uncleanness referred to his more mental than physical. Different mourning periods are prescribed for different relatives. For instance in many communities, twelve or thirteen days of mourning is prescribed for immediate family (parents/spouses and children) ten days for near (Brother and male cousins of the gotra and their families) three days for women of the family married into other families, one and half day for those twice removed by marriage and one for other relatives. The exact mourning period is complicated and elders or Siddhānti compute the mourning period based on custom and precedence. Determining the mourning period is important because during that period the effected family does not mingle with others, does not celebrate any festivals, does not go to temples, does not perform any auspicious things, or otherwise involve in any transactions.

DHANURMĀSA

Most of the people in Telugu country follow the lunar calendar usually, but there are exceptions especially amongst Vaiṣṇavās. The solar calendar is preferred in Tamil speaking country wherein the month lasts from Samkrānti to Samkrānti. Samkrānti is the time when sun enters a new zodiac sign. January fourteenth on which day the sun enters the zodiac sign makara (Capricorn) is called Makara Samkrānti. The solar month ending with Makara samkrānti is called the month Dhanus (Sagittarius) named after the zodiac sign. This solar month is believed to be dear to Viṣnu and special services are performed in all temples of Viṣnu. The lunar month concurrent, at least partley with Dhanurmāsa is puṣya, which also Nandi Rāghavācārya refers to.

Hutch: Sagittarius.

Sankara: The solar month during which the sun occupies the sign of Saggitarius.

OXD: Name of the solar month (December-January) when the sun is in the sign of Sagitarius.

Bibliography

- Agnivesa. 1983. *Carakasamhita*. Chowkhamba;Varanasi.
- Alison, Mackey and Susan Gass M(ed.) 2011. *Why Translation matters.* Orient Blackwan Private Limited.
- Amarasimha. 1989. *Amarakōśamu.* Harihara Publications: Vijayawada.
- Annambhaṭṭa. 1960. *Tarakasamgraha.*Vavilla; Madras.
- Baker, Mona(ed.) 2010. *Critical readings in translation studies.* Routledge: London and New York.
- Baker, Mona. 2009. *Translation Studies: Critical Concepts in Linguistics.* Routledge: London and New York.
- Baraldi, Claudio and Gavioli, Laura. 2012. *Coordinating Participation in Dialogue Interpreting.* John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia.
- Bassnett, S. (1991). *Translation Studies*. Routledge London.
- Bassnett, Susan and Trivedi, Harish. 1999. *Post Colonial Translation: Theory and Practice.* Routledge: London and New York.
- Bell.T, Robert.1991. *Translation and Translating: Theory and Practice. Longman:* London and New York.
- Benjamin, Andrew. 1989. *Translation and the Nature of Philosophy.* Routledge: London and New York.
- Bielsa, Esperança and Susan Bassnett (2009). *Translation in Global News*. Routledge: London and New York.
- Biguenet, John and Schulte, Rainer. 1989. *The craft of translation.* John Benjamins publishing company: Amsterdam/Philadelphia.
- Brislin, W. Richard. 1976. *Translation: Application and research.* Gardner Press, INC: New York.
- Brown, C P.2003 . *Telugu-English dictionary*. Asian Educational Services: New Delhi.
- Cinnayasuri, P. 1937. *Bālavyākaraṇam*. Vavilla; Madras.
- Cronin, Michael (2003). *Translation and Globalization*. Routledge: London and New York.
- Cronin, Michael. 2006. *Translation and Identity*. Routledge: London and New York.
- Dingwaney, Anuradha and Maier, Carol. 1996. *Between Languages and Cultures: Translation and cross-cultural texts.* Oxford University Press: Delhi.

- Gentzler. Edwin, 1993. *Contemporary Translation Theories*. Routledge: London and New York.
- Gouadec, Daniel (2007). *Translation as a Profession.* John Benjamins: Amsterdam.
- Gouadec, Daniel. *Translation as a profession.* John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia.
- Grosjean, Francois. 1982. *Life with two languages: An introduction to Bilingualism.* Harvard University press: USA.
- GWYN, J.P.L.(1991). *A Telugu-English dictionary.* Oxford University Press: Delhi.
- Hinkel, Eli(ed.) 1999. *Culture in Second Language Teaching and Learning.* Cambridge University press, UK.
- Ho, George (2008). *Globalization and Translation: Towards a Paradigm Shift in Translation Studies*. Saarbrücken: Berlag DFr Müller.
- Hung, Eva(ed.) 2005. *Translation and Cultural change.* John Benjamins publishing company: Amsterdam/Philadelphia.
- Kalidasa. 1893. *KumaraSambhavam. Nirnaya Press; Bombay.*
- Kelly, G.L. 1979. *The true Interpreter: A history of translation theory and practice in the west.*Oxford: Basil Blackwell.
- Lakshmi, H. 1993. *Problems of Translation: English and Telugu. A study of literary and technical texts.* Book links corporation: Hyderabad.
- Landers, Clifford E. 2001. *Literary Translation: A Practical Guide.* Viva Books, New Delhi.
- Lefevere, André. 1992. *Translation/History/Culture.* Routledge: London and New York.
- Mukherjee, Tutun (ed.). 1998. *TRANSLATION: From periphery to Centrestage.* Prestige: New Delhi.
- Munday. Jermy. 2001, Introducing Translation Studies: Theories and Applications. Rout ledge Publishers. London.
- Newmark, P. 1988. *A Textbook of Translation.* Prentice Hall: New York:
- Ninda, A Eugene. *Contexts in translating*, John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia.
- Parkinson. 1968. *Theory of meaning*, Oxford university press, USA.
- Patañjali. 1986. *Mahābhāṣyam.* Chowkhamba; Varanasi.
- Pearson, Jennifer.1998. *Terms in Context*. John Benjamins publishing company: Amsterdam/Philadelphia.

- PYM, Anthony. 2010. *Exploring Translation Theories.* Routledge: London and New York.
- Rahman, Anisur(ed.) 2002. *Translation Poetics and Practice.* Creative Books: New Delhi.
- RamaKrishna, Shantha(ed.) 1997. *Translation and Multilingualism: Post colonial contexts.* Pencraft International: Delhi.
- Rao, Prabhakar, J and Peeter, Jean.2010. *Socio-Cultural Approaches to Translation: Indian and European perspectives.* Excel India publishers: New Delhi.
- Ray, K, Mohit.2008.*Studies in Translation.* Atlantic: New Delhi.
- Riccardi, Alessander. 2002. *Translation Studies: Perspectives on an Emerging Discipline.* Cambridge University Press, UK.
- Robinson, Douglas. 1997. *Becoming a Translator: An Accelerated Course.* Routledge: London and New York.
- Rodrigo, Yuste Elia(ed.) 2008.iTopics in Language Resources for Translation and Localization. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia.
- Samkaracarya. 1983. *Vivekacudamani.* Ramakrishna Math; Madras.
- Sankaracharya, Sri. 2012. *Bhagavatgita(9-26) Complete works of Sankaracharya.* University of Sanskrit, Kalady: Kerala.
- Sankaranarayana, P. 2010. *'Telugu-English Dictionary'* Asian Educational Services Publishers: New Delhi and Chennai.
- Sankaranarayana, P. 2007. *'English-English-Telugu Dictionary'* Victory Publishers: Vijayawada.
- Setton, Robin. 1999. *Simultaneous interpretation: A cognitive-pragmatic analysis.* John Benjamins publishing company: Amsterdam/Philadelphia.
- Singh, Kumar Avadesh(ed.) 1996. *Translation: Its theory and practice.* Creative books: New Delhi.
- Somers, Harold(ed.) 2003. *Computers and translation.* John Benjamins publishing company: Amsterdam/Philadelphia.
- Sri Subrahmanya Sāstri, 2006-2007 *'Bhārata Prabhutva Sammata Sāstrīya Sanātana Panchāngam'* V.G.S Publishers: Vijayawada (A.P).
- Sri YerraVenkataSwami, 1883*'Vastuguṇa dēpika'*, A.B.S.Publishers, Rajahmundry (A.P).
- Subrahmanyam, Korada.2008. *Theories of language: Oriental and Occidental.* D K Print world (p) Ltd: New Delhi.
- Susruta. 1990. *Susrutasamhita.* Chowkhamba;Varanasi.

- Talgeri, Pramod and Verma B S. 1988. *Literature in Translation: From cultural transference to metonymic displacement.* Popular Prakshan: Bombay.
- Toury, Gideon(ed.) 1987. *Translation across Cultures.* Bahri Publications Private Limited: New Delhi.
- Veda vyāsa. 1927. *Śrīmadbhāgavatam.* VR Swami Sastrulu and Sons; Madras.
- Venuti, L. (1998). *The Scandals of Translation. Towards an Ethics of Difference*. Routledge:London and New York.
- Venuti, L.2000. *The Translation Studies Reade.* Routledge: London
- Venuti, Lawrence (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge.
- Veresalingam, Kandukuri. 1987. '*Rajasekara Charitra'*. Ravindra Publishing House: Hyderabad.
- Vermeer, H. 1989. "*Skopos and Commission in Translational Activity.*" Routledge :London.
- Viresalingam, Pandit and Robert Hutchinson, 1887. *Fortune's Wheel; A tale of Hindu domestic life.* Elliot Stock: London.
- Weinreich, Uriel. 1953. *Language in contact: Findings and problems.* Mount publishers: New York.

Appendix – I Source text

Telugu text from “Rajasekhara Charitra”

Appendix – II Translated text

Translation text from Hutchinson “A tale of Hindu Domestic Life”

వివేక చంద్రిక

అను

రాజశేఖర చరిత్రము

మొదటి ప్రకరణము

ధవళగిరి-దేవాలయవర్ణనము-గోదావరి యొడ్డున నున్న ధర్మశాల మీఁద ప్రాతఃకాలమున రాజశేఖరుఁడుగారు వచ్చి కూర్చుండుట-అప్పుడచ్చటికి వచ్చిన సిద్ధాంతి మొదలగువారి స్తుతివచనములు-అందఱును గలిసి రామపాదముల యొద్దకు బైరాగిని చూడఁబోవుట.

శ్రీ[1] నాసికాత్ర్యంబకముకడ కడుదూరమున నెక్కడనో పశ్చిమమున నొక్క యున్నత గోత్రమున జననమొంది యూర్మికాకంకణాదుల మెఱుంగులు తుఱంగలింపఁ దన జననమునకు స్థానమైన భూభృద్వర పురోభాగముననే పల్లములంబడి జాఱుచు లేచుచుఁ గొంతకాల ముండి యక్కడినుండి మెల్ల మెల్లగా ముందు ముందుకు ప్రాఁకనేర్చి యెల్లవారల చూడ్కులకు వేడ్కలు నింపుచు, పిదప నవ్యక్తమధుర స్వరంబులతో ముద్దులు గులుకు శరవేగమునఁ బరుగిడుచు, ఆ పిమ్మట ఘనతరుల చెంతఁజేరి తల్లి వేళ్ళను విడిచి తక్కిన వేళ్ళనంటుచు బాఱి జమ్ములోనడఁగి దాఁగుడుమూఁత లాడుచు, వెలువడి [2]విదర్భాది దేశముల గుండఁ బ్రయాణములుచేసి, త్రోవపొడుగునను వచ్చి పుచ్చుకొనని వారిదే

1. రాజశేఖర చరిత్రం రచించే నాటికి పంతులుగారి వయస్సు ముప్పై. ఇంచుమించుగా ఇరవై యేళ్ళ వయసునుంచే ఆయన గ్రంథ రచన ఆరంభించారు. పూర్వ సంప్రదాయం మీద అభిమానం యింకా ఆయన్ను పూర్తిగా వదలలేదు. అందువల్లనే శ్రీకారంతో ప్రారంభించారు. ప్రారంభ కథన శైలి కూడా ప్రౌఢ గంభీరంగానే వుంది. వర్ణనా సామర్థ్యం కవి ప్రతిభకు తార్కాణం కదా. సమకాలీన పండితులు వీరేశలింగాన్ని గొప్ప కవిగా గుర్తించి గౌరవించారు.

2. గోదావరి మహారాష్ట్రంలోని నాసికాత్ర్యంబకంలో పుట్టింది. ఇప్పటి నాగపూర్ ప్రాంతాన్ని పూర్వకాలంలో విదర్భగా వ్యవహరించేవారు.

లోపముగా స్నానపానములకు వలయునంత నిర్మల జలం బొసంగి యా
బాలవృద్ధ మందఱి నానందమొందించుచు, తా నడుగిడిన చోటులనెల్ల
సస్యములకును ఫలవృక్షములకును జీవనములిచ్చి వానిని ఫలప్రదములఁ
గావించుచు తన చల్లఁదనము వ్యాపించినంత వఱకు నిరుపార్శ్వములందు
భూమినంతను బచ్చని లేఁబచ్చికతో నలంకరించి పశుగణంబుల కాహా
రంబు కల్పించుచు, తన రాక విని దూరమునుండి బయలుదేఱి యడవి
పండ్లును, నెమలికన్నులును వహించి పొంగి నానాముఖములఁ దన్నుఁ
గానవచ్చు వరద, మంజీర, పిన్నగంగ మొదలగువారి నాదరించి
లోఁగొనుచు, అంతకంతకుఁ దన గంభీరత గానుపింప నాథుని వెదకి
కొనుచు వచ్చివచ్చి యేగిరిని దూరమునుండి విలోకించి గోదావరి రసోత్త
రంగముగా ఘోషించుచు పాదము నంబడి శిఖరంబున నధివసించు
జనార్దనస్వామి దర్శనము చేసికొని తోడనే యచ్చటనుండి తన శాఖా
రూపములయిన రెండు చేతులను జాచి సరసత మీఱ నాధునిం గలియు
భాగ్యము గాంచెనో యా ధవళగిరి. యాంధ్రదేశమున కలంకారభూత
మయి రాజమహేంద్రవర సమీపమున మిక్కిలి వన్నెకెక్కి యుండెను.[1]

ఆ పర్వత మంత యున్నతమయినది కాకపోయినను, తెల్లని
పిండిరాళ్ళతో నిండియుండుటచేఁ జూచుట కెంతయు వింతగా మాత్ర
ముండును. ఆ రాళ్ళను బట్టియే దానికి ధవళగిరియను నామము కలిగి
యుండును. దక్షిణపువైపునఁ గ్రిందినుండి పర్వతాగ్రము వఱకును
నల్లరాళ్ళతోఁ జక్కని సోపానములు కట్టబడి యున్నవి. ఆ సోపానముల
కిరుప్రక్కలను కొంత పొడుగున నర్చకులయుఁ, దదితరులగు వైష్ణవ
స్వాములయు గృహములు చాలుగానుండి కన్నులపండువు చేయు
చుండును. ఆ సోపానముల వెంబడిని బైకిఁ జనినచో గొండమీఁద నల్ల
రాళ్ళతోఁ గట్టఁబడిన సుందరమైన చిన్న దేవాలయ మొక్కటి కానఁ
బడును. దానిచుట్టును నించుమించుగా నిలువెడెత్తు ప్రాకారము మూఁడు

1. వీరేశలింగం పంతులుగారి మౌలిక ప్రతిభ యీ వర్ణన ద్వారా తెలు
సుకోవచ్చు. శ్రీ వివేకవర్ధని పత్రిక ప్రారంభించినప్పుడు వీరేశలింగం ధవళేశ్వరం
లోనే ఉండేవారు. 1874 అక్టోబరు నుంచి వివేకవర్ధని మాసపత్రికగా ప్రారంభ
మైంది. 1878లో రాజశేఖర చరిత్రం వివేకవర్ధనిలో ధారావాహికంగా మొదలైంది.

ప్రక్కలను బలిసియుండును. ఉత్తరపు వైపున మాత్రము గోడకు బదులుగా పర్వతశృంగమే పైకి వ్యాపించి, గోడలు తన పాదము నాశ్రయింప వానిని మించి యాలయశిఖరమును నిక్కి చూచుచుండును. ప్రాకారములోపలనె యుత్తరమున నొక చిన్న గుహ కలదు. అందులో గూర్చుండి పాండవులు పూర్వ మరణ్యవాసము చేయునప్పుడు తపస్సు చేసిరని పెద్దలు చెప్పుదురు. అందులో నిప్పుడు చిన్న రాతివిగ్రహ మొక్కటి యుండెను. సంవత్సరము పొడుగునను పూజాపురస్కారములు లేక బూజుపట్టియున్న యా దేవర నుత్సవ దినములలో నర్చకు డొకఁడు పైకిదీసి పులికాపుచేసి, ఆ స్వామి సన్నిధానమున దీపము నొకదానిని వెలిగించి గుహాముఖంబునఁ దాను నిలుచుండి పల్లెలనుండి యాత్రార్థము వచ్చిన మూఁకలవలన తలకొక దబ్బు[1] వంతునఁ బుచ్చుకొని లోనికిం గొనిపోయి దేవతాదర్శనము చేయించి వారి పెద్దలు ధన్యులయిరని జెప్పి పంపుచుండును. జనార్దనస్వామి కళ్యాణదినములు నాలుగును వెళ్ళినతోడనే యెప్పటియట్ల స్వామి రథము యొక్క పగ్గముల నందుంచి, వాని కా చిన్న దేవరను గావలి యుంచి జీతభత్తెములు లేకపోయినను రాత్రిందివములుకాలు గదలపక స్థిరవృత్తితోఁ గాచుచుండు నా పిన్న దేవరయెడల గల విశ్వాసము చేత పూజారులు మఱుచటి సంవత్సరమా త్రాళ్ళపని మఱల వచ్చువఱకును ఆ గుహ త్రొక్కి చూడనక్కఱలేక నిర్విచారముగా నుందురు. ఈ ప్రకారముగ మనుష్యులు భక్తిహీనులయి దేవతాసందర్శనము చేసి కొనక పోయినను పర్వతమును కనిపెట్టుకొనియున్న చిన్న చతుష్పాద జంతువులు మాత్రము మిక్కిలి భక్తికలవై నిత్యము నా స్వామిని సందర్శించుకొనుచు ఉత్సవదినములలో మనుష్యులువచ్చి తమ్ముఁ దఱిమివేయునంతటి

1. దబ్బు అంటే ఒక కానీ. అణాకు నాలుగు కానులు, రూపాయికి పదహారు అణాలు, అణాకు పన్నెండు పైసలుగా ఆర్థిక వినిమయం వుండేది, వీరేశలింగం పంతులుగారి రోజులలో. దబ్బు- A copper coin worth either three or four pies, చిన్నమెత్తు రాగి ముద్ర, పాత దబ్బు- A coin worth four pies, కొత్త దబ్బు- a copper coin worth three pies, a quarter anna అని సి. పి. బ్రౌన్ తెలుగు - ఇంగ్లీషు నిఘంటువులో వుంది.

పాపముం గట్టుకొన్నదాఁక రాత్రులు దేవతాసన్నిధానమున గుహలో వట్టి భూతలముననే శయనించుచుండును. తూర్పువయిపునఁ బ్రాకారములోనే జనార్ధనస్వామి కెదురుగా గొప్ప ధ్వజస్తంభమొకటి యున్నది. దాని శిఖరమున నున్న చిఱు గంటలు గాలికిఁ గదులుచు సదా శ్రావ్యమైన నాదముతోఁ జెవులను దనుపుచుండును. ఆ స్తంభమునకు మొదట నాంజనేయవిగ్రహ మొకటి చేతులు జోడించుకొని స్వామి కభిముఖమయి నిలిచి యుండును. ఈ శిలా విగ్రహమునకును ధ్వజస్తంభమునకును ఉత్తరముగాఁ గళ్యాణమంటప మొకటి యుండెను. స్వామి కళ్యాణదినములలో నుత్సవ విగ్రహములు నందు వేంచేయింపఁజేసి యధావిధిగా వివాహ తంత్రమంతయు మహావైభవముతో నడిపింతురు.

ప్రతి మాసమును రెండు పక్షములయందును ముఖమంటపము మీఁద ఏకాదశినాడు రాత్రి హరిభజనము జరుగుచుండును. హరిభక్తులు తులసిపూసల తావళములను ధరించుకొని, ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములను స్ఫుటముగాఁబెట్టుకొని కరతాళములును మృదంగములును మ్రోగుచుండఁగా దంబురలు మీటుచు, బిగ్గరగాఁ తమ యావచ్ఛక్తిని "నవనీతచోరా" "గోపికాజారా" "రాధికాలోలా" "గోపాలబాలా" మొదలగు నామములచే నిష్టదేవతలను సంబోధించుచు మధ్య మధ్య గొంతుకలు బొంగురుపోయి నప్పుడు మిరియములను బెల్లపు ముక్కలను నములుచు కృష్ణలీలలను బాడుచుందురు. తలలు త్రిప్పుచు భక్తులు తమ సత్తువంతయుఁ జూపి చేతికొలఁదిని వాయించుటచే నొకానొకప్పుడు మద్దెలలును తాళములును పగిలిపోవుటయు సంభవించుచుండును. దేవతావేశముచేత తఱుచుగా భక్తులలో నొకటిద్దరు దేహములు పరవశమయి రెండు మూడు నిముషముల వఱకు వెనుకకు స్తంభముమీఁది కొఱగుచుండుటయుఁ గలదు. ఇట్టి భక్తి మార్గమును బొత్తిగా గుర్తెఱుఁగని యన్యదేశీయులకు మాత్రము వచ్చిన జనులు వారెంత వికృతముగా కేకలు వేయుచు భజనచేయుదురో యంత పరమభాగవతోత్తములని తలఁతురు.

కొంచెము శ్రమపడి యెవ్వరైన మధ్యాహ్నవేళ నొక్కసారి కొండమీఁదికెక్కి నలుఁగడలఁజూడ్కి నిగిడించినచో, వన్నెవన్నెల పిల్లలు చెంగు చెంగునఁ దమముందఱ దుముకులాడుచుండఁ గొండ పొడుగునను,

ముంగాళ్ల మీఁదికెత్తి పొదలపయి యాకులను మేయు మేఁకలును, పూర్వ దక్షిణములఁ గుప్ప వోసినట్లున్న తాటాకుల యిండ్ల నడుమ వానిని వెక్కిరించునట్లక్కడక్కడ నెత్తుగా నొక్కొక్క పెంకుటిల్లును, ఉత్తరమున మంచెలపైనుండి పొలముకాఁపులు కోయని కూఁతలిడుచు నొడిసెలలు ద్రిప్పుచు బెదిరింపఁ జేరువతోఁపులలో నుండి వెలువడి మధుర రుతములు చేయుచు ఆకాశమున కెగయుచు సందయినప్పుడు కంకులను విఱుచుకొని పఱచి పలువిధములయిన పక్షులు చెట్లకొమ్మలమీఁదఁ బెట్టుకొని తినుచుండ ముచ్చటగా నుండు పలువిధముల పచ్చని పయిరులును. ఆ పయిని వృక్షములమీఁదను గూర్చుండి కర్ణరసాయనముగాఁ బిల్లనగ్రోవిని మోవినిబూని పాడెడి గోపబాలకుల గానములకు హృదయములు కరఁగి, మేపులు చాలించి, క్రేపుల తోడఁగూడఁ జెవులు నిక్కించి యఱ్ఱులు చాచి యాలింపుచు నడుమ నడుమ గడ్డిపఱకలు కొఱుకుచు బయళ్ళయందు నిలుచున్న పశుగణములును, పడమటను నీలములవలెనున్న తేటనీటిపై సూర్యకిరణములు పడియెల్లెడలను వజ్రపుఁదళుకులను బుట్టింపఁ బలు తెఱంగుల జలవిహంగంబులు పుట్టచెండ్లవలె మీలఁ బట్టుకొనుటకయి నీటంబడుచు లేచుచుఁ బ్రవాహంబుతోడం బఱచు చుండ నఖండ గౌతమియు నేత్రోత్సవము చేయుచుండును.

ఆ పర్వతపాదమునకు సమీపమున గోదావరియొడ్డున నల్లరాతి బండమీఁదఁ జిక్కఁగా మలఁచిన రామపాదములు వెలసి యున్నవి. శ్రీరాములవారు పూర్వ కాలమున సీతాలక్ష్మణులతోడఁగూడఁ బర్ణశాలకుఁ బోవుచు త్రోవలో ఈ పర్వత సమీపమున నడచిననాటి పాదముల చిహ్నములే యవి యని యెల్లవారును నమ్ముదురు.[1] కాఁబట్టి యా రామ పాదములను సందర్శింపవలె నను నభిలాషతో దూర దేశములనుండి సహితము యాత్రాపరులు వచ్చి రామపాదక్షేత్రమున నఖండ గౌతమీ స్నానము చేసికొని, కొండమీఁది కెక్కి శ్రీ జనార్దనస్వామివారి దర్శనము

1. "ఈ దేశంలో పాండవులు వుండని గుహలూ, సీతమ్మవారు స్నానమాడని గుంటలూ లేవు" అని గురజాడ అప్పారావు "మీ పేరేమిటి?" అన్న కథలో ప్రసక్తం చేయడం జ్ఞాపకం వస్తుంది వీరేశలింగం పంతులుగారి యీ వర్ణన చదివి నప్పుడు.

చేసికొని, స్వశక్త్యనుసారముగా దక్షిణతోడి ఫలములను సమర్పించి కలిగినవారైన స్వామికి భోగముసహితము చేయించి మఱి పోవుచుందురు. అది దివ్యక్షేత్ర మగుటంజేసి జాతి మతభేదములు లేక యెల్లవారును పులి యోగిరము దధ్యోదనము మొదలుగాఁగల స్వామి ప్రసాదమును స్వీకరించి కన్నుల కద్దుకొని యచ్చటనే యారగించి చేతుల నంటుకొన్న దానిని కడుగుకొన్న నపచారమగును గనుక గర తలములు పయికెత్తి చేతుల కందినంతవఱకు దేవాలయ స్తంభములకును గోడలకును వర్ణము వేయుటయేకాక తచ్ఛేషముతోఁ దమ మీఁజేతులకును బట్టలకును మెఱుఁగు పెట్టుకొనుచుందురు.

ఈ కొండకు దక్షిణమునను తూర్పునను కొంతదూరము వఱకు గ్రామము వ్యాపించి యున్నది. పర్వతము పేరే పూర్వము గ్రామము నకుంగూడఁ గలిగియుండెను. కాని,యిప్పుడిప్పుడు గ్రామమును ధవిళేశ్వర మని వ్యవహరించుచున్నారు. కొండ మీఁదినుండి సోపానములు దిగివచ్చిన తోడనే రాజవీధియొక్క యావలిప్రక్కను శ్రీ అగస్త్యేశ్వరస్వామివారి యాలయ మొక్కటి లోచనగోచరం బగును. తొల్లి వింధ్య పర్వతము యొక్క గర్వము నణఁచి దక్షిణాభిముఖుఁడయి చనుచు అగస్త్యుం డా స్వామిని అచట ప్రతిష్ఠ చేసెనని స్థలపురాణము చెప్పుచున్నది. ఈ దేవా లయమునకును,పర్వతమునకునుమధ్యను తూర్పుననుండిపడమటికిగోదావరి వఱకునువిశాలమయిన రాజవీధి యొకటిగలదు.ఆ వీధి చివరను నల్లరాళ్ళతో నీటివఱకును సోపానములు కట్టఁబడియున్నవి. సోపానములకు సమీపమున వీధికిఁ దూర్పు ప్రక్కను "ధర్మచావడి" అని యొకటి యుండెను. అది పర దేశ బ్రాహ్మణులును, మార్గస్థులును రాత్రులు పరుండుటకై మొట్టమొదట కట్టఁబడినది కాని, ఆ కాలమందది యుబుసుపోవుటకై గ్రామములోని పెద్ద మనుష్యులు ప్రతిదినమును ఉదయాస్తమయ సమయములయందు ప్రోగై యిష్టకథాగోష్ఠిం గొంత ప్రొద్దుపుచ్చి పోవుచుండుటకు మాత్రము విని యోగపడుచుండెను.

ఒకానొక దినమున సూర్యుఁడుదయించి ప్రాచీముఖంబునఁ గుంకుమబొట్టునందంబు వహించి వృక్షాగ్రములను బంగారు నీరు పూసి నట్టు ప్రకాశింపఁ జేయుచుండెను. చెట్లమీఁది గూళ్ళనుండి కలకల ధ్వను

లతో వెలువడి పక్షులు నానా ముఖముల ఎరకయి వెడలుచుండెను. పసులకాపరిబాలురు చలుదులు మూటగట్టుకొని పశువుల మందలను దోలుకొని పచ్చికపట్ల కరుగుచుండ, వెనుక "వెల్లావు కడినాది" "డోరగేదె కడినాది" యని గంపలు చేతఁబట్టుకొని, పడుచు లౌండోరుల మీఁతి పరుగులిడుచుండిరి; కాఁపులు ములుకోలలు బుజములుమీఁదఁ బెట్టుకొని, కోడెరులను దోలుకొని తమ తమ పొలములకుం బోవుచుండిరి;[1] అప్పుడు కాయశరీరముగల యొక పెద్ద మనుష్యుఁడు జందెము పేరుగా వేసికొని యెడమచేతితో నిత్తడి చెంబు నొకదానిం బట్టుకొని, గోదావరిలోఁ గాళ్ళను చేతులును గడుగుగొని, ఒడ్డునకు వచ్చి పుక్కిలించివైచి యజ్ఞోపవీతమును సవ్యముగా జేసికొనివచ్చి, ధర్మశాలమీఁద నొడ్డున గూర్చుండి, వచ్చునపుడు చెంబులో వేసి తెచ్చుకొన్న తుమ్మపుడకతో దంతధావనము చేసికొనుచుండెను. ఆయనకు వయస్సు నలువది సంవత్సరము లుండును; మొగముమీఁద స్ఫోటకమచ్చలే లేకపోయెనేని, మొగము సుందరమయినదనుటకు సందేహింపనక్కఱ యుండదు. అట్లని, యా ముఖ మాయనను నిత్యమును దర్శింపవచ్చు ప్రవక్తలస్తోత్రములకు మాత్రమెప్పుడును బాత్రము కాకపోలేదు. శరీరచ్ఛాయ యెఱ్ఱనిది. విగ్రహముకొంచెముసూలముగాను పొట్టిగాను ఉండును. నుదురు విశాలమయి చూచువారి కతఁడు పండితుఁడని తోఁపఁజేయుచున్నది. అప్పుడు కట్టుకొన్నది గోరంచు నీరుకావి ధోవతి. సరిగంచుల చలువ వస్త్ర మొకటి శిరస్సునకు వదులుగా చుట్టఁబడి కొంగు కొంత వ్రేలాడ వేయఁబడి యున్నది; చెవులనున్న రవల యంటుజోడును, కర్మిష్ఠుఁడనుటకు సాక్ష్యమిచ్చుచున్న కుడిచేతి యనామికయందలి బంగారపు దర్భముడి యుంగరమును, తర్జనియందలి వెండి బటువులు రెండును దప్ప శరీరమున నాభరణము లేవియు లేవు. ఆయన పేరు రాజశేఖరుఁడు; ఆయన ముఖప్రక్షాళన మగునప్పటికి గ్రామములోని గృహస్థులు నలువురును అక్కడికి వచ్చి, ఆయన వారి వారి తారతమ్యముల కర్హముగాఁ దగిన మర్యాదలు చేసి కూర్చుండుఁడని చేయి

1. మాలపల్లి నవలలో కూడా మొదటిభాగం ఆరవ ప్రకరణం- 'గొల్లవాపరుబు' అనే పేరుతో ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ పంతులుగారు గ్రామీణ జీవిత సౌందర్యాన్ని వర్ణించారు.

చూప, 'చిత్తము' 'చిత్తము' 'మీరు దయచేయండి' అనుచుఁ జావడినిండఁ గిటగిటలాడుచుఁ గూరుచుండిరి.

అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు "సిద్ధాంతిగారూ! మీరు నాలుగు దినములనుండి బొత్తిగా దర్శనమిచ్చుట మానివేసినారు! మీ యింట చిన్న పెద్దలందఱును మఱేమియు లేకుండా సుఖముగా నున్నారుగదా?"

సిద్ధాంతి—"చిత్తము చిత్తము. తమ యనుగ్రహమువల్ల మే మందరము సుఖముగానే యున్నాము; ఎన్ని కుటుంబములనైన నన్న వస్త్రాదులిచ్చి కాపాడఁగల ప్రభురత్నములు తమరు గ్రామములో నుండఁగా మా వంటివారి కేమి కొదువ. మా గ్రామము చేసికొన్న భాగ్యముచేతను, మా పురాకృత పుణ్యముచేతను, తమ వంటి దాన కర్ణులు మా గ్రామమునకు విజయంచేసినారుగాని మఱియొకటి కాదు" అని రామశాస్త్రిగారి వంకఁ దిరిగి, "మనము వారి ముఖము ముందఱ స్తుతి చేయవలసినది కాదు గాని, రాజశేఖరుడుగారు కేవలము నీశ్వరాంశ సంభూతులు సుండీ!"[1]

ఆ మాటల కాదరమును సూచించెడి మందహాసము చేసి రామశాస్త్రి "అందుకు సందేహమేమి ? ఈ సంగతి మీరు నాతోఁ జెప్పవలెనా! వారీ గ్రామమున నుండఁబట్టి మన మందఱము వారి యండను నిలవగలిగినాము గాని, లేనియెడల నిండ్లును, వాఁకిళ్ళును విడిచిపెట్టి మన మీ పాటికి దేశములపాలయి లేచి పోవలసినవారము కామా! వారి తండ్రిగా రిక్కడికి

---

1. రాజశేఖరుడు పాత్ర చిత్రణలో వీరేశలింగం పంతులుగారి తాతగారైన వీరేశలింగంగారి వ్యక్తిత్వాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకున్నట్లు కనపడుతుంది. "ఇట్లు మహోన్నత దశలో నున్న కాలము నందాయన పూర్వార్జితములయిన భూములను జ్ఞాతులకు గొన్నిటిని విడిచిపెట్టి తక్కిన వానిని విద్వాంసులకు దానము చేసెను" అని తాతగారిని గూర్చి వర్ణించారు స్వీయ చరిత్రలో. పుట 9 - 1992 ముద్రణం.

వచ్చినప్పటినుండి యిది యొక గ్రామముగాఁ గనఁబడుచున్నదిగాని యింతకుఁ బూర్వము దీనికి నామరూపము లున్నవా ?"[1]

అని మంచి సమయము తటస్థించినప్పుడు తన పాండిత్యమును దాఁచిపెట్టక, అందుకొని సిద్ధాంతిగారి స్తోత్రపాఠములకు సాయముగాఁ దనవి కూడ నాలుగు కలిపెను.

అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు మనసులో మిక్కిలి సంతోషించి నను పయి కా సంతోషము కానరాకుండ నడఁచికొని "సిద్ధాంతిగారూ! మొన్న మీ రెండవచిన్నదానికేమో గ్రహబాధ కనఁబడ్డట్టు విన్నాను. కొంచెము నిమ్మళముగా నున్నదా ?"[2]

అని యడిగిన తోడనే సిద్ధాంతిగారు మోమున దీనభావము గానిపింపఁ గొంచెమాలోచించి తలయూఁచి "జోస్యుల కామావధానులగారి

---

1. తమ తాతగారైన పేరేశలింగాన్ని గూర్చి పంతులుగారు స్వీయ చరిత్రలో ఇట్లా చెప్పారు.

"మా తాతగారి జన్మభూమి యేలూరు. అక్కడనే వారికి పూర్వార్జితము అయిన భూములును గృహములును నుండెను. మా యింటి పేరునుబట్టి మా పూర్వులాది యందు నెల్లూరు మండలములోని కందుకూరు పుర నివాసులయి యుండినట్టును, ఆటు తరువాత మహమ్మదీయుల కాలములో నుద్యోగ ధర్మమును బట్టి యేలూరునకు వచ్చినట్టును తెలియుచున్నది.

....భూముల యందాయమును నమ్ముకొని స్వస్థలమునందే యుండుట కవకాశము లేక మా తాతగారు రాజాశ్రయమును బొంది స్వగ్రామమును విడిచి రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చి కొంతకాలమున కక్కడ మిక్కిలి ప్రబలులయి విశేష ధనార్జనము చేసి రాజభవనమున దగినంత మహాసౌధమును గట్టి యచ్చటనే స్థిర నివాస మేర్పరచుకొనిరి."

మొదటి భాగం, మొదటి ప్రకరణము
—పుటలు 8, 9 - 1982 ముద్రణం.

2. "ఆ కాలము నందెల్ల వారికి దయ్యముల యందలి విశ్వాస మత్యధికము. స్త్రీలలో నొకప్పుడును దయ్యము పట్టని వారెక్కడనో యుండిరి. ఎవ్వరికే వ్యాధి వచ్చినను వైద్యుని ఇంటికి పోవుగా భూత వైద్యుని యింటికో సోదె చెప్పు వాని యింటికో పరుగెత్తుచుండిరి."

—స్వీయ చరిత్రము మొదటి భాగం
మొదటి ప్రకరణం, పుట 11.

చేత విభూతి పెట్టించుచున్నాను. కాని, దానివల్ల నిప్పటి కేమియు గుణమే కనఁబడలేదు. జాతకరీతిచే దాని కిప్పుడు శని దాలదు. ఎందుకైనను మంచిదని నా తమ్మునిచేత నవగ్రహ జపము చేయించుచున్నాను. అంతతో నూరకుండక కామావధానులుగారిచే 'పంచముఖి వీర హనుమంతము' పునశ్చరణ చేయవలసినదనియు, జపశాంతి కేమయినఁ గావలసియున్న ఏ రాజశేఖరుఁడుగారినైన కాళ్ళకడుపో పట్టుకొని తెచ్చి నాలుగు రూపాయల సొమ్మిచ్చుకొనైన నిచ్చుకొనియెద మంచి విభూతి పెట్టుమనియు ఆయన ననుసరించి బతిమాలుచున్నాను. అందుచేతనే యీ నాలుగుదినములనుండి దర్శనము చేయలేదుగాని లేకపోయిన నేఁడి యెట్లయినను నేను తమ దర్శనము మానుదునా ?" అనెను.

రాజ - "శాస్త్రిగారూ! మీరు రూపాయల నిమిత్తము సంశయపడ నక్కరలేదు. కావలసియున్న ఆ నాలుగు రూపాయలను నే నిచ్చెదను. మఱి నాలుగు రూపాయలు పోయినను మంచి వైద్యుని విచారింపవలెను. మన గ్రామములో కామావధానులుగారికన్న—" అని మిన్నువంకఁ జూచి యేమో యాలోచించుచుండెను. సిద్ధాంతిగారు చేసినస్తుతి యమోఘముగాఁ బట్టుకొని కొంచెముగానో గొప్పగానో ధనరూపమైన ప్రతిఫలమును దెచ్చుచునే వచ్చుచున్నదిగాని, యీవఱకెన్నఁడును రాజశేఖరుఁడుగారివద్ద వ్యర్థముగాఁ బోలేదు.

ధవళేశ్వరమునందును, చుట్టుపట్టుల గ్రామములయందును వేఱు సిద్ధాంతి లేఁడు గనుక, ఆయన యింటికి వచ్చి వర్జ్య మెప్పుడని కాని, ప్రయాణమునకు ముహూర్తము పెట్టుమనికాని, క్రొత్తబట్ట చించి కట్టుకొనుట కేదినము మంచిదనికాని, ఇల్లు కట్టుకొన నారంభించుట కేమాసమనుకూలమైనదనికాని, క్షౌరము చేయించుకొనుట కే వారము మంచిదనికాని, వివాహమునకు లగ్నము పెట్టుమని కాని, రజస్వల యయినప్పుడు నక్షత్రము చెప్పుమని కాని సదా యెవ్వరో యొక రాయన నడిగి పోవుచునే యుందురు. దూరబంధువులు పోయినప్పుడు మైల యెంత కాలము పట్టవలెనో తెలిసికోవలెనన్నను, జబ్బు నక్షత్రమున నెవ్వరైన మృతి నొందినప్పుడు ఇల్లువదలి యెంతకాలము లేచిపోవలెనో కనుగొనవలెనన్నను, రోహిణ్యాది నక్షత్రములయందు బిడ్డను గన్నప్పు డేమిశాంతి

తగులునో యెఱుఁగవలెనన్నను సిద్ధాంతి యొద్దకు రాకసరిపడదు. ఏ కాఁపువాని పశువు తప్పిపోయినను, ఎవనింట ఏ వస్తువు పోయినను వచ్చి సిద్ధాంతిగారి నడుగకపోరు. ఇటువంటి సమయములయం దెల్లను, అతఁడు వీధినడవలో నేలమీఁద ఇసుకపోసి దానిలో పూచికపుడకతో ఏమేమో బీజాక్షరములును అంకెలును వ్రాసి మీఁదివంక చూచి యాలోచించి వచ్చినకార్య మిది యనియు, కార్య మీప్రకారముగా నగుననియు చెప్పి పంపుచుండును. అతఁడు బల్లిపాటు మొదలైనవాని ఫలములును,[1] శకునములు చూచి సంతానము కలుగు కాలమును గూడ చెప్పుచుండును. వేయేల ? సిద్ధాంతి యాలోచన లేక యా చేరువగ్రామములలో ఏ శుభ కార్యము గాని యశుభ కార్యముకాని జరుగదు. అతఁడు చెప్పెడి జ్యోతి

---

1. బల్లిపాటుకు ఫలమిట్లా వుంటుందని పెద్దబాలశిక్షలోను, పంచాంగంలోను ఆయా వివరాలు కనబడతాయి.

"శిరస్సు - కలహం, ముఖం - బంధు దర్శనం, కనుబొమల నడుమ - రాజానుగ్రహం, పై పెదవి-ధన వ్యయం, క్రింది పెదవి-ధన లాభం" ఇత్యాది. దీన్ని గౌళిశాస్త్రం అని కూడా అంటారు.

అయితే ఇక్కడ 'పాటు'గాదు. ఆ బల్లి చేసే ధ్వనులనుబట్టి ఆయా శకునాల శుభాశుభాలు నిర్ణయించడం జరిగేది.

గౌళి - శకునములు చెప్పే బల్లి, **A kind of lizard called by naturalist Monitor from in chirping note** అని సి. పి. బ్రౌన్ తెలుగు - ఇంగ్లీషు నిఘంటువు.

"ఈ కాలము నందు జ్యోతిశ్శాస్త్రములోని, ముహూర్త జాతక భాగముల యందును, శకునములు మొదలైన వానియందును గూడ నాకు విశ్వాసము సంపూర్ణముగా చెడినది.

స్వీయ చరిత్రము మొదటి భాగము, మూడవ ప్రకరణము.
పుట 51 - 1982 ముద్రణ.

వీరేశలింగంగారి కప్పటికి 24 సం॥ల వయస్సు. తరువాత 6 సం॥లకు రాజశేఖర చరిత్ర రచించారు.

షము తఱుచుగా అబద్ధమే యగుచు వచ్చినను, అప్పుడప్పుడు కాకతాళీయముగా కొన్ని సంగతులు నిజమగుటయుఁ గలదు గనుక జనులాతని మాట యమోఘమని నమ్ముచునే యుండిరి.

అప్పు డా చావడిలో నున్నవారిలో నెవరో "బైరాగులు భూత వైద్యమునకు గట్టివా"రని మెల్లగా ననిరి. అంతలో రాజశేఖరుఁడుగారు సిద్ధాంతిగారివంకఁ జూపు త్రిప్పి "ఔను, బైరాగులన్న తోడనే జ్ఞప్తికి వచ్చినది. పది దినముల క్రిందట ఈ గ్రామమున కెవ్వడో యొక బైరాగి వచ్చినాఁడట! అతనికిఁ జూపింపరాదా? గోసాయిలకుఁ బరమహంస క్రియలును, వనమూలికలును విశేషముగాఁ దెలిసియుండును. వాండ్రెట్టి యసాధ్యమైన పీడలనైనను జిటికెలలోఁ బోగొట్టుదురు" అనినతోడనే చావడి యంతయు 'చిత్తము' 'వాస్తవము 'అలాగున నవశ్యము చేయవలసినదే' యను ధ్వనులతో నిండిపోయెను. మాటలాడువారు ధనవంతులైనచో, వ్యర్థవచనము సహితము స్తుతియోగ్యము కాకపోదుసుండీ. ఆ మాటల వలన నుత్సాహము కలిగి, రాజశేఖరుఁడుగా రా బైరాగిని తాము చూడకపోయినను బ్రహ్మవర్చస్సు కలవాఁడని శ్లాఘించిరి.

అంత సిద్ధాంతి యుల్లములో లేని సంతోషమును మోమునఁ దెచ్చిపెట్టుకొని యొక్క చిఱునవ్వు నవ్వి, వినయముతోఁప చేతులు జోడించి రాజశేఖరుఁడుగారి ముఖమున దృష్టి నిలిపి, "తమమాట చేతనే మా. చిన్నదాని బాధ నివారణ మయినది. దాని యదృష్టము బాగుండబట్టియే దేవరవారి ముఖమునుండి యీ మాట వచ్చినది. ఇప్పుడే తమ సెలవు ప్రకారము బైరాగియొద్దకు వెళ్ళెదను" అని మనవిచేసి, ప్రయాణోన్ముఖుఁడయి లేచి నిలువఁబడెను. రాజశేఖరుఁడుగారి యభిప్రాయము కొంచెము తెలిసినతోడనే బైరాగి మహానుభావుఁ డనువారును, మహా మంత్రవేత్తయనువారు, వాయుభక్షణము చేయుననువారును, మండువేసవిని పంచాగ్ని మధ్యమునఁ దపస్సు చేయుననువారును అయి సభ యంతయు ఆతని

విషయమైన స్తుతిపాఠములలో మునిఁగిపోయెను. ఒక గొప్పవాఁడొకనిని మంచివాఁడన్నచో, ఎవ్వని వాక్కు భిన్నముగా లేచును? ఎవ్వని నోరు స్తుతి వాక్యముల కొఱకు తడవుకొనును?

అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు వీధివంకఁజూచి "ఎవ్వరో స్త్రీలు నీళ్ళకు వచ్చి మనలఁజూచి సిగ్గుపడి వెనుకకు నాలుగడుగులు పెట్టి నిలుచుండి యొండొరుల మొగముల వంకఁజూచుకొనుచున్నారు. మనమందఱము లేచి బైరాగిని జూచివత్తమురండి" అనుమాట తోడనే ఎల్లరును లేచి ప్రయాణోన్ముఖులయి నిలుచుండిరి. వెంటనే యందఱును గలిసి యుత్తర ముఖముగా రామపాదములవైపునకు నడవ నారంభించిరి.

రెండవ ప్రకరణము

రాజశేఖరుఁడుగారి కూతురు రుక్మిణి స్నానమునకు వచ్చుట-నదీతీర వర్ణనము - రుక్మిణికిని సిద్ధాంతిగారి భార్యకును జరిగిన సంభాషణ-నీళ్ళకు వచ్చిన యమ్మలక్కల ప్రసంగములు-పంచాంగపు బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి సంకల్పము చెప్పుట - రుక్మిణి స్నానముచేసి బయలు దేఱుట.

రాజశేఖరుఁడుగారు పౌరబృందముతో నాలు గడుగులు ముందుకు సాగిన తోడనే యొకసుందరి సుందరగమనముతో బాదముల యందలి యందియల మ్రోత మట్టియల మ్రోఁతతోఁ జెలిమి సేయ, మొలనున్న వెండి యొడ్డాణము యొక్కయు ముంజేతుల పసిడికంకణముల యొక్కయు, గాజులయొక్కయు కాంతులు ప్రతిఫలించి కుడిచేతిలోని తళతళ లాడుచున్న రాగి చెంబునకుఁ జిత్రవర్ణ మొసంగ, మోమున లజ్జాభయములు నటియింప, పయ్యెద చక్కఁజేర్చుకొనుచు తిన్నగాఁ దలవంచుకొని మెట్లుదిగివచ్చి చెంబును నీటియొడ్డున నుంచి చెంబుమూతి కంటించియున్న పసుపుముద్దను దీసి కొంత రాచుకొని మోదుగాకులోఁ జుట్టి తెచ్చికొన్న కుంకుమపొట్లము నొక బట్ట యుతుకురాతిపయిం బెట్టి, మోఁకాలి బంటినీటిలో నిలుచుండెను. ఆమె రాజశేఖరుఁడుగారి పెద్దకూఁతు రగు రుక్మిణి— ఆహా! ఆమె సౌందర్యమును బ్రత్యక్షమునఁ జూడ నోచిన వారికన్నులే కన్నులు. ఆ కాలమున హిందూ దేశమునందలి సుందరు లలో నెల్లఁ దెనుఁగు దేశములోనివారే రూపరేఖా విలాసములచేత నసహా

మలుగా నుండిరి.[1] వారిలోను బ్రాహ్మణజాతినాతులు మిక్కిలి చక్కని వారు. కాని, రుక్మిణి రూపమును దలఁచినప్పుడు మాత్రము, ఆ సుందరులొక సౌందర్యవతులని చెప్పుట కెల్లవారును సంకోచపడుచుందురు. జనులందఱును మిక్కిలి సౌందర్యవతులని యొప్పుకొన్నవారిలో చక్కనివారి నేఁటి యీమె చెంత నిలిపినచో గురూపురాండ్రనిపించెదు యామె మనోజ్ఞత నేమని పిలువవలెనో తెలియకున్నది. అపూర్వ వర్ణనా సామర్థ్యము గల కాళిదాసాది కవులలో నొకరినైనను బోలఁజాలని నేను, ఉన్నత సౌందర్యమును బోధించు పదములు లేని భాషతోను, పదములు బోధించు నంత వఱకైనఁ బూర్ణముగా దెలుపలేని బుద్ధితోను వర్ణింపఁబూనుట యామె చక్కఁదనముయొక్క గౌరవమునకుఁగొఱంత కలుగఁజేయుటయే గదా! అయినను యోగ్యవస్తువు దొరికినపుడు వర్ణింపక మానుట యుచితము కాదు. కాఁబట్టి, యీ సృష్టిలోని వస్తువులతో వేనితోనైనను పోల్చి యీ పుస్తకముల జదువువారి కామె యవయవముల యొక్క రూపము నించుక మనస్సునం బుట్టింతునన్నను ఆమె యంగముల నెంచి యా వస్తువుల పేరు చెప్పుటకె సిగ్గు వొడముచున్నది. వేయేల? చతుర్ముఖుఁడును ఘుణాక్షరన్యాయమునఁ బడినయామె రూపమునను దలయూఁచి, తన యపూర్వ వస్తునిర్మాణ చాతురిని మెచ్చుకోకపోఁడని యామెంజూచిన వారెల్లరు నెంచుచుందురు. అమె శరీరచ్ఛాయం జూచిన, ఇఁక నీ భూమిమీఁద బంగారమున కేమిచాయ యెక్కువగలదని తోఁచును; నల్లగానుండు నేని, విండ్లామెతనుబొమలం గొంచెము పోలియున్నవని చెప్పవచ్చును; నేత్రములను జూచిన భాగ్యదేవత వానియందే కాఁపురము కుదిరినట్లు కనిపించును;

---

1. వీరేశలింగం పంతులుగారికి తెలుగుతనం పైనా, తెలుగుదేశం పైనా చాలా అభిమాన ముండేది.

“నే నఱవ దేశమునందును కన్నడదేశము నందును సంచారము చేసి వచ్చుటక్కడివారు సాంఘ సంస్కారాది విషయములలో తమ దేశముల కంటె తెలుగు దేశమెక్కువ యభివృద్ధి పొందినదని చెప్పుకొనుచుండగా నేను పలుమాఱు విని యాంధ్రదేశము యొక్క యభ్యున్నతి కానందించి గర్వపడుచువచ్చినాడను.”

స్వీయ చరిత్రము-రెండవ భాగము,
నాలుగవ ప్రకరణము, పుట 306.
(ద్వితీయ భాగం ముద్రణం 1984)

కాని, నిపుణముగాఁ బరిశీలించినచో నేదో స్థిరవిచారమొకటి యామె హృదయపీఠమున నెలవుకొనియున్నట్లు ముఖలక్షణములు కొంచెము సూచించుచున్నవి. ఆ విచారమునకు గారణము లేకపోలేదు; ఆమె పెనిమిటి సహవాస దోషముచేత నాఱునెలల క్రిందట దలిదండ్రులతోఁ జెప్పక దేశాంతరము లేచిపోయినాఁడు.

ఇప్పుడామెకుఁ బదునాలుగు సంవత్సరముల వయస్సు గలదు. బంగారమునకుఁ బరిమళ మబ్బినట్లు, ఇప్పుడిప్పుడే యౌవనము తలచూపి యామె మేని సోయగమునకు మెఱుఁగు దెచ్చుచున్నది. పచ్చని దేహము మీఁద అప్పుడు కట్టుకొన్న తెల్లనిబట్టయు బంగారమునకు పటిక పూసి నట్టు లొకవిధమయిన యందమునే కలిగించుచుండెను. సుందరాంగుల యంగముం జేరినప్పు డేది యందముగా నుండదు? ముక్కున నద్ద బాసయు, చెవుల నీలాలబావిలీలును, చేతుల కంకణములును, మెడలో పట్టెడయును, మొలను వెండియొడ్డాణమును, కాళ్ళ నందెలును మట్టెలును ఆమె యప్పుడు ధరించుకొన్నది. కంకణములకు సాహాయ్యముగా రంగు రంగుల గాజులును లక్క పట్టులును ముంజేతుల నలంకరించుచుండును. ఈ నగలచే నామె యవయవముల కేమైన శోభ కలిగినదో లేదో కాని యవయవములచే నగలు కొంత శోభగాంచుట మాత్రము కరతలామలక ముగాఁ గనఁబడుచున్నది.

సృష్టిలోని యే పదార్థమునకును పరిపూర్ణత్వమును దయచేయని రీతిచే, సర్వసముఁడగు భగవంతుడు రుక్మిణి సౌందర్యమందును గొంత కొఱంతను గలిగించినాఁడు కాని బొత్తిగాఁ గలిగింపక మానినవాఁడు కాఁడు. నిజముగా అదియొక కొఱంతయే యయ్యెనేని యామెకుగల లోపమెల్లను మెడ మిక్కిలి పొడుగుగా నుండుట, అయినను ముష్టి సర్వశాస్త్రి యాయ వారమునకుఁ వచ్చినప్పుడెల్ల నామె మెడనుజూచి సంతోషించి, "మిక్కిలి నిడుదగుమెడకామిని కులవర్ధని దాని నెటిఁగికొం డనిరి బుధుల్॥" అను సాముద్రిక గ్రంథములోని పద్యమును జదివి పోవుచుండును.

అప్పుడొక్క విధవ ఘొఁటలోఁతు నీళ్ళలో దూరముగా నిలుచుండి నోటిలో నేమేమో జపించుకొనుచు నడుమనడుమ దలయెత్తి సూర్యుని వంకజూఁచి దండములు పెట్టుచు, దోసిటలో నీళ్ళుపట్టి సూర్యున కర్ఘ్యము

విడుచుచు, అప్పుడప్పుడు ప్రదక్షిణములు చేయుచుండెను. ఆ వఱకే వచ్చియున్న కొందఱు స్త్రీలు తమ యిత్తడిబిందెలను నీళ్ళలోఁబెట్టి రేవునకు సమీపముగానున్న రాళ్ళపయిని నిలుచుండి యొక్కొక్క పెట్టువేయుచు మధ్యమధ్య నొక్కొక్కమాట చెప్పుకొనుచు బట్టల నుతుకుకొనుచుండిరి. ఒక వృద్ధాంగన సగముబట్ట కట్టుకొని తక్కిన సగము నుతుకుకొన్న తరువాత, ఉతికిన భాగము మార్చికట్టుకొని మిగిలియున్న భాగము నుదుకుకొనుచుండెను. కొందఱు వయసులోనున్న స్త్రీలును గోప్యముగా నుంచఁదగిన తమ యవయవములు స్నానము చేయుచున్నట్టియు గట్టుననున్నట్టియు పురుషులకుఁ గనఁబడునట్లు సిగ్గువిడిచి తొడుగుకొన్న రవికలను దీసి యుదుకుటకయి తాము కట్టుకొన్న వస్త్రముల నక్కడనేవిచ్చి యావలకుదికిన వేఱు తడిబట్టలను చుట్టఁబెట్టుకొనుచుండిరి. ఆవల పది బారల దూరమున దాసీజనములు, క్రిందఁబడిన మెతుకులకై కావు కావని మూఁగిన కాకులను చేయెత్తి యదలించుచు అంటుతప్పెలలను ఒడ్డునఁబెట్టుకొని తోముకొనుచుండిరి. ఆ పయిని బెస్తలు పుట్టగోచులతో మొలబంటి నీటిలో నిలుచుండి వలత్రాడు మొలత్రాడునం దోపుకొని రెండుచేతులతోను వలను త్రిప్పి లోఁతునీళ్ళలో విసరివైచి మెల్లమెల్లగా లాగుచుండిరి. మరి కొందఱు లాగిన వలను నీళ్ళలోఁ బలుమారు జాడించి యంటుకొనియున్న బురద పోయిన తరువాత గట్టునకుఁ దీసికొనివచ్చి చివర దగిలించియున్న యినుపగుండ్లు గలగలలాడ వలలను విప్పి రాయిరప్ప క్రిందఁబాఱవైచుచు నడుమనడుమ వల కన్నులసందున నుండి మిట్టిమిట్టిపడు చిఱుచేపలను చేతులతో నదిమిపట్టి మీలపుట్టికలను చేతఁబట్టుకొని నిలుచున్న పిన్నవాండ్రచేతి కందిచ్చుచుండిరి. ఆ పయిని నాలుగడుగులు నడచిన తరువాత దినమున కాఱణాల పాటుపడఁగలిగిన యొక సోమరిపోతు నీళ్ళలోనున్న నడదోనెమీఁదికెక్కి నల్లి యనఁబడు పేరిన నెత్తురు ముద్దను త్రాటిచివరనున్న గాలమునకు గ్రుచ్చి, లేచి నిలువఁబడి కుడిచేతితో సత్తువ కొలఁదిని త్రాడు గిరగిరత్రిప్పి లోతునీటన్విసరివైచి మరలం గూర్చుండి చేప యెప్పుడు చిక్కునాయని తదేకధ్యానముతో త్రాడువంకనే చూచుచు త్రాడు కదలినప్పుడెల్ల నులికిపడుచు దైవవశమున చేప గాలమును మ్రింగి కొట్టుకొనుచుండ మెల్లమెల్లగా లాగుచు, త్రాడు తెంపుకొని పాఱిపోవునో యను

శయమునఁ గుడిచేతిలోని త్రాడు వదలుచు మరల లాఁగి ఉండగాఁ జుట్టుకు, చేప కలసట వచ్చిన తరువాత నొడ్డునకు లాఁగి పెన్నిధిగన్న పేదవలెఁ బరమానందము నొందుచు, ఒడ్డుదాఁక వచ్చిన తరువాత గ్రహచారము చాలక మత్స్యము త్రాడు తెంపుకొని పఱచిన చేతిలోఁబడ్డ సొమ్ము పోఁగొట్టుకొన్న వారివలె నిర్వేదించుచు చేఁప రాకపోగా రెండణాల గాలము కూడఁ బోయెనని విచారించుచు వట్టిచేతులతో నింటికి బోయెను. ఆ సమీపముననే యొడ్డునఁ జేరి కుఱ్ఱవాండ్రు వెదురుచువ్వ కొక దారమును గట్టి దాని కొననున్న చిన్న గాలమునకు ఎఱ్ఱలను గ్రుచ్చి నీళ్ళలో వైచుచుఁ-దటాలునఁ దీయుచు జిన్న చేపలను బట్టుకొని మఱియొక దారమునకు గుదిగ్రుచ్చి 'నాకుఁ బదిజెల్లలు దొరికినవి' 'నాకు నాలుగు పరిగెలు దొరికిన' వని, యొండొరులతోఁ జెప్పుకొనుచు సంతోషించుచుండిరి. అక్కడి జువ్విచెట్టుమీఁదఁ గూర్చుండి చూచుచున్న చెడుగ్రద్దయొకటి యకస్మాత్తుగావచ్చి యొకటిరెండు పర్యాయములు పిల్లవాండ్రు త్రాటికి గ్రుచ్చుటకయి చేతఁబట్టుకొన్న చేపఁ నెగరదన్నుకొనిపోయెను.

అప్పు డొక్క పెద్దముత్తయిదువ మొగమంతయు నొక్కటే బొట్టు పెట్టుకొని, బట్టలతోనున్న బుజముమీఁది బిందెను తీసి చేతఁబట్టుకొని రుక్మిణియున్న తావునకువచ్చి గౌరవము తోఁప "అమ్మాయిగారూ! ఏమి? మీరీవేళ స్నానమునకు దయచేసినారు."

రుక్మిణి—"కార్తీకసోమవారము కాదా? కడపటి సోమవారము గనుక ప్రదోషవేళ మా అమ్మతోకూడ శివాలయమునకు వెళ్ళవలెనని గోదావరిస్నానము చేయ వచ్చినాను."

పెద్దముత్తైదువ—మీరు రాత్రిదాఁక భోజనము లేకుండ నుండఁ గలరా?

రు—"ఒక్కదినమున కేమి? ఏలాగునైన నుందును. మొన్న మీ రెండవ చిన్నదానికి శరీరములో నిమ్మళముగా లేదని చెప్పినావు. ఇప్పుడు కొంచెము నిమ్మళముగా నున్నదా?"

పె—"ఏమి నిమ్మళమో నాకు తెలియదు. మావారు రెణ్ణాళ్ళఁబట్టి శామావధానులచేత విభూతి పెట్టించుచున్నారు. రాత్రి తెల్లవారినదాఁక నిద్రలేక బాధపడినాము."

రు—"గ్రహబాధయా యేమి?"[1]

పె—"ఏమనమ్మాయీ! ఏమి చెప్పుకోను? మగడు"—అని 'ఇక్కడ నెవరునులేరుగదా' యని నాలుగు ప్రక్కలనుజూచి మఱింత తగ్గఱగా జరిగి చెవిలో మెల్లగా "మగడు పట్టుకొని వేపుకొని తినుచున్నాఁడు. మీ రెఱుఁగుదురు గదా. దానికి పెండ్లియయి మూడేండ్లు కాలేదు. అప్పుడే దానిమగఁడు పోయి యాఱునెల లయినది. అప్పటి నుండియు దానికి కొన్నాళ్ళు కలలోను కొన్నాళ్ళు రాత్రివేళ ఒంటరిగా నున్నప్పుడును కనఁబడుచునే యున్నాఁడు. పిల్లది సిగ్గుచేత ఎవ్వరితోను చెప్పక దాఁచినది. నెలదినముల నుండి బొత్తిగా ఎప్పుడును విడువక తెఱుంబగళ్లు వెంటవెంటనే యెక్కడికి వెళ్ళిన నక్కడికెల్లఁ దిరుగుచున్నాఁడు. ఏమిపాపమోకాని మూఁడు దినములనుండి మఱింత పీకుకొని తినుచున్నాఁడు. ఈ మూణ్ణాళ్ళలోను పిల్లది సగమయిపోయినది. ఇంతే గదా? మగనితో"—అని కడుపులోనుండి దుఃఖము బయలుదేఱఁగాఁ గొంచె మాపుకొనుచుఁ గన్నీరు పైట చెఱఁగుతో తుడుచుకొనుచుఁ గొంచెముతాళి గద్గదస్వరముతో—"మగనితో సౌఖ్యమనుభవింపనా? కాపురము చేయనా?" అని కొంచెము బిగ్గరగా నేడ్వఁజొచ్చెను.

రు—(ఆమాటలు మనసునకు నాఁటి యొడలు పులకరింపఁ గొంత తాళి ధైర్యము తెచ్చుకొని) "పెద్ద ముత్తైదువవు. అలాగునఁ గంట తడి పెట్టరాదు. ఊరుకో? ఊరుకో! రోగము మనుష్యులకు రాక మ్రాకులకు వచ్చునా?"

పె—(ఏడుపు చాలించి) — 'అమ్మాయీ!. దానికే సౌఖ్యము నక్కఱలేదు. ఈలాగునైన నుండి బ్రతికి బట్టకట్టిన జాలును, మా ముసలి

1. "ఏ యింట నే పురుషుడు మరణము నొందినను, ఏ తరుణి మరణము నొందినను దయ్యమయి తిరుగుచుండునని స్త్రీ పురుష సామాన్యముగా...." ఆ రోజుల్లో నమ్మేవారని పంతులుగారు స్వీయచరిత్రలో వ్రాశారు.

మొదటి భాగం, మొదటి ప్రకరణం,
పుట 11, 1932 ముద్రణం.

1874 అక్టోబర్ నెల వివేకవర్ధని ప్రారంభ సంచికలోనే దయ్యాలనుగూర్చి పంతులుగారు అపహాస్యంచేస్తూ వ్రాశారు.

ప్రాణములు రెండును బ్రతికి బాగున్నంతవఱకు దాని యన్న వస్త్రముల కేమియు లోపమురాదు.

ర—కొంచెము సేపేమో యాలోచించి—'సోమిదేవమ్మా? మీవారు గ్రామములో పెద్ద సిద్ధాంతులుగదా? తెలిసికూడ చిన్నదానిని అంత యర్ధాయుష్మంతున—'[1]

పె—(మాట కడ్డమువచ్చి) — "ఔనౌను.! నీ వడుగఁబోవునది నేను గ్రహించినాను. ఎవరియదృష్టమున కెవరు కర్తలు? దానికి ముండమోయవలసిన వ్రాఁత యుండఁగా నెవరు తప్పింపగలరు? ఎవరైన జాతకము మంచిదిగాఁ జూచి వివాహము జేయుదురుగాని పెండ్లికుమారునకు లేని యాయువును తెచ్చి పోయఁగలరా?"

ర—"అవును, జాతకములో మీ యల్లునకు పూర్ణాయుస్సే యున్నది కాఁబోలు!"

పె—(కొంచె మనుమానించి) — "పూర్ణాయుస్సా ! —అవును పూర్ణాయుస్సే యున్నది. జాతక ప్రకారము జరగదా అందువేమో. వేళ తిన్నగా కట్టి జాతకము వ్రాసినయెడల, అందులో నెన్ని యక్షరము లున్నవో అన్ని యక్షరములును జరుగును. శాస్త్రము చక్కఁగా తెలియని

---

1. "నేనారంభదశలో జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందత్యంత విశ్వాసము కలవాడనే యైనను జన్మపత్రికలలో దీర్ఘాయుష్మంతులగుదురని చెప్పబడినవారనేకు లల్పాయుష్కులగుచుండుటయు, మహాధనాఢ్యులగుదురని చెప్పబడినవారనేకులు దరిద్రులగుచుండుటయు, సంతానవంతులగుదురన్నవారనేకులు సంతానహీనులగుచుండుటయు, చిరకాల సువాసినులగుదురన్న కాంతలు పలువురు బాల వితంతువులగుచుండుటయు, సుముహూర్తములు పెట్టుకొని చేసిన కార్యములు పెక్కులు భగ్నములగుచుండుటయు, చూచుచు వచ్చినకొలది నాకీ జ్యోతిష విషయమయి యంతకంతకు నమ్మకము తగ్గి లోకానుభవమధికమయిన తరువాత పూర్ణముగా నశించెను.

....సుముహూర్తములను బెట్టుకొని జన్మపత్రములను దీర్ఘాయుష్మంతులయిన వరుల నేర్పరచుకొని వివాహ కార్యములు నడుపునప్పుడు వివాహితలలో లక్షలకొలది బాల వితంతువులేల కావలెను?"

స్వీయచరిత్రము - మొదటి భాగము
మొదటి ప్రకరణము; పుటలు 6, 7 - 1982 వ ముద్రణం.

వారు తిన్నగా వేళ కట్టలేక పొదు చేయదురు. మా వారు ఇన్ని ముహూర్తములు పెట్టినారుగదా ? నీ వెఱిఁగినంతవరకు మఱియొక విధముగా నెక్కడనైన జరిగినదేమో చెప్పు."

రు — "కన్నమ్మగారి బుచ్చమ్మ వివాహముహూర్తము మా చావడిలో మన సిద్ధాంతిగారే పెట్టినారుగాని దాని మగని జాతకము కూడ సిద్ధాంతిగారే వ్రాసి—"

ఫె— "అవును; ఒకానొకటి తప్పిపోవుటయుఁ గలదు జ్యోతిషమునకుఁ బార్వతిశాప మున్నదఁట! మావారెప్పుడును ఈ సంగతినే చెప్పుచుందురు. గట్టుమీఁద మట్టెలచప్పు డగుచున్నది. ఎవ్వరో వచ్చుచున్నట్లున్నారు. ఈపాటికి మన మీ సంగతి చాలింతము" అని వెనుక తిరిగి చూచి బిందె యొద్దున నుంచి స్నానమునకు నీళ్ళలో దిగుచున్నది.

ఇంతలోఁ గొందఱు పుణ్యస్త్రీలును విధవలును మెట్లుదిగుచు మున్నవారు వంగి కాళ్ళ వెండి పావడములను కొంచెము పయికిఁ దీసికొనుచు వెనుకఁ దిరిగి దూరముననున్నవారు వచ్చువఱకు దగ్గఱ వారితో మాటలాడుచు మెల్ల మెల్లగా నీటి సమీపమునకు వచ్చి గృహకృత్యములను గుఱించి మాటాడుకొనుచు బిందెల నొడ్డున బెట్టిరి. అందఱు నొక్కచోట సమావేశమయి సావకాశముగా మాటాడు కొనుటకు నీళ్ళకు వచ్చినప్పటికన్న మంచి సమయము స్త్రీలకెప్పుడును దొరకదు గదా? అందుచేతనే వారు సాధారణముగా కొంచము తీఱుబడి చేసికొని మాటాడవలసిన నాలుగు మాటలను నీళ్ళకు వచ్చినప్పుడే మాటాడుకొని పోవుదురు. అప్పుడు ముప్పది యేండ్ల యీడుగల పొట్టిదొకతె ముందునకు వచ్చి ముక్కుమీఁద వ్రేలువైచికొని "ఓసీ! వెంకమ్మా! రాత్రి శేషమ్మను మగఁడు కొట్టినాఁడట! విన్నావా?"

వెంకమ్మ—"దానిని మగఁడెప్పుడును అలాగుననే కొట్టుచుండును. నెల దినముల క్రింద కఱ్ఱపుచ్చుకొని కొట్టినప్పుడు, చేతిగాజులన్నియు పగిలిపోయినవి."

పొట్టి—"దానిని మగఁడు తిన్నగా ఒల్లడఁట" అని బుగ్గను చేయి పెట్టుకొని "ఓసీ! ఓసీ! అతఁడు ముండనుంచుకొన్నాఁడఁట సుమీ."

బట్టతల ముత్తైదువ యొకతె చేతులు త్రిప్పుకొనుచు ముందునకు వచ్చి "సరి సరి! దాని గుణము మాత్రము తిన్ననిదా? మొన్న సుబ్బావధానుల కొడుకుతో మాటాడుచుండఁగా మగనికంటనే పడ్డదఁట! మగవాఁడేలాగున నున్నను దోషములేదు. ఆఁడుదాని గుణము తిన్నగా నుండనక్కఱలేదా?"

పొట్టి—"దాని కేమిగాని, పాపము! చిన్నమ్మను అత్తగారు లోకములో లేని కోడంత్రికము పెట్టుచున్నది. అంతేకాకుండ మగఁడింటికి వచ్చునప్పటికేవో నాలుగు లేనిపోని నేరములు కల్పించి చెప్పును. దాని మీఁద అతఁడు ప్రతిదినమును దానిని చావగొట్టుచుండును."

పదియారు సంవత్సరముల వయస్సుగల యొక చామనచాయది కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచు— "అత్తగారు బ్రతికియున్నచోట్ల నెల్ల నిదే కర్మము. లోకములో అత్తలెల్ల ఒకసారి చచ్చిరా"—

పొట్టి—"శేషమ్మా! నీ అత్తగారు కూడ నిన్ను చాలా బాధ పెట్టునని విన్నాను. నిజమా?"

శేష—"బాధ గీధ నాకు తెలియదు. కోఁత పడలేక చచ్చిపోవు చున్నాను; జాము తెల్లవారు లేచి యింటి ప్రాచి యంతయుఁ జేసి, అంట్లు తోమి, యింటికి కావలసిన నీళ్ళన్నియు తోడి, మడి బట్టలుదికి, ఆమె లేచువఱకు పనులన్నియు జేయుచుందును. అప్పుడు నాలుగు గడియల ప్రొద్దెక్కి లేచి కన్నులు నలుపుకొనుచు వచ్చి గరిటె నంటు వదలలేదని, వాకిటలోఁబెంట యట్టేయున్నదని తిట్ట మొదలు పెట్టును. తరువాత పేడ చేసి గోఁడమీఁద పిడకలు చఱిచి తెక్కలు విఱుచుకొని జాము ప్రొద్దెక్కి చలిది భోజనమునకు వచ్చువఱకు, "ఒకమూల తెల్లవారక మునుపే తిండికి సిద్ధపడుచుందువు పని మాత్రము ముట్టుకో"వని వంట చేసికొనుచు సాధించుచుండును. పగలు మగనితో మాటాడిన తప్పుగదా?[1] రాత్రి యందఱి భోజనములు అయిన తరువాత, అత్తగారికి కాళ్ళు పిసికి యామె నిద్రపోయిన తరువాత వెళ్ళి పడుకోబోవునప్పటికి రాత్రి రెండుయామము

---

1. సత్యవతీ చరిత్రం నవలలో కూడా ఆనాటి కుటుంబ జీవితంలో కోడలి కష్టాలు వర్ణితమైనవి.

అగును. పడుకొన్నది మొదలుకొని యెప్పుడు తెల్లవాఱిపోవునో, వేళకుఁ బనిగాకున్న అత్తగారెక్కడ కోపపడునో అని నిద్రలో సహిత ములికి పడుచుండును; ఎట్లు చేసినను నాకు తిట్లును దెబ్బలును తప్పవుగదా ?" అని మొగమునకు కొంగడ్డు పెట్టుకొని నేత్రముల నీరు కార్పఁజొచ్చెను.

రుక్మి—"అత్తగారికి కోపము తెప్పించకుండ జేసెడుపనిని నీవు తిన్నగానే చేయరాదా ?"

శేష—"అయ్యో! రుక్మిణమ్మా! నీ కత్తగారు లేదు గనుక నీ కీ సంగతు లేమియుఁ దెలియవు. ఎంతపని చేసినను అత్తగారి కెప్పుడును మెప్పులేదు. కల యంపి చల్లునప్పుడు చక్కగాఁ జల్లిన, "ఇల్లంతయు సముద్రము చేసినావు, జాఱి పడి చచ్చిపోనా ?" యని తిట్టును. పలుచగాఁ చల్లిన "నీళ్ళకు కఱవు వచ్చినట్లు పేణ్ణీళ్ళే చల్లినావుకా" వని తిట్టును. అడిగిన మాటలకు మాఱు చెప్పిన "నా మాట కెదురు చెప్పు చున్నావా"యని కోసి పెట్టును. బదులు చెప్పక యూరకున్న "మొద్దు లాగున మాటాడవే"మని తిట్టును. ఆమె ముందఱ ఏమిచేసినను తప్పిదమే. "ఆఁ" అన్న అపరాధము; "నారాయణా" యన్న బూతుమాట. నేను కాపురమునకు వచ్చిన నాలుగు సంవత్సరముల నుండియు వాడుకొను చున్న ఓటికుండ పగులఁగొట్టినా నని నేటివరకు తిట్టుచున్నది."[1]

పొట్టి—"అత్త పోఁగొట్టినది ఆడు గోటికుండ, కోడలు పోగొట్టి నది క్రొత్తకుండ[1] యన్న సామెత వినలేదా ?"

శేష—"నేను పడుబాధ యిప్పుడేమి చూచినారు ? నా విధవ వదినెగారు బ్రతికియున్నప్పుడు చూడవలెను. నిరుడు అమ్మవారి జాడ్య ములో—దైవము కడుపు చల్లగా—ఆవిడ పోయినప్పటినుండి మూఁడు

---

1. కోడఁబ్రతికాన్ని గూర్చి తెలుగు సామెతలెన్నో వున్నాయి. కోడలి తప్పు కొలువులోను, కూతురు తప్పు గూట్లోను; అత్త మంచీ వేము తీపూ లేదు; అంబటి ఏరొచ్చింది అత్తా అంటే కొలబుర్ర నా చేతిలోనే వుంది కోడలా అన్నదట; అత్తా మామల సందున (అడుగున) తిన్న కోడలు సానబెట్టిన వజ్రంలా రాణిస్తుంది; అతే అత్త, మగడే మామ, ఏలే మగడూ లేకపోతే ఆడది తన తమ్ముని కలుసుకోమందట-ఆనాటి సాంఘిక జీవనంలో మహిళ స్థితిగతులు యీ సామెతలు తెలియజేస్తున్నాయి.

పూటలును కడుపున కింత తిన్నగా అన్నమునైన దినుచున్నాను; ఆడ బిడ్డ జీవించియున్నప్పు దదియును లేదు. ఉన్న మాట చెప్పవలెను. ఎన్ని యన్నను ఇప్పుడు నా అత్తగారు అన్నము తిన్నగా తినవైతివని తిట్టును గాని తినిపోతినని తిట్టదు".

ఖొట్టి — "లోకములో నెటువంటివారును లేకున్న — పిండి బొమ్మనుజేసి పీటమీఁదఁబెట్టిన, ఆఁడుబిడ్డతనమున కదిరదరిపడ్డది— అన్న సామెత యూరకే పుట్టినదా ?"

ఇంతలో జపము చేసికొనుచున్న ముసలామె కొంత దూరము వచ్చి చెంబులోని నీళ్ళు పాఱఁబోసి "మీకు మాటల సందడిలో కన్నులు కనఁబడునా ? ఈవల స్నానము చేసిన వారున్నారని యయినలేదు. ఊరికే నీళ్ళు విదలుపుకొందురు. మీఁద మయిలనీళ్ళు పడి స్నానము చేసిన ముండను చచ్చినట్టు చలిలో మరల మునుఁగుచున్నాను".[1]

---

1. పంతులుగారు రచించిన 'ఆచారము' అనే ప్రహసనంలో చాదస్తపు చెంచమ్మ తన నిష్ఠాగరిష్ఠతను ఇట్లా చాటుకున్నది. మహాలక్ష్మితో "నీవు అదృష్ట వంతురాలవు గనుక హాయిగా మోస్తరుగా ఆచారం జరుపుకుంటున్నావు నాకు నలాగు జరుగదు. అక్కడికి నేను రోజుకు రెండువందల స్నానాలు చేస్తాను. ఈవేళ మట్టుకు ఇప్పటికి పది స్నానాలు చేసినాను. తెల్లవారి లేచి దొడ్లోకి వెళ్ళినప్పుడు కాలికిందయేమో మెత్తగా తగిలె అది యేమి గడ్డో అని తలనిండా స్నానము చేసినాను. తరువాత పాకోడలు దగ్గరనుంచి వెళ్ళినప్పుడు పైటకొంగు తగిలినట్టు అనుమానం కలిగి మళ్ళీ స్నానము చేసినాను. గోదావరికి వెళ్ళి స్నానముచేసి బిందె ఎత్తుకొని వస్తూ బట్టలు వుతుక్కునే వాళ్ళనీళ్ళు పడ్డట్టు తోచి మళ్ళీ వెళ్ళి మునిగినాను. ఇలా వస్తూ వచ్చేటప్పుడు నీళ్ళలో కాలికేదో ఆకుతగిలె అంట తప్పేళాలు తోమే వాళ్ళు వేసిన అంటాకని నీళ్ళు పారపోసివెళ్ళి మళ్ళీ స్నానం చేసినాను. తరువాత బిందెత్తుకొని సగందూరం వచ్చేటప్పటికి ఇరవై గజాల దూరంలో మాలవాడు కనబడి, నీళ్ళు నడివీధిలో పారబోసి వాణ్ణి నాలుగు తిట్టి వాడి జీవానికి ఉసూరుమంటూ మళ్ళీ వెనుకకు గోదావరికి వెళ్ళి స్నానముచేసి నీళ్ళు తెచ్చుకున్నాను.... ఎన్ని స్నానాలయినవో లెక్కపెట్టినావా."

వీరేశలింగం రచించిన హాస్య సంజీవని 8 భాగాలలో ఇటువంటి ప్రహసనాలు చాలా వున్నాయి. ఆంధ్ర రచయితలనే గ్రంథంలో వీరేశలింగం పంతులు గారిని గూర్చి వ్రాస్తూ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు యీ ప్రహసన పంక్తు లుదాహరించారు. పంతులుగారి శైలీ సారళ్యానికి, దురాచార ఖండన తత్పరత్వానికి నిదానిగా.

అని గొణుఁగుకొనుచు రోతు నీళ్ళలోనికి నడిచి బుడుగు బుడుగున నాలుగు మునకలువేసి బయలుదేఱి, మాటాడుకొనుచున్న వారివంక కన్ను లెఱ్ఱచేసి చూచుచు "అమ్మలక్కలు క్రిందును మీఁదను దెలియక పొంగి పడుదురు. మా కాలములోనున్న కోడండ్రికములో ఇప్పుడు సహస్రాంశము లేదు. అత్త మంచియు, వేము తీపును లేదు. ఎక్కడను అత్తలేని కోడలుత్తమురాలు కోడలులేని యత్త గుణవంతురాలు' అని సణగుకొనుచు, దోసిలితో నది లోని నీళ్ళు మూఁడు సారులు గటునపోసి, కొంచెము దూరము పోయిన తరువాత మరల మూఁడు మాఱు లాత్మప్రదక్షిణములుచేసి మెట్టెక్కి యదృశ్యురాలయ్యెను.

శేషమ్మ—నాలుగువంకలుజూఁచి వడవడ వడఁకుచు "అమ్మలారా! నేనీలాగున అన్నానని మీరెవ్వరితోనైన ననెదరుసుండీ! మా అత్తగారు విన్న నన్ను చంపివేసి పోవును. ఈవఱకే నాకు గతులు లేకుండ నున్నవి. ఇది విన్న బొత్తిగానే యుండవు. వెంకమ్మ తల్లీ! ఈ బ్రతుకు బ్రతుకుట కంటె గోదావరిలో పడిన బాగుండునని తోఁచుచున్నది" అని వలవల నేడ్వఁ జొచ్చెను.

వెంకమ్మ— "ఊరుకో! ఊరుకో! అటువంటి అవాచ్యము లెప్పుడును పలుకరాదు. పెద్దవాండ్రెప్పుడును చెడ్డవాండ్రు కారు" అని యూరడించుచున్నది.

శేషమ్మ— ఆ మాటలతో దుఃఖము మాని "గోదావరికి వచ్చి చాల సేపయినదమ్మా! ఇంత సేపేమి చేయుచున్నావని అత్తగారు చంపివేయును. వేగిరము పోవలెను" అని వేగముగా నీళ్ళు ముంచుకొని బిందె బుజముమీద నెత్తుకొని గట్టునకు నడచుచున్నది.

అప్పుడే నీళ్ళకు వచ్చినవారిలో ఇరువదియేండ్ల ప్రాయముగల యొకతె చేరువనున్న మఱియొకతె మెడ దగ్గరకు చేయి పోనిచ్చి, "కాంతమ్మా. ఈ పట్టెడ క్రొత్తగా చేయించుకొన్నావా, నీకేమి? నీవు అదృష్టవంతురాలవు గనుక తల మొదలుకొని పాదముల వఱకు నీ మగఁడు నీకు నగలు దిగవేయుచున్నాఁడు."

కాంత—"నిన్ననే కంసాలి సుబ్బయ్య చేసి తెచ్చినాఁడు. నాలుగు పేటల పలకసరులుకూడ చేయుచున్నాఁడు. పేరమ్మా! నీ మగనికి నీ మీఁద బహుదయ అని విన్నాను, నిజమేకదా!

పేర—ఎందుకు వచ్చిన దయ? సంవత్సరమున కొక్క పర్యాయ మయినను పట్టుమని పదివరహాల నగ చేయించిపెట్టుట లేదుగదా? పూర్వ జన్మమునందు చేసికొన్న పాపముచేత నాకీజన్మమందు ఇటువంటి-

అప్పుడు ప్రక్కను నిలుచున్న మఱియొకతె—పేరమ్మా! నీవు వృథాగా లేనిపోని వ్యసనము తెచ్చిపెట్టుకొనుచున్నావు. నీ కేమయిన అన్న మునకు తక్కువయినదా? బట్టకు తక్కువయినదా? మహారాజువలె మగఁడు తిన్నగా చూచునప్పుడు నగలు లేకపోయిననేమి? మగనికి ప్రేమ లేకపో యిన తరువాత, దిక్కుమాలిన నగలెందుకు? వట్టి మోతచేటు, చూడు, మన గ్రామములో బంగారమ్మకు శరీరమునిండ నెన్ని నగలున్నవో! ఆ నగల పేర్లే కొన్ని నేను వినలేదు. దీపములు పెట్టగానే వెళ్ళి దాని మగఁడు భోగముదాని యింటిలోఁగూరుచుండును. దానికేమి సుఖమున్నది? నీ మగఁ డెప్పుడును చీఁకటిపడ్డ తరువాత గుమ్మము దాఁటడు.[1]

పేర—నీవు చదువుకొన్న దానవుగనుక, కావలసిన శ్రీరంగ నీతులు చెప్పఁగలవు. నీకువలె మాకెవ్వరికి ఇటువంటి వేదాంతము తెలి యదు. నలుగురును నగలు పెట్టుకొని వచ్చినప్పుడు, వట్టి మోడులాగున

---

1. ఆనాటి కొందరు న్యాయవాదులను గూర్చి పంతులుగారు స్వీయచరిత్రలో ఇట్లా ప్రస్తావించారు. "రాత్రి భోజనములయిన తరువాత కాదు స్వగృహముల యందు దొరకరు. కావలసినప్పుడు సందర్శింపవలెనన్న పక్షమున వేశ్యా గృహముల లోనే వెదకవలెను. తాము వేశ్యల ఇండ్ల నుండి శృంగార వేషములతో వచ్చు చుండగా నా కంటబడుట నాకవమానకరమని యెంచి పగలు పదిగంటలకు నేను పాఠశాలకు నడచిపోవుచుండునప్పుడు నా రాక వేచియుండి పాచిముఖములతో తాంబూలము నములుచు భోగముదాని యింటినుండి రావలెనని పూర్వము నాకెదురు పడుచుండిన మహానుభావులు వారిలో నొకరిద్దరుండిరి."

మొదటిభాగము, మూడవప్రకరణము,

పుట 87, 1982 ముద్రణం.

ఎక్కడికయినను పేరంటమునకు వెళ్ళుటకు నాకు సిగ్గగుచున్నది జాన కమ్మా! నీకు నా మగనివంటి బీదవాడు—

జాన—పేరమ్మ తల్లీ! నేనేమో తెలియక అన్నాను కోపపడకు. అని బిందె ముంచుకొని వెళ్ళిపోవుచున్నది.

తక్కినవారందఱును నీళ్ళు ముంచుకొని వెనుకనే బయలుదేఱి "ఓసీ. పూజారిపాపమ్మ చెంపకొప్పు పెట్టుచున్నది" "కరణము పెండ్లా మెంతయొయ్యారముగా నడుచునో చూచినావా" "అయ్యగారి రామమ్మ కేమిగర్వమోకాని మనుష్యులతో మాటాడనే మాటాడదే" "పుల్లమ్మ పట్ట పగలే మగనితో మాటాడునఁట !" "కనకమ్మది కొంచెము మెల్లకన్ను సుమీ" "కరణమువారి సీతమ్మకు నగలే లేవే" అని పరులమీఁది దోష ముల నెన్నుకొనుచు మెట్లెక్కి యిండ్లకు నడిచిరి. విద్యాగంధమే యెఱుఁ గని మూఢ వనితలకు మాటాడుకొనుట కంతకన్న మంచి విషయములేమి దొరుకును ? అక్కడకు వచ్చెడి స్త్రీలు సాధారణముగా సంభాషించెడి యితర విషయములు సవతుల పోట్లాటలును, మాఱుతల్లుల దుర్మార్గము లును, మగల యనాదరణమును మొదలైనవి తప్ప మఱియేమియు నుండవు.

అప్పుడు కుడిచేతిలో తాటాకులమీఁద వ్రాసిన పంచాంగమును బట్టుకొని, నీర్కావిదోవతి కట్టుకొని, మడతపెట్టిన చిన్న యంగవస్త్ర మొకటి బుజముమీఁద వేసికొని, మొగమునను దేహమునను విభూతి పెండెకట్లు స్పష్టముగా గానుపింప, నిమ్మకాయ లంతలేసి రుద్రాక్షలుగల కంఠమాల ప్రకాశింప, రొంటిని బెట్టుకొన్న పొడుముకాయ చిన్న కంతి వలెఁ గనఁబడ, గట్టుమీఁది నుండి పోవుచు గోదావరిలో స్నానము చేయు వారెవ్వరోయని కనులకు చేయి యడ్డము పెట్టుకొని నిదానించి చూచి, గిరుక్కున మళ్ళి యొక బ్రాహ్మణుఁడు మెట్లు దిగివచ్చెను.

బ్రాహ్మణుఁడు — "రుక్మిణమ్మగారూ ! సంకల్పము చెప్పెదను స్నానము చేయండి."

రుక్మి—'నేను డబ్బు తీసుకొనిరాలేదే'.

బ్రా—దబ్బుకేమి? మధ్యాహ్న మింటివద్ద నిత్తురుగానిలెండి; (అని వంగి నిలుచుండి) ఆచమనము చేయండి. కేశవా–నారాయణా–మాధవా–గోవిందా–తూర్పు మొగముగా తిరుగండి. సూర్యునికేసి.

రుక్మి—స్నానము చేయవలెనా ?

బ్రా—'సంకల్పము చెప్పనిండి' అని పొడుముబుఱ్ఱను రొంటి నుండి తీసి రెండుమాఱులు నేలమీఁది మెల్లగాఁగొట్టి యెడమచేతిలో కొంత పొడుము వేసికొని మరల నెప్పటియట్ల మూఁతవేసి కాయను రొంటిని దోవతిలో దోపుకొని యెడమ చేతిలోనున్న పొడమును బొటనవ్రేలితోను చూపుడువ్రేలితోను పట్టగలిగినంత పెద్ద పట్టునుపట్టి బుఱ్ఱునపీల్చి రెండు ముక్కులలోను ఎక్కించి, మిగిలినదానిని రెండవపట్టుపట్టి చేతిలో నుంచుకొని, ఎడమచేతిని కట్టుకొన్న బట్టకు రాచి ముక్కు నలుపుకొని, 'శుభే శోభన ముహూర్తే శ్రీ మహావిష్ణురాజ్ఞేయ - ప్రవర్తమానస్య - ఆద్య బ్రహ్మణః-ద్వితీయ ప్రహరార్ధే-శ్వేతవరాహకల్పే-వైవస్వతమన్వంతరే - కలియుగే-ప్రథమపాదే - జంబూద్వీపే-భరతవర్షే భరతఖండే - అస్మిన్ వర్తమానే వ్యావహారిక చాంద్రమానేన - కాళయుక్తి నామ సంవత్సరే-[1] దక్షిణాయనే - శరదృతౌ-కార్తీకమాసే-కృష్ణపక్షే-ద్వాదశ్యాం - ఇందువాసరే-శుభనక్షత్ర శుభయోగ శుభకరణాద్యనేక గుణ విశిష్టాయా మాస్యాం శుభతిథౌ-క్షేమస్థైర్య విజయాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధ్యర్థం - అఖండ గౌతమీస్నానమహంకరిష్యే - మూడుమాఱులు స్నానము చేయండి.

రుక్మిణి, తఱుచుగా స్నానము చేయునదికాదుగాన లోఁతు నీళ్ళ లోనికి వెళ్ళుటకు భయపడి, మునుగుటకు చేఁతగాక మోకాలిలోఁతు నీళ్ళలోఁ గూర్చుండి కొప్పు విప్పుకొని దోసిలితో తలమీఁద నీళ్ళు పోసి

---

1. 1858 వ సంవత్సరం కాళయుక్తి అయింది. వీరేశలింగం పంతులుగారి అప్పటికి పదేళ్ళు.

రాజశేఖరుడిగారి వృత్తాంతం 2 వందల సంవత్సరాల నాటిదని చివరి ప్రకరణంలో చెప్పారు రచయిత. వాస్తవికత కోసం ప్రతి చిన్న అంశాన్నీ పాత్ర చిత్రణలో సమన్వయించ చేశారు పంతులుగారు.

కొనుచుండెను. అప్పుడు సంకల్పము చెప్పిన బ్రాహ్మణుడు డబ్బు నిమిత్తము తరువాత వచ్చెదనని చెప్పి వెడలిపోయెను. అంతట రుక్మిణి బట్టకొంగుతో తలతుడుచుకొని, శిరోజములు చివర ముడివైచుకొని గట్టు వంకఁజూచి దూరమునుండి వచ్చుచున్న తండ్రిగారిని జూచి వేగిరము బయలుదేఱి, రాతిమీఁద బెట్టిన కుంకుమ పొట్లమును దీసి నొసట బొట్టు పెట్టుకొని, రెండుమాఱులు చేతిలో నీళ్ళు చెంబుమీఁద పోసి తీసికొని, రెండడుగులు నదిలోనికిఁబోయి నీళ్ళు ముంచుకొని, బట్ట తిన్నగా సవరించుకొని, ఉతికిన బట్టలు బుజముమీఁదను వానిపయిని నీళ్ళతో నున్న బిందెయును పెట్టుకొని తన కొఱకయి కనిపెట్టుకొనియున్న సిద్ధాంతిగారి భార్యతోఁగూడ గృహమునకు బోవ బయలుదేఱెను.

మూడవ ప్రకరణము

రుక్మిణి యింటికిఁబోవుట—గృహ వర్ణనము—రాజశేఖరుఁడుగారు వచ్చి కచేరి చావడిలోఁగూర్చుండుట—బంధుదర్శనము—స్వహస్తపాకియైన వైశ్వదేవవరుఁడు.

సిద్ధాంతిగారి భార్యయు రుక్మిణియు బయలుదేఱి సోపానములెక్కి వీధి పొడుగునను దేవాలయముదాఁక తిన్నగా నడిచి, అక్కడనుండి కుడిచేతి వంకనున్న వీధిలోనికి మళ్ళి, కొంతదూరము పోయిన తరువాత రుక్మిణి తూర్పువైపు సందులోనికి రెండడుగులు పెట్టి నిలుచుండి వెనుక తిరిగి రెండుమూఁడులు మెల్లగా దగ్గెను. ఆ దగ్గుతో సిద్ధాంతిగారి భార్య కూడ నిలుచుండి 'అమ్మాయీ! నేనుందునా?' అని వెనుక తిరిగి పలికెను.

రుక్మి—మంచిది, సోమిదేవమ్మగారూ! నా కొఱకయి మీరు చుట్టు తిరిగి యింటికి వెళ్ళవలసి వచ్చినదిగదా ?

సోమి—ఎంతచుట్టు? నిముషములో వెళ్ళెదను.

రుక్మి—'పోయిరండి'

సోమి—చిదవాంభ్రము; మామీఁద దయయుంచవలెను సుండీ.

రుక్మి—'దానికేమి? వెళ్ళిరండి' అని నాలుగడుగులు నడచి మరల వెనుక తిరిగి 'సోమిదేవమ్మగారూ! చెప్ప మరచిపోయినాను. సాయంకాలము దేవాలయము లోనికి వెళ్ళునప్పుడు మీ రొక్క పర్యాయము వచ్చెదరు కాదా?

సోమి—అవశ్యము. అలాగుననే వచ్చెదను; నేను పోయివత్తునా?

అని సోమిదేవమ్మ నడచినది. సిద్ధాంతిగారు గాని, ఆయన పెద్దలు గాని యెప్పుడును యజ్ఞము చేసినవారు కాకపోయినను, సోమిదేవమ్మ

ష్టుడనింటివంక వారిలో మాత్రము యజ్ఞము చేసినవారు బొత్తిగా లేక పోలేదు. సాక్షాత్తుగా ఆమె పితామహుఁడే యజ్ఞముచేసి యేఁటేఁట నాకొక్క కట్టటి చొప్పున మూఁడుపదులమీఁద నాలుగు శ్రావణ పశువులను పట్టి మంతి రంభాదులతో స్వర్గసుఖ మనుభవింపఁబోయెను. సోమిదేవమ్మ తండ్రి యజ్ఞము చేయకపోయినను, తండ్రి యెంతో ధనవ్యయము చేసి సంపాదించుకొన్న పేళ్ళనుమాత్రము పోగొట్ట నిష్టములేనివాఁడయి తన కుమారునకు సోమయాజులనియు; కుమార్తెకు సోమిదేవమ్మ యనియు నామకరణములు చేసెను. రుక్మిణియు సందులో నూఱుబారలు నడచి; అక్కడినుండి దక్షిణముగా తిరిగి, ఆ సందులో రెండు గుమ్మములు దాఁటి పెరటి దారిని మూడవ యిల్లు ప్రవేశించెను.

రాజశేఖరుఁడుగారి యిల్లు ఆ కాలపుటిండ్లలో మిక్కిలి సుందరమైనది.[1] వీధి గుమ్మమునకు రెండు ప్రక్కలను రెండు గొప్ప అరుగులు కలవు. ఆ రెండు అరుగులకును మధ్యను పల్లముగా లోపలికిఁబోవు నడవ యున్నది. ఆ నడవ మొగమున సింహద్వార మున్నది. ద్వార బంధపు పట్టెలకు గడపదాపున ఏనుఁగు తలమీద సింహము గూర్చుండి కుంభ స్థలమును బద్దలు చేయుచున్నట్లు చిత్రముగా చెక్కఁబడి యున్నది. ఇరుప్రక్కలనుండు నా సింహములయొక్క శిరోభాగములు మొదలు కొని గొడుగుబల్ల వఱకును పువ్వులను కాయలను గల లత చెక్కఁబడి యున్నది. ఈ కమ్ములకు పయిగా రెండు ప్రక్కలను కఱ్ఱగుఱ్ఱములు వీధి వైపునకు ముందఱికాళ్ళు చాచి చూచువారిమీఁద దుముకవచ్చునట్లుగాఁ

1. "నా రాజశేఖర చరిత్రము నందలి రాజశేఖరుడిగారి గృహవర్ణన యించు మించుగా మా గృహవర్ణనమే."

స్వీయ చరిత్రము - మొదటి భాగము;
మొదటి ప్రకరణము:
పుట 3, 1982 వ ముద్రణం.

వాస్తుశాస్త్ర ప్రకారంగా ఇటువంటి యిల్లు ఎక్కడా వుండదు. ఉండటానికి వీల్లేదు అని కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు ఆక్షేపించారు, వివేక చంద్రికా విమర్శ నంలో (1896). దాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని పంతులుగారు స్వీయ చరిత్రలో యీ ప్రస్తావన తీసుకొని వచ్చినట్లు అనుకోవచ్చు.

కనిపించును. ఈ గుమ్మముల కాళ్ళకే శుభ దినములందు మామిడాకుల తోరణములు గట్టుచుందురు. గుమ్మముల రెంటికిని నడుమనుండు గొడుగు బల్ల మీఁద నడుమను పద్మముల కిరుపార్శ్వములను గుత్తముల వలుకు చిత్రములయిన యాకులను పువ్వులను గల తీఁగెపైని కాళ్ళుమోపి ఫలములను ముక్కుతో పొడుచుచున్నట్లు నడుమ నడుమ చిలుకలు చిత్రింపబడియున్నవి. వీథి తలుపులకు బలమయిన గ్రంధులు చేయఁబడి వాని పయిని సహిత మొక విధమయిన పుష్పలత మలఁచబడి యున్నది.

గుమ్మము దాటి లోపలికి వెళ్ళిన తోడనే చావడి యుండెను. ఆ చావడి కెదురుగా పెద్దకుండు ఒకటి యుండెను. వర్షము కురియునప్పుడు నాలుగు వైపులనుండియు చూరు నీళ్ళాకుండులోఁ బడి వీధిచావడి క్రింద నుండు తూము గుండ వీధిలోనికిఁ బోవును. ఆ కుండున కుత్తరపు వైపునను దక్షిణపు వైపునను ఒకదాని కొకటి యెదురుగా రెండు చావళ్ళుండెను. అందు దక్షిణపుది కచేరిచావడి. దానిలో వివాహాదులయందు తాంబూలములకు పిలిచిన బంధువులును పెద్దమనుష్యులును సభచేసి గూర్చుండగా, క్రింద భోగము మేళము. జరుగుచుండును. ఇతర సమయములలో పెద్ద మనుష్యులు చూడ వచ్చినప్పుడును, మధ్యాహ్న భోజనమయిన తరువాత పురాణ కాలక్షేపము జరుగునప్పుడును, శిష్యులప్పుడప్పుడు చదువుకో వచ్చినప్పుడును రాజశేఖరుఁడు గారందు కూర్చుందురు. ఆ చావడికి రెండు ప్రక్కలను రెండు గదులు గలవు. ఆ చావడి దక్షిణవైపు గోడకు పొడుగునను తెక్కల తలుపులుండి, తీసినప్పు డెల్లను సభవారి చెమటలార్ప మలయమారుతమును లోపలికిఁ బంపుచుండును. ఆ తలుపులకు వెనుక పంచపాళియు, దాని వెనుక పలు విధములయిన, పూలమొక్కలతో నేత్రములకు విందుకొలుపు చిన్నదొడ్డి యుండెను. ఆ చావడిలో మూఁడు గోడలకును నిలువె డెత్తులకు పయిని మేకులకు గొప్ప పటములు వేయఁబడి యున్నవి. అందు దశావతారములును మాత్రమేకాక, కృష్ణుఁడు గోపికల వలువలు నెత్తికొనివచ్చి పొన్నచెట్టుమీఁదఁ గూర్చుండి వారిచేఁ జేతులెత్తి మ్రొక్కించుకొను చున్నట్లును, వెన్నలు దొంగిలినందుకయి తల్లి రోటను గట్టిపెట్ట దాని నీడ్చుకొనిపోయి మద్దులఁ గూలద్రోచినట్లును, మఱియు ననేకవిధముల కృష్ణలీలలుగల పటములును, కుమారస్వామి

తారకాసురుని జంపుచున్నట్లును, పార్వతి మహిషాసురుని వధించు
చున్నట్లును, శివుఁడు త్రిపుర సంహారమును చేయుచున్నట్లును నున్న
శివ సంబంధములయిన పటములును, విఘ్నేశ్వరుఁడు, సరస్వతి, గజ
లక్ష్మి, చతుర్ముఖుఁడు మొదలగుగాగల మఱికొన్ని పటములును గోడల
నలంకరించుచుండును. ఉత్తరపుప్రక్క చావడి మాత్రమే యుండి, అది
తరుచుగా మూయఁబడి యుండును. ఈ చావడిలో రెండుమూడు పెంట
సవారీ లెప్పుడును వ్రేలాడఁగట్టఁబడియుండును. రాజశేఖరుఁడుగా రప్పు
డప్పుడు గ్రామాంతరములకుఁ బోవునప్పుడును పెద్దమనుష్యు లెవ్వ
రయినఁ దఱుచుగా నెర వడుగునప్పుడును ఉపయోగపడుచుండును.
క్రొత్తసవారి మాత్రముఁ బురకా వేయబడి చావడిలో క్రిందనే పడమటి
గోడ దగ్గఱఁ జేర్చబడి యుండును. ఈ చావడి గోడకున్న తలుపుతీసి
యుత్తరపు పంచపాళిలోనికి పోయినతోడనే దొడ్డిలో నుయ్యి యొకటి
కనఁబడును. ఆ నూతిపయి నుండుగిలకలు కీచుధ్వని చేయుచుండ నిరుగు
పొరుగులవారు సదా నీళ్ళు తోడుకొని పోవుచుందురు. ఆ నూతికి పడమటి
వైపున ధాన్యము నిలువచేయు గాదెలు రెండు, లోగిలిని చేరక ప్రత్యేక
ముగాఁ గట్టింపబడి యున్నవి. నూతికి సమీపముగా వీధిలోనికి పాటిద్వార
మొకటి యున్నది. ఇంతకు మునుపు రుక్మిణి వచ్చిన దా ద్వారముననే.
ఇరుగుపొరుగువారు వచ్చి నీళ్ళు తోడుకొని పోవుచుందురు. మఱియు
మధ్యాహ్న సమయమున చుట్టుప్రక్కలనుండు స్త్రీలు వారిని చూడవచ్చి
నప్పుడును, రాజశేఖరుఁడుగారు కచేరీ సావడిలోఁ గూర్చున్న కాలమున
లోపలియాఁడువారు వెలుపలికి వెళ్ళవలసినపుడును ఆ త్రోవనే వచ్చుచుఁ
బోవుచుందురు.

లోపలికుండునకు నాలుగు ప్రక్కలను పనసకాయలు చెక్కిన
నాలుగు స్తంభము లున్నవి. వీధి చావడి కెదురుగా నుండు పడమటి
చావడిలో లోపలికి పోవు నడిమిగుమ్మ మొకటి యున్నది. ఆ గుమ్మమున
లోపలికిఁ బోవఁగానే చావడి యొకటి కనిపించును. ఆ చావడికి దక్షిణ
వైపున గుమ్మమొకటి యున్నది. ఆ ద్వారము లోపలికి వెళ్ళిన రాజశేఖ
రుఁడుగారు బరుండుగదిలోఁ బ్రవేశింతుము. గదిలో నుత్తరపుగోడ
పొడుగునను దూర్పునుండి పడమటకు పందిరిపట్టెమంచము రాతిదిమ్మల

మీఁద నాలుగు గాజ్ఞను మోపి వేయబడియున్నది. మంచమునకు చుట్టును దోమతెరయును జాలరును దిగవేయఁబడి యున్నది. పందిరి స్తంభములకు నడుమను లక్క పూసిన కొయ్య పళ్ళెములును బరిణెలు నుండును. పందిరికి మధ్యగా లక్క కాయలును నువ్వులునుగల చిలకల ుదిరి యొకటి వ్రేలాడుచుండును. గోడలకు సుద్దతో వెల్లవేయఁబడి యుండెను. గోడల పొడుగునను రుక్మిణియు తల్లియు నోపిక చేసి కుట్టిన గోడసంచులు తగిలించఁబడి యుండెను. ఆ గోడసంచులకు కొంచెము మీఁదుగా గుడ్డచిలుకలు దారములతో త్రాళ్ళకు కట్టఁబడి గాలికి సుందర ముగా కదలుచుండును. గోడకు పెద్ద మేకులు కొట్టి వానిమీఁదఁ బెట్టిన బల్లమీఁద కొండపల్లి బొమ్మలను లక్క పిడతలును గది కలంకార భూత ముగా నుండెను. గోడసంచులు కొట్టినమేకులకు దశావతారములు మొద లయిన పటములు చిన్నవి వేయఁబడియున్నవి. దక్షిణపుగోడకు శ్రీరాముల వారి పట్టాభిషేకము తగిలింపఁబడియున్నది. దానినే రాజశేఖరుఁడుగారు నిద్రలేచిన తోడనే చూచి, అవల మఱియొక వస్తువును జూతురు. గదికి ఇయిని అందమయిన బల్లకూర్పు కూర్చఁబడి యుండెను. మంచమున కెదురుగా దక్షిణపుగోడ పొడుగునను గదమంచెమీద వరుసగా కావడి పెట్టెలు పెట్టఁబడి యున్నవి. ఆ పెట్టెలలో సాధారణముగా ధరించుకొను వస్త్రములును నాగరలిపితో బంగాళాకాగితముల మీఁద వ్రాయఁబడిన రాజశేఖరుఁడుగారి సంస్కృత పుస్తకములును వేయఁబడి యుండెను. గదిలో పడమటిగోడతట్టున పెద్దమందస మొకటి గట్టితాళము వేయఁబడి యుండెను. ఆ మందసము లోపలనున్న చిన్న తాళపుపెట్టెలలో నగ లును పండుగదినములలో ధరించుకొను విలువ బట్టలను రొక్కమును ఉండును. చీఁకటి రాత్రులలో దొంగల భయము విశేషముగా నుండు నప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు ఆ మందసము మీఁదనే పఱుపు వేయించు కొని పరుండుదురు. మందసమునకును కావడి పెట్టెలున్న గదమంచెకును మధ్యను దక్షిణపువైపున గదిదొడ్డిలోనికి బోవుమార్గమొకటి కలదు. ఆ మార్గమున దొడ్డిలో ప్రవేశించిన తోడనే విశాలమయిన చేమంతిమడి యొకటి పచ్చని పూవులతోను మొగ్గలతోను నేత్రోత్సవము చేయు చుండెను. దాని కెడమ ప్రక్కను గొంచెము దూరమున మల్లెతీగలు

పందిరిమీఁద నల్లుకొని యకాలమగుటచే నప్పుడు పుష్పింపకపోయినను పచ్చని కాంతులనీనుచు మనోహరముగా నుండెను.

రాజశేఖరుఁడుగారి పడకగది ముందటి చావడిలో దూలమునకుఁ జిలుక పంజర మొకటి వ్రేలాడఁగట్టబడి యుండెను. అందులో నున్న చిలుక సదా 'ఎవరువారు' 'ఎవరువారు' 'పిల్లివచ్చె కొట్టు కొట్టు' 'కూరోయి తోటకూర' మొదలగు మాటలను సహజ మధుర స్వరముతో పలుకు చుండును. ఆ దూలమునకే మఱికొంత దూరమున రామాయణము మొదలయిన తాటాకుల పుస్తకములు త్రాళ్ళతో వ్రేలాడఁ గట్టబడి యుండెను. ప్రొద్దుననే నిద్రలేచి రుక్మిణి చిలుకను పంజరమునుండితీసి చేతిమీఁదనెక్కించు కొని "చేతిలో వెన్నముద్ద" మొదలుగాఁ గల పద్యములను సహితము నిత్యమును నేర్పుచుండును. ఆ కాలమూలోఁ దఱచుగా స్త్రీలు చదువుకొను నాచారము లేకపోయినను, రాజశేఖరుఁడుగారు తన పుత్త్రి మీఁది ముద్దుచేతఁదానె రుక్మిణికి క్రొత్త పుస్తకమును అన్యసాహాయ్యము లేకుండ నర్థము చేసికొను శక్తిగలుగునంతవఱకు విద్యను చెప్పెను. ఆమె స్వభావము చేతనే తెలివిగల దగుటచే విద్యకూడ దానికి సాయమయి చిన్న తనములోనే యుక్తాయుక్త వివేకమును జ్ఞానమును కలది యాయెను.[2] తండ్రి యామెకు చదువు చెప్పుట చూచి యసూయచేత నిరుగుపొరుగుల వారు చాటున గుసగుసలాడుకొనిరిగాని రాజశేఖరుఁడుగారు ధనికు లగుట వలన నేమియుఁ బలుక సాహసింపకపోయిరి. అట్లని వారు బొత్తిగా

---

1. చేతిలో వెన్నముద్ద చెంగల్వ పూదండ
బంగారు మొలత్రాడు పట్టుదట్టి
సందె తాయెతులును సరిమువ్వగజ్జలు
చిన్నికృష్ణా నిన్ను నే చేరి కొలుతు

పూర్వ కాలం వీధి బడులలో ఇలాంటి ముక్తక పద్యాలు చెప్తుండేవారు పిల్లలకు.

2. స్త్రీ విద్య పట్ల పంతులుగారికి చాలా అభిమానం 25 సం॥ల వయస్సు వనే స్త్రీ విద్యను సమర్థిస్తూ వీరేశలింగం (1873) పురుషార్థ ప్రదాయిని పత్రిక లోను, కొక్కొండ వారి ఆంధ్ర భాషా సంజీవినిలోను జరిగిన వాద వివాదాల్లో పాల్గొన్నారు. చంద్రమతీ చరిత్రమనే పెద్దకథలో స్త్రీలు నేర్వవలసిన విషయాలన్నీ చంద్రమతి తన గురువుగారి నుంచి తెలుసుకున్నట్లు వర్ణించారు.

నూరుకున్నవారు కారు. పెద్దవాఁడని రాజశేఖరుఁడుగారు గౌరవముతోఁ జూచుచుండెడి యొకయాప్తబంధుని మెల్లగా బ్రేరేపించి, ఆయనచేత అందఱును సభలోఁ గూర్చుండియుండగా "నాయనా! మన యింట ఆడు పిల్లలను జదివించు సంప్రదాయములేదే. మన రుక్మిణి నేల చదివించె దవు?" అనిపించిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు విద్యవలని లాభముల నెఱింగిన వాఁడగుటవలనను స్త్రీ విద్య యే శాస్త్రమునందును నిషేధింపఁబడి యుండక పోవుటయు, పూర్వము పతివ్రతలందఱు విద్యావంతులయి యుండుటయు నెఱిగినవాఁడగుటవలనను ఆ వృద్ధుని వాక్యములను లక్ష్యముచేయక స్త్రీ విద్యాభ్యాసమున కనుకూలముగాఁ గొన్ని స్మృతి వాక్యములను జదివి మీ యభిప్రాయ మేమని సభలోనున్నవారి నడిగెను. వారందఱును మనసులో స్త్రీ విద్యయన్న నేవగించువారే యయినను రాజశేఖరుఁడుగారి యభిప్రాయము తెలిసిన పిమ్మట దానికి వ్యతిరిక్తముగా నేమియు జెప్ప నలవాటు పడినవారు కారు గావున స్త్రీ విద్యాభ్యాసము వలన గణనాతీతము లయిన లాభములు గలవని పొగడి రుక్మిణికి విద్య నేర్పుచున్నందునకయి రాజ శేఖరుఁడుగారిని శ్లాఘించిరి.

చిలుకపంజర మున్నతావునుండి నాలుగుబారలు నడిచిన తరువాత పడమటింట ద్వారమున్నది. పడమటియిల్లు విశాలమయి యేఁబదిమంది బ్రాహ్మణులు భోజనములు చేయుటకుఁ జాలియుండును. ఇంకఁ గొంచెము సేపునకు భోజనములకు లేతు రనఁగా వెళ్ళి చూచినయెడల మూఁరెడు మూరెఁడెడముగా రెండుగోడల పొడుగునను పీఁటలును పీఁటలకు ముందఱ పిండిముగ్గుతో పెట్టిన పట్టును చాలుగానుండును. పడమటింటి ఈశాన్య మూలను గచ్చుతో గట్టిన దేవునరుగు కలదు. ఆ యరుగుపయిని 'భువనేశ్వర' మను దేవతార్చన సామానులు సాలగ్రామాదులును పెట్టు పెట్టె యుండును. ఆ పెట్టెమీఁదనే రాజశేఖరుఁడుగారు మడితో నిత్యమును పారాయణచేయు శ్రీమద్రామాయణము సుందర కాండము పెట్టబడి

యుండెను.[1] రాజశేఖరుఁడుగారు స్నానముచేసివచ్చి దేవనరుగుముందఁ పీఁట వేసికొని కూర్చుండి రామాయణమును పంచపూజయు చేసికొందురు. దేవనరుగున కెదురుగా నున్న తలుపు తీసికొని యావలకు వెళ్ళినచో నొక పెరటిలోనికిఁ బోవుదుము. అక్కడ సున్నముతోను ఇటికలతోను కట్టిన తులసికోట యొకటి నాలుగయిదడుగుల యెత్తున నందమై యుండెను. ఆ కోటలోపల లక్ష్మి తులసియు కృష్ణ తులసియు శ్రద్ధాభక్తులతోఁ బెంపబడు చుండును. ఆ సమీపముననే కొంచెము దూరమున తులసివనమును, ఆవల నిత్యమల్లి చెట్టును, వాని చేరువనున్న నందివర్ధనపు చెట్టు మీఁదనల్లుకొన్న కాశీరత్నములును రాజశేఖరుఁడుగారికి నిత్యమును దేవతార్చనకయి పుష్ప పత్రాదులను సమకూర్చుచుండెను. ఆపైని రుక్మిణియుఁ జెల్లెలును ప్రేమతో పెంచుకొనుచున్న బంతి చెట్లును, బొగడబంతిచెట్లును, చంద్రకాంతపు చెట్లును గోడ పొడుగునను వరుసగా నుండును. పడమటింటివంటిదే దక్షిణపువైపునున్న వంటయింటి దొడ్డిలోపల నరఁటిబోదెలు పిలకలతో నిండియుండి చూడ పండువుగా నుండును. రాజశేఖరుఁడుగారు ప్రత్యహ మును ఆ బోదె మొదలనె స్నానము చేయుదురు.

వెనుక చెప్పిన చొప్పున రుక్మిణి స్నానముచేసి వచ్చి గోదావరి నుండి చెంబుతోఁ దెచ్చిన నీళ్ళను తులసికోటలోఁ బోసి మ్రొక్కి, తడి బట్టలతోనే చుట్టును మూఁడు ప్రదక్షిణములుచేసి, లోపలికిఁబోయి తడిబట్ట వదలి పట్టుబట్ట కట్టుకొని యొకచేతిలోఁ గుంకుమ భరిణియు రెండవ చేతిలో నక్షతలును బసుపును బియ్యపుపిండియును గల గదులపెట్టియును బట్టు కొనివచ్చి, తులసికోటతో నంటియున్న ముందరివేదిక మీఁద నీళ్ళు చల్లి చేతితో శుభ్రముచేసి బియ్యపుపిండితో పద్మములు మొదలయిన వింత

---

1. తమ తాతగారిని గురించి వీరేశలింగం పంతులుగారు స్వీయ చరిత్రలో ఇట్లా వ్రాసుకొన్నారు.

"వారు ధనకాములుగాక కీర్తికాములయి పండితుల నాదరించియు దాన - ధర్మములు చేసియు విశేష యశోధనమును సంపాదించినవారు. ఆయన యొద్ద పురాణము చెప్పెడు శాస్త్రుల యొద్దనే నేను కాళిదాసత్రయమును జదివినాడను.

స్వీయ చరిత్ర మొదటి భాగము,
మొదటి ప్రకరణం, పుట 10, 1982 ముద్రణం.

వింతల ముగ్గులను బెట్టుచు నడుమ నడుమఁ జిత్రముగా గుంకుమతోను పసుపుతోను నలంకరించుచుఁ గూర్చుండి, మధుర స్వరముతో మెల్లగా 'లంకాయాగము'ను పాడుకొనుచుండెను.[1]

ఈ లోపుగా రాజశేఖరుఁడుగారు వెంట నున్నవారితో నానా విషయములను ముచ్చటించుచు నడుమనడుమ వారికిఁజెప్పుల జోళ్ళచప్పుడులలో నడఁగి పోయిన మాటలను మరల నడుగుచు బలువురతోఁ గలసి యింటికి వచ్చి, పాదరక్షలను నడవలో విడిచి యొకరొకరే వచ్చి కచేరీ చావడిలో రత్నకంబళము మీఁద గూర్చుండగాఁ దాము దక్షిణపు గోడ కానుకొని యెండలోనుండి నడిచి వచ్చిన బడలిక చేఁబట్టిన చెమ్మట పోవ నుత్తరీయముతో విసరుకొనుచుఁ గూరుచుండిరి. అప్పుడు నంబి రాఘవాచార్యుఁడు నామముల తిరుమణి బెత్తికలు లేవ నెడమచేతితో సర్దుకొని చేతులు నలుపుకొనుచు రాజశేఖరుఁడుగారి మొగముమీఁదఁ జూడ్కి నిగిడించి, 'దేవరవారి కీనడుమ స్వామిమీఁద కొంచె మనుగ్రహము తక్కువగా నున్నది" అని యొక చిఱునవ్వు నవ్వి లేచి నిలువఁబడి బట్టలో నున్న గన్నేరుపూలమాలెను దీసి చేతిలోఁ బట్టుకొని 'స్వామివారి యందుఁబరిపూర్ణ కటాక్ష ముంచవలెను' అని వినయముతోపఁ బలుకుచు మెల్లగా హస్తమునందుంచెను.

---

1. స్త్రీలు పాడుకునే రామాయణం పాటలన్నింటిలో చాలా ప్రాచుర్యం పొందినది యీపాట. శ్రీరాముడు అడవికి పోవటంతో ప్రారంభించి రావణసంహారానంతరం అయోధ్యలో మళ్ళీ ఆయన పట్టాభిషేకం చేసుకోవడంవరకూ ఈపాటలో వర్ణించబడినది. రాముణ్ణి సంహరించటానికి రావణుడు చేసిన పాతాళహోమాన్ని బట్టి యీ పాటకు ఈ పేరు వచ్చింది. ఈ సందర్భం అవాల్మీకం. జానపదుల పాటల్లో వాల్మీకి రామాయణంలో లేని ఎన్నో విచిత్రమైన కల్పనలు చోటుచేసుకున్నాయి.

"మా యన్న మా వదినె పదునాలుగు
యేండ్ల వనము ప్రవేశమమ్మా
వారి వెంటా నేను తల్లి వెళ్తాను

దీవెనలు ఇవ్వవమ్మా" అని లక్ష్మణుడు తల్లిని వేడుకుంటున్న సన్నివేశంతో యీ పాట ప్రారంభమవుతుంది. రామాయణ గాథ ఇతివృత్తంగా గల పాటలన్నిటిలోనూ ఇది పెద్ద పాట.

రాజశేఖరుఁడుగారు భక్తితోఁ బుచ్చుకొని, 'యీ మధ్య మన జనార్దనస్వామి వారికి జరుగవలసిన యుత్సవము లేమయిన నున్నవా ?' అని యడిగిరి.

రాఘ—పదియేను దినములలో మార్గశిర శుద్ధ చతుర్దశినాఁడును, పూర్ణిమనాఁడును వరుసగా తిరుమంగయాళ్వారియొక్కయు, తిరుప్పాణాళ్వారి యొక్కయు తిరునక్షత్రములు వచ్చుచున్నవి. అప్పుడు విశేషోత్సవములు జరుగవలసి యున్నవి. ఆ నెలదినములలో ధనుర్మాసము వచ్చుచున్నది. ఆ నెలదినములును స్వామికి నిత్యోత్సవములును సంక్రాంతి దినములలో సద్యయనోత్సవమును జరుగవలసియున్నవి. ధనస్సులోనే పుష్య బహుళ ద్వాదశినాఁడు తొండరడిప్పొడియాళ్వారి తిరునక్షత్రము వచ్చుచున్నది. ఆ దినమున స్వామి యుత్సవముకన్నను విశేషముగా జరుగవలెను.[1]

రాజ—నిత్యమును స్వామికి బాలభోగమును నందాదీపమును క్రమముగా జరుగుచున్నవా ?

రాఘ—తమరు ప్రతి మాసమును దయచేయించెడి రెండు రూపాయలును బాలభోగమునకుఁ జాలకున్నవి. ఇప్పుడు స్వాములధికముగా వచ్చుచున్నారు. నందాదీపము క్రింద దమరు దయచేయు రూపాయితో

---

1. తిరునక్షత్రం అంటే జయంతి. పన్నిద్దరాళ్వారుల జయంతులను వైష్ణ దేవాలయాలలో భక్తిశ్రద్ధలతో జరపడం సంప్రదాయం. తిరుమంగయాళ్వారు పరకాలుడని కూడా అంటారు. వైష్ణవారాధనకై సంపరకాలుడు దొంగతనాలు కూడా చేసేవాడని ఈయన చరిత్రలో వర్ణితం.

తిరుప్పాణాళ్వారు హరిజన జాతిలో పెరిగిన వైష్ణవభక్తుడు, శ్రీరంగనాథుడి పైన ఈ భక్తుడు రచించిన పాశురాలను 'అమలనాదిపిరాన్' అంటారు. వైష్ణవ ఆళ్వారు రచించిన పాటలన్నింటినీ నాలాయిరం లేదా దివ్యప్రబంధంగా వైష్ణవ దేవాలయాలలో గానంచేస్తారు. తొండరడిప్పొడి యాళ్వారు అసలు పేరు విప్రనారాయణుడు. భక్తాంఘ్రి రేణువని యీయన బిరుదు.

ద్రావిడ ప్రబంధ పారాయణం ముగింపు ఉత్సవాన్ని అధ్యయ నోత్సవం అంటారు. ధనుర్మాసం అంటే పుష్యమాసమంతా వైష్ణవ దేవాలయాలలో విశేషోత్సవాలు జరుగుతాయి.

మఱియొక రూపాయిను జేర్చి యొకరీతిగా జరుపుకొని వచ్చుచున్నాము. కాని నందాదీపములో మఱియొకరికి భాగముండుట నా కిష్టములేదు. స్వామికి బొత్తిగా వాహనములు లేవు; పొన్న వాహన మొక్కటి యుండెనా రేపటి యధ్యయనోత్సవములో నెంతయైన నిండుగా నుండును. అది యీ యేఁటికిఁ గాకపోయిన మీఁదటికైనను మీకే మాట దక్కవలెను. ముందుగా చెవిని వేసియుండిన నెందున కయినను మంచిదని మీతో మనవి చేసినాను.

రాజ—మొన్న దేవాలయములో స్వాములలో స్వాములేమో పోట్లాడినారట.

రాఘ—ద్వారకా తిరుమలనుండి వచ్చిన స్వామి సాపాటుచేసి కూర్చుండి యుండఁగా, పెంటపాడు నుండి వేంచేసిన స్వామి పెరుమాళ్ళ సేవ చేసి వచ్చి కూర్చున్నారు. వారిద్దరిలో నొకరు తెంగలెవారును ఒకరు వడహలెవారును గనుక, నామముక్రింద పాద ముంచవచ్చును కూడదని మాటపట్టింపులు పట్టుకొన్నారు.

రాజ—ఊరకే మాటలతో సరిపోయినదా ?

రాఘ—తరువాత గొంచెము చేయి చేయి కలిసినదిగాని ముదర నీయక నేనును నా తమ్ముఁడును అడ్డమువెళ్ళి నివారించినాము.

రాజ—మన జనార్దనస్వామివారి కేమాత్రము మాన్యమున్నది?

రాఘ—ఏడుపుట్ల మాన్య మున్నదందుఁగాని, అయిదుపుట్లు మాత్రము భోగమువాండ్ర క్రింద జరుగుచున్నది. తక్కిన రెండుపుట్లు భూమియు అర్చకులదిగాని స్వామిది కాదు.[1]

రాజ—మొన్న జరిగిన స్వామి యుత్సవములో భోగముమేళము రాలేదే.

రాఘ—వా రన్ని యుత్సవములలోను రారు. రాజమహేంద్రవరములోఁ గాఁపురమున్నారు గనుక బిల్లరపండువుల కెల్ల బండ్లు చేసి కొనివచ్చుట బహు ప్రయాసము. ఒక్క స్వామి కళ్యాణ దినములలో

1. 'గడిపాడైనా గూడవదలడు,
గడిపొలాల పూజారి వదలడూ' అని
అడివి బాపిరాజు గీతం ఉన్నది.

శతోత్సవమునాఁడు మాత్రము వత్తురు. అప్పుడు వారి బత్తెము క్రింద స్వామి ద్రవ్యములోనుండి నాలుగు రూపాయలు మాత్ర మిచ్చుట యాచారము.

ఇంతలో నెవ్వరో ముప్పది సంవత్సరముల వయస్సుగల చామన చాయ గృహస్థు తెల్లబట్టలు గట్టుకొని కుడిచేతిలో నున్న పొన్నుకఱ్ఱ నాడించుచు, ముందఱ నొక కూలివాఁడు బట్టలమూఁటను నెత్తిమీఁదఁ బెట్టుకొని నడువ, నడవలో నుండి చావడిలోనికి చొరవగా నడిచివచ్చి అచ్చట నిలువఁబడి, "ఓరీ! రామిగా! మూట లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి యెవరినైనఁ బిలిచి రాజశేఖరుఁడుగారు పరుండు గదిలోఁబెట్టి రా" అని కూలివానిని నియమించి, కూరుచున్నవారి నందఱిని త్రోచుకొనుచు నడుమనుండివచ్చి మున్నెంతో పరిచయముగలవానివలెనే తాను రాజశేఖరుఁడుగారి ముందఱ తివాచిమీఁదఁ గూర్చుండెను. రాజశేఖరుఁడు గా రావఱకెన్నఁడును అతని మొగమే యెఱుఁగకపోయినను పెద్దమనుష్యుఁడింటికి వచ్చినప్పుడు మర్యాద చేయకపోయిన బాగుండదని, కొంచెము లేచి దయచేయుఁడని చేయిచూపి తాను కొంచెము వెనుకకు జరిగి చోటిచ్చి "యింటివద్ద నందఱును సుఖముగా నున్నారా ?" యని కుశల ప్రశ్నమును జేసి 'మీరెవ'రని యడిగినఁ దప్పు పట్టుకొందురేమో యని సంశయించుచు నూరకుండిరి. అప్పుడా వచ్చినాఁతఁడు తన కొడుముకాయను రాఘవాచార్యులవంక దొర్లించి యాతని పొడుము బుఱ్ఱను పుచ్చుకొని, మునుపు చేతిలోనున్న పట్టును బాఱవైచి క్రొత్త పట్టుపట్టి సగము పీల్చి రాజశేఖరుఁడుగారివంకఁ దిరిగి "రాజశేఖరుఁడుగారు నన్ను మఱచిపోయినట్టున్నారు" అనెను.

రాజ—"లేదు లేదు" అని మొగమువంకఁ బాఱజూచిరి.

క్రొత్త—ఇంకను నానవాలు పట్టలేదు. మీరు నన్ను పది సంవత్సరముల క్రిందట రాజమహేంద్రవరములో రామమూర్తిగారింటి[1] లోపల జూచినారు. నేను వామరాజు భైరవమూర్తిని. మనమందఱమును

1. రాజశేఖరుడుగారి పినతండ్రి కుమారుడు, రాజమహేంద్రవరం నివాస స్థానం.

దగ్గఱ బంధువులము. మీ తల్లిగారి మేనత్తయల్లుఁడు మా మేనమామగారికి సాక్షాత్తుగా నొక వేలు విడిచిన మేనత్తకొడుకు. మొన్న మా అన్నగారు సాంబయ్యగారు మీ యింట నెలదినములుండి వచ్చిన తరువాత మీరు చేసిన యాదరణనే నిత్యమును సెలవిచ్చుచు వచ్చిరి. వెళ్లునపుడు మీరు పెట్టిన బట్టలను సహితము పెట్టెతీసి చూపినారు. దానిని జూచి మన బంధువులలో నొకరు మీరింత యనుకూలమయిన స్థితిలో నున్నారని పరమానందభరితుఁడ నయినాను.

ఆ మాటలు విని లోపలిగదిలోఁ బండుకొనియున్న యొక ముసలాయన దగ్గుచు లేచివచ్చి "ఓరీ భైరవమూర్తీ! నీ వెప్పుడు వచ్చినావు?"

భైర—ఓహోహో! ప్రసాదరావుగారా? మీరు విజయంచేసి యెన్నాళ్ళయినది?

ప్రసా—రెండు మాసములనుండి యిక్కడనే యున్నాను. బంధువని రాజశేఖరుని జూచిపోదామని వచ్చి యితని బలవంతమునకు మాఱు చెప్పలేక యిక్కడఁ జిక్కుపడ్డాను. మన బంధువులలో రాజశేఖరుఁడు బహుయోగ్యుఁడు సుమీ! (అని కూర్చుండెను.)

రాఘ—తాతగారూ! మీకు రాజశేఖరుఁడుగా రెటువంటి బంధువులు?

ప్రసా—ఇప్పుడు మావాని బంధుత్వము విన్నారుగదా? : మీని మేనమామ బావమఱది నా కుమార్తె యత్తగారి సవతి తమ్ముఁడు.[1]

ఈ ప్రకారముగా సంభాషణము జరుగుచుండఁగా లోపలినుండి స్త్రీకంఠముతో "సీతా! సీతా!" యని రెండు మూఁడు పిలుపులు వినఁబడినవి. అప్పుడు రాఘవాచార్యులందుకొని, "అమ్మాయీ సీతమ్మా." అని పిలిచి లోపల అమ్మగా రెందులకో పిలుచుచున్నారు అని చెప్పెను.

---

1. "బెల్లమున్నచోట నీగలు ముసురునట్లు తమవారొకరు 'మంచి దశలో నున్నప్పుడెక్కడెక్కడివో తరములనాటి బాంధవ్యములు తెలుపుకొనుచు వచ్చి బంధువులమని నాశ్రయింతురు. అట్టి చుట్టములతో మా తాతగారిల్లు సదా నిండి యుండెడిదట."

స్వీయ చరిత్రము, మొదటి భాగము,
మొదటి ప్రకరణము, పుట 9 - 198[illegible] వ ముద్రణం.

అప్పుడు నూతివైపు పంచపాళిలోఁదన యీడు పడుచులతోఁగూడి గవ్వ లాడుచున్న యేడు సంవత్సరముల యీడు గల చామనచాయ పిల్ల పరికిణీ కట్టుకొని కుడిచేతిలో పందెమువేయు గవ్వలను ఎడమచేతితో గళ్ళుగీచిన సుద్దకొమ్మును బట్టుకొని 'వచ్చె వచ్చె'నని కేకలు వేయుచు కాళ్ళగజ్జెలు గల్లు గల్లుమన చావడిలోనుండి పడమటింటి గుమ్మము వైపునకుఁ బరిగెత్తుకొని వెళ్ళెను. ఆ చిన్నది రాజశేఖరుఁడుగారి రెండవ కుమార్తె. అట్లు వెళ్ళి గుమ్మమున కీవలనే నిలుచుండి.

సీత—అమ్మా! ఎందుకు పిలిచినావు?

మాణిక్యాంబ—నాన్నగారితో వంటయినదని, స్నానమునకు లేవచ్చునని చెప్పు.

మాణిక్యాంబ రాజశేఖరుఁడుగారి భార్య. ఆమె రుక్మిణితో సమాన మయిన తెలివిగలదియు, విద్య నేర్చినదియుఁ గాకపోయినను, గృహ కృత్యములను జక్కఁ బెట్టుటయందును, పాకము చేయుటయందును నిరుప మానమాయిన ప్రజ్ఞ కలది. రూపమున చాలవఱకు పెద్ద కుమార్తెను పోలి యుండునుగాని మొగము కొంచెము ముదురుదిగాను దేహచ్ఛాయ యొక వాసి నలుపుగాను కనఁబడును. ఆమె ముప్పది నాలుగేండ్ల వయస్సుకల దయ్యును దూరము నుండి చూచుటకు చిన్నదానివలెనే యుండును.

అంతట సీత మరలఁ జావడిలోనికిఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చి, నాన్నగారూ! వంట అయినదఁట! అమ్మ స్నానమునకు లెమ్మను చున్నది' అని చెప్పి, యెప్పటి యట్ల గవ్వలాడుటకయి నూతిపంచపాళి లోనికిఁ బోయెను.

రాజ—ప్రసాదరావుగారూ! మీరు స్నానము చేయుదురేమో నూతి దగ్గఱకుఁ బోండి; భైరవమూర్తిగారూ! గోదావరికి వెళ్ళెదరా? లేక నూతియొద్దనే నీళ్ళు పోసికొనెదరా!

భైర—కార్తీకసోమవారము గనుక గోదావరికే వెళ్ళెదను.

అప్పుడక్కడ నున్నవారందఱును లేచి, రాజశేఖరుఁడుగారి యొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని యెవరి యిండ్లకు వారు వెళ్ళిరి. రాజశేఖరుఁడుగారును పడమటింటిలోనికి నడచిరి. లోపల సానమీఁద గంధము తీయుచున్న మాణిక్యాంబ మట్టియల చప్పుడుతో పడమటింటి దొడ్డితలుపు దాఁకు నడచి

యొకకాలు గడప కీవలను రెండవ కాలు పంచపాళిలోను బెట్టి, కుడిచేతితో ద్వారబంధమును బట్టుకొని నిలువఁబడి 'రుక్మిణీ! బాబయ్యగారు స్నానమునకు వచ్చినారు; వేగిరము వచ్చి నీళ్ళందిమ్ము' అని కేక వేసెను. ఆ పిలుపు విని, దేవతార్చనకుఁ బూలుగోయుచున్న రుక్మిణి "వచ్చుచున్నాను" అని పలికి తొందరగా రాగిహరివాణముతో నిత్యమల్లి పుష్పములను తులసిదళములను దెచ్చి దేవున కరుగుమీఁదబెట్టి తండ్రిగారికి నీళ్లిచ్చుటకయి వంటయింటి దొడ్డిలోనికిఁ బోయెను. మాణిక్యాంబ కంచుగిన్నెలలో గంధాక్షతలు గూటిలో నున్న యద్దమును విభూతిపెట్టెను గొనివచ్చి దేవునరుగు నొద్ద నున్న పీఁటదగ్గఱఁ బెట్టినది. తోడనే లోపలినుండి నలువదియేండ్లు దాఁటిన విధవ యొకతె పిడిచి కట్టుకొనిన తడిబట్ట చెఱఁగు నెత్తిమీఁదినుండి రానిచ్చి ముసుఁగువేసికొని, పొయిలోని బూడిద నొసటను బొట్టు పెట్టుకొని, వెండిచెంబుల జోటితో మడినీళ్ళు దెచ్చి పీఁటయొద్దనుంచెను. తరువాత రాజశేఖరుఁడుగారు స్నానముచేసి జుట్టు తుడుచుకొని కొనలు ముడివైచుకొని, అప్పుడాఱవేసిన మడిబట్ట గట్టుకొని వచ్చి, దేవునరుగు ముందఱ నున్న పీఁటమీఁద గూరుచుండి యాచమనము చేసి, విభూతిపండు కొంచెము చిదిపి నీళ్ళతోఁదడిపి చేతి యంగుష్ఠమును కనిష్ఠకయుఁ దప్ప తక్కిన మూడు వ్రేళ్ళతోను నొసటను భుజములను కంఠమునను ఱొమ్మునను రేఖలను తీర్చి, భువనేశ్వరము తాళము తీసి విగ్రహములను సాలగ్రామములను పళ్ళెములో నిడి మంత్రములు చదువుచు దేవతార్చనమున కారంభించెను. ఇంతలో తక్కిన వారందఱును స్నానముచేసి వచ్చి గోడల పొడుగునను పీఁటలమీఁదఁ గూరుచుండిరి.

భోజనమునకు రావలసినవారందఱును లోపలికి వెళ్ళిన తరువాత మాణిక్యాంబ మడి విడిచి నడిమితలుపు వేసివచ్చి పడకగదిలో కూరుచుండి తమలపాకులు చుట్టుచుండెను. ఇంతలో వీధితలుపువద్ద "రాజశేఖరుఁడుగారూ!" అని పిలుపుమీఁద పిలుపుగా పొలము కేకలవలె నిరువది కేకలు వినఁబడెను. "వచ్చెవచ్చె"నని లోపలినుండి పలుకుచు మాణిక్యాంబ వచ్చులోపలనె, కేకలతోఁగూడ తలుపుమీఁద దబదబ గుద్దులు వినఁబడెను. ఆమె వెళ్ళి తలుపుగడియ తీయునప్పటికి, నుదుట దట్టముగాఁ బెట్టిన విభూతి చెమ్మటతోఁ గలిసి చప్పిడిదౌడలకు వెల్లవేయఁ జెవుల కుండలము

లాయ్ష్యాలలాగ ముడుతలు పడియున్న ముసలిమొగమును, అంగ వస్త్రముతోఁ జేర్చి చుట్టిన బట్టల సందునుండి కనఁబడు తెల్లనిజుట్టు గల తలయును, లోపలి నీరు కావిధోవతులపై నున్న దర్భాసనముచే లావుగాఁ గనఁబడు కృష్ణాజినపుచుట్టగల మూపులును, వీపునుండి కుడి భుజము మీదుగా వచ్చిన కృష్ణాజినపు త్రాటికొనను గట్టఁబడ్డ రాగిజారీయును నార సంచియుఁ గల యెండుకొమ్మను గల నల్లని పొడుగయిన విగ్రహ మొకటి ద్వారబంధము పొడుగునను నిలువఁబడి యుండెను. తలుపు తీయఁగానే యా విగ్రహము తిన్నగా పడమటింటి వైపునకు నడిచి లోపల రాజశేఖరుఁడుగారి కెదురుగా నిలువఁబడెను.

రాజ—శాస్త్రిలుగారూ! మీ దేయూరు?

శాస్త్రి—మాది కానూరగ్రహారము, మా యింటిపేరు బులుసువారు; నా పేరు పేరయ్య సోమయాజులు. మీ కీర్తి జగద్విఖ్యాతమయినది. పదిమంది బ్రాహ్మణుల కింత యన్నము పెట్టినను సంభావన యిచ్చినను భూమిమీఁద సార్థకజన్మము మీది, కాని నావంటి వ్యర్థుని బ్రతుకెందుకు?

రాజ—కార్తికసోమవారము మీరు రాత్రిదాఁక నుండెదరా?

సోమ—పెద్దవాఁడ నయినాను, ఇప్పు డుండలేను.

రాజ—సోమయాజులుగా రెండఁబడినట్టున్నారు. అట్లయిన వేగిరము నూతిదగ్గఱ నాలుగుచేఁదల నీళ్ళు పోసికొనిరండి, వడ్డన యవు చున్నది.

సోమ—మీ భోజనములు కానివ్వండి. నా దొక్క మనవి యున్నది. నాకు స్వహస్తపాకము కావలెను. పొయ్యి కొంచెము గోమయ ముతో శుద్ధిచేసి నాలుగు వస్తువులను అమర్చినయెడల స్నానము చేసివచ్చి పాకము చేసికొనెదను.

రాజ—వేఱె పొయ్యిలేదు. మీరు దయచేసి మా పాకములోనికే రావలెను.

సోమ—నాకు స్త్రీ పాకము పుచ్చుకోనని నియమము. మీ యింట వంట చేయువారు పురుషులేకదా!

రాజ—మా పినతల్లి కుమార్తె వంట చేసినది. మా యింట నెప్పుడును స్త్రీలే వంట చేయుదురు.

సోమ—అయ్యో! స్త్రీ పాకమే కాకుండ నియోగిపాకము కూడ నే నెట్లు పుచ్చుకొందును? కొంచె మత్తెసరు పెట్టించిన నేను వచ్చి దింపు కొనెదను.

రాజ— నేఁడు సందర్భపడదు. ఈ పూఁట మీరు వేరే ఎక్కఁడి కయిన విజయం చేయవలెను.

సోమ—(కొంచెమునే పనుమానించి) నే నెఱుఁగుదును. మీది మొదటినుండియు శిష్టసంప్రదాయము— మీ తాతగా రెంతో కర్మిష్ఠులు; మీ తండ్రిగారు కేవలము బ్రహ్మవేత్త. మీ యింట నా కభ్యంతరము లేదుగాని యొకచోట భోజనము చేసినాననన్న మఱియొక చోటను గూడ నాలాగుననే చేయుచుందురు. నే నిక్కఁడ భోజనము చేసిన మాటను మీరు రహస్యముగా నుంచవలెను. కార్తీక సోమవారము గనుక గోదావరికిబోయి నిమిషములో స్నానముచేసి వచ్చెదను. ఇంతలో వడ్డన కానిండు.

అని పేరయ్య సోమయాజులు కృష్ణాజినమును నారసంచియు నట్టింటఁబెట్టి గోదావరికిఁ బోయి స్నానము చేసి వచ్చి, కృష్ణాజినమును చావడిలో క్రిందఁబఱచి దానిమీఁద దర్భాసనము వేసికొని కూర్చుండి, గోముఖములోఁ జేయిదూర్చి లోపల రుద్రాక్షమాలను ద్రిప్పుచు కన్నులు మూసికొని జపముచేయ నారంభించెను. ప్రసాదరావు నల్లమందువాఁడనని తొందరపడుటను, వడ్డించియున్న యన్నమును, కూరలును చల్లారి పోవుటను జూచి లోపల విస్తళ్ళముందఱఁ గని పెట్టుకొని యున్నవారు లేచివచ్చి పలుమారు పిలువఁగాఁ బిలువగా, సోమయాజులు రెండు గడియ లకు మౌనము చాలించి లేచివచ్చి విస్తరిముందఱఁ గూరుచుండెను. అప్పు డందఱును పరిషేచనములు చేసి భోజనముచేయ మొదలుపెట్టిరి.

రాజ—రాజమహేంద్రవరమునుండి శుభలేఖ తీసుకొని వచ్చిన నీళ్ళకావడి వెంకయ్య జాడలేదు. ఎక్కఁడఁ గూరుచున్నాఁడు?

వెంక—అయ్య! అయ్య! ఇదిగో సోమయాజులుగారి వెనుక మూలవిస్తరి వద్దఁ గూరుచున్నాను.

సోమ—ఈ పాకము దివ్యముగా నున్నది. దీని ముందఱ నలభీమ పాకము లెందుకు?

వెంక—సోమయాజులుగారూ! నిన్న సత్రములో వండిన బీరకాయ యింత రుచిగా లేదు సుమండీ!

రాజ—ఏ సత్రము ?

నిన్న రాజమహేంద్రవరములో నొక కోమటియింట గృహ ప్రవేశమునకు సంతర్పణ జరిగినది. బొల్లి పేరయ్యగాఁడు వంటచేసినాఁడు. అక్కడ సోమయాజులుగారును నేనును ఏక పంక్తినే కూర్చున్నాము.

ఈ ప్రకారముగా నన్యోన్యసంభాషణలు గావించుకొనుచు భోజనము చేసి యందఱును పడమటింటిదొడ్డిలో చేతులు కడుగుకొని త్రేన్చుచు బొజ్జలు నిమురుకొనుచు వచ్చి చావడిలోఁ గూర్చుండిరి. సోమయాజులుగారు మొట్టమొదట నాలుగు దినము లుండఁదలఁచుకొనియే వచ్చినను భోజన సమయమున జరిగిన ప్రసంగమును బట్టి నిలువ మనసొప్పక సంభావనను సహిత మడుగకయే వెంటనే తాంబూలమును బుచ్చుకొని నడచిరి.

నాల్గవ ప్రకరణము

పురాణ కాలక్షేపము—రాజశేఖరుఁడుగారి స్థితి—ఆయన బావమఱఁది దామోదరయ్య చరిత్రము — మిత్రుఁడు నారాయణమూర్తి కథ — ఎఱుక యొసఁగుట.

రాజశేఖరుఁడుగారు భోజనము చేసిన తరువాత ఒక్క నిద్రపోయి లేచి, తాంబూలము వేసికొని కచేరిచావడిలోనికి వచ్చి కూర్చుండిరి. అంతకుమునుపే గ్రామమునఁగల పెద్దమనుష్యులు పలువురు వచ్చి తగిన స్థలములలోఁగూర్చుండి యుండిరి. అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు 'సుబ్రహ్మణ్యా!' అని పిలిచినతోడనే 'అయ్యా' అని పలికి లోపలినుండి పదియాఱు సంవత్సరముల వయసుగల యెఱ్ఱని చిన్నవాఁడొకఁడు వచ్చి యెదుర నిలువఁబడెను. అతఁడు రాజశేఖరుఁడుగారి జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు; సీత పుట్టిన తరువాత రెండు సంవత్సరములకు మఱియొక పిల్లవాఁడు కలిగెనుగాని యా చిన్నవాఁడు పురటిలోనే సందుగొట్టిపోయెను. ఆ వెనుక మాణిక్యాంబకు కానుపులేదు. సుబ్రహ్మణ్యముయొక్క మొగము సుందరమైనదేకాని మూఁడేండ్ల ప్రాయమున బాలరోగము[1] వచ్చినప్పుడు పసుపుకొమ్ముతోఁ గాల్చిన మచ్చ మాత్రము నొసటను గొంచెము వికారముగా నుండెను; తలవెండ్రుకలు నిడువుగాను, నల్లగాను ఉండెను. చేతుల బంగారు మురుగులును, చెవులను రవలయంటుజోడును అనామికను పచ్చదాపిన కుందనంపుపని యుంగరమును ఉండెను.

రాజ—సుబ్రహ్మణ్యా! అందఱితోఁగూడ నీవు మధ్యాహ్నము భోజనమునకు వచ్చినావు కావేమి?

---

1. చిన్నపిల్ల శేష్ట అని కూడా అంటారు.

సుబ్ర—కార్తీక సోమవారము గనుక, ఈ దినము రాత్రిదాఁక నుండి మఱి భోజనము చేయవలెననుకున్నాను.

రాజ—లోపల బల్లమీఁద ఆదిపర్వ మున్నది. తీసికొని వచ్చి శాస్త్రులుగారిని వెళ్ళి పిలుచుకొని రా.

తండ్రియాజ్ఞ ప్రకారము సుబ్రహ్మణ్యము లోపలికి వెళ్ళి పుస్తకమును దీసికొని వచ్చి తండ్రిచేతి కిచ్చి, నడవలో నుండి నడచి వీధిగుమ్మము మెట్లుదిగుచు, దూరమునుండి వచ్చుచున్న యొక నల్లని విగ్రహము జూచి 'వేగిరము రండి' అని కేకవేసి, తాను మరలివచ్చి శాస్త్రులుగారు వచ్చుచున్నారని చెప్పి చావడిలో నడుముగా పుస్తకమును ముందఱఁ బెట్టుకొని కూర్చుండెను. ఇంతలో శాస్త్రులును భుజముమీఁద చినిగిపోయిన పాఁతశాలువునుఁ మడతబెట్టివేసికొని. బంగారము జే కెత్తుటచే నడుమ నడుమ లోపలి లక్క కనఁబడుచున్న కుంధలముల జోడు చెవుల నల్లలనాడుచుండ వచ్చి సభలోఁ గూర్చుండెను. రాజశేఖరుఁడుగారు సాహిత్యపరులయ్యును, ఆ కాలమునందు పెద్ద పుస్తకమును[1] జదివి మరి యొక పండితునిచే అర్థము చెప్పించుట గొప్ప గౌరవముగా నెంచబడుచుండును గనుక, ఆ శాస్త్రులు వచ్చువఱకును పుస్తకమును జదువక గని పెట్టుకొనియుండిరి.

రాజ—మీ రీ వేళ నింత యాలస్యముగా వచ్చినారేమండి?

శాస్త్రి—ఇంతకు మునుపొకపర్యాయము వచ్చి చూచిపోయినాను. తమరు లేవలేదని చెప్పినందున, వేఱొయొక పెద్దమనుష్యునితోఁ గొంచెము మాటాడవలసిన పనియుండగా మీరు లేచునప్పటికి మరల వత్తమని వెళ్ళినాను. ఆయనతో మాటాడుట కొంచెమాలస్య మయినది. క్షమించవలెను.- నాయనా! సుబ్రహ్మణ్యము! పుస్తకము విప్పు.

సుబ్రహ్మణ్యము పుస్తకమును విప్పుచు, 'తుండము నేకదంతమును దోరపు బొజ్జయు' నను విఘ్నేశ్వరస్తవపద్యము నారంభించి చదువుచుండగా శాస్త్రులందుకొని యా పద్యము కడవఱకునయిన తరువాత, 'అంజలిఁజేసి మ్రొక్కెద మదంబకు' మొదలుగాఁగాల సరస్వతీ

---

1. భారతము.

ప్రార్థనమును, పిమ్మట 'ప్రాంశుపయోదనీలతను భాసితు' మొదలుగాఁ గల వ్యాసస్తోత్రమును, పిదప మఱికొన్ని పద్యములను తానుగూడ కలిసి చదివెను. ఈ లోపల సుబ్రహ్మణ్యము గతదినము విడిచి పెట్టిన భాగమును దీసి, అర్జునుఁడు ద్వారకానగరమునకు వెళ్ళిన భాగమునందలి

"ప్రాపిత పాసికవ్రతము ధర్మపథంబు నడుపంగ నేఁగి గం
గాది మహానదీ హిమవదాది మహాగిరిదర్శనంబు మీ
పాదపయోజదర్శనము పన్నుఁగ జేయుటఁ జేసి పూర్వ సం
పాదిత సర్వపాపములు వాసె ధ్రువంబుగ నాకు సచ్యుతా!"

అను పద్యమును చదివెను. అప్పుడు శాస్త్రిలు పద్యములో నున్నవి కొన్నియు, లేనివి కొన్నియుఁ గల్పించి దీర్ఘములు తీయుచు నర్థము చెప్ప మొదలు పెట్టెను. అర్థము చెప్పుచున్న కాలములో సుబ్రహ్మణ్యము పుస్తకముయొక్క సూత్రమునకుఁ గట్టియున్న పుడకను జేతితోఁ బట్టుకొని త్రిప్పుచుండెను. అది చూచి శాస్త్రిలు ఉలికిపడి ముక్కుమీఁద వ్రేలు వైచుకొని 'పుస్తకము చదువుచుండగా దాని నా ప్రకారము ముట్టుకోవచ్చునా ? వ్యాసులవారు దానిమీఁదఁ గూరు చుందురే.' యని దగ్గఱ నున్నవారి కావిషయమయిన కథ నొకదానిని జెప్పెను. ఆ మాటమీఁద నందులో నెవ్వరో యడిగినదానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా, 'వ్యాసులవారు దగ్గఱనుండి వెళ్ళుచుండినంగాని వారు స్మరణకు రారనియు, వారప్పుడా మార్గముననే యాకాశముమీఁద దివ్య విమాన మెక్కి వెళ్లుచున్నారనియు చెప్పి ఆకాశమువంక జూచి కన్నులు మూసికొని మూఁడు నమస్కారములు చేసెను. ఈ ప్రకారముగా సంజవేళకు ఆదిపర్వము ముగిసినందున నాటికిఁ బురాణ కాలక్షేపమును జాలించి "స్వస్తి ప్రజాభ్యః" మొదలుగాఁ గల శ్లోకమును జదివి యెవరి యిండ్లకు వారు వెళ్ళిపోయిరి.

రాజశేఖరుడుగారి యింటికి నిత్యమును బంధువులు నలువది తరములు గడచిపోయినను వంశవృక్షము సహితము చూచుకో నక్కఱ లేకయే తమ బంధుత్వము జ్ఞాపకముంచుకొని రాజశేఖరుఁడుగారి మీఁది ప్రేమచేత నాతనిని చూచి పోవలెనను నుద్దేశముతో వచ్చి

నెలలకొలఁది నుండి తినిపోవుచు వస్త్రములు మొదలగువానిని బహు మానమును వడయుచుందురు. ఊరనుండు పెద్దమనుష్యులును పరిచితు అయిన వారునుగూడ రాజశేఖరుఁడుగారి యింట వంటదివ్యముగా జేయుదు రని శ్లాఘించుచు నెలకు సగముదినము లచ్చటనే భోజనములు చేయు చుందురు. వారు చేయు స్తోత్రపాఠములకు కుబ్బి రాజశేఖరుఁడుగారును, వారు వచ్చినప్పుడెల్ల పిండివంటలును క్షీరాన్నమును మొదలగువానిని చేయించి వారిచేత మెప్పువడయఁజూచుచుందురు. అన్న ముడుకకపోయి నను, పులుసు కాఁగకపోయినను, పప్పు వేఁగకపోయినను కూడ వారి వంట బాగుండలేదని యెవ్వరును జెప్పలేదు—ఊరకే వచ్చిన పదార్థము నందెప్పుడును రుచి యధికముగా నుండునుగదా ? కొందఱు బంధువులు తాము వెళ్లినప్పుడు కొంత సొమ్మును బదులుపుచ్చుకొని అదివఱకుఁ బలుచుగా వచ్చుచుఁ బోవుచు నుండువారేయైనను అంతటినుండి తీఱిక లేక బదులుతీర్చుటకయి మరల నెప్పుడును వచ్చెడివారు కారు. ధన వంతుఁడు గనుక ఆయన కెల్లవారును మిత్రులుగా నుండిరి. ఆ మిత్ర సహస్రములలో నొకఁడైనను నిజమైన యాప్తుఁడున్నాఁడో లేఁడో యన్న సంగతిని మాత్ర మాయనకు ధనలక్ష్మి తెలియనిచ్చినది కాదు. అట్టి మిత్రోత్తము లందఱును రాజశేఖరుఁడుగారికి స్తుతిపాఠములతో భూమి మీఁదనే స్వర్గసుఖమును గలిగించి యాయన నానందింపఁ జేయుచుఁ దా మాయన యిచ్చెడి ధనకనకవస్తు వాహనముల నాతని ప్రీతికై యంగీక రించుచుందురు. నిత్యమును యాచకు లసంఖ్యముగా వచ్చి తమ కష్ట కథలను గాథలుగాఁ జెప్పి చివరకుఁ దమ కేమయినను ఇమ్మని తేల్చు చుందురు-ఆట్టివారు నటించెడి యాపదల నన్నిటిని అతఁడు నిజమయిన వానినిగానే భావించి సాహాయ్యము చేయుచుండును. కొందఱు బ్రాహ్మ ణులు పిల్లవానికి వివాహము చేసి కొనెదమనియు, ఉపనయనము చేసి కొనెద మనియు, తాము యజ్ఞములు చేసెదమనియు, సత్రములు సమారాధ నలు చేయించెద మనియు, చెప్పి యాయనవద్ద ధనమార్జించుకొని పోవు చుందురు. మిత్రుల వేడుకకయి రాజశేఖరుఁడుగారియింట రాత్రులు తఱుచుగా గానవినోదములును నాట్యవిశేషములును జారిపోతాది నాటక గోష్ఠులును జరుగుచుండును. మోసగాండ్రు కొందఱు తమ కమ్ముడుపోని

యుంగరములు మొదలగు వస్తువులను దెచ్చి, వానిలోఁ జెక్కినరాళ్ళ వెలయెఱిగి కొనఁగలిగిన సరసులు రాజశేఖరుఁడుగారు తప్ప మఱియొకరు లేరని ముఖప్రీతిగా మాటలుచెప్పి వస్తువు అంత వెల చేయకపోయినను మాటలనే యెక్కువ వెలకు విక్రయించి పోవుచుందురు. గ్రామములోని వైదిక బృందము యొక్క ప్రేరణచేత సప్తసంతానములలో నొకటైన దేవాలయ నిర్మాణముఁ జేయ నిశ్చయించుకొని, రాజవరపుకొండ నుండి నల్లరాళ్ళు తెప్పించి రాజశేఖరుఁడుగారు రామపాద క్షేత్రమునకు సమీపమున నాంజనేయునకు గుడికట్టింప నారంభించి నాలుగు సంవత్సరముల నుండి పనిచేయుచుండెను. కాని పని సగముకంటె నెక్కువ కాకపోయినను పనివాండ్రును పని చేయింపఁ దిరుగుచుండెడి యాశ్రితులును మాత్రము కొంతవఱకు భాగ్యవంతులయిరి. ఈ ప్రకారముగాఁ దన్నునాదరము చేసి యితరులపాలు చేయవచ్చుచున్నందున, ధనదేవత కాతనియం దాగ్రహము వచ్చి లేచిపోవుటకు బ్రయత్నము చేయుచుండెను గాని చిర పరిచయమునుబట్టి యొక్కసారిగా విడువలేక సంకోచించుచుండెను. ఈ సంగతిని దెలిసికొని దారిద్ర్యదేవత యప్పుడప్పుడు వచ్చి వెలుపల నుండియే తొంగి చూచుచు, భాగ్యదేవత యాతని గృహము చోటు చేసిన తోడనే తాను బ్రవేశించవలెనని గూరుచుండెను. రుక్మిణి వివాహములో నిచ్చిన సంభావన నిమిత్తమై రాజశేఖరుఁడుగారికి మాన్యములమీఁదఁ గొంత ఋణమైనందున దానిమీఁది వడ్డి పెరుగుచుండెనేకాని మఱియొక తొందరయేమియును గలుగుచుండలేదు.

రాజశేఖరుఁడుగారివలన బాగుపడినవారు పలువు రున్నను వారిలో నెల్లి దామోదరయ్యయు, నారాయణమూర్తియు ముఖ్యులు. ఆ యిద్దరిలో దామోదరయ్య రాజశేఖరుఁడుగారి బావమఱఁది; రాజశేఖరుఁడుగారి తోడ బుట్టిన పడుచునే యాతని కిచ్చిరి; కాని యామె ఒక్క కుమారుని మాత్రము గని కాలము చేసెను. ఆ కుమారున కిప్పుడు పదియేనువత్సరములున్నవి; అతని పేరు శంకరయ్య, అతని కెనిమిది సంవత్సరములు దాటకముందే తల్లి పోయినందున, అతడు చిన్నప్పటినుండియు మేనమామగారియింటనే పెరిగినాఁడు. అతనికి సీతనిచ్చి వివాహము చేయవలయునని తల్లిదండ్రుల కిద్దఱికిని నుండెను. భార్యపోయిన తర్వాత

దామోదరయ్య రాజశేఖరుఁడుగారి సాయముచేతనే రెండవ వివాహము చేసికొనెనుగాని యా చిన్నది పెండ్లి నాఁటికి తొమ్మిది సంవత్సరముల లోపు వయస్సు గలది. గనుక, ఈఁడేరి కాపురమునకువచ్చి రెండు సంవత్సరములు మాత్రమే యయినది. అతనికి ద్వితీయ కళత్రమువలన సంతానమింకను కలుగలేదు. దామోదరయ్య మొదటినుండియు మిక్కిలి బీదవాఁడు; అతనికి రాజశేఖరుఁడుగారి చెల్లెలి నిచ్చునప్పటికి రాజశేఖరుఁడుగారి తండ్రియు ధనవంతుఁడు కాఁడు. వారిది పూర్వము వసంతవాఁడ నివాసస్థలము. రాజశేఖరుఁడుగారి తండ్రి తన యింటికి గోడలు పెట్టించుటకయి పుట్టలు త్రవ్వించు చుండఁగా నొకచోట నిత్తడి బిందితో ధనము దొఱికినది. ధనము దొరికిన తరువాత స్వస్థలములో నున్న విశేష గౌరవ ముండదని యెంచియోఁ లోకులు యోర్వలేని తనమునకు జడిసియో రాజశేఖరుఁడుగారి తండ్రి దార పుత్రాదులతో నల్లుని గూడ వెంటఁ బెట్టుకొని వచ్చి యప్పటినుండియు ఈ ధవళగిరియందే నివాసముగా నుండి యా చుట్టుపట్టులనే మాన్యములు గొని కొంతకాలమునకు మరణము నొందెను. భార్య పోవుటచేతను దామోదరయ్య రాజశేఖరుఁడుగారి యింటనే యుండి, ఆయన పేరు చెప్పి ధనము నితరుల వద్ద తెచ్చి తా నపహరించుచుఁ బయికిఁ దెలియ నియ్యక దాచుకొనుచుండెను. తరువాత అప్పులవారు వచ్చి తొందర పెట్టి నపుడు రాజశేఖరుఁడుగారే సొమ్మిచ్చుకొనుచుండిరి. తోడబుట్టిన పడుచు పోయిన తరువాత దామోదరయ్య చేయు నక్రమములకు సహించలేక యొకనాఁడు రాజశేఖరుఁడుగా రాతనిని కఠినముగా మందలించిరి. అందు మీఁద గోపము వచ్చి దామోదరయ్య తన్ను బావమఱఁది కట్టుబట్టలతో నిల్లు వెడలఁగొట్టినాఁడని యూరివారందరి ముందఱఁ జాటుచు దేశాంతరమునకు లేచిపోయి, యాఱు నెలలకు గడ్డమును తలయును బెంచుకొని మరలవచ్చి, భూతవైద్యుఁడనని వేషము వేసికొని నుదుట పెద్ద కుంకుమ బొట్టు పెట్టుకొని వీధుల వెంబడి తిరుగుచుండెను. ఆ వఱకే దామోదరయ్య తా నార్జించుకొన్న ధనమును వేఱుగ జాగ్రత్తచేసి కొన్నందున నప్పుడా ధనముతో నొక యిల్లుగట్టి ఆ గ్రామములోనే ప్రత్యేకముగా నొక చోటఁ గాపురముండెను. అతని భూతవైద్యము నానాఁటికి బలపడి

నందున ఊర నెవ్వరికైన కాలిలో ముల్లుగ్రుచ్చుకొన్న నాతనిచేత విభూతి పెట్టించుచుందురు. ఈ విధముగా దామోదరయ్య భాగ్యవంతుఁడగుటయే గాక, జనులచేత మిక్కిలి గౌరవమును సహితము పొందుచుండెను.

రెండవ యాతఁడైన నారాయణమూర్తి మొదట సద్వంశమునఁ బుట్టినవాఁడేగాని దుర్మార్గులతో సావాసముఁజేసి తనకుఁగల కాసువీసములన్ని వ్యయము జేసికొని బీదవాఁడయ్యును పయికి ధనికునివలె నటించుచుండెను. అతనికి భాగ్యముపోయినను దాని ననుసరించియుండిన చిహ్నములు మాత్రము పోనందున నారాయణమూర్తి తఱుచుగా రాజశేఖరుఁడుగారి యింటికి వచ్చును. రహస్యమని చెప్పి రాజశేఖరుఁడుగారి లోపలికిఁ బిలుచుకొనిపోయి తన యక్కఱను దెలిపి సొమ్ము బదులడుగుచుండును. ఆ ఋణము మరల తీఱునది కాదని దృఢముగా నెఱిఁగియు, రాజశేఖరుఁడుగారు మానవంతుల గౌరవమును కాపాడుచుండుటయందు మిక్కిలి యభిలాష కలవారు గనుకను, అతఁడు చిన్నతనములో తన సహపాఠి గనుకను, అడిగిన మొత్తమును రెండవ వా రెఱుఁగకుండ చేతిలోఁబెట్టి పంపుచుందురు. ఆతఁడా ధనముతో సరిగవస్త్రములు, సుగంధద్రవ్యములు మొదలగువానిని గొనుచు మిత్రులకు షడ్రసోపేతముగా విందులు చేయుచుండును. ఇదిగాక యాతఁ డితర స్థలములలోఁ జేసిన ఋణములకయి ఋణప్రదాతలు తొందర పెట్టినందున, రాజశేఖరుఁడుగారు తన సొంత సొమ్ములోనుండి యప్పుడప్పుడు మూఁడువేల రూపాయల వఱకు నిచ్చి యాతనిని ఋణ బాధనుండి విముక్తునిజేసిరి. రెండు సంవత్సరముల క్రింద నారాయణమూర్తి యొక్క పెత్తండ్రి భార్య సంతులేకుండ మృతి నొందినందున, ఆమె సొత్తు పదివేల రూపాయలు అతనికిఁ జేరెను. ఆ సంగతి తెలిసినతోడనే రాజశేఖరుఁడుగారు పరమానందభరితులై నారాయణమూర్తి యింటికిఁబోయి నాలింగనము చేసికొని తనకీయవలసిన యప్పును దీర్పవలసినపని లేదనియు, యావద్ధనముతోను గౌరవముతో సుఖజీవనము చేయవలసినదనియుఁ జెప్పి యాదరించిరి. రాజశేఖరుఁడుగారి కీవఱకు బదులుచేయవలసిన యవశ్యకమంతఁగా తటస్థింపనందునను ధనము విశేషముగ నున్నందునను నారాయణమూర్తి కావలసిన యెడల

తన ధనమును వాడుకోవచ్చునని రాజశేఖరుఁడుగారితోఁ బలుమారు పూర్వము చెప్పుచువచ్చెను.

ఒకనాఁడు నాలుగు గడియల ప్రొద్దెక్కిన తరువాత రాజశేఖరుఁడు గారు కచేరీచావడిలోఁ బలువురతోఁ గూరుచుండి యున్నసమయమున రుక్మిణి నూతి వద్దకువచ్చి యక్కడినుండి పెరటిగుమ్మము దగ్గఱకుఁబోయి లోపలనే నిలుచుండి, తరిగిన గుమ్మడికాయ పెచ్చులను వీధిలో బాఱవేయ వచ్చిన పొరిగింటివారి యాఁడు పడుచుతో మాటాడుచుండెను. అప్పుడు ఛేతిలో తాటాకుగిలకగుత్తుల నాడించుచు నెత్తిమీద నొక బుట్ట పెట్టుకొని యొక్క యెఱుకత యామార్గమునఁ బోవుచు రుక్మిణి మొగమువంక నిదానించిచూచి నిలువంబడి "అమ్మా! నీకు శీఘ్రముగానే మేలుకలుగు చున్నది; భాగ్యము కలుగుచున్నది; నీమనసులో నొకవిచారము పెట్టుకొని కృశించుచున్నావు. ఎఱుకయడిగితే నీ మనసులో నున్నది నూటిగాఁ జెప్పెద"నని చెప్పెను. ఆ మాటలు విని యా ప్రబోధికను దొడ్డిలోనికిఁ బిలుచుకొనిపోయి కొట్లచాటునఁ గూరుచుండఁబెట్టి తాను లోపలికిఁబోయి చేటలో బియ్యముపోసి తెచ్చి యా బియ్యమును దన చేతిలో నుంచుకొని ముమ్మాఱు తనచేయి ఫాలమున మోపి మ్రొక్కి, కార్యమును తలఁచుకొని రుక్మిణి తన చేతిలోని బియ్యమును చేటలో విడిచిపెట్టెను. అప్పుడా యెఱుకత తాను వర్ణించిన రీతిగా నిష్టదైవములఁ దలఁచుకొని వాక్కిందని వేఁడుకొని యామెచేయిపట్టుకొని 'భాగ్యముకల చెయ్యి! ప్రతిష్ఠగల చెయ్యి' యనిపలికి, 'నీ వొక్క తలపు తలచినావు; ఒక్క కోరిక కోరినావు; ఒక్క మే లడిగినావు; అది కాయో పండో, కల్లో నిజమో, చేకూఱునో చేకూఱదోయని త్రొక్కిటపడుచున్నావు; అది కాయకాదు పండు; కల్లగాదు నిజము; శీఘ్రముగానే చేకూఱనున్నది. ఆఁడువారివంక తలంపా మగవారివంక తలపా యందు వేమో మగవారంటే గడ్డము, ఆఁడువా రంటే లక్కా'కు అని రుక్మిణి ముఖలక్షణములను చక్కఁగా కనిపెట్టి మగవారివంక తలంపన్నప్పు డామె మొగ మొకవిధముగా నుండుటచూచి సంగతి నూహించి 'నీది మగవారి వంక తలంపు; శీఘ్రముగానే కార్యము గట్టెక్కనున్నది. నీరొట్టె నేతఁ బడనున్న'దని చెప్పి తక్కిన ప్రసంగమువలన రుక్మిణి మనసులోని

సంగతి యంతయు దెలిసికొని, రుక్మిణి మగఁడు దేశాంతరగతుఁ డయిన వార్త నావఱకే వినియున్నది. కాన 'నీమగఁడు చెడుసావాసముచేత దేశాల పాలయిఁ తిరుగుచున్నాఁడు; నీమీఁది మోహముచేత నెలదినములలో నిన్ను వెదకుకొనుచు రాఁగలడు' అని చెప్పి సంచిలోని వేరు నొకదానిని తీసి పసుపుదారముతో జేతికికట్టి ప్రాఁతబట్టయు రవికయు బుచ్చుకొని, మగనితోఁ గలిసి కాపురము చేయుచున్న తరువాత క్రొత్తచీర పెట్టుమని చెప్పి తనదారిని బోయెను. రుక్మిణియుఁ బరమానంద భరితురాలయి అంత సూటిగాఁ తన మనోగతమును దెలిపి నందునకై యెఱుకతయొక్క మహాత్త్వమును మెచ్చుకొని యబ్బుర పడుచు లోపలికిఁ బోయెను.

అయిదవ ప్రకరణము

సీతయొక్క వివాహ ప్రయత్నము — బైరాగియొక్క ప్రసిద్ధి — అతడు వైద్యమునకు గుదురుట—జనార్దనస్వామి యుత్సవము—రుక్మిణి యొక్క కాసులపేరు పోవుట;

ఒకనాటి యుదయమున రాజశేఖరుఁడుగారు సభ తీర్చి చావడిలోఁ గూర్చుండియుండగాఁ సిద్ధాంతి వచ్చి తాటాకులతోనల్లిన యొరలోనుండి సులోచనములజోడును తీసి ముక్కునకుఁ దగిలించుకొని దానిదారమును నొసటినుండి జుట్టు మీదుగా వెనుకకు వేసికొని కూరుచుండి తాటాకు పుస్తకమునకుఁ గట్టిన దారములో గ్రుచ్చిన చిన్న తాటాకుముక్కలను నాలుగయిదింటిని పయికిఁ దీసి ముందుకు వెనుకకు త్రిప్పుచు వానివంకఁ జూడసాగెను.

రాజ—సిద్ధాంతిగారూ! సీత కే సంబంధము బాగున్నది ?

సిద్ధాం—చక్కఁగా నాలోచించి చూఁడగా మంత్రిప్రగడ బాపిరాజు గారి కుమారుని జాతకము సర్వవిధముల ననుకూలముగ గనఁబడుచున్నది.

మంత్రిప్రగడ బాపిరాజు తన కొమారున కేలాగునైన సీతను జేసికొని రాజశేఖరుఁడుగారితోడి బాంధవ్యమువలన బాగుపడవలెనని చిరకాలమునుండి కోరియున్నవాఁడు కాన, ఈ నడుమఁ దన యింట సీతాకళ్యాణసమయమున సిద్ధాంతికి మంచి దోవతుల చాపు కట్టఁబెట్టుటయే కాక, సీత నిప్పించినయెడల నింతకంటె మంచి బహుమానము చేసెదనని యాశ పెట్టెను.

రాజ—బాపిరాజు కొమారుఁడు నల్లనివాఁడు. చదువులోను తెలివి లేదని వినుచున్నాను. వాఁడప్పుడే దుస్సహవాసముచేత చెడుతిరుగుళ్ళ

తిరుగ నారంభించినాఁడఁట! వానికి సీత నియ్యను. మన శంకరయ్య జాతక మెట్లున్నది?

సిద్ధాం—మీ మేనల్లుని జాతకము చూచినాను. సమస్త విధముల చేతను దివ్యజాతకమేకాని జన్మనక్షత్రము కృత్తిక, మన సీతది కూడ కృత్తికానక్షత్రమే—

శ్లో. అజైకపాచ్ఛ విష్ణాచ పునర్వస్వధకృత్తికా!
మృగశీర్షంచ విత్తాచ సవితో తర ఫల్గునీ।
జ్యేష్ఠాచ విశ్వతోయంచ నక్షత్రైస్త్రిక్యే వినశ్యతి।
ఏకారాశౌ పృధగిష్ణ్యేచో త్తమం పాణిపీడనం॥

—అని శాస్త్రములో పయినక్షత్రము యైక్యమునందు కన్యావరులకు నాశనము సంభవించునని చెప్పబడి యున్నది. బాపిరాజు కొమారుని జాతకము సర్వోత్తముగా నున్నది—అందులో కేంద్రాధిపతిక త్రికోణాధిపతి సంబంధము కలిగియున్నది. ఇతరులయిన తృతీయ, షష్ఠ, ఏకాదశ, అష్టమాధిపతులతోడి సంబంధము లేదు—

శ్లో. కేంద్రత్రికోణ పతయస్సంబందేవ పరస్పరం
ఇతరైరప్రసక్తాశ్చే ద్విశేషశుభదాయకాః॥

—అని శాస్త్ర ప్రకారమతఁడు మిక్కిలి యదృష్టవంతుఁడు. తక్కిన చిల్లర చేష్టలకు దూషమునకును నేమి? మఱి నాలుగేండ్లు పైఁబడిన నెంత బుద్ధి మంతుఁడగునో యెవరెఱుఁగుదురు? నా మాట విని చిన్నదాని నాతనికిండు.

రాజ—నేను బాపిరాజు కొడుకునకు పిల్లనియ్యను. నా చెల్లెలు పోవునప్పుడు తన కొడుకునకు సీత నిచ్చునట్లు నా చేత చేతిలో చేయి వేయించుకొన్నది. దామోదరయ్యయు సీత నిచ్చి శంకరయ్యను మీ యొద్దనే యుంచుకొమ్మని నిత్యమును మొగమాట పెట్టుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు నేను పిల్లదానిని మఱియొకరి కిచ్చినయెడల నా చెల్లెలు పోఁబట్టి యట్లు చేసితినని కలకాలము చెప్పుచుందురు. అదిగాక మా శంకరయ్య బహుబుద్ధిమంతుఁడుఁ సుపుత్రుఁడుఁ విద్యావినయ సంపన్నుఁడు. పిల్ల నాతనికే యిచ్చెదను. జాతకమును మీరు మఱియొకసారి శ్రద్ధతోఁ జూడవలెను.

అప్పుడు సిద్ధాంతి తాను మఱియొక విధముగాఁ జెప్పిన కార్యము లేదని తెలిసికొని కొంచెము సేపాకాశమువంకఁ జూచి యనుమానించి 'సీత జననము కృత్తికా నక్షత్రము యొక్క యే పాదము?' అని ప్రశ్నించెను.

రాజ—ద్వితీయ పాదము.

సిద్ధాం—శంకరయ్యది ప్రథమ పాదము. అవును. అనుకూలము గానే యున్నది—

శ్లో॥ ఏకర్షేచైకపాదేతు వివాహః ప్రాణహానిదః।
దంపత్యోరేక నక్షత్రే భిన్నపాదే శుభావహః॥

—అను శాస్త్రమునుబట్టి దోషము లేకపోఁగా శుభావహముగా కూడ నున్నది; తప్పక సీత నీతనికిచ్చి వివాహము చేయండి.

రాజ—ఈ సంవత్సరములో పెండ్లికనుకూలమయిన ముహూర్త మెప్పుడున్నది?

సిద్ధాం—శ్లో॥ మాఘఫాల్గున వైశాఖ జ్యేష్ఠమాసా శ్శుభ ప్రదాః॥ అనుటచే మాఘమాస మనుకూలముగ నున్నది. బహుళ పంచమి మంగళ వారమునాఁడు రవి కుంభలగ్నమం దున్నాఁడు. ఆ ముహూర్తము దివ్య మయినది— శ్లో॥ అజగో యుగ కుంభాళి మృగరాశి గతే రవౌ।
ముఖ్యకర్మ గహస్త్వన్యరాశికేన కదాచన॥
అని ప్రమాణవచనము.

రాజ—మీ కుమార్తె జబ్బు నిమ్మళముగా నున్నదా?

సిద్ధాం—తమ కటాక్షము వలన నిమ్మళముగానే యున్నది. నాఁడు మీరు చెప్పిన బైరాగి బహుసమర్థుఁడు. అతఁడు మాయింట గ్రహమును నిమిషములో వెళ్ళగొట్టినాఁడు. భూతవైద్యులందఱును మా చిన్నదానికిఁ బట్టిన గ్రహమును వదలించుట యసాధ్యమని విడిచిపెట్టినారు. అతఁడు మూఁడుదినములు జల మభిమంత్రించి లోపలికిచ్చి రక్షరేకు కట్టినాఁడు. నాఁటి నుండియు పిల్లది సుఖముగా నున్నది.

రాజ—మా చెల్లెలు సుబ్బమ్మకు దేహ మస్వస్థగా నున్నది. మన గ్రామములో నెవ్వరును మంచి వైద్యులు కనఁబడరు. నాకేమి చేయుటకును తోఁచకున్నది.

రాఘ—బైరాగిచేత మందిప్పించరాదా! అతఁడు మీరు సొమ్మి చ్చిన మాత్రమున పుచ్చుకొనఁడు. ఈ యూర నెందఱికో ధర్మార్థముగానే యౌషధము లిచ్చి దీర్ఘవ్యాధులను సహితము కుదిర్చినాఁడు.

రాజ—గట్టివాఁడయిన యెడల నీ వాతని నొక్క పర్యాయము మధ్యాహ్నము మా యింటికి వెంటబెట్టుకొనివచ్చి సుబ్బమ్మను చూపె దవా? నాలుగు దినములనుండి దాని శరీరములో రుగ్మతగా నున్నందున వంటకు మిక్కిలి యిబ్బందిపడుచున్నాము.

రాఘ—అవశ్యముగా దీసికొనివచ్చెదను. అతని కాభేషజములు లేవు. ఎవరు పిలిచినను వచ్చును.

సిద్ధాంతి—అతనికడ స్వర్ణముఖీవిద్య కలదని చెప్పుచున్నారు. మహానుభావులు గోసాయీలలో నెటువంటివారైనను నుందురు.

రాఘ—అతఁడు ప్రతిదినమును దమ్మిడియెత్తు రాగి కరఁగించి బంగారము చేయునట? అతఁడప్పుడప్పుడు బ్రాహ్మణులకు దానధర్మ ములు చేయుచున్నాఁడు. ఈ విద్యయే లేకపోయిన నాతనికి ధనమెక్కడ నుండి వచ్చును?

రాజ—రాఘవాచారీ! దేవున కధ్యయనోత్సవములు క్రమముగా జరుగుచున్నవా?

రాఘ—తమ యనుగ్రహముండఁగా ఉత్సవముల కేమిలోపము? నిరుడు పుష్యమాసములో సంక్రాంతినాఁటి యుత్సవము ప్రత్యేకముగా తమ ద్రవ్యములో జరిగినది. నిన్ననో మొన్ననోలాగున కనఁబడు చున్నది. అప్పుడే సంవత్సరమయినది. రేపే సంక్రాంతి – ఈ సంగతి తమతో మనవిచేయుటకేవచ్చి సుబ్బమ్మగారికి జబ్బుగా నున్నందున సమ యము కాదని యూరకున్నాను.

రాజ—క్రిందటి సంవత్సరము నూటయేఁబది రూపాయల నిచ్చి నాను. ఈ సంవత్సరము మాలోపల వివాహములు తటస్థమయినవి గనుక నూఱురూపాయల మాత్రమే యిచ్చెదను. ఎలాగునయిన , దానితో సరిపెట్టవలెను.

రాఘ—చిత్తము, దానికేమి? అలాగుననే చేసెదను.

రాజ—రాఘవాచార్యులూ? బైరాగి నవశ్యముగా నేఁడే మా యింటికి తీసికొనివచ్చి నీవు మఱియొక పనిని చేసికోవలెనుజుమీ? ప్రొద్దెక్కు చున్నది. శీఘ్రముగా వెళ్ళు—సిద్ధాంతిగారూ! మీకు సందేహముగా నున్న పక్షమున శంకరయ్య జాతకము మఱియొకసారి జూడుండి; ఎవరితోనైన నాలోచించవలసి యున్న యెడల అచ్చయ్యశాస్త్రిగారికి కూడ ఆ జాతకము చూపవచ్చును.

సిద్ధాంతి—చిత్తము. నా కటువంటి సందేహము లేదు.

రాజ—అట్లయిన, ఇప్పుడు బసకుపోయి తరువాత దర్శనమిండు.

అని చెప్పి పంపిన తరువాత సభవారందఱును తమ యిండ్లకు బోయిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు భోజనముచేసి చేయి కడుగుకొను నప్పటికి రాఘవాచార్యులా బైరాగిని వెంటఁబెట్టుకొనివచ్చి యింటఁ బ్రవేశపెట్టెను. నిత్యమును రాజశేఖరుఁడుగా రాతనికి సకలోపచారములును చేయుచు భక్తితో ననుసరించుచుండెను. సుబ్బమ్మకు వ్యాధి వెంటనే నిమ్మళించి నను స్వర్ణముచేయు విద్యను నేర్చుకోవలెనను నాసక్తితో రాజశేఖరుఁడుగా రాతనిని విడిచిపెట్టక, యింటనే యుంచుకొని నిత్యమును పాలును పంచదారయు వేళకు సమర్పించుచు; నెగళ్ళకు వలయు పుల్లలను సమకూర్చుచు, బహువిధముల భక్తిసేయుచు నాతని యనుగ్రహ సంపాధనకుఁదగిన ప్రయత్నములు చేయుచుండెను. ఈ ప్రకారముగాఁ గొన్ని దినములు జరుగఁగా నింతలో జనార్దనస్వామివారికిఁ గళ్యాణోత్సవము సమీపించినది. ఆ యుత్సవమును జూచుటకై చుట్టుప్రక్కల గ్రామముల నుండి వేలకొలఁది జనులువచ్చి ప్రతి గృహమునను గ్రిక్కిఱిసినట్లు దిగి యుండిరి.

మాఘశుద్ధమున నేకాదశినాఁడు రథోత్సవమునకు వలయు ప్రయత్నము లన్నియు జరుగుచుండెను. నాలుగు దినములనుండి రథమంతయు నలంకరించి దాని పొడుగునను వన్నెవన్నెల గుడ్డలను చిత్ర వర్ణము గల కాగితములను అంటించి వెదురుకఱ్ఱల కొనలకు హనుమద్విగ్రహమును గరుడవిగ్రహమును గల ధ్వజ పటములనుగట్టి రథమునకుఁ

దగిలించిరి. దేవుఁడు కూర్చుండు పైపైపున గెలలతో నున్న కదళికా స్తంభములను నిలిపి వానికి మామిడిమండలతోను వివిధ పుష్పములతోను తోరణములను గట్టిరి. ఆ యరఁటి కంబెములకు నడుమను తెల్లని లక్క గుఱ్ఱములు రెండు, రథము నీడ్చుచున్నట్లు ముంగాళ్ళు మీది కెత్తుకొని మోరలు సారించి వీధివంకఁ జూచుచుండెను. ఆ రథమునకుఁ బదియడుగుల దూరమున వెదురు పేళ్ళతో నల్లబడి పయిని గుడ్డ మూయఁబడి వికృతాకారముతో నున్న యాంజనేయవిగ్రహములోను గరుడవిగ్రహములోను మనుష్యులు దూరి చూడవచ్చిన పల్లెవాండ్రును పిల్లలను జడిసికొనులాగున నెగిరెగిరిపడుచు లక్క తలకాయలు త్రిప్పుచుండిరి. అప్పుడు పూజారులు పల్లకిలో నుత్సవవిగ్రహముల నెక్కించుకొని వాద్యములతోఁ గొండదిగివచ్చి రథమునకు మూఁడు ప్రదక్షిణములను జేయించి స్వామి నందు వేంచేయింపఁజేసిరి. చెంతలనున్న వారందఱును క్రింద నుండి యరఁటిపండ్లతో స్వామిని గొట్టుచుండగా రథముమీఁదఁ గూర్చున్న యర్చకులును తదితరులును చేతులతో దెబ్బలు తగులకుండఁ గాచుకొనుచు నడుమ నడుమ జేగంటలు వాయించుచు గోవిందా యని కేకలు వేయుచుండిరి. ఆ కేకలతో రథమునకుఁ గట్టియున్న మ్రోకులను వందల కొలఁది మనుష్యులు పట్టుకొని యిండ్ల కప్పులును వీధి యరుగులును కూలునట్టులుగా రథము నీడ్చుచుండిరి. అంతట భోగము మేళ మొకటి రథమునకు ముందు దూరముగా నిలువఁబడ, మద్దెల మీఁదఁ జేయి వైచుకొని యొకతె యాడసాగెను. మద్దెలమీఁద దెబ్బ వినబడినతోడనే దేవునితో నున్న పెద్దమనుష్యు లందఱును మూఁకలను త్రోచుకొనుచు వెళ్ళి యాటకత్తియలు ముందు మున్నున్నవారిని వెనుకకుఁబంపి తాము పెద్ద లయి యుత్సవమునందు గాన వినోదమునకు కొఱత రాకుండ సమర్థించుచుండిరి.

అప్పుడు రుక్మిణి సమస్తాభరణభూషితురాలయి, ఉమ్మెత్త పువ్వువలె నందమై బెడబెడలాడుచున్న కుచ్చిళ్ళు మీఁగాళ్ళపై నొఱయ, ఎడమ భుజముమీఁది నుండి వచ్చి జరీచెట్లుగల సరిగంచు పయ్యెదకొంగు వీఁపున జీరాడ, కట్టుకొన్న గువ్వకన్నద్దిన నల్లచీర యామె యంచమున కొక

వింతయందమును గలిగింప, కాళ్ళ యందియలును, పాంజేబులునుఁ గల్లుగల్లున శ్రావ్యనాదము చేయ కుడిచేయి తప్పఁ గడమభాగ మంతయు, బయిటలోఁ దాఁగి కనఁబడకయున్న వంగపండు చాయగల గుత్తపు పట్టు రైక నీరెండలో ద్విగుణముగాఁ బ్రకాశింప, కొప్పులోని కమ్మపూవుల తావి కడలకుఁ బరిమళము లెసంగుచు గంధవహుని సార్థక నామునిఁ జేయ, నడచివచ్చి వీధిలో నొక యరుగుచెంత నిలుచుండి రథమువంక జూచుచుండెను. ఈ దేశములో సాధారణముగా స్త్రీలు తమ భర్తలు గ్రామమున లేనప్పుడు విలువచీరలు కట్టుకొని యలంకరించుకొనుట దూష్యముగా నెంచువారయినను, ఇతరుల యింట జరుగు శుభకార్యములయందు పేరంటమునకు వెళ్ళునప్పుడుగాని, గ్రామములో జరిగెడి స్వామి కళ్యాణమహోత్సవమును గ్రామదేవతల తీర్థములును జూడఁబోవునప్పుడుగాని యెరువు తెచ్చుకొనియైన మంచి బట్టలను, మంచి నగలను ధరించుకొనక మానరు. అప్పటి యామె సౌందర్యము నేమని చెప్పుదును! నిడుదలై సోగలైన కన్నులకుఁ గాటుక రేఖ లొక సొగసు నింప, లేనవ్వుమిషమున నర్ధచంద్రునిఁ బరిహసించు నెన్నుదుటను బాలచంద్రు యాకృతినున్న కుంకుమబొట్టు రంగులీన, శృంగారరస మొలికెడి యా ముద్దుమొగముయొక్క యప్పటి యొప్పిదము కన్నుల కఱవుదీఱఁ జూచితీఱవలసినదేగాని, చెప్పి తీఱదు. రథమామె దృష్టిపథమును దాఁటి పోయినతోడనే ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములను దట్టముగా ధరియించి దాసరులు ఇనుప దీపస్తంభములలో దీపములు వెలిగించుకొని నడుమునకుఁ బట్టు వస్త్రములను బిగించుకొని యొకచేతిలో నెమలికుంచె యాడించుచు రెండవ చేతిలోని గుడ్డచుట్టలు చమురులో ముంచి వెలిగించి సెక సోకకుండ నేర్పుతో దేహమునిండ సంటించుకొనుచు ప్రజలిచ్చు డబ్బులను దీపస్తంభముల మట్లలో వేయుచు నడచిరి. ఆ సందడి యడఁగిన తోడనే రుక్మిణి తల్లియు, మరికొందఱును తోడ నడువ బయలుదేఱి, ఉత్స వము నిమిత్తమయి పొరుగూళ్లనుండివచ్చి గుడారములలోఁ బెట్టిన కంచరి దుకాణములను పండ్ల యంగళ్ళను దాఁటి, మెట్ల పొడుగునను ప్రక్కల యందుబట్టలు పఱచుకొని యఱచుచు కూరుచున్న నిరలాంగులకు సెనగ

పప్పును గవ్వలను[1] విసరివైచుచు, కాశీ కావళ్ళు ముందుబెట్టుకొని పుణ్యాత్ము లను పాపాత్ములను స్వర్గమును నరకమును జూపెదమని పటములు చేతఁ బెట్టుకొని వచ్చెడివారిని పోయెడివారిని నడ్డగించెడు కపటయాత్రికులకు తొలఁ గుచు, కొండయెక్కి దేవతాదర్శనార్థము వెళ్ళెను. అక్కడ నిసుక చల్లిన రాలకుండు మూఁకలోనుండి బలముగలవారు దేవునకు బండ్లియ్యవలెనను నపేక్షతో దూఱి సందడిలోఁబడి దేవతాదర్శన మటుండఁగా మందిలో నుండి యీవలం బడినఁజాలునని నడుమనుండియే మరలి యీవలకువచ్చి సంతో షించుచుండిరి. వారికంటే బలవంతు లయినవారు గర్భాలయమువఱకును బోయి పండ్లను పూజారి చేతిలోఁబెట్టి యీవలఁ బడుచుండిరి. అర్చకు లును ఒకరువిడిచి యొకరు వెలుపలికివచ్చి చెమటలచేఁ దడిసిన బట్ట లను పిండుకొని వెలుపలి గాలిలో కొంతసేపు హాయిగా నుండి మరల గర్భాలయములోఁ బ్రవేశించి యాయుక్కలో బాధ పడుచుండిరి. ఈ ప్రకారముగా వచ్చిన యర్చకులలో నొకఁడు మాణిక్యాంబను

---

1. పైసల మాదిరిగానే గవ్వలు కూడా ఒకప్పుడు ద్రవ్యంగా చెలామణిలో వుండేవి. ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్రా చరిత్రలో పైసలకు గవ్వల మారకం క్రమం కూడా ఇచ్చారు.

"కృష్ణానది దాటినది మొదలు హైదరాబాదు వరకు పకీరులు నిండి యున్నారు గనుక సవారీమీద నెవరు వచ్చినా అడుగడుగుకు పకీరులు పోగడి భిక్షం అడగక పూనరు. వారికి కొన్ని గవ్వలయినా యిచ్చిపోకపోతే అవమానము తోచుచున్నది. చెన్నపట్టణపు రూపాయి 1 కి అక్కడి పైసలు 50. పయిసా 1 కి 20 వుండేల గవ్వలు. వుండే 1 కి గవ్వలు 4" అని హైదరాబాదులో తాము మజిలీ చేసిన రోజులను గూర్చి వీరాస్వామయ్యగారు వ్రాశారు.

పుట 88.

సం॥ దిగవల్లి వేంకటశివరావు (1941).

చిన్నతనంలో చీట్ల పేక ప్రలోభంలో చిక్కుకున్నానని చెపుతూ వీరేశ లింగం స్వీయ చరిత్రలో "నా మిత్రుడును నేనును మొట్టమొదట పందెములేకయే చీట్లాడుచుండినను తరువాత ప్రథమమున చింతగింజలును తదనంతరమున గవ్వలును బెట్టి యాడజొచ్చితిమి. అప్పుడు పదునారు గవ్వల వెల యొక దమ్మిడికి సమానముగా నుండెను; గవ్వలిచ్చి యప్పుడంగడిలో నే వస్తువునైనను గొనవచ్చును" ఇత్యాదిగా ప్రస్తావించారు.

పుట 47; ప్రథమ భాగము మొ. సం. (1982).

జూచి యామె చేతిలోని పండ్లను బుచ్చుకొని లోపలికిఁబోయి స్వామికి నివేదనచేసి వానిలోఁ గొన్ని పండ్లను తులసిదళములను మరలఁ దెచ్చి యందఱ శిరస్సులమీఁదను శఠకోపము నుంచెను. అంతట మాణిక్యాంబ వెనుతిరిగి యాలయ ద్వారమును దాఁటుచుండెను. రుక్మిణి యామె చెఱఁగు పట్టుకొని వెనుక నిలుచుండెను. ఒకప్రక్క సీతయు మఱియొక ప్రక్క నొక ముత్తైదువయు నిలుచుండిరి. ఆ సమయములో నెవ్వఁడో వెనుకనుండి రుక్మిణిమెడలోనికి చేయిపోనిచ్చి కాసులపేరును పుటుక్కున త్రెంచెను. రుక్మిణి వెనుకమరలి చూచునప్పటికి చేయియుఁ గాసుల పేరునుగూడ నదృశ్యము లాయెను. రుక్మిణి కేకతో పదిమందియు వచ్చి దొంగను పట్టుకొనుటకయి ప్రయత్నము చేసిరి. కాని యా దొంగ సహితము వారిలోనే యుండి తానును దొంగనే వెదకుచుండెను. అప్పుడు రుక్మిణి మొదలగువారు ప్రదోష సమయమున నగలుపోయినందుకయి మఱింత విచారించుచు నింటికిఁ బోయిరి.

ఆఱవ ప్రకరణము

సొమ్ము పోయినందుకు మంత్రజ్ఞులు చేసిన తంతు—రుక్మిణి మగఁడు పోయిన వార్త నొకఁడు చెప్పుట—రుక్మిణికి రుగ్మత వచ్చుట—సోదె యడుగుట—మగఁపు పట్టుట—భూత వైద్యము—సువర్ణ విద్య వైరాగి సొమ్ముతో నదృశ్యుఁడగుట

మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలమున రాజశేఖరుఁడుగారు దంతధావనము చేసికొనుచు వీధి యరుగుమీఁదఁ గూరుచుండియుండఁగా సిద్ధాంతి తనతోఁ గూడ మఱియొక బ్రాహ్మణునిఁ దీసికొనివచ్చి యరుగుమీఁద నొకప్రక్కల చతికిలఁబడెను. చేతిలో వెండిపొన్ను వేసిన ప్రేప బెత్తమును పట్టుకొని, తలయును గడ్డమును గోళ్ళను బెంచుకొని కనుబొమల సందున గొప్ప కుంకుమబొట్టు పెట్టుకొని గంభీరముగాఁ గూరుచున్న యీ విగ్రహమును నఖశిఖపర్యంతము తేఱిపాఱజూచి యాయన యెవరని రాజశేఖరుఁడుగారు సిద్ధాంతి నడిగిరి[1] – "వీరు మహామంత్రవేత్తలు; మళయాళమునందుఁ

---

1. వీరేశలింగం తల్లిగారికి దయ్యాలున్నాయన్న నమ్మకం ఉండేది. దాంతో ఆమె అప్పుడప్పుడు బాధపడుతుండేది.

1872 వ సం॥లో కోరంగిలోని ఆంగ్లో వెర్నాక్యులర్ స్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుడుగా వీరేశలింగం పనిచేస్తున్న రోజుల్లో తనకు తటస్థపడిన ఒక భూత వైద్యుణ్ణి గురించి విపులంగా స్వీయ చరిత్రలో పేర్కొన్నారు పంతులుగారు.

"అక్కడివారు గొప్ప భూత వైద్యుడని నా యొద్దకొక యోగిని గొని వచ్చిరి. ఆ బ్రాహ్మణ యోగి మిక్కిలి కండపుష్టిగలవాఁడు; పూటకు సేరు బియ్యపు అన్నమునకు తక్కువ కాకుండ తినెడివాఁడు. గడ్డమును, గోళ్ళను బెంచినవాఁడు, కాలికి పెద్ద పావలు తొడిగి, చేత బెత్తమును బట్టి, కాషాయ వస్త్రములను గట్టి, నొసట గొప్ప కుంకుమ బొట్టుపెట్టి, చూచుటకు మహా భయంకరముగా నుండెడివాఁడు. గంజాయి త్రాగెడివాఁడు; ముప్పదికిని, నలుబదికిని నడిమి ప్రాయముగల యా పురుషుని నా వద్దకు గొనివచ్చినప్పుడు నాకు మంత్రములయందు గాని, దయ్యములయందుగాని నమ్మకము లేకపోయినను, నేనాతని మా ఇంట నుంచుకొని భోజనము పెట్టెదననియు, నా తల్లి దేహము స్వస్థతపడిన తరువాత మంచి బహుమానము చేసెదననియు చెప్పితిని. అతఁడందుకొప్పుకొని మా ఇంట ప్రవేశించెను."

స్వీయ చరిత్రము, మొదటి భాగము.
పుట 68; 1982 ముద్రణం.

కొంతకాలమునుండి మంత్ర రహస్యముల నామూలాగ్రముగా గ్రహించినారు; వీరు కృష్ణా తీరముననుండి యాత్రార్థమయి విజయం చేసినారు; వీరి పేరు హరిశాస్త్రులవారు; వీరీవఱకు బహుస్థలములలో పోయిన వస్తువుల నిమిషములో దెప్పించి యిచ్చినారు; వీరు నాలుగు సంవత్సరముల నుండి వానప్రస్థాశ్రమమును స్వీకరించి యున్నారు" అని తా నాతనిని రెండు దినముల నుండియే యెఱిగినవాఁడయినను జన్మదినము నుండియు నెఱిఁగి యున్న వానివలె నాతని చరిత్రమును చెప్పి, 'నఖలో మైర్వనాశ్రమీ' యను దక్షస్మృతి వచనమును జదివి గోళ్ళను వెండ్రుకలను బెంచుకొనుటచే వానప్రస్థుఁ డగు నని తల్లక్షణమును జెప్పెను. అప్పుడు హరిశాస్త్రులు తన మంత్ర సామర్థ్యమును గొంతసేపు పొగడుకొని తా నావఱకు పోయినవస్తువులు తెప్పించినా నన్న స్థలముల పట్టిక నొకదానిని బహుదినములు ప్రయాసపడి వల్లించిన వానివలె తడవుకోకుండఁ జదివెను. అప్పుడు సిద్ధాంతి రుక్మిణి వస్తువు పోయిన సంగతి జెప్పి దానిజాడ చెప్పవలయునని ప్రార్థించెను. తోడనే హరిశాస్త్రులు తన ముక్కు పుటముల యొద్ద వ్రేలు పెట్టుకొని చూచి, ఆకాశమువంకఁ జూడ్కి నిగిడించి వ్రేళ్ళు మడఁచి యేమో లెక్కించి నిమిషమాలోచించి 'పోయినవస్తువు ఇక్కడికి వచ్చుచుఁబోవుచునుండు వారి చేతనే చిక్కినది కాని యిల్లు దాఁటిపోలే'దని చెప్పెను. ఇంతలో రాజశేఖరుఁడుగారి ముఖప్రక్షాళన మయినందున నందఱుఁగలిసి లోపలికిఁ బోయిరి. నడవలో నిలుచుండి హరిశాస్త్రులు వస్తువును దెప్పించి యిచ్చుటకు తనదే భారమనియు, మధ్యాహ్నము వచ్చి మంత్రము వేసెదను కాఁబట్టి యాసమయమున కింట నున్న సేవకు లందఱను సిద్ధముగా నుంచవలయు ననియుఁ జెప్పి, 'లోపలి నుండి కొంచెము బియ్యమిప్పుడు తెప్పింపుఁడు' అని కోరెను. సిద్ధాంతియే లోపలికిఁ బోయి యొకపళ్ళెములో బియ్యమును దీసికొనివచ్చి శాస్త్రుల కోరిక ప్రకారము గృహమునఁ గనఁబడ్డ భృత్యవర్గమును బిలుచుకొని వచ్చెను. ఆ మీఁదట శాస్త్రులు తమ మంత్ర ప్రభావమును గొంచెము చిత్తగింపవలయునని మనవిచేసి, అక్కడ నున్న వారిలో నెవ్వరైన నొక వస్తువును దీసి రహస్యముగా దాఁచిన యెడల వారి పేరు చెప్పెదనని చెప్పి, తాను వీధిలోనికిఁ బోయెను. అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు తన యుంగరము

నొకని చేతికిచ్చి పదిలముగా దాపించి, యాతఁడు వచ్చి కూరుచున్న తరువాత శాస్త్రులను లోపలికిఁ బిలిచి యుంగరమును దాఁచిన వానిని జూపుమని యడిగిరి. శాస్త్రులు తోడనే యక్కడనున్న పదిమంది చేతులలో బియ్యమునుబెట్టి యొక రొకరేవచ్చి బియ్యమును పళ్ళెములో బోయవలెనని చెప్పి తా నేమో మంత్రమును జపించుచుండెను. అప్పుడందఱును వరుసగా వచ్చి బియ్యము పళ్ళెములోఁ బోసిరి. వెంటనే యతఁడుంగరమును దీసినవాఁ డీతఁడని చూపెను. అప్పుడక్కడనున్నవారందఱును నద్భుత రసాక్రాంతులయిరి. రాజశేఖరుఁడుగారును అతఁడు మహా మంత్రవేత్తయని యొప్పుకొని నమస్కారము చేసి, పోయిన నగ యాతని మంత్రశక్తి చేత వచ్చునని నమ్మకముతో మధ్యాహ్నమునఁ దప్పక రావలయునని పలుమారు ప్రార్థించి, తీసుకొనిరమ్మని సిద్ధాంతితోను జెప్పెను. సిద్ధాంతియు శాస్త్రులును ముఖవిలాసముతో సల్లాపసుఖము ననుభవించు కొనుచు నింటికి నడచిరి. ఇక్కడికి వచ్చునప్పుడే సిద్ధాంతియు శాస్త్రియు రహస్యముగా నన్ని సంగతులను మాటాడుకొని రాజశేఖరుఁడుగారిచ్చు బహుమతిలో చెఱిసగమును బుచ్చుకొనునట్లు సమాధానపడిరి. కాఁబట్టి రాజశేఖరుఁడుగారికి నమ్మకము పుట్టించుట కయి ముందుగా చేయవలసిన తంతును కూడఁ బలుకుకొన్న తరువాత, వస్తువును దాఁచినవాఁడు పళ్ళెములో బియ్యము పోయఁగానే వెనుకఁ దాను బోసెదననియు వాఁడే దానిని తీసి దాఁచినాఁడని చెప్పవలసిన దనియు సిద్ధాంతి యింటి వద్దనే నిర్ణయము చేసినందున శాస్త్రు లాతనిసాహాయ్యముచేత నిమిషములో నుంగరమును దీసిన వానిని చూపఁగలిగెను. మధ్యాహ్న భోజనము చేసి బయలుదేఱి కావలసిన పరికరములతో సిద్ధాంతియు హరిశాస్త్రులును వచ్చి రాజశేఖరుఁడుగారి యిల్లు చేరిరి. అంతకు మునుపే యింటఁగల పరిచారకులును తక్కినవారును రావింపబడిరి. హరిశాస్త్రులకు వినబడు నట్లుగా సిద్ధాంతి రథోత్సవ సమయమున రుక్మిణితో నెవరు వెళ్ళిరో కాసులపేరు పోయినప్పు డెవ్వరెవ్వరెచ్చట నుండిరో యాసంగతులు వెంటవెళ్ళినవారి నడిగి తెలిసికొనుచుండెను. అంత సిద్ధాంతి వచ్చి రహస్యముగా శాస్త్రులచెవిలో నొకమాటచెప్పి మరల వెళ్ళి యేమేమో సంగతులను మాటాడుచుండెను. ఇంతలో రాజశేఖరుఁడు

గారు వచ్చి వారినందఱిని లోపలికి రండని పిలిచిరి. హరిశాస్త్రిలు అమ్మవారి పెట్టెను తీసికొని యిప్పుడే వచ్చెదనని చెప్పిపోయి గడియసేపుతాళి యిత్తడి పెట్టెను పట్టుకొని కుడిచేతి కొక రాగికడియమును దొడుగుకొని మరలవచ్చి, అలికి దిగవిడచియున్న చావడిలో నల్లని పచ్చని ముగ్గులతో నొక్క విగ్రహము వేసి, దాని నాభిస్థానముం దాను దెచ్చిన యిత్తడి పెట్టెను బెట్టి మూత తీసి 'జయజననీ' యని కేకవేసి కొంతసేపేమో కన్నులు మూసికొని జపముచేసి, రాజశేఖరుఁడుగారివంకఁజూచి యొక తెల్లకాగితము తెమ్మని యడిగెను. ఆ కాలములలో కొండపల్లి కాగితములు తప్ప మఱియొకరీతి కాగితములు లేవు. రాజశేఖరుడుగారి కుమారుఁడు లోపలికిఁబోయి యొక తెల్లకాగితము దీసికొని వచ్చి యిచ్చెను. అప్పుడా కాగితము నందఱును జూచుచుండగా సమానములైన యెనిమిది ముక్క లుగాఁ జించి యం దొక్కముక్కను దనయొద్ద నుంచుకొని తక్కిన యేడు ముక్కలను వారికిచ్చివేసి, తానుపాసించు దేవతయొక్క శక్తిచేత ఆ కాగితపు ముక్కమీఁదికి వస్తువును దొంగిలించినవారి పేరు వచ్చునని చెప్పి, యా ముక్కను ఇత్తడి పెట్టెలోఁబెట్టి నిమిష మందుంచి యొక మంత్రమును జదివి యా ముక్కను మరలఁ బయికిఁ దీసి తన చేతులోనే పట్టుకొని యందఱకు జూపి, దానిని క్రిందనుంచి మూలలను కుంకుమము రాచి, హారతి కర్పూరపు తునకతో దాని మీఁద బీజాక్షరములను యంత్ర మునువేసి క్రింద నుంచి, యొకరొకరే వచ్చి దానిమీఁద జేతులుపైచి పొండని యాజ్ఞాపించెను. స్పష్టముగా గనపడుచున్న యా తెల్లకాగితము మీఁద నెల్లవారును జేతులువేసి పోయి యేమి జరుగునో చూతమను వేడుకచేతఁ దమస్థానముల గూరుచుండి జూచుచుండిరి. అందఱును ముట్టుకొని పోయిన తరువాత హరిశాస్త్రిలా ముక్కను దీసి సాంబ్రాణి ధూపమువేసి, హారతి కర్పూరము వెలిగించి దానిమీఁద ఆ ముక్కను నాలుగైదుసారులు మోపి రాజశేఖరుడుగారి చేతికిచ్చెను. ఆయన చేతిలోఁ బుచ్చుకొని చూచునప్పటికి దానిమీఁద పెద్ద యక్షరములతో 'చాకలసరడు' అని వ్రాసియుండెను. ఆ కాగితము పయికెత్తగానే యెల్లవారికిని స్పష్టముగా వంకరయక్షరములు కనఁబడుచుండెను. దగ్గరనున్న వారిలో నొకరు దానిని పుచ్చుకొని చదువు నప్పటికి చాకలి సర్వఁడొకడు తప్ప మిగిలినవారలందఱును నద్భుత

ప్రమోదమగ్న మానసులయి చప్పటలుగొట్టి శాస్త్రిల శక్తిని, ఉపాసనా బలమును వేయినోళ్ళం గొనియాడఁజొచ్చిరి. కొంద ఱక్కడ నున్న వారిలో "వీఁడె నగదీసిన దొంగ; అప్పుడు వెనుక నిలుచున్నాఁ"డని వానిని నిందింపసాగిరి. సీతవచ్చి కాసులపేరు పోయినప్పుడు సర్విగాఁడు పండ్లు చేతిలోఁ బట్టుకొని మా వెనుక నిలువఁబడినాఁడని చెప్పెను. అందు మీఁద నందఱును నగపహరించినవాఁడు చాకలి సర్విగాఁడు తప్ప మఱి యొకఁడు కాఁడని నిశ్చయించిరి. ఇంటనున్నవారును రాజశేఖరుఁడు గారును కూడ ఆ ప్రకారముగానే నమ్మిరి. ఆ వస్తువును శీఘ్రముగాఁ దెచ్చియిమ్మని యడిగినప్పుడు, ఆ చాకలివాఁడు కంటికి నేలకు నేకధారగా రోదనముచేయుచుఁ దా నే దోషము నెఱుఁగనని బిడ్డల మీఁదను భార్య మీఁదను ఒట్టుపెట్టుకొనసాగెను. కాని యదియంతయు దొంగయేడుపని యెల్లవారును నిశ్చయము చేసికొనిరి. నయమున భయమున వాని నన్ని విధముల నడిగినను వాఁడు తాను నిరపరాధిననియే చెప్పి యేడుచుచు వచ్చినందున, హరిశాస్త్రిలు రాజశేఖరుఁడుగారిని చాటునకు 'మాట' యని పిలుచుకొనిపోయి 'మీ సెలవయిన పక్షమున వీనికి ప్రయోగముచేసి పోయిన వస్తువును దెప్పించెద'నని చెప్పెను. వాఁడు చిన్నతనము నుండియు మిక్కిలి నమ్మకముగా బనిచేసినవాఁడయినందున వానికే హానియుఁ జేయ నొడఁబడక రాజశేఖరుఁడుగారు వానిని కొలువు నుండి మాత్రము తొలఁగించివేసిరి. వాడు తాను నిరపరాధినని యేడ్చుచు నింటికిఁ బోయెను. మొదట సిద్ధాంతి శాస్త్రిల చెవిలో రహస్యముగాఁ జెప్పినది చాకలి సర్వని పేరు వ్రాయుమనియే. అతఁ డమ్మవారి పెట్టెను దెచ్చు మిషమీఁద వెలుపలికిఁబోయి యొక కాగితపు ముక్కమీఁద నీరుల్లి పాయల రసముతో "చాకలి సరడు" అని యక్షరజ్ఞానము చక్కగా లేక పోవుటచేత '్వ' వా ఒత్తు పోఁగొట్టి వ్రాసి యాఱపెట్టి పెట్టెలోఁ బెట్టుకొని వచ్చెను. రాజశేఖరుఁడుగారి కొమరుఁడు కాగితమును తీసికొనివచ్చినప్పుడు తానాపేరు వ్రాసిన కాగితమంత ముక్కను జింపుకొని తక్కినదాని నిచ్చి వేసి, దానిని పెట్టెలోఁ పెట్టినపుడు మార్చి మొదటి తన కాగితమును పయికిఁ దీసెను. అదియు మునుపటి కాగితమువలెనే యున్నందున నెవ్వరు ననుమానపడలేదు. ఆ కాగితముమీఁద హరదికర్పూరముతో బీజాక్షరములు

వ్రాసినది యుల్లిపాయకంపు పోవుటకేకాని మఱియొకందునకుఁగాదు. తరువాత సాంబ్రాణి పొగలోను కర్పూరపు దీపముపైఁదను పొగచూరఁబెట్టుట మున్ను కనబడకుండ నున్న యక్షరములు స్ఫుటముగాఁ గనబడునట్టు చేయుటకయి కావించినతంత్రము. ఈ ప్రకారముగా తన మంత్ర ప్రభావముచేత శాస్త్రి లంతటి ఘనకార్యమును జేసినందుకయి వస్తువు దొరకక పోయినను రాజశేఖరుఁడుగా రాతని కొక దోవతులచాపును కట్టబెట్టి నాలుగు రూపాయల రొక్కము నిచ్చిరి. ఇంటికి బోయిన తరువాత హరిశాస్త్రిలును సిద్ధాంతియు వానిని సమభాగంబులుగాఁ పంచుకొనిరి.

ఆ మఱునాఁడు జాముప్రొద్దెక్కిన తరువాత రుక్మిణి యొక్కతెయు పడమటింటి పంచపాళిలోఁ గూరుచుండి యెఱుకత చెప్పిన గడువు నిన్నటితో వెళ్ళిపోయెనే. ఇంకను మగఁడు రాఁడాయెనే యని తలపోయుచు వస్తువు పోయినందునకయి విచారించుచుండెను. ఆ సమయమున నిఱువది సంవత్సరముల వయసుగల యొక చిన్నవాఁడు లోపలికి వచ్చి చేతిలోని బట్టలమూఁటను క్రిందఁబడవైచి రుక్మిణి మొగమువంకఁ జూచి పెద్దపెట్టున నేడ్చెను. అదిచూచి రుక్మిణి సంగతి యేమో తెలిసికొనకయే తానును నేడ్వఁజొచ్చెను. ఆ రోదనధ్వని విని యింటనున్న వారందఱును లోపలినుండి పరుగెత్తుకొని వచ్చి యేమియని యడిగిరి. అప్పుడా చిన్నవాఁడు గ్రుడ్లనీరు గ్రుక్కుకొనుచు గద్గదస్వరముతో 'రుక్మిణి మగఁడు నృసింహస్వామి కాశినుండి వచ్చుచు త్రోవలో జగన్నాథమువద్ద పుష్య శుద్ధ నవమినాఁడు గ్రహణిజాడ్యముచేత కాలధర్మము నొందెననియు; దహనాదికృత్యములను తానే నిర్వహించితిననియుఁ జెప్పెను. ఆ మాటలు విన్నతోడనే యింటనున్న వారందఱును నొక్కసారిగ గొల్లుమని యేడ్చిరి. ఆ యాక్రందన ధ్వని విని చావడిలో నున్న రాజశేఖరుఁడు గారును పొరుగిండ్లవారును వచ్చి కారణంబును దెలిసికొని పలు తెఱంగుల విలపించిరి. అప్పుడక్కడనున్న పెద్దలందఱును వారినోదార్చి వారిచే స్నానములు చేయించి వేదాంత వచనముల నుపదేశింపసాగిరి. ఇట్లు కొన్ని దినములు జరిగిన తరువాత బంధువులు మొదలగువారు రుక్మిణికి

శిరోజములు తీయించు విషయమయి రాజశేఖరుడుగారితో ప్రసంగించిరి గాని, ఆయన తన కొమార్తె మీఁది ప్రేమచేత చిన్నతనములోనే యా పని చేయింప నొప్పుకొననందున, నందఱునుగూడ దానివలన నొక బాధకము లేదని చెప్పి యాయన చెప్పినవిధమే మంచిదని యొప్పుకొనిరి.

మన దేశములో పతిరహితులగు యువతుల దురవస్థను తలఁచు కొన్న మాత్రమున పగవారికయినను మనస్సు కలుక్కు మనకమానదు. పతిశోకమును మఱచునట్లుచేసి యాదరింపవలసిన తలిదండ్రులే జీవి తేశ్వరులుపోయి దుఃఖసముద్రములో మునిఁగియున్న తమ కడుపున బుట్టిన కొమార్తెను కరుణమాలి సమస్తాలంకారములకును దూరురాండ్రను జేసి తలగొఱిగించి కురూపిణులనుజేసి ముసుఁగువేసి మూల గూర్చుండ బెటుదురు. రెండుపూఁటలను కడుపునిండ తిండియయినఁ బెట్టక మాడ్చి యందఱి భోజనములు నయిన తరువాత మూఁడుజాములకిన్ని మెతుకులు వేయుదురు. మనసయినను మంచిబట్ట కట్టుకోనియ్యక అంచులేని ముతక బట్టనే కట్టుకోనిత్తురు. వేయేల? మగఁడు పోయినవారి జీవనములనే దుఃఖ భాజనములుగాఁజేసి, వారిని జీవచ్ఛవములనుగా నుంతురు. ఎవ్వరును పెట్టినవిగాక పుట్టుకతోనే భగవంతు డలంకారము దయచేసినట్టియు, చిన్నప్పటినుండియు చమురురాసి దువ్వి ప్రాణముతో సమానముగా పెంచుకొనుచున్నట్టియు చక్కని శిరోజములను నిర్దయుఁడైన మంగలి వాని కత్తి కొప్పగించుటకంటె మానవతులకు ప్రాణత్యాగమే మేలని తోఁచును; ఇంటఁగల కష్టమయినట్టియు, నీచమయినట్టియు పనులన్నియు వారిమీఁదనే పడును; పుట్టినింటఁ జేరగానే, వదినెలు మరదండ్రును దాసినిగాఁ జూతురు; గౌరవమనుమాట యుండదు; శుభకార్యములయందు నలుగురిలోఁ దలయెత్తుకొని తిరుగుటకు నోచుకొనకపోఁగా, మొగ మగ పడిన మాత్రమున మీఁదు మిక్కిలి యెల్లవారును దుశ్శకునమని దూషిం తురు. ఈ హేతువుచేతనే "విధవ" యను మాటయే వినుటకు శూలము వలె గర్ణకఠోరముగా నుండును; ఎవ్వనినైన 'విధవా' యను పేరను

వినిన మాత్రమున శోకతమయిన దట్టుగా నెంచుకొని బాఁధ మండి పడెను.[1]

ఈః స్థితియంతయు కన్నులకు గట్టినట్లగపడి, ఆ వర్తమానము తెల్సిన దినము మొదలుకొని రుక్మిణీ రాత్రియుఁ బగలును గదిలోనుండి వెలుపలికి రాక నిద్రాహారములు మాని మగనిక్షయి శోకించుచు గృశింప సాగెను. విచారమునకుఁ దోడు దేహమున నేదియో వ్యాధి కూడ నాశ్రయించెను. ఆమె లేవలేనంత బలహీనురాలగు వఱకును వ్యాధి సంగతిని నెవ్వరును కనుఁగొన్నవారుకారు. కనుగొన్న తోడనే రాజశేఖరుఁడుగారు ఘనవైద్యుఁడని ప్రసిద్ధికెక్కిన జంగము బసవయ్యను పిలిపించి చేయి చూపించిరి. అతఁడు యక్మిణి పరున్న మంచముమీఁద గూరుచుండి యెడమచేయి పట్టుకొని నాడిని నిదానించి చూచి వాతనాడి విశేషముగా నాడుచున్నదని చెప్పి, యామెకుఁ బెక్కు దినములనుండి, శీతజ్వరము వచ్చుచున్నదనియు వెంటనే కనుగొనకపోవుటచేత జ్వరము దేహములో జీర్ణించినదనియుఁ జెప్పి వైద్య గ్రంథమునుండి—

శ్లో॥ పారాదార్వి మహాబలా త్రికటుకా జాజీరసోనా స్తథా!
విష్ణుక్రాంతసినాడికా గృహభవోధూమస్తులస్యాద్వయం!
నారంగస్య శలాటపత్ర మరలు త్యకప్త్ర నిర్గుండికా!
భార్గీపక్వపటచ్ఛదాచ్ఛ సకలాన్ శీతజ్వరా న్నాశయేత్॥-

---

1. "కడుపున పుట్టిన కన్న తల్లిదండ్రులకైన నా ముగ్ధబాలికలయందు కరుణపుట్టి వారిని పునర్వివాహముచేసి సుఖపెట్టవలెనన్న బుద్ధి జనింపగూడదా? నిన్న మొన్నటివరకు నెంతో ప్రేమతో పెంచి ప్రాణములనెల్లను వారిమీదనే పెట్టుకొనియుండి భర్త పోయినాడన్న పాడు వార్త విన్న మాత్రమున సమస్తాలంకారములను తీసివేసి విరూపినిజేసి ముసుగువేసి మూల కూరుచుండబెట్టి చచ్చియు చావకుండ ...దుఃఖభాజనముల జేయుటకై తల్లిదండ్రుల కెట్లు మనసొప్పుచున్నది" అని శ్రీ పునర్వివాహశాస్త్ర సంగ్రహము, శ్రీ పునర్వివాహ విషయకోపన్యాసము, శ్రీ పునర్వివాహ విషయక ప్రథమ విజ్ఞాపనము, శ్రీ పునర్వివాహ విషయక ద్వితీయ విజ్ఞాపనము మొదలైన రచనలలో యీ విషయాలన్నిటినీ వీరేశలింగం పదే పదే ప్రస్తావించారు.

అను శ్లోకమును జదివి, తెప్పించవలసిన వస్తువుల నొక కాగితము మీఁద వ్రాయించి యప్పటి కింటికిఁ బోయెను. ఆ మధ్యాహ్నము నకే రాజశేఖరుఁడుగారు వస్తువులన్నిటిని దెప్పించి వైద్యునకు వర్తమానము నంపినందున, అతఁడు వచ్చి వస్తువులను చూర్ణము చేయించి పొట్లములు కట్టించి, తేనె యనుపానముచేసి మూఁడు వేళలను మూఁడు పొట్లము లిమ్మని చెప్పి, నూనె, గుమ్మడి, బచ్చలి, పులుసు, కంద, పనస మాత్రము తగులగూడదని పథ్యమును విధించి, ప్రతి దినమును రెండు పర్యాయములు వచ్చి చేయిచూచి గుణ మును కట్టుకొని పోవుచుండును. మొదట రుక్మిణికి శరీరము కొంచెము స్వస్థతపడ నారంభించినది. కాని తరువాత రాత్రులు పలవరింతలు మొద లయినవిపుట్టి జ్వర మధికము కాసాగెను. అప్పుడు వైద్యుని బిలిచి జ్వరమింకను నిమ్మళించలేదేమని యడుగఁగా, అతఁడు 'రేవత్యా మను రాధాయాం జ్వరో బహుదినం భవేత్' అని చదివి యీ జ్వరము రేవతీ నక్షత్రమున వచ్చినదికాన బహుదినములకుఁగాని పోదని చెప్పెను. కాని యాతని మాటలయం దంతగా నమ్మకము చిక్కక గ్రామములోనున్న మరియొక వైద్యునిఁ బిలిపించి, రాజశేఖరుఁడుగారు రుక్మిణిని జూపించిరి. అతఁడు చేయి చూచి పైత్య జ్వరమని చెప్పి, మూఁడు ఘూటలలో రుక్మిణిది వజ్రశరీరము చేసెదనని ప్రగల్భవచనములు పలికి, అతని యొద్ద మాటలేకాని మందులు విస్తారముగా లేనందున వాడుక ప్రకార ముగా 'లంఘనమ్ పరమౌషధ' మన్న యొక్క సూత్రమునే శరణము గావించుకొని లంకణములు కట్ట నారంభించెను. అతఁడు నవజ్వర పక్వము కావలెనని పలుకుచున్నను లక్ష్యము చేయక, దినదిన క్రమమున రుక్మిణి శుష్కించి యంతకంతకు మఱింత బలహీనురాలగుచుండుట చూచి యాతని వైద్యమును మానిపించి, మరల మొదటి వైద్యునినే రావింపఁగా నతఁడు వెంటనే పథ్యము పెట్టించి యౌషధసేవ చేయింప నారంభించెను. ఆ యౌషధ బలమున వ్యాధి కొంచెము మఖ్ఖముఖము

పట్టినను, ఒక పట్టున నిశ్శేషమయినది కాదు.[1]

ఈ లోపల మాణిక్యాంబ యొకయాదివారమునాఁడు నాలుగు గడియలకుఁ దెల్లవాఱుననఁగా లేచి సుబ్బమ్మను వెంటబెట్టుకొని యెవ్వరును వెళ్ళకముందే ముందుఁగా దాము వెళ్ళవలెనని బయలుదేఱి కొమార్తెమీఁది ప్రేమచేతఁ దాను స్వయముగానే కోరలమ్మ గుడికి సోదె యడుగుటకయి వెళ్ళెను. ఆ గుడియొద్ద నున్న మాలది మాణిక్యాంబ ధూపమువేసిన మీఁదట నిష్టదేవత తన కావేశమయినట్లు కనఁబడి తాను రుక్మిణి పెనిమిటినని బయలపడి, కానిదేశములో దిక్కుమాలిన పక్షినయి చచ్చిపోతినని యేడ్చుటయేగాక తాను రుక్మిణిమీఁది మోహము చేత వచ్చితిననియు, ఆమెను దనయొద్దకుఁ దీసికొని పోయెదననియుఁ జెప్పెను. ఆ సంగతులు చెప్పునప్పుడు మాణిక్యాంబయు సుబ్బమ్మయుఁ గూడ నేడువసాగిరి. ఆ యుద్రేకము శాంతి పొందినపిమ్మట వారా మాలదానికి సమర్పింపవలసినదాని నర్పించి యింటికిఁ బోయిరి. రుక్మిణికిని రాత్రులు కలలలోను పగలుసహితము కన్ను మూసికొనునప్పుడును మగఁడెదుటఁ గనఁ బడుచుండెను. ఒకానొకప్పుడు మాటాడునట్లు సహితమామెకు వినఁబడుచు వచ్చెనుగాని యామాటల నామె గ్రహింపఁ గలిగి

---

1. చిన్నతనంలో తనకు జబ్బు చేసినప్పుడు ఆనాటి వైద్యుణ్ణి గురించి వీరేశలింగం స్వీయచరిత్రలో ప్రస్తావించటమేకాక, వైద్యుల కపటాలను, స్వార్థ పరత్వాన్ని గూర్చి వివేకవర్ధనిలో ఆయన చాలా వ్యాసాలు వ్రాశాడు.

"ఇంగ్లీషు వైద్యులను తెలుగు వైద్యులను కూడా బహుమాసములు నా కనేకౌషధములిచ్చిరి గాని యెవరి మందువలనను రోగమించుకయు నివారణము కాలేదు. శరీరములోని రక్త మాంసములు హరించుకుపోయి శల్యావశిష్టుడనై నేను పూచిక పుడకవలెనయితిని.

—మన వైద్యులు నన్ను విడిచిపెట్టిన తరువాత మా యింటి సమీపమున నే వాసము చేయుచుండినట్టియు మొదటినుండియు నాకు మందులిచ్చుచుండినట్టియు గంగ్రాపు వెంకన్నగారనెడు వైద్యశిఖామణి నాకు కూరగాయ వైద్యము చేయుచు వచ్చెను. తుదకాయన వైద్యమువలననే దేహస్వాస్థ్యము కలిగినది."

స్వీయ చరిత్ర, పుట 30 - ప్రథమ భాగము, మొదటి సంపుటం (1882)

పది కాదు. ఆమె యొకానొకప్పుడెవ్వరో గుండెలమీద నెక్కి కూరుచున్నట్లు తలఁచి నిద్రలోఁ గేకలు వేయుచుండును.

ఇట్లుండఁగా నొకనాఁడు హరిశాస్త్రిలు వికృత వేషముతో మరల వచ్చి రుక్మిణి చేయిచూచి భూతనాడి యాడుచున్నదని చెప్పెను. బైరాగి చేత విభూతి పెట్టించి లోపలికి తీర్థమిప్పించిరి కాని, అందువలన రుక్మిణి క్షేమియు గుణ మగపడలేదు. ఒకనాఁడొక బుడబుక్కలవాఁడు నెత్తిమీఁది తలిగుడ్డలోఁ బక్షియీఁకలును, బుజముమీఁద ప్రేపబెత్తముల కట్టయు, వీఁపున బెత్తములకు వ్రేలాడఁగట్టిన పెద్ద తోలుసంచియునుండ డక్క వాయించుచు వచ్చి, మాణిక్యాంబ శకునమడిగినప్పుడు గీతలను బొమ్మలను వేసియున్న తాటాకుల పుస్తకము చూచి తీర్థమునకు వెళ్ళిన దినమున రావిచెట్టుమీఁదినుండి వచ్చి యొక కామినీగ్రహము సోఁకిన దనియు దిగఁదుడుపు పెట్టినఁ బోవుననియుఁ జెప్పి యొక వేరుముక్క యిచ్చి దానిని వెండి తాయెతులోఁబెట్టి దండచేతికిఁ గట్టుమని చెప్పి యొక రూపాయపుచ్చుకొని పోయెను. ఆ ప్రకారముగా మాణిక్యాంబ రుక్మిణికి దిగఁదుడుపు పెట్టెనుగాని యందువలనను గార్యమగపడలేదు. ఒక దినమున సుబ్బమ్మ కావేశము వచ్చి వేంకటేశ్వరులు బయలఁబడి యదియంతయుఁ దన మాహాత్మ్యమే యనియు, కొండకువచ్చి తనకు నిలువుదోపిడిచ్చెదనని తల్లి మ్రొక్కుకొన్న పక్షమున సర్వము నివర్తియగుననియుఁ జెప్పెను. ఆ ప్రకారమే చేసెదనని మాణిక్యాంబ మ్రొక్కుకొని తన నగలలో నొక దానిని ముడుపుగట్టెను. గాని దానివలనను రుక్మిణి దేహస్థితి యనుకూల దశకు రాలేదు. అంతట హరిశాస్త్రిలు వచ్చి యీ రాత్రి చిన్నదానిచేతఁ బలికించి దయ్యమును వదలగొట్టెదనని ప్రతిజ్ఞచేసి, తాను నాలుగు గడియల ప్రొద్దువేళనే వచ్చి చావడి యలికించి దానినిండ రంగు ముగ్గులతో ధైర్య శాలులయిన పురుషులు చూచినను భయపడునట్టుగా వికృతమయిన స్త్రీ విగ్రహము నొకదానిని వేసి తాను స్నానముచేసి జుట్టు

విరియఁబోసికొని కుంకుమముతో మొగమంతయు నొకదేబొట్టు పెట్టుకొని, రుక్మిణినే స్నానము చేయించి తడిబట్టతో నా పట్టునడుమఁ గూరుచుండఁ బెట్టి మొగమునకు విభూతి రాచి చుట్టును బిందెనాదములు మ్రోగునట్లు మనుష్యులను నియమించి, కన్నులు మిఱుమిట్లు గొన నెదుర గొప్ప దీపములు పెట్టించి, మంచివారికి సహితము పైత్యోద్రేకముచేయు కలాపములు వేయుచు, చుట్టుపట్ల యిండ్లలోని పిల్లలందఱును జడిసికొను లాగున "హ్రాం" "హ్రీం" అని పెద్ద గొంతుకతో బీజాక్షరముల నుచ్చరించుచు, గ్రుడ్లెఱ్ఱచేసి బెత్తము పుచ్చుకొని కొట్టఁబోయినట్టుగా రుక్మిణి మీదికి వెళ్ళి "ఉన్నది యున్నట్టుగాఁ జెప్పు" మని కేకవేసెను. ఆవలనే దేహస్మృతి తప్పి వికారముగాఁ జూచుచున్న యా రుక్మిణి తల్లి సోదెకు వెళ్ళివచ్చి చెప్పిన ప్రకారముగా తాను నృసింహస్వామిననియు, భార్యమీఁద మక్కువ తీఱక వచ్చి యావహించినాఁడ ననియు, తనతోఁగూడ నామెను దీసికొనిపోయెదననియు పలికెను. అంతనా పైత్యోద్రేకము పోవునట్టుగా రుక్మిణి మొగమునకేమోరాచి యామెకు తెలివి వచ్చినమీఁదట లోపలికిఁ గొనిపోయి శైత్యోపచారములు చేయుఁడని దగ్గఱ నున్నవారితోఁ జెప్పి హరిశాస్త్రిలు ఇంటికిఁ బోయెను. రుక్మిణి యాదినమును మఱునాఁడును బలహీనముగాను మత్తుగాను పడియుండెను. మఱునాఁటి యుదయమున మరల హరిశాస్త్రిలు వచ్చి రుక్మిణిని పట్టినది మొండిగ్రహ మనియు, మహామంత్రముచేతఁగాని శాబరములచేత సాధ్యము కాదనియు, అయినను తానుజేసిన తపస్సంతయు ధారపోసి వదలఁగొట్టెదననియుఁజెప్పి, రాత్రికి తొమ్మిదిమూరల క్రొత్త వస్త్రమును, అఖండము నిమిత్తము మణుగు నేయియు, పుష్పములును, ఆఱుమూరల జనపనారత్రాడును, నాలుగు మేకులు, రెండుకుంచముల నీరుపట్టు లోతైన యిత్తడి పళ్ళెమును సిద్ధము చేయించి రెండవత్రోవలేని యొకగదిని గోమయముతో నలికించి యుంచుఁడని రాజశేఖరుఁడుగారితోఁ జెప్పిపోయెను. రాజశేఖరుఁడుగా రాప్రకారము సర్వము జాగ్రత్త పెట్టించి యాతనిరాక కెదురుచూచు చుండిరి. అతఁడు రాత్రి తొమ్మిదిగంటలయిన తరువాత వచ్చి గదిలో అఖండదీపమును వెలిఁగించి, అమ్మవారి పెట్టెను దాని సమీపమునసుంచి, బియ్యపుముగ్గుతో గదికి నడుమ నొక చిన్న పట్టు పెట్టి యందులో రుక్మిణిని గూరుచుండబెట్టి

కొంచెము సేపు తనలోనేమో మంత్రమును జపించి దిగ్బంధనము చేసి, గది నాలుగు మూలలను మంత్రోదకమును చల్లి రుక్మిణి నావలకుఁ దీసికొని పోవచ్చు నని చెప్పి, ఆమెను లోపలికి గొనిపోయిన తరువాత గడితలుపు లోపల గడియవేసికొని గడియ సేపుండి వెలుపలికి వచ్చి పయిని తాళము వేసి, ఆ గ్రహమునకు బ్రతికియున్న కాలములో నృసింహ మంత్రము వచ్చియున్నది, కాఁబట్టి యది యే దేవతకును లోఁబడినది కాదనియు, తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి గదిని విడిచి రాకుండునట్లు బంధించి మాత్రము వచ్చితిననియు, తా నీవలనుండి శరభసాళ్వమును బ్రయోగించి నచో ఘోర యుద్ధముచేసి లోఁబడునుగాని మఱియొక విధముగా లోఁబడ దనియుచెప్పి— "ఓం-ఖేం-ఖం-ఘ్రునిహుం-ఫట్-సర్వశత్రు సంహారిణే-శరభసాళ్వాయ-పక్షిరాజాయ-హుం-ఫట్-స్వాహా" —[1] అని శరభసాళ్వమును పునశ్చరణ చేయనారంభించెను. రెండు మాఱులు మంత్రము నుచ్చరించునప్పటికి గదిలోనుండి యొక మనుష్యుని మఱి యెవ్వరో కొట్టు చున్నట్టు చిన్న చిన్న దెబ్బలు వినఁబడినవి; ఆ పిమ్మట నొక పెద్దదెబ్బ వినఁబడెను. ఈ ప్రకారముగా నరగడియ సేపు దెబ్బలు వినఁబడుచువచ్చి సద్దడఁగిన తరువాత గ్రహము సులభముగానె దొరికెననియు దానినిప్పుడే తీసికొనిపోయి గోదావరిలోఁ గలిపెదననియుఁ జెప్పి వాఁడొక్కఁడును, గదిలోనికిపోయి యందలి సమస్త వస్తువులను దీసికొని హరిశాస్త్రిలు వెళ్ళిపోయెను. ఆ మఱుచటి దినము మొదలుకొని క్రమక్రమముగా రుక్మిణి జబ్బువదలి యారోగ్యమును బొందసాగెను. తరువాత నాబ్రాహ్మణుఁ డొకదినమును రాగిరేకుమీఁద నొక ప్రక్కను ఆంజనేయ విగ్రహమును బీజాక్షరములును రెండవప్రక్కను ఎటు కూడినను

---

1. "నాకు మంత్ర మహిమ యందలి విశ్వాసము పోయిన తరువాతనే నా తల్లి యొక్క భ్రమను నివారించు నిమిత్తమయి నేను శరభసాళ్వ మంత్రము నుపదేశ మయితిని-" అని కోరంగిలో తనకు తటస్థపడిన భూతవైద్యుడి వృత్తాంతాన్ని వివరిస్తూ స్వీయచరిత్రలో మంత్ర తంత్రాల మోసాలు బయటపెట్టారు వీరేశలింగం.

పుట 55 - ప్రథమ భాగము, విశాలాంధ్ర ప్రచురణ - 1932

ముప్పదినాలుగు వచ్చునట్లుగాఁ బదునాఱు గదులుగల యీ క్రిందినున్న రీతి యంత్రమును వేసి, ఆ రక్షరేకును రుక్మిణిమెడకుఁ గట్టి యున్నంత

౧౦	౫	౧౬	౩
౧౫	౪	౯	౬
౧	౧౪	౭	౧౨
౮	౧౧	౨	౧౩

కాలము నేవిధమయిన గాలియు సోఁకదని చెప్పెను. కొమార్తె యొక్క గ్రహబాధ నివారణచేసినందునకయి రాజశేఖరుఁడుగారు శాస్త్రులకు ధోవతులచాపు కట్టఁబెట్టుటయేకాక నూఁట పదియాఱు రూపాయలను బహుమాన మిచ్చిరి. [1]శాస్త్రులారాత్రి యమ్మవారి పెట్టెను దెచ్చినప్పు డందులో వేసి కొన్ని బొమ్మరాళ్ళను మాత్రము తెచ్చుకొనెను. ఆవలి కందలను బంపివేసి తానొక్కఁడును లోపలఁ గూరు చున్నప్పుడు తలుపు వేసికొని గదియొక్క మట్టిమిద్దెకు నడుముగా

1. "తమ మంత్రములయందు మహిమ లేదని యెరిగి ధనార్జనమునకయి మాయ వేషములు వేసి ప్రజలను మోసపుచ్చుచుండువారు సహితము యితరుల మంత్రములయందు పాటవముకలదని నమ్ముచుందురు" అని కోరంగి ఆంగ్లో వెర్నాక్యులర్ స్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుడుగా వీరేశలింగం పనిచేస్తున్న రోజుల్లో తనకు తటస్థపడిన ఒక దయ్యాలపోతు కపట మాంత్రికుని వృత్తాంతం స్వీయ చరిత్రలో వర్ణించారు. వీరేశలింగం తనపై శరభసాళ్వం ఉపయోగించాడని భయపడి ఆ మాంత్రికుడు జబ్బుపడటం, ఆ భూత వైద్యునిపై జాలిపడి తన ఇంట్లోనే వుంచుకొని వైద్యం చేయించడం స్వీయచరిత్రలో రాశారు పంతులుగారు.

"అతడు పూర్ణముగా స్వస్థతపడిన తరువాత నాతనికొక క్రొత్తబట్ట కట్టపెట్టి యొక రూపాయి రొక్కమిచ్చి పంపివేసితిని. శరభసాళ్వ మంత్ర మెరుగ నపేక్షించువారు. నా రాజశేఖర చరిత్రమునందు జూడవచ్చును" అన్నారు స్వీయ చరిత్రలో. పుట 55, ప్రథమ భాగము 1982

మేకులను దిగఁగొట్టి యా మేకులకు జనుపనార త్రాడును గట్టి, క్రొత్త బట్టలోఁ గొంత ముక్కను జించి వానికిఁ గొంచెము కొంచెము దూర ముగా బొమ్మరాళ్ళను ముడివైచి గుడ్డను దిట్టముగా నేతిలోముంచి యొక కొసను జనపనారత్రాటికి వ్రేలాడఁగట్టి, దానికి సూటిగా క్రింద భూమి మీఁద పళ్ళెమునింప నీళ్ళుపోసి నీళ్ళలో పువ్వులను చక్కఁగా బఱచి ఆ గుడ్డకొనకు దీపమంటించి హరికాస్త్రులు వెలుపలికి వచ్చెను. అప్పు డీవలకు వచ్చిన రెండు మూఁడు నిమిషముల కెల్లను గుడ్డ యంటుకొనఁగా మండుచుండెను. చమురుబొట్లు నీటిలోఁబడి టప్పుమని మనుష్యులమీఁద దెబ్బవేసినట్లు చప్పుడు కాసాగెను. ఆవల బొమ్మరాళ్ళ వఱకును కారి నప్పుడారాయి యూడి నీళ్ళలోఁబడి గొప్ప ధ్వనిని జేయుచు వచ్చెను. కాని పళ్ళెములో నడుమునఁ బువ్వులుండుటచేత నిత్తడి పళ్ళెముమీఁద వాయించినట్టెంతమాత్రము వినఁబడినదికాదు. ఆ గుడ్డంతయు మండి పోయిన తరువాత అతఁడు లోపలికిఁ బోయి మసి మొదలగువానిని పూర్ణ ముగా నెత్తుకొని వెడలిపోయెను.

రాజశేఖరుఁడుగారు సువర్ణవిద్యను గ్రహింపవలెనను నపేక్షతో నిత్యమును బైరాగికి సమస్తోపచారములను జరిపించుచు, అతని సమ యము కనిపెట్టి యనుసరించుచు, అతఁడొకనాడు గంజాయి త్రాగి యుల్లాసముగాఁ కూర్చున్నప్పుడు చేరఁబోయి వినయముతో "బావాజీ! లోకములో సువర్ణముచేయు విద్య యున్నదా?" అని యడిగెను. అతఁడు మందహాసముచేసి 'ఉన్నది' అని చెప్పెను. ఆ పయిని మాటల ధోరణిని 'ఆ విద్యయొక్క సంగతి యెటువంటి'దని రాజశేఖరుఁడుగారు 'మహాభక్తి శ్రద్ధలతో చేతులు జోడించుకొని యడిగిరి. అందుమీఁద నతఁడు 'సంగతి పరమ రహస్యమయినను నీకుఁ జెప్పెద'నని పూర్వయుగములలో స్పర్శవేదివలన నినుము బంగారమగుచు వచ్చెను గాని యీ కలియుగ ములో స్పర్శవేది లేదనియు, పూర్వము శంకరాచార్యులవారొక యీఁడిగ వానికి సువర్ణముఖి యను విద్య నుపదేశింపఁగా వాఁడు చిరకాలము బంగా రముజేసి కడపట యోగులలో గలసి వారి కుపదేశించి దేహము చాలించె ననియు, తన గురు వా విద్యను తన కుపదేశించెనుగాని మంత్రముయొక్క పునశ్చరణము పూర్తికానందునఁ దనకది యింకను ఫలింపలేదనియు,

కానిప్పుడు పసరులతో మాత్రమే బంగారమును జేయఁగలననియు, రాజశేఖరుఁడుగారిమీఁది యనుగ్రహము చేతనే చెప్పినట్లు జెప్పి, ఎల్ల వారలు దన్ను బంగారము చేయుమని బాధింతురు గాన ఆ సంగతిని మహా రహస్యముగా నుంచవలెనని కోరెను. రాజశేఖరుఁడుగారు తానా ప్రకారము గోప్యముగా నుంచెదననియు ప్రమాణముచేసి తనకు సువర్ణముచేయు యోగమును జెప్పుఁడని బహు విధముల వానిని బ్రార్థించిరి. దానిపయిని ఆ బైరాగి యది గృహస్థులు చేయఁగూడదనియు, చేసినయెడల వంశ క్షయ మగుననియుఁ జెప్పి తనయెడల విశ్వాసముగలవారికి తానే బంగారమును జేసి యిచ్చెదను గాని యోగమును మాత్రము చెప్పనని చెప్పెను.[1]

అందుమీఁద బంగారమునైన జేయించుకోవలెనను నాశవుట్టి మఱింత శ్రద్ధాభక్తులతో నాతని నాశ్రయించుచు నొకనాఁటి యుదయ కాలమున రాజశేఖరుఁడుగారు పాలును శక్కరయుఁ దీసికొనివచ్చి యిచ్చి కూరుచుండియుండఁగా, ఆ బైరాగి రాజశేఖరుఁడుగారిమీఁద

---

1. ఈ శతాబ్దం మొదటి సంవత్సరాలలో రాజమండ్రి మున్సిపల్ కక్షలను వివరిస్తూ ఆంధ్రకేసరి ప్రకాశం పంతులు సందర్భానుసారంగా ఆ రోజుల్లో బంగారం తయారుచేసి ఇస్తామనే కపట యోగుల ప్రాబల్యం వుండేదని, ఒక వృత్తాంతం వ్రాశారు. తనకు మున్సిపల్ రాజకీయాలలో అత్యంతాప్తుడైన యేలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారిని దొంగ బంగారం కేసులో ఇరికించటానికి ప్రతిపక్షంవాళ్ళు పన్నిన యెత్తుగడ ప్రస్తావిస్తూ ప్రకాశం పంతులుగారు ఈ విషయాలు వ్రాశారు. రాజశేఖర చరిత్ర రచనా కాలం 1878. ప్రకాశంగారి స్వీయ చరిత్రలోని వృత్తాంతం 1901, 1902 సంవత్సరాలకు చెందింది.

"నా పార్టీలో నాకు బలంగా ఉండే యేలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారిమీద మళ్ళీ ఒక కేసు బయలుదేరదీశారు. ఆ రోజులలో రాగి బంగారం చేస్తామనే మంత్రగాళ్ళు వాళ్ళ మాయల్లో పడే అమాయకులూ ఉంటూండేవాళ్ళు. శనివారపుపేట ఎస్టేటులోకి ఇల్లాంటి మంత్రగాడొకడు సిద్ధమై, రాగి బంగారం చెయ్యడానికి పూనుకున్నాడు. ఒక గదిలో దేవతని పెట్టి, ఇంట్లో ఉండే బంగారమూ, జవాహరీ అంతా ఆ దేవతకి అలంకరించి పూజ చెయ్యాలని చెప్పి, బంగారం అంతా సేకరించాడు. నాలుగురోజులు జపం అయ్యాక ఆ బంగారం అంతా మూటకట్టుకొని రాత్రి రాత్రి ప్రయాణమై మాయమైపోయాడు."

పుట 185, నా జీవితయాత్ర (1957)

డనకుఁ బరిపూర్ణానుగ్రహము గలిగినట్టు ముఖ చిహ్నమువలనఁ గనఁ బడుచు నొక బేడయెత్తు బంగారమును బేడయెత్తు వెండినిఁదెమ్మని యడిగి యాతఁడు తెచ్చిన తరువాత వానిని రెంటిని నొక గుడ్డలో కట్టి రాజశేఖరుఁడుగారు చూచుచుండఁగా నిప్పులలో వేసి కొంత సేపుండనిచ్చి యొక పసరును దానిమీఁద పిండి కొంచెము సేపు తాళి పట్టకారుతోఁదీసి రెండుబేడల యెత్తు బంగారమును చేతులోఁబెట్టెను. అందుమీఁద రాజ శేఖరుఁడుగారు మఱింత యాశ కలవారయి, తమ యింటగల బంగార మును వెండిని గలిపి యేకముగా బంగారమును జేసిపెట్టుఁడని వానిని బహువిధముల వేఁడుకొనిరి. అట్లు వేఁడుకోఁగా వేఁడుకోఁగా గోసాయి యాతని ప్రార్థన నంగీకరించి యింటఁగల బంగారమును వెండినిఁ జేర్చి యొక మూట గట్ట నియమించెను. ఆతని యాజ్ఞానుసారముగా రాజ శేఖరుఁడుగారు తమ యింటగల నగలును వెండిపాత్రములును ధనమును ప్రోగుచేసి యొక పెద్ద మూటను గట్టి యింటనున్నవారు సహిత మెఱుఁగ కుండ రహస్యముగ బైరాగియొద్దకుఁ దీసికొని వచ్చిరి. అతఁడు వెంటనే పిడకలదాలి పెట్టించి యా మూటను రాజశేఖరుఁడుగారి చేతులతోనే దానిలోఁ బెట్టించి పుటమువేసి ఆయనను లోపలికిఁ బోయి విసనగఱ్ఱను బట్టుకొని మరల వచ్చునప్పటికి బైరాగి గొట్టముతో నూదుచుండెను; పిడ కల సందుననుండి మూటయు కనఁబడుచుండెను. అప్పుడు బైరాగి మరి కొన్ని పిడకలను పైనిబెట్టి మంట చేసి, తాను వేమగిరి కొండమీఁద నున్న మూలికలను గొనివచ్చుటకయిఁ వెళ్ళెదననియు, తాను బోయి వానిని గొనివచ్చి పసరు పిండినం గాని యంతయు బంగారము కాదనియు, దాను వచ్చులోపల పిడకలను వేసి మంటచేయుచు జాగ్రత్తతోఁ గనిపెట్టుకొని యుండవలయుననియుఁ జెప్పి, మూలికల నిమిత్తమయి వెళ్ళెను. ఆతఁడు వనమూలికల కయి వెళ్ళి యే వేళకును రానందున, రాజశేఖరుఁడుగారు తామక్కడనే యుండి, బైరాగి పిలుచుకొనివచ్చుట కయి మనుష్యులను బంపిరి. వారును గొండయంతయు వెదకి యెక్కడను అతని జాడను గానక మందుచెట్టు దొరకకపోవుటచేత దూరపు కొండలకుఁ బోయినాఁ డేమో యనుకొని మరలవచ్చి యా వారను జెప్పిరి. ఆ బైరాగి బంగా

శము చేయు మూలికలు దొరకనందున గాఁబోలు మరల రానేలేదు. అతని నిమిత్తమయి యొక దినము వఱకు వేచియుండి రాజశేఖరుఁడుగారు పుటము దీసి చూచనప్పటికి దానియందు బంగారమును వెండియు లేదు గాని తెల్లని భస్మము మాత్ర ముండెను. సులభముగా రజిత భస్మమును సువర్ణ భస్మమును నయినందున రాజశేఖరుఁడుగారు సంతోషించి పదిలముగా దానిని దాచిరి కాని, యేమి కారణముచేతనో యా భస్మమందు [illegible]గాని సువర్ణాది భస్మములయందుండు గుణముకాని కనఁబడలేదు.

ఏడవ ప్రకరణము

రాజశేఖరుడుగారి బీదతనము—సుబ్బమ్మ మరణము — బంధుమిత్రుల ప్రవర్తన — రాజమహేంద్రవర ప్రయాణము — గ్రహణ స్నానము.

పూర్వము పుస్తకములయందు—

శ్లో॥ ఆధివ్యాధిశతైర్జనస్య వివిధై రారోగ్యమున్మూల్యతే ।
లక్ష్మీర్యత్ర ప్రతంతితత్ర వివృతద్వారా ఇవ వ్యాపదః ॥

ఇత్యాదులకు ధనమే యాపదలకెల్లను మూలమని బోధించు వచనములను జదువునపుడు పురాణ వైరాగ్యము గలిగి రాజశేఖరుడుగారు దారిద్ర్యమును గోరుచు వచ్చిరి. లక్ష్మివలెఁగాక యామె యప్పయైన పెద్దమ్మవారిప్పుడు నాశ్రితసులభురాలు గనుక, ఆతని కోరిక ప్రకారము దరిద్రదేవత వెంటనే ప్రత్యక్షమయి యాతని యభిమతమును సిద్ధింపఁజేసినది. కాని తాను మునుపనుకొన్న రీతిని పేదఱికమాతని కంత సుఖకరమయినదిగాఁ గనిపించలేదు. ఇప్పుడు మునుపటివలె నిచ్చుటకు ధనము లేకపోయినది గనుక, ఈవరకు నాతని నింద్రుఁడవు చంద్రుడవని పొగడుచు వచ్చిన స్తుతి పాఠకులందఱును మెల్లమెల్లగా నాతనిని విడిచిపెట్టి, ఆతని వలన ధనికులయి బాగుపడినవారి యొద్దకుఁ బోసాగిరి. అయినను రాజశేఖరుఁడుగారు చేయిచాచి యాచించినవారి నూరక పొమ్మనలేక నోటితో లేదనునది చేతితోనే లేదనుచు, తమ కున్నదానిలోనే వేళకు వచ్చి యడిగిన వారికి భోజనము పెట్టుచుండిరి. అందుచేత నతిథి యెంత బీదవాఁడయిన నంత సంతోషించుచుండునే కాని మునుపటివలె విందులకు విజయంచేయు మిత్రులవంటివా రెవ్వరు నిప్పుడు సంతోషపడుచుండ లేదు. ఈ దానధర్మములకు సహితము కొంత ధనము కావలసి

యున్నది. కాఁబట్టి, ఇంటఁగల యిత్తడి సామానులను కుదువబెట్టి రాజశేఖరుఁడుగారు సొమ్ము తెచ్చుచుండిరి. అందుచే నానాఁటికి గృహమునఁగల సొత్తు తక్కువయి కాపాడవలసిన భారము తగ్గుచుండెను.[1] ఇట్లు కొంతకాలము జరుగఁగా నించుమించుగా నింటఁగల జంగమరూపమయిన సొత్తంతయు బుట్టలును తట్టలును కొయ్యలునుగా మాఱఁజొచ్చెను. అప్పుడు సహిత మాతఁడు యాచించినప్పుడు లేదని యెవ్వరి మనస్సులకును నొప్పి కలుగఁజేయ నిష్టములేనివాఁడయి, యున్నెప్పుడు నసత్యమన్నమాట నెఱుఁగనివాఁడయినను దరిద్రత్వ దేవత యొక్క యుపదేశముచేత ధనదానములకు బదులుగా వాగ్దానముల మాత్రమే చేయ నారంభించెను. అహో! మనుష్యుల చేత దుష్కార్యములను జేయించుటలో దారిద్ర్యమును మించినది మఱియొకటి లేదుగదా? అతఁడీ ప్రకారముగా సర్వవిధములచేతను బాధపడుచున్నను, ఆ సంగతి నొరులెఱుఁగకుండుట కయి భోజనపదార్థములలోఁ దక్కువ చేసియైన మంచిబట్టలను గట్టుకొనుచు అప్పుచేసి యైన బీదసాదల కిచ్చుచుఁ బయికొక రీతి వేషముతో బ్రవర్తించుచుండెను. అది యేమి మాయయోకాని లోకములో నెల్లవారును తాము సుఖపడుటకయి శ్రమించుదానికంటెఁ దాము సుఖము ననుభవించుచున్న ట్లితరులకుఁ దోఁచునట్లు చేయుటకయియే విశేష శ్రద్ధను వహించి, బీదతనమువలనఁ గలుగు సౌఖ్యములను లాభములను వేదాంత గ్రంథములు వర్ణించి చెప్పుచు ధనము పాపమునకుఁ గుదురని దూషించుచున్నను, రాజశేఖరుఁడుగారు

---

1. తమ తాతగారు చనిపోయిన తరువాత తండ్రులు ఉద్యోగం కోసం కృషి చేస్తున్న రోజుల్లో తమ కుటుంబాన్ని క్రమంగా బీదతనం ముసురుకుంటున్న వైనం వీరేశలింగం తన బాల్యాన్ని వర్ణిస్తూ స్వీయచరిత్రలో ప్రస్తావించారు.

"తరువాత గృహవ్యయములనిమిత్తమయి మా తండ్రులు మొట్టమొదట మా తాతగారిల్లు పెంపుచేయుటకొరకు నిలువయుంచిన కలపను విక్రయించివేసిరి; పిమ్మట దొడ్డిలో పడమటివైపుది కొంత భాగము అమ్మివేసిరి; అటుపైని వెండి బంగారపు వస్తువులను విక్రయము చేయసాగిరి."

పుట 10 ప్రథమ భాగము; మొదటి సంపుటి, 1982.

మాత్రము మనల నీ దారిద్ర్యదేవత యెప్పుడు వదలునాయని నిమిష మొక యుగముగాఁ గడుపుచుండిరి; కాఁబట్టి యాతఁ డింతవఱకును లక్ష్యముతోఁ జూడని యదృష్టదేవత నిపుడు మఱిమఱి ప్రార్థింపసాగెను. దాని నాతఁ డెంతయాసపడి వేఁడవచ్చెనో యా యదృష్టదేవతయు నంతదూరముగాఁ దొలఁగ నారంభించెను.

అట్టి సమయములోనే సుబ్బమ్మకు రోగము తిరుగఁ బెట్టినది. డబ్బులేక యిబ్బంది పడుచున్న సమయములోనే యుపవాసమును నువ్వు పులుసుచేసి దినమున కిరువదిస్నానములు చేసి తడిబట్టలు కట్టుకొని రోగ పడి యెక్కువ తప్పును దెచ్చి పెట్టినందున కామెమీఁద నెంతో కోపము వచ్చి రాజశేఖరుఁడుగారు విసుగుకొనుచుండఁగా, పని నిమిత్తము వచ్చి తిరిగిపోవుచున్న యొక బ్రాహ్మణుఁడు దగ్గఱనుండి విని యామెను దూషించిన లాభములేదని చెప్పి తాను మంత్రబ్రాహ్మణుఁడనుగా గుది రెల ననియు, ఆమెను మనసు వచ్చినవాళ్ళు రోగపడనిందనియుఁ జెప్పుటయే కాక వంటను నలభీమ పాకములను మించునట్లు చేయ తా నున్నందున నిష్టమున్నచో నామె మృతి నొందినను బొందవచ్చునన్న యభిప్రాయమును సహితము సూచనగాఁ గనబఱిచెను. అతని దెట్టిసత్యవాక్కో కాని యాదినము మొదలుకొని తగువైద్యుఁడు లేనందుననో, ఆ బ్రాహ్మణుఁడే పథ్యపానములు జరుపుచు వచ్చినందునో వ్యాధి ప్రబలి యొకనాఁడామెకుఁ బ్రాణముల మీఁదికి వచ్చెను. ఆ దినము నక్షత్రము మంచిదికాదని పురోహితుఁడు చెప్పినందున, ఆమెను వీధిలోనికిఁ గొనిపోయి గోడ ప్రక్కను భూశయనముచేసి యొకచాప యడ్డము పెట్టిరి. ఆమెయుఁ రాత్రి జాము ప్రొద్దుపోయిన తరువాత లోకాంతరగతురా లయ్యెను. ఆ దినము తెల్లవాఱినదనుక నింటనున్న వారందఱును పీనుఁగుతో జాగరము చేసిరి. మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలము నుండియు సమస్త ప్రయత్నములు చేసినను, ఊరనున్న బ్రాహ్మణులలో నెవ్వరును సాహాయ్యమునకు వచ్చినవారు గారు; రాజశేఖరుఁడుగారు తామే వెళ్ళి యొకచోట భోగముదాని యింటి పీనుఁగుల విస్సన్నను పట్టుకొని సంగతిని దెలుపఁగా అతఁడు బేరమునకారంభించి పదియాఱు రూపాయలకు శవమును మోచుట కొప్పుకొని లేచివచ్చెను. ఇప్పుడు సహిత మాంధ్రదేశపు బ్రాహ్మణులలో ముఖ్యముగా

స్మార్తులలో నెవరియింటనైనా ఎవ్వరైనను మృతినొందినప్పుడు బంధువులును కులమువారును తక్కిన మతములయందువలెఁ దమంతటవచ్చి సాయముచేయుట లేకపోఁగా వచ్చి ప్రార్థించినను రాక సాకులు చెప్పుటయు మొగము చాటువేయుటయు బ్రాహ్మణజాతికంతకు నవమానకరముగా నున్నది. సమస్తాపదలలోను ఘోర తరమయి యీ యాపదకే యెవ్వరును తోడుపడనప్పుడొక మతములో నుండుటవలనఁ బ్రయోజనమేమి? ఉండక పోవుటవలన హానియేమి? ఆ దినము శవమింటినుండి కదలునప్పటికిఁ బగలు రెండుజాము లయినది. దహనముచేసి మరల వచ్చునప్పటికిఁ బడమట నాలుగుగడియల ప్రొద్దున్నది. తరువాత విధ్యుక్తముగా సంచయనము మొదలయిన యపరకర్మలన్నియు జరిగినవి.[1]

మునుపటివలె రాజశేఖరుఁడుగారిని చూచుటకయి బంధువులును నంతగా వచ్చుట మానివేసిరి; వీధిలో గనఁబడినపుడు సహితము చూడనట్టు తొలఁగిపోవుటకే ప్రయత్నించుచు విధిలేక కలిసికొని మాటాడునప్పుడు సంగ్రహముగా రెండుమూడు మాటలతోనే సరిపెట్టుచువచ్చిరి. పూర్వ మాయన మాటాడునపుడెల్లను ముఖస్తుతులను జేయువారు తరువాత సమ్మతిని గనఁబఱచు శిరఃకంపములను మాత్రము చేయుచు నాతని మాటలను మందహాసముతో వినసాగిరి. కొన్నాళ్ళకా శిరఃకంపములును మందహాసములును పోయి యూరక యూకొట్టుట క్రింది మాఱినవి; అటు పిమ్మట

---

1. "మన దేశములో శవములను శ్మశానములకు గొనిపోయెడు విధమును, శవములను ఖననము చేసెడు విధమును, నాగరికులచే గర్హింపదగినవిగా నున్నవి. మరణసమయముల యందు బంధువులు తోడుపడి శవములను మోయక ప్రేత పత్నుల నగల దిగనమ్మించియైన డబ్బిచ్చి పనికిమాలిన యపవిత్రులచేత మోయించుటయు....బ్రాహ్మణులలోని యత్యవశ్య సంస్కరణీయములైన దురాచారము"

స్వీయ చరిత్ర, ప్రథమ భాగము, పుట 103

ఈ విషయాన్ని గూర్చి వివేకవర్ధనిలో కూడా పంతులుగారు ద్విజులలోని గొప్ప దురాచారము (ఏప్రిల్ 1880), శవవాహన సాహాయ్యము (నవంబర్ 1880) మొదలైన వ్యాసాలు ప్రచురించారు.

నా యూకొట్టుటలు సహితము నడఁగి హితబోధలు బలిసినవి; కాల క్రమ మున హితబోధలు సహిత మడుగంటి యొకరీతి పరిహాసములుగా బరిణ మించినవి. రాజశేఖరుఁడుగారును దారాపుత్రాదులును ధనములేనివా రయి నను తామెక దుష్కార్యమునకయి ధనమును దుర్వినియోగము చేయ లేదు గదా యని మనసులో నొక విధమయిన ధైర్యము నవలంబించి యున్నదానితోనే తృప్తివహించియుండఁగా, వారి సౌఖ్యమునుగని యోరువలేనివారు కొందఱు మిత్రులని పేరు పెట్టుకొనివచ్చి వారును వీరును మిమ్ము దూషించుచున్నారని చెప్పి వారి నెమ్మదికి భంగము గలిగించుచు వచ్చిరి; 'రాజశేఖరుఁడుగారు చేసిన వ్యయమును బూర్వము దాతృత్వమని వేయినోళ్ళఁబొగడినవారే యిప్పుడు దానిని దుర్వినియోగ మని నిందింపసాగిరి; ఆయనవలనఁ బూర్వ మెన్ని విధములనో లాభము లను బొందినవారు సహితము రాజశేఖరుఁడుగారు వీధిలోనుండి నడుచు చున్నప్పుడు వ్రేలితోఁ జూపి యీయనయే తన ధనమంతయుఁ బాడుజేసి కొని జోగియైన మహానుభావుడని దగ్గఱ నున్నవారితోఁ జెప్పి నవ్వ మొదలుపెట్టిరి. ఈవఱకును సీతను దన కుమారుని కిమ్మని నిర్బంధిం చుచు వచ్చిన దామోదరయ్య, ఇప్పుడాపిల్లను దనకొడుకునకుఁ జేసికోనని వారి వీరి ముందఱను బలుకజొచ్చెను. ఆ సంగతి కర్ణపరంపరచే రాజ శేఖరుఁడుగారి వఱకును వచ్చినందున ఆయన యొకదినము పోయి యడు గగా తానీసంవత్సరము వివాహము చేయనని చెప్పెను. సుబ్రహ్మణ్య మంతటి యదృష్టవంతుఁడు లోకములో మఱి యెవ్వరును లేరని జాతకము వ్రాసిన సిద్ధాంతియే యతనికిఁ గన్య నిచ్చెదనన్నవారి యింటికిఁబోయి యాతనిది తాను జూచినవానిలో నెల్ల జబ్బుజాతకమనిచెప్పి పిల్లనీకుండఁ జేసెను. రాజశేఖరుఁడుగారు ధనములేక బాధపడుచుండియు నొరుల నడు గుట కిష్టములేని వారయియూరకుండఁగా నిజమైన మిత్రుడొకడైనానుండక పోవునా యనియెంచి మాణిక్యాంబయు, సుబ్రహ్మణ్యమును రాజశేఖరుఁడు గారి కడకుఁబోయి నారాయణమూర్తినిగాని మఱి యెవ్వరినైననుగాని బదు లడిగి యే మాత్రమయిన సుబ్బమ్మ మానికమునకయిన తెండని ప్రార్థిం చిరి. ఆయన వారి మాటను దీసివేయలేక దామోదరయ్యను నారాయణ మూర్తిని మిత్రులవలె నటించి తనవలన లాభమును పొందిన మఱి

కొందఱిని బదులడిగి చూచెనుగాని, అక్కఱలేనప్పుడు వెనుక మేము బదులిచ్చెదము మేము బదులిచ్చెదమని యడుగనిదే పలుమాఱు సంతోష పూర్వకముగాఁ జెప్పుచు వచ్చిన వా రిప్పుడు నిజముగాఁ గావలసి వచ్చినది గనుక పోయి యడిగినను వేయి క్షమార్పణలా జెప్పి విచారముతో తేదనిరి. పలువురు రాజశేఖరుఁడుగారి యింటికి వచ్చుట మానుకొన్నను, కొంత కాలమువఱకును గొందఱు వచ్చుచుండిరి. కాని తమ్మేమయిన ఋణ మడుగుదురేమో యని యిప్పు డావచ్చెడువారు కూడ రాకుండిరి. కాబట్టి మును పెప్పుడును మనుష్యులతో నిండియుండి రణగుణధ్వని గలిగియుండెడి రాజశేఖరుఁడుగారి గృహమిప్పుడు త్రొక్కి చూచువారు లేక నిశ్శబ్దముగా నుండెను. అయిన నాస్థితి యందది చిరకాల ముండి నదీకాదు; దాని స్తంభముహూర్తబలమెట్టిదో కాని తరువాత మరల సదా మనుష్యులతో నిండి మునుపటికంటెను సమ్మర్దము గలిగి బహుజనధ్వనులతో మాఱుమ్రోయుచుండెను. మునుపు మనసులో నొకటి యుంచుకొని పయి కొకటి చెప్పుచుఁ గపటముగాఁ బ్రవర్తించువారితోను, బట్ట యిమ్మని కూడుపెట్టుమని యాచించు దరిద్రులతోను నిండి యుండెను గాని యిప్పుడు మనసులో నున్నదానినే నిర్భయముగా మొగముమీద ననెడు ఋజువర్తనముగల వారితోను బట్టలును భోజనపదార్థములు గొన్నందునకయి యీవలసిన సొమ్మిమ్మని యధికారమును జూపు భాగ్యవంతులతోను నిండియుండ నారంభించెను. గృహమునకు మనుష్య సమృద్ధి కలిగినట్టుగానే రాజశేఖరుఁడుగారికి వస్తుసమృద్ధియు నానాఁటి కధికముగాఁ గలుగ నారంభించెను. మునుపటివలెఁ బగటిపూటయందుఁ బదార్థసందర్శన మంతగాఁ గలుగకపోయినను తదేకధ్యానముతో నున్నందున రాత్రులు కలలయందుమాత్రము తొంటికంటె సహస్ర గుణాధికముగాఁ గలుగుచుండెను. ఆ బాధ లటుండఁగా, మున్ను రుక్మిణి శిరోజములను తీయించక పోవుటయే బాగుగ నున్నదని శ్లాఘించిన శ్రోత్రియులే యిప్పు డాతనినిఁ బలువిధముల దూషించుటయే కాక సభ వారికి నూఱురూపాయలపరాధము సమర్పించుకొనియెడల శ్రీ శంకరాచార్య గురుస్వామికి వ్రాసి జాతిలో నుండి వెలివేయించెదమని బెదిరింపఁ

జొచ్చితి.[1] ఋణ ప్రదాతలతో నిండియుండి యిల్లొక యడవిగా నున్నం దునను, వీధిలోనికిఁ బోయిన సుగుణములను సహితము దుర్గుణములను గానే పలుకుచు హేళనచేయు మహాత్ములతో నిండియుండి యూ రొక మహాసముద్రముగా నున్నందునను గౌరవముతో బ్రతికినచోటనే మరల లాఘవముతో జీవనము చేయుటకంటే మరణమయినను మేలుగాఁ గనఁబడినందునను, ఎలాగునైనను ఋణవిముక్తి చేసుకొని యూరువిడిచి మఱియొక చోటికిఁ బోవలెనని ఆయన నిశ్చ యించుకొనెను. కాఁబట్టి వెంటనే రామశాస్త్రి యొద్దకు బోయి యింటి తాకట్టుమీఁద నయిదువందల రూపాయలను బదులుపుచ్చుకొని, సొమ్ము సంవత్సరము నాఁటికి వడ్డితోఁగూడ దీర్చునట్టును, గడువునాఁటికి సొమ్మియ్యలేని పక్షమున నిల్లాతనికిఁ గ్రయ మగునట్టును పత్రమును వ్రాసియిచ్చెను. ఆ ప్రకారముగా సొమ్ము బదులుతెచ్చి దానిలో నాలుగు వందల రూపాయలతో ఋణములన్నిటినీ దీర్చివేసెను. బదులిచ్చిన మఱునటి నాఁటినుండియు నిల్లు చోటుచేసి తన యధీనము చేయవలసినదని

---

1. మొట్టమొదటిసారి శ్రీ పునర్వివాహం తాము నిర్వహించినప్పటి సాంఘిక పరిస్థితులను వీరేశలింగం పంతులు స్వీయ చరిత్రలో విపులంగా వర్ణించారు.

"కొన్ని దినములలోనే ముప్పదిమందికి శ్రీ శంకరాచార్యస్వాములవారి యొద్దనుంచి బహిష్కార పత్రికలు కూడ వచ్చినవి. మా యూరి సభాపతులు మొద లైన వారా పత్రికలను జూచి పరమానంద భరితులయి వానిని ప్రకటించుటకు శ్రీ విజయనగరము మహారాజుగారి బాలికా పాఠశాలలో సభచేసిరి.......వారిని వెలివేసితిమనియు శుభాశుభకార్యములయందు వారి యిండ్ల కెవ్వరును పోఁగూడ దనియు వారి నెవ్వరి యిండ్లకును బిలువగూడదనియు, కేకలు వేయుచు బల్లలమీఁద నెక్కి గంతులువేసి యరచిరి.

పుట 141, ప్రథమ భాగము,
మొదటి సంపుటం—1829

రామశాస్త్రి వర్తమానమును పంపుచుండెను. పూర్వము స్కాంద పురాణమును జదివినప్పటి నుండియు రాజశేఖరుఁడుగారి మనసులోఁ గాశీ యాత్ర వెళ్ళవలెనని యుండెను. ఆ కోరిక యిప్పుడీ విధముగా నెఱవేఱు నున్నందునకు సంతోషించి, రాజశేఖరుఁడుగారు సకుటుంబముగా గంగా స్నానము చేసివచ్చుటకు నిశ్చయించి తారాబలమును చంద్రబలమును బాగుగనున్న యొక చరలగ్నమునందుఁ బ్రయాణమునకు ముహూర్తము పెట్టి "ప్రతిపన్నవమీపూర్వే" యని యుండుటచేత తిధిశూల లేకుండఁ జూచుకొని "నపూర్వేశనిసోమేచ" యనుటచేత వారశూల తగులకుండ ఫాల్గుణశుద్ధ త్రయోదశీ బుధవారమునాఁడు మధ్యాహ్నము నాల్గుగడియల ప్రొద్దువేళ బయలుదేఱుటకు బండినొక దానిని గుదిర్చి తెచ్చిరి. వారీ వఱకుఁ జేసిన యాత్రలన్నియు గోదావరి యొద్దున నుండి యింటియొద్ద కును, ఇంటి యొద్ద నుండి గోదావరి యొద్దునకునేకాని యంతకన్న గొప్ప యాత్రలను జేసిన వారు కారు.

బండిని తెప్పించి వాకిటఁగట్టిపెట్టించి ప్రయాణ ముహూర్తము మించిపోకమునుపే బండిలో వేయవలసిన వస్తువులను వేయవలసినదని రాజశేఖరుఁడుగారు పలుమాఱు తొందరపెట్టినమీఁదట మాణిక్యాంబ లెమలివచ్చి బండినిండను సుద్ద తట్టలను బుట్టలను చేఁదలను నింపి, మఱియొకబండికిఁ గూడఁ జాలునన్నిటిని వీధి గుమ్మములో నుంచెను; బండిలో నెక్కవలసిన యిత్తడి పాత్రములును బట్టల పెట్టెలును లోపలనే యుండెను; ఇంతలో రాజశేఖరుఁడుగారు వచ్చి యాబుట్టలు మొదలగు వానిని బండిలోనుండి దింపించి వారు వెళ్ళిపోవుచున్నారని విని చూడ వచ్చిన బీదసాదలకుఁ బంచిపెట్ట నారంభించెను. ఆ వఱకు లోపల నుండి కదలి రాకపోయినను రాజశేఖరుఁడుగారు వస్తువులను బంచిపెట్టు చున్నారన్న మాటను విన్నతోడనే యిరుగుపొరుగుల బ్రాహ్మణోత్తములు వాయువేగమునఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చిరి. బండిలో స్థలము చాలక క్రింద

నుంచిన తట్టలు మొదలగువానిని మాణిక్యాంబయుఁ దన్ననుసరించుచున్న వారికిఁ బంచిపెట్టెను. తరువాతఁబెట్టెలును నిత్తడి సామానులును బండిలో నెక్కింపఁబడినవి; మునుపు నాలుగుబండ్లలో నెక్కించినను సరిపోని సామాను లిప్పుడొక బండిలోనికే చాలక దానిలో నలుగురు గూరుచుండుటకు స్థలము కూడ మిగిలెను. రాజశేఖరుఁడు గా రెంతో తొందర పెట్టుచున్నను మాణిక్యాంబ తన కాప్తురాండ్రయిన యొకరిద్దరు పొరుగు స్త్రీల వద్ద సెలవు పుచ్చుకొని వచ్చుటకే ప్రత్యేకముగా నాలుగుగడియలాలస్యము చేసెను. ఈ లోపుగా మంచములను బండిగూటిపయిని గట్టించి, పిల్లలను బండిలో నెక్కించి, రాజశేఖరుఁడుగారు కోపపడినందున మాణిక్యాంబ వచ్చి బండిలోఁ గూరుచుండెను. బండివాని యొద్దకు వచ్చినప్పటినుండియుఁ గొంచెము వట్టిగడ్డిపరకలతోను కావలసినంత జలముతోను మితాహారమును గొనుచు పథ్యము చేయుచున్న బక్కయెద్దులు మెల్లగా బండిని లాగ నారంభించెను. బండివాఁడును వాని వెనుకనే నడుచుచు మేఁతవేయుటలోఁ బరమ లుబ్ధుఁడుగానే యున్నను కొట్టుటలో మాత్రము మిక్కిలి యౌదార్యమును గనఁబఱుపసాగెను. ఊరి బయలువఱకును వచ్చి, రాజశేఖరుఁడుగారి వలన బిచ్చములను గొన్న నిరుపేదలయిన తక్కువ జాతులవారు పలువిధముల వారిని దీవించి, విచారముతో వెనుకకు మరలిపోయిరి నల్లమందు వేసికొనుటచేతనో త్రాగుటచేతనో యీ మూఁడునుగూడఁ గలియుట చేతనో త్రోవపొడుగునను తూలుచుఁ గునుకుపాట్లు పడుచు నడుచుచున్న బండివాఁడు ముత్త నెక్కి కూరుచుండి, బండిలోనివారికిఁ గావలసినంత పరిమళమును ఆకాశమునఁ జిన్న మేఘములును గలుగునట్టుగా సగము కాలియున్న ప్రాంతపొగచుట్టలను నాలిగింటిని గుప్పునగుప్పునఁ గాల్చి బండిలోని పెట్టెకుఁ జేరగిలఁబడి హాయిగా నిద్రపోయెను. బండియు మెల్లగా ప్రాకుచున్నట్టే కనఁబడుచుండెను. ఇంతలోఁ జీఁకటియుఁబడెను. కొంతసేపటికి రాజశేఖరుఁడుగారు

క్రిందఁ జూచునప్పటికి బండి కదలుచున్న జాడ కనఁబడలేదు. అప్పుడు కుంభకర్ణునివలె నిద్రపోవుచున్న యా బండివానిని లేపఁ బూనుకోఁగా, కేకలేమియు, బనిచేసినవికావు. కాని వాని కాలిమీఁద కొట్టిన దెబ్బలు మాత్రము వానిని కదల్చి యొక్క మూలుగు మూలిగి మరియొక్క ప్రక్కఁబరుండునట్లు చేసినవి. మహా ప్రయత్నముమీఁద వానినిలేపి క్రింద దిగి చూచువఱకు బండిత్రోవ తప్పవచ్చి యొక పొలములో మోఁకాలిలోతు బురదలో దిగఁబడియుండెను. అప్పుడందఱును దిగి యావచ్ఛక్తి నుపయోగించి రెండు గడియలకు బండినిరొంపిలో నుండి లేవనెత్తి మార్గమునకు లాగుకొనివచ్చిరి. కాని యెడ్లు మాత్రము తాము బండిని గొనిపోవుస్థితిలో లేక తమ్మే మఱి యొకరు గొని పోవలసిన యవస్థయందుండెను. కాఁబట్టి చీఁకటిపడువఱకు బండి శ్రమచేసి వారిని లాగుకొని వచ్చినందుకు బ్రత్యుపకారముగా నిప్పుడు చీఁకటి పడ్డందున వారే బండి నీడ్చుకొని పోవలసిన వంతు వచ్చెను. ఇట్టి యవస్థ పగలు సంభవింపక రాత్రి సంభవించినందున కెల్లవారును మిక్కిలి సంతోషించిరి. అందఱి బట్టలకును బురద చేతఁ జిన్నవియుఁ బెద్దవియు నైన పలువిధములైన పుష్పము లద్దఁబడినవి. బండిలో నెక్కివచ్చినవారి కెట్లున్నను చూచువారు లేకపోయిరి కాని యున్నయెడల వారి కెంతయైన వినోదము కలిగియుండును. బండివాడు భీమునివంటివాఁడు గనుక రాజ శేఖరుఁడుగారి సాహాయ్యముచేత బండిని సులభముగా నీడ్చుచుండఁగా, సుబ్రహ్మణ్యము వెనుకజేరి యెడ్లను స్త్రీలను నడిపించుకొని వచ్చెను. వారు నడిచియే వెళ్ళిన యెడల జాములోపలనే రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళి చేరి యుందురు గాని బండికూడ నీడ్చుకొని పోవలసివచ్చినందున రాత్రి రెండు యామములకు రాజశేఖరుఁడుగారి పినతండ్రి కుమారుఁడగు రామమూర్తి గారి యిల్లు చేరిరి. అప్పుడందఱును మంచినిద్రలో నుండిరి. కాఁబట్టి బండి చప్పుడు కాఁగానే తలుపు తీయఁగలిగినవారుకారు. కొంతసేపు తలుపు

వద్ద బొబ్బలు పెట్టిన మీఁదట చావడిలోఁ బరున్నవారెవరో లేచివచ్చి తలుపుతీసిరి. రాజశేఖరుఁడుగారి మాట వినఁబడినతోడనే లోపలిగదిలోఁ బరుండియున్న రామమూర్తిగారు లేచివచ్చి, అన్నగారిని కౌఁగిలించుకొని వారావలకే వత్తురని కనిపెట్టుకొనియుండి జాము ప్రొద్దుపోయిన మీఁదటను గూడ రానందున, ఆ దినము బయలుదేఱలేదని నిశ్చయించుకొని భోజనములు చేసి తామింతకుమునుపే పడుకొన్నామని చెప్పి యింత యాలస్యముగా వచ్చుటకు గారణమేమని యడిగిరి. తాము చెప్పనక్కఱలేకయే తమ బట్టలును మోఁకాలివఱకును బురదలో దిగఁబడిన కాళ్ళును చెప్ప సిద్ధముగానున్న దానినిమాత్ర మాలస్యకారణముగాఁ జెప్పి బండిని తామీడ్చుకొని వచ్చిన సంగతిని మాత్రము చెప్పక రాజశేఖరుఁడుగారు దాచిరి. అప్పుడీయవలసిన బండికూలి నిచ్చివేసి బండివానిని పొమ్మని చెప్పఁగా వాఁడు తాను విశేషముగా శ్రమపడితిననియు తన బండి యెద్దంతటి మంచివి మఱెక్కడను దొరకవనియు జెప్పి తన్నును తన యెద్దును గొంతసేపు శ్లాఘించుకొని బహుమతి రావలెనని యడిగెను. తడవుగ మాటాడనిచ్చిన యెడల మాటవెంబడిని బండిని తాము లాగుకొని వచ్చిన మాటను చెప్పునేమోయను భయమున సామాను దిగిన తోడనే బహుమతిని సహితమిచ్చి రాజశేఖరుఁడుగారు వెంటనే వానిని బంపివేసిరి. క్రొత్తగా మగఁడు పోయినవారిని పుణ్యస్త్రీలు భోజనములు అయిన తరువాత మొదటిసారి చూడరాదు గనుకను, ఆ రాత్రి మంచి దినము కాదుగనుక, సువాసినులందఱును గదిలోనికిఁబోయి తలుపు వేసికొండని యొక విధవ ముందుగా రుక్మిణిని లోపలికిఁ దీసికొనివచ్చి మఱియొక గదిలోనికిఁ బంపి తలుపు దగ్గఱగా వేసెను; తరువాత లోపలి నుండి యాఁడువారు వచ్చి మాణిక్యాంబ మొదలైనవారు పడమటింటి లోనికిఁ దీసికొనిపోయి రుక్మిణికి దటస్థించిన యవస్థకయి యేడుపులు మొదలైనవి. చల్లారిన పిమ్మట, వారి నిమిత్తము మావఱకు చేసిన వంట

పోయియున్నది కాని వారికి వడ్డించి రాజశేఖరుఁడుగారి నిమిత్తమప్పు డిత్తెపరు పెట్టిరి. అందఱును భోజనము అయిన తరువాత మూఁడుజాము లట్లు పరుండి సుఖనిద్ర చేసిరి.

రాజశేఖరుఁడుగారు కొన్ని దినములు రామమూర్తిగారి ఇంటి లోపలనే యుండిరి. ఒకనాఁడు పడవమీఁద గోవూరునకుఁ బోయి యచటఁ బూర్వము గౌతముఁడు తపస్సు చేసిన స్థలమును మాయగోవు పడిన చోటును జూచి గోష్పాద క్షేత్రమున స్నానముచేసి రాత్రికి మరల వచ్చిరి. మరియొకనాఁడు కోటిలింగ క్షేత్రమున స్నానమునకుఁ బోయి యచట నొక శాస్త్రిలి వలనఁ బూర్వ మాంజనేయులొక లింగము నెత్తుకొనిపోయి కాశిలో వేయుటయు అప్పటి నుండియు కాశీ పట్టణము ప్రసిద్ధిగనుటయు మొదలుగాఁ గల కథను వినిరి. ఇంకొకనాఁడు రాజ రాజ నరేంద్రుని కోటకుఁబోయి అందులోఁ బూర్వము చిత్రాంగిమేడ యున్న తావును సారంగధరుఁడు పావురముల నెగురవేసిన చోటును జూచి, పూర్వము రాజరాజ నరేంద్రునకమ్మవారు ప్రత్యక్షమయి నీవెంత దూరము వెనుక తిరిగిచూడ కుండ నడుతువా యంత దూరము కోట యగునని చెప్పుటయు, ఆతఁడా ప్రకారముగా నడుచుచు వెనుక గొప్ప ధ్వని యగుచుండఁగాఁ గొంతసేపటికి మనస్సు పట్టలేక వెనుక తిరిగి చూచుటయు, చుట్టును బంగారు కట్టుతో నించుమించుగా ముగియ వచ్చిన కోట యంతటితో నిలిచిపోవుటయు, మొదలుగాఁగల కథను దగ్గఱ నున్న వారివలన విని, రాజశేఖరుఁడుగారు సారంగధరుని కాళ్ళను చేతులను, నఱికిన స్థలమునే చూచిరావలెనని బయలుదేఱి సారంగధరుని మెట్టకుఁబోయి యక్కడ నొకనిమ్మచెట్టు క్రింద సారంగధరుని కాళ్ళను చేతులను ఖండించిన చాపరాతిని దానిచుట్టును గడ్డి సహితము మొలవక నున్నగానున్న ప్రదేశమును దాని సమీపముననే సిద్ధుఁడు సారంగధరుని కొనిపోయి స్నానము చేయించిన కొలఁకును జూచి వచ్చిరి. రాజమహేంద్రవరములో, నున్న కాలములో రాజశేఖరుఁడుగారు పట్టణము నుండెడి జనులకును పల్లెలలో నుండెడి జనులకును నడవడియందేమి వ్యత్యాస మున్నదో చూడవలెనని యెల్లవారియొక్క చర్యలును బరీక్షింప సాగిరి

కాఁబట్టి యిప్పుడిప్పుడాయనకు నిజమయిన ప్రపంచ జ్ఞానము కొంతవఱకు గలుగ నారంభించెను. ఆ పట్టణములో—ఎరవడిగి తెచ్చుకొని యైన చేతికి మురుగులు నుంగరములును వేసికొని, చాకలివానియొద్ద పదిదెకుఁ దెచ్చు కొనియైనను విలువబట్టలను గట్టుకొనువారె మిక్కిలి గౌరవమునకుఁ బాత్రులుగా నుండిరి. లోపల సారమేమియు లేకపోయినను చెవులకు మంచి కుండలములను జేయించుకొని తలకు గొప్ప శాలువను జుట్టు కొన్నవారు మహాపండితులుగా నుండిరి.[1] ఎల్లవారును ధనికుల యిండ్లకుఁ బోయి జీవితకాలములో నొకప్పుడును దేవాలయము త్రొక్కి చూడక పోయినను భగవన్నామమును కలలోనైనను స్మరింపక పోయినను వారిని పరమ భాగవతోత్తములని భక్తాగ్రేసరులని పొగడుచుండిరి. నిజమైన విద్వాంసులయొక్కయు కవీశ్వరులయొక్కయు నోళ్లను కడుపులును సదా శ్లోకములతోను, పద్యములతోను మాత్రమే నిండి యుండెనుగాని బాహ్యదంభము లేకపోవుటచేత నన్నముతో నొకప్పుడును నిండియుండలేదు. దినమున కెనిమిది దొమ్మర గుడిసెలలో దూఱినను, స్నానము చేసినట్టు జుట్టుచివర ముడివైచుకొని బిళ్ళగోచులను బెట్టుకొని తిరుగువారు పెద్దమనుష్యులని పొగడొందుచుండిరి. వేయేల? చాటున లక్ష దుష్కార్యములు చేయుచున్నను, బాహ్య వేషధారణమునందు మాత్రము లోపము లేకుండనున్నచో వారి ప్రవర్తనమును సంపూర్ణముగా నెఱిఁగియు నట్టివారి కందఱును సభలో సహితము మంచి నడవడి గలవారికిఁ జేయు దానికంటె నెక్కువ మర్యాదను చేయుచుండిరి. నీతి విషయమున వారి ప్రవర్తన యెంత హేయమయినదిగా నున్నను మత విషయమునందు మాత్రము పయికి భక్తులుగానే కనఁబడుచుండిరి. నిలువ నీడలేక బాధపడు చుండెడి ప్రాణమిత్రులకొక కుటీరము గట్టించి యియ్యలేనివారు సహితము, రాతి విగ్రహములు కాపురముండుటకయి వేలకొలఁది వెచ్చ పెట్టి దేవాల

1. బసవరాజు గవర్రాజుగారనే తమ ఆప్తమిత్రులు చనిపోయినప్పుడు తిథి వార నక్షత్రాల పేచీ పెట్టి శవాన్ని కదలనివ్వకుండా బాధ పెట్టిన ఆ ఊళ్ళోని సభా పతులను తీవ్రంగా ఆక్షేపిస్తూ 'తిర్యగ్విద్వన్మహాసభ' అనే ప్రహసనం రచించి వివేకవర్ధనిలో ప్రకటించారు వీరేశలింగం.

యములు కట్టించుచుండిరి; కట్టించినవారు పోయిన తరువాత వసతులు లేక పాడుబడిన దేవాలయములును నూట యిరువదిమూఁడిని లెక్క పెట్టి రాజశేఖరుఁడుగారు కోటి లింగములకుఁగూడ బూర్వమెప్పుడో దేవాలయములు పాడయినందున నా ప్రకారముగా నిసుకదిబ్బలయందుఁ బడి యుండినవై యుండవచ్చు నని సంశయించిరి. అక్కడ వేశ్యలు తప్ప మఱియెవ్వరును స్త్రీలు చదువకుండిరి;[1] అట్టి వా రభ్యసించిన విద్య[illegible]తయు వ్యభిచారమును వృద్ధిచేసి పురుషులను దమ వలలోఁ బడవేసికొని పట్టణము పాడుచేయుటకొఱకే పనికివచ్చు చుండెనుగాని జ్ఞానాభివృద్ధికిని, సన్మాన ప్రవర్తనమునకును లేశమయినను తోడుపడుచుండలేదు.

అక్కడ సప్తమివఱకు నుండి రాజశేఖరుఁడుగారు కాశికి వెళ్లుటకు ప్రయాణమయిరిగాని, సంవత్సరాదివఱకు నుండుఁడని రామమూర్తిగారు బలవంతపెట్టినందున నాతనిమాట త్రోసివేయలేక యొప్పుకొనిరి. ఫాల్గుణ బహుళ అమావాస్యనాఁడు పగలు మూఁడుజాముల వేళ సంపూర్ణ సూర్య గ్రహణము పట్టెను. జనులందఱును గోదావరిలో పట్టుస్నానము చేసి తమ పితరులకు తర్పణము లిచ్చుచుండిరి; కొందఱు పుణ్యముకొఱకు నవగ్రహజపములు చేయుచు బ్రాహ్మణులకు నవధాన్యములును దానము చేయుచుండిరి! కొందఱు ఛాందసులును వృద్ధాంగనలును సూర్యునకు

1. "ఆ కాలమునందు రాజమహేంద్రవరములో పాఠశాల యనగా వేశ్యల చదువు కూటమనియే యర్థము. వేశ్యల వృత్తిగిరాదులకై పెట్టఁబడిన పాఠశాలలప్పుడా పురవరము నందెన్నియో యుండెను. వేద పాఠశాలలకును శాస్త్ర పాఠశాలలకును చిల్లిగవ్వ యియ్యనొల్లని శుద్ధ శ్రోత్రియులు సహిత మధికారుల మెప్పునకయి యీ వేశ్యల పాఠశాలలకు నెలకయిదులు పదులు రూపాయలు చందా లిచ్చుచుండిరి. పుట 69, స్వీయచరిత్ర.

ప్రథమ భాగము, మొదటి సంపుటం—1982.

విపత్తువచ్చెనని కన్నులనీరు పెట్టుకొనసాగిరి; వారిలో దెలి
సినవార మనుకొనువారు సూర్యునకుఁ బట్టిన పీడను వదలఁగొట్టుటకయి
మంత్రములను జపించుచుండిరి; వారికంటెను దెలివిగలవారు గ్రహణ
కాలమునందు తన కడుపులలో జీర్ణముకాని పదార్థములుండిన దోషమని
యెంఱింగి దానిముందు మూఁడుజాముల నుండియు నుపవాసములు చేయు
చుండిరి; ఎల్లవారును భోజన పదార్థములుండు పాత్రములో దర్భగడ్డిని
వేయుచుండిరి; కడుపుతోనున్న స్త్రీలు పైకి వచ్చినయెడల అంగ హీను
లయిన పిల్లలు పుట్టుదురని యెంచి పెద్దవా రట్టిస్త్రీలను గదులలోఁబెట్టి
తాళమువేసి కదల మెదలవలదని యాజ్ఞాపించిరి; మఱికొందరు మంత్ర
వేత్తలమని పేరు పెట్టుకొన్న వారి కేమయిన నిచ్చి మంత్రోపదేశమును
బొంది శీఘ్రముగా సిద్ధించుట కయి ఱొమ్ములబంటి నీటిలో జపము
చేయుచుండిరి. గ్రహణకాలమున నోషధులయందు విశేషగుణ ముండు
నని యెంచి కొందఱు మూఢులు స్నానముచేసి దిస మొలలతో జుట్టు
విరియఁబోసికొని చెట్లకు ధూపదీపములు సమర్పించి వేళ్ళను దీయు
చుండిరి; గ్రహణ సమయమున దానము చేసిన మహాపుణ్యము కలుగునని
చెప్పి బ్రాహ్మణ బ్రువులు తమ బట్టలు తడియకుండఁ బయికెగఁగట్టుకొని
మోకాలిలోతు నీళ్ళలో నిలుచుండి సంకల్పమును జెప్పుచు మూఢుల
యొద్దను స్త్రీలయొద్దను జేరి నీరు కాసులను గ్రహించుచుండిరి. పూర్వా
చారమును బట్టి రాజశేఖరుఁడుగారు తామును స్నానము చేసిరిగాని,
పయిని చెప్పిన కృత్యమును జేయువారందఱును మూఢులని యెంచి
గ్రహణ విషయమయి యచ్చటి పండితులతో వాదములు చేయ నారం
భించిరి. అతఁడు జ్యోతిషశాస్త్రమును నమ్మినను పురాణములను
మాత్రము శాస్త్రవిరుద్ధముగా నున్నప్పుడు నమ్మకుండెను. కాఁబట్టి—

శ్లో॥ పశ్చాద్భాగా జ్జలదవదధస్సంస్థితో శేత్యచంద్రో।
ఖానోర్బింబం స్ఫురదసితయా ఛాదయ త్యాత్మమూర్త్యా॥

అను సిద్ధాంతశిరోమణి శ్లోకమును,

శ్లో॥ ఛాదకో భాస్కరస్యేందు రథస్థో ఘనవద్భవేత్
భూచ్ఛాయాం ప్రాఙ్ముఖశ్చంద్రో విశత్యస్యభవేదసౌ॥—

అను సూర్య సిద్ధాంత శ్లోకమును చదివి, భూగోళమున కుపరి భాగమున సూర్యుఁడుండు నపుడు చంద్రుఁడు తన గతివిశేషముచేత సూర్యునకును భూమికిని నడుమ సమకళయందు వచ్చునేని సూర్య గ్రహణము గలుగునుగాని రాహువు మ్రింగుటచేతఁ గలుగదనియు, పౌరాణికులు చెప్పినదే గ్రహణమునకుఁ గారణ మయినయెడల రాహు కేతువుల మనసులలోని యభిప్రాయములను దెలిసికొనుటకు మనము శక్తులముకాము కాఁబట్టి గ్రహణమిప్పుడు కలుగునని ముందుగా దెలిసికో లేకపోయి యుందుమనియు, సూర్యగ్రహణ మమావాస్యనాఁడును, చంద్ర గ్రహణము పూర్ణిమనాఁడును మాత్రమే పట్టుటకుఁగారణ ముండదనియు, రాహుకేతువు లాకాశమున నెప్పుడును గనఁబడకపోవుట యెల్లరు నెఱుఁగుదురుగాన సూర్యచంద్రులను మ్రింగఁగలిగినంత పెద్దవియే యయి యుండినయెడల గ్రహణ సమయమున నవేల కనఁబడకుండు ననియు, రాహువే మ్రింగునేని మన పంచాంగ రీతిగా నీ గ్రహణంమొక దేశమునఁ గనబడి మరియొక దేశమునఁ గనబడక పోవుటకు హేతువుండ దనియు, రాజశేఖరుఁడుగారు బహుదూరము వాదించిరి. అక్కడనున్న పండితులలో నెవ్వరికిని యుక్తులు తోచఁకపోయినను, విశేషముగా కేకలు మాత్రము వేసిరి. అక్కడ నున్నవారి కా వాదమేమియుఁ దెలియలేదు. కనుక బిగ్గరగా నఱచినందున శాస్త్రిల పేళ్ళవారే గట్టివారని మెచ్చుకొని రాజశేఖరుఁడుగారి వాదము బౌద్ధవాదమని దూషిం

చిరి.[1] ఒకరిని వెక్కిరించుటవలనఁ గలుగవలసిన సంతోషము తప్ప మఱి యొక విధమైన సంతోషము తమకు లేదుగనుక, విద్యాగంధ మెఱుఁగని మూర్ఖశిరోమణులు రాజశేఖరుఁడుగారిని బహువిధములఁ బరిహసించి పొందఁదగిన యానందము నంతటిని సంపూర్ణముగా ననుభవించిరి. ఇంతలో గ్రహణమోక్ష కాలము సమీపించినందున నెల్లవారును విడుపు స్నానమునకై పోయిరి. శుద్ధమోక్ష మయిన తరువాత ముందుగా స్నానము చేసివచ్చి యాఁడువారు వంటచేసినందున దీపములు పెట్టించి యెల్లవారును ప్రథమ భోజనములను జేసిరి.

---

1. తన సంఘ సంస్కరణ ప్రయత్నాల నిమిత్తం బందరు వెళ్ళి అక్కడ ఒకటి రెండు సభలలో స్త్రీ పునర్వివాహావశ్యకతను గూర్చి తాము ప్రసంగించిన ఉదంతాలను, తమ అనుభవాలను పేర్కొంటూ వీరేశలింగం స్వీయచరిత్రలో ఇట్లా వ్రాశారు.

"సభాపతులైన కష్మల నరసయ్యగారు మొదలైన బ్రాహ్మణులలోని ప్రసిద్ధ పురుషులు కొందరు తమ శిష్యబృందముతో గూడ వేంచేసి నా యుపన్యాసమును సాగనీయక చప్పటలుగొట్టి యల్లరిచేయ నిశ్చయించుకొని వచ్చియున్నారని నా మిత్రులు కొందరు నాకా మహాపురుషులను జూపిరి. ....

సాధారణముగా పండితులు వాదములో తాము పరాజయము నొందినను తమ యోటమి నొప్పుకొనక "శేషంకో పేన పూర్ణయేత్" అను న్యాయము నవలంబించి క్రిందబడినను తామే గెలిచితిమని కేకలు వేయుదురు."

పుటలు 190, 191

ప్రథమ భాగము, మొదటి సంపుటము—1932.

FORTUNE'S WHEEL.

CHAPTER I.

Dhavalagiri—Description of the Temple—Rajasekhara sitting in the Rest-house on the Bank of the Godaveri at Early Morning—The Flatteries of the Astrologer and others who resort there—All go together to the Feet of Rama to see the *Byragi*.

NEAR Sri Nassakatryambaka, somewhere in the far East, the Godaveri river has her birth in a lofty mountain. Sparkling with the scintillations of her rings and wristlets, she meanders along the valleys on the slopes of Bhubhrudvara, her birthplace, and, tarrying a little, glides from thence gently onward, filling the eyes of all beholders with delight. Then flaunting saucily with sweet though indistinct utterances, she runs swift as an arrow, and, reaching the mighty trees, flouts the parent roots to dally with their younger offspring. Again, she plays hide-and-seek among the bulrushes; then escapes and journeys through Vidarbha and adjacent territories, refreshing all, whether young or old, and furnishing so abundant a supply of water for drinking and bathing that the fault is theirs alone who, coming that way, refuse to take it. She vivifies and renders fruitful the crops and fruit-trees in every place where she sets her foot; adorns the whole land on either bank, as far as her coolness extends, with soft green grass; provides food for vast herds of cattle; welcomes to her embrace

the Varada, Manjira, Pinnaganga, and other rivers, which hear her coming from afar and rush by many roads to meet her, bearing as tribute fruits of the desert and peacock plumes ; views from afar that white mountain in the neighbourhood of Rajahmundry which has attained celebrity as the richest gem of the Telugu country, and, betraying her depth the more as she comes on and on seeking her husband, rushes melodiously along its base to pay her respects to *Janardana-swami* * who dwells upon the summit, and immediately stretching out from thence her hands (in the form of two branches), gains the coveted boon and coyly joins her lord.

This mountain is not of great height; but, being composed of white mica rock, is a veritable wonder to behold. It is on account of these same rocks that it bears the name Dhavalagiri, or White Mountain. On the south side are built stairs of black stone from the base straight up to the brow of the hill. On either side of these extend up the slope, in a line that delights the eye, the dwellings of priests and other devotees of Vishnu. These stairs ascended, there appears upon the summit a small but beautiful temple of black stone. Around this on three sides extends a wall of about the height of a man. On the north side, however, instead of the wall the horn of the mountain itself shoots upward, and affording the walls a shelter at its base, towers above them and peeps over the dome of the temple itself. Within this enclosure, to the north, is a small cave. The ancients say that when of old the princes of the house of Pandu † lived as hermits, they sat here and did penance. There was in it at the time of our story a small stone image.

* An epithet of Vishnu. Swami is a general term for objects of worship.

† The princes of the house of Pandu. Pandu was the half-brother of Dhritarashtra. Having incurred a curse in consequence of killing a stag, he retired to the Himalayas, where he died. Here he had sons born to him by his wives, the progeny of deities—Yudhishthira, Bhima, Arjuna, Nakula, and Sahadeva.

On the feast-days of this god, which throughout the remainder of the year moulders without offering or adoration, the priest brings it out, cleans it with tamarind-water, and places a small lighted lamp in the divine presence. Then, standing in the entrance of the cave, he takes a penny a head from the crowds of people who come on pilgrimage from the surrounding hamlets, goes within and worships the god, and dismisses them with the assurance that their ancestors have been blessed.* No sooner do the half-dozen nuptial days of *Janardana-swami* come to an end than the priests place him as usual among the ropes of his car, and station the little god as sentry over him. This minor deity, though possessing neither salary nor means of daily subsistence, moves not a foot, but steadfastly stands guard day and night; while the priests, through faith in him, live a life free from anxiety or necessity for entering the cave again until next year this rope business comes round once more. But though irreligious man thus fail to wait upon the god, the little four-footed beasts that guard the mountain pay their pious homage constantly to the deity; and until men return on feast-days and commit so great a sin as to drive them out, make their very bed at night before the god on the bare floor of the cave.

Within the enclosure, on the eastern side, there stands before *Janardana-swami* a lofty standard. The tiny bells upon its top for ever sway back and forth in the breeze, and delight the ear with their sweet music. At the base of the shaft, facing the god with joined hands, stands an image of Anjaneya.† To the north of this

* The Hindus practise ancestor-worship. They believe that such worship as that mentioned above accelerates the progress of the soul to heaven. One of their poets thus satirizes the practice:

> 'If offerings of food can satisfy
> Hungry departed spirits, why supply
> The man who goes a journey, with provisions?
> His friends at home can feed him with oblations.'

† The chief of the deified monkeys, and an ally and spy of Rama.

stone image and the standard is a nuptial porch. On the wedding-days of the god they seat the processional images in this porch, and conduct the whole marriage ceremony with the utmost pomp.*

In each fortnight of the month,† on the night of the eleventh day, occurs the praise-service of Vishnu. The Vaishnavas assume their rosaries of *tulasi* beads,‡ plaster on the twelve perpendicular marks,§ and, fingering their lutes to the braying of cymbals and drums and shouting with all their might the names of their tutelary deity—'O Butter Thief!' 'O Enjoyer of the Shepherdesses!' 'O Lover of Radhika!' 'O Shepherd Boy!' ‖ sing the exploits of Krishna, and chew pepper-corns and lumps of sugar between whiles to relieve their hoarse throats. With wagging heads the devotees put forth all their strength and play so hard that frequently the drums and cymbals are broken. It often happens, too, that one or two of the more pious fall into a trance by divine inspiration, and lean back upon the pillars behind for several minutes at a time, insensible. To foreigners who do not at all understand this sort of devotion, their actions at such times seem like the antics of madmen; but as for the people who come to see the show—the more the devotees yell with distorted features, the greater saints they consider them.

If anyone take the trouble to climb the mountain

* The marriage of the principal Hindu deities is celebrated once a year. Idols are of two classes—processional, or movable, and fixed images. The image of Anjaneya is an example of the latter.

† Each lunar month has two *pakshas*, or periods of two weeks. The first is called the *sukla* or light, the second the *krishna* or dark, fortnight.

‡ The sacred basil (*ocymum sanctum*), a plant worshipped by the Hindus.

§ The twelve perpendicular marks worn by Vaishnavas. Three each are drawn with wet ashes of cow-dung upon the forehead, shoulders, and breast.

‖ These names are twenty-four in number, and are drawn from the chief exploits of that jolly god, Krishna, when incarnate. Radhika was his aunt, and a favourite mistress during his residence among the cowherds. She was also wife of Ayana Ghosha, the Nameless.

at mid-day and direct his gaze to the four quarters of the heavens, he will behold a veritable feast for the eyes. Along the mountain-side the goats, erect upon their hind-legs, nibble the foliage of the bushes, while their vari-coloured kids frolic nimbly before them. To the east and south, among a seeming heap of thatched houses, towers aloft an occasional tiled roof, as in derision of its meaner neighbours. To the north the field-watchers shout 'Ko! Ko!' from their elevated perches, and whirl their rattles to frighten away the numerous flocks of birds. Of these, many varieties rise from the neighbouring groves into the sky, uttering their sweet calls, and when opportunity affords break off the milky heads of unripe grain and light again upon the branches of the trees to eat. Here, too, the herds of cattle in the meadows crop the blades of grass between whiles, or wholly stop grazing and with their calves stand listening, their ears erect, necks outstretched, and hearts melting at the songs of the shepherd boys who sing to the melodious accompaniment of the pipe in the shade of the trees. On the west the rays of the sun, falling upon the clear waters of the parent Godaveri, produce diamond-glintings in all directions; while many varieties of aquatic birds bob up and down upon the surface like puff-balls as they skim along the eddies catching fish.

On the bank of the Godaveri, near the base of this mountain, the Feet of Rama have come to light neatly imprinted in a black stone slab. Everyone believes these to be the prints of the very feet that trod the path near this mountain, when of old Sri Rama went to the hermitage with Sita and Lakshmana. Pilgrims, desirous of visiting the Feet of Rama, journey hither even from distant countries. Here, near Rama's shrine, they bathe in Mother Godaveri, climb the mountain and offer fruit and alms to *Janardana-swami* according to their several ability, or if they have the means, even make a feast to the god, and go their way again.

Since they have made this a meritorious shrine, all, without difference of creed or caste, receive the sour rice, rice and curd, and other oblations offered to the god, and apply them to their eyes and eat them on the spot; and as it is a misdemeanour to wash off what sticks to the hands, they paint the pillars and walls of the temple with their palms as high as they can reach, and then polish the backs of their hands and their cloths with what still remains.

For a short distance on the south and east of the mountain extends a village. Formerly this village bore the name of the hill itself; but at present they call it Dhavalesvaram. Just where the steps leave the hill, on the lower side of the high-road, stands the Temple of Sri Agastesvara-swami. The local legend says that of old Agastyu crushed the pride of the Vindhya Mountains, and, proceeding south, established this deity here.* Between the temple and the hill there extends from east to west, as far as the Godaveri, a broad highway. At the extremity of this street steps of black stone are built down to the water's edge; and near the steps, to the east of the road, is a building called a rest-house. It was originally intended for foreign Brahmans and other travellers to pass the night in; but finally came to be used only as a place of idle resort for the leading men of the village, who were in the habit of gathering there daily at morning and evening to pass the time in gossip.

The sun on rising one morning decorated himself as usual with his rouge *bottu*,† and gilded the tree-tops until he made them gleam as though they had blossomed into golden water. The birds with loud cries were leaving their nests, and flying off in all directions in quest of food. The shepherd boy (his lunch tied up in

* Agastyu is a celebrated personage in Hindu legend. He is fabled to have razed the Vindhya Mountains, and to have drunk the ocean dry.

† A distinctive caste-mark placed upon the forehead by the Hindus after bathing.

a bundle) was driving his cattle to the green meadows; while behind, the girls, baskets in hand, raced one another shouting, 'The white cow's dung is mine!' or 'The dun buffalo's dung is mine!' The farmers with goad on shoulder were driving their ploughs respectively afield, when a stout, middle-aged man, wearing his sacred thread after the manner of a necklace and carrying a brass drinking-vessel in his left hand, came wading to the bank after having washed his feet and hands in the Godaveri. Rinsing his mouth and ejecting the water, he arranged his sacred cord according to custom on the left shoulder, and came and sat down in the rest-house upon the bank. Here he proceeded to clean his teeth with a bit of crabstick which he had brought along in his drinking-cup when he came. His age was about forty. Had it not been for the small-pox pits upon it, there need have been no hesitation in pronouncing his face handsome. As it was, it was not at all unworthy of the blatant flatteries of those prophets who constantly visited him. In stature he was somewhat short and corpulent. His forehead was broad, leading beholders to think him a *pandit*.* He had on at the time a cloth of a watery-reddish tint. A laced cloth, newly washed, wound loosely about his head and hung down a little way behind. Except a small pair of diamond earrings in his ears, a gold ring in the form of a tuft of *darbha* grass which, on the ring-finger of his right hand, testified to the fact that he was a strict formalist,† and two silver rings on the forefinger, there were no ornaments whatever about his person. His name was Rajasekhara. By the time he had performed his facial ablutions a number of the inhabitants of the village came up. Saluting these as became their respective rank, he motioned them with his hand to be seated. Expressing their thanks profusely and begging

* A man of education.

† The *darbha* (*Poa cynosuroides*) is a sacred grass used in worship. Brahmans who are strict in the observance of the ritual wear a gold ring in the form of a tuft of this grass.

him to sit down first, they crowded the rest-house full.

'Astrologer,' said Rajasekhara, opening the conversation, 'you have entirely ceased visiting me of late. I suppose everybody is quite well at your house?'

'Thank you, thank you,' replied the astrologer; 'by your honour's favour we are all quite well. What can such people as we lack while your honour (a very jewel of the Lord!) is in the village? You are capable of protecting any number of families and supplying them with food and clothing. It is simply through our good fortune and the merit of our former existence,* that such benefactors as your honour deign to favour our village with their presence.' Then, turning to Rama-sastri, 'Of course it isn't the proper thing for me to praise him to his face; but, you must understand, Rajasekhara is simply divine.'

Rama-sastri signified his assent to this remark by a low laugh. 'Is there,' said he, 'any doubt of that? Is it necessary that you tell me this? It is only because he is in the place that we are able to remain. Otherwise, wouldn't it have been necessary long before this for us to leave house and home and get off to foreign lands? Since his honour's father settled here this has been something like a village; but before that it had neither "a local habitation nor a name."'

Thus whenever a good opportunity offered, he mixed in a few of his own praises as a spice to those of the astrologer, and that, too, without any attempt at hiding his learning.

'Astrologer,' said Rajasekhara, inwardly well pleased, but adroitly concealing his real feelings, 'I heard the other day that signs of possession had shown themselves in your—second daughter, I think? Is she any better?'

At this inquiry the astrologer's face betrayed con-

* Hinduism teaches that all good or bad fortune in this life is the ruit of the merit or demerit of actions performed in a previous existfnce.

siderable anxiety. After a moment's reflection he shook his head, and replied: 'I am having Josyula Kamavadhanulu exorcise her;* but so far it has had no effect whatever. According to her horoscope, too, the influence of Saturn is just now adverse to her. So, to see what that will do, I'm having my younger brother offer prayer to the nine planets.† But not satisfied with that even, I have myself been pursuing Kamavadhanulu, and importuning him to undertake the repetition of the *mantra* to Hanuman the Five-Faced,‡ and to perform a more efficacious exorcism, telling him that if anything is needed for the success of the rite, I'll give a few rupees, even though I have to catch some Rajasekhara or other, and carry him off *nolens volens* to do it. This is the only reason I have for not calling of late; otherwise, would I not have managed to visit you by some means or other?'

'Sastri,' replied Rajasekhara, 'you need not hesitate so far as the rupees are concerned. I'll give the whole four if necessary. And even if it takes another four you must look out for a good doctor. In our village Kamavadhanulu——' and glancing up at the sky he fell to reflecting on something or other. The astrologer's flattery was never lost upon Rajasekhara. It never took hold in vain, being always sure to bring more or less of a return in the shape of hard cash.

Neither in Dhavalesvaram nor in the surrounding villages was there another astrologer. People were or ever coming to his house to ask him to fix an hour for a journey, or to ascertain what time was unlucky, or what day was best for dividing and putting on a new cloth; what month was favourable for commencing the building of a new house, or what day of the week

* By applying ashes of cowdung, held sacred by the Hindus.

† The five major planets, the sun and moon, and *Rahu* and *Ketu* (the moon's ascending and descending nodes), are the nine *grahas* or heavenly bodies that appear to move. Each is supposed to have good or evil influences.

‡ Hanuman, the monkey-god, an ally and spy of Rama. His *mantra* (incantation) must be repeated one hundred thousand times.

propitious for having a shave; to beg him to determine the period for a wedding, or name the star at the occurrence of puberty. If they wished to know how long the defilement must continue when distant relatives died; if they desired to ascertain how long it was necessary to leave the house when anyone departed this life under an evil star; if they wished to learn what propitiatory rite was proper when a child was born in the fourth and similar lunar mansions—it was indispensable that they consult the astrologer. No matter what farmer's cattle strayed; no matter in whose house any article was missing; he would come without fail and consult the astrologer. On all such occasions as these he would spread sand on the ground in the street porch, write certain talismanic letters and numbers in it with the straw of a broom, look up for a moment as in deep reflection, and then dismiss the questioner with the assurance that so and so had happened, or that the affair would occur in such and such a manner. He also prognosticated the results of the fall of lizards and other reptiles, and by auguries foretold the time when an addition might be expected to the family. In short, in all the villages of that vicinity no event, whether auspicious or inauspicious, came off without the advice of the astrologer. His forecasts most frequently turned out to be sheer falsehood; but since now and then some things came true by mere coincidence, the people believed his word to be infallible.

One of the number then in the rest-house observing quietly that '*byragis** were adepts at witchcraft,' Rajasekhara turned to the astrologer and remarked: 'By the way, as soon as you mentioned *byragis* it occurred to me that I heard a report that some *byragi* or other had come to this place some ten days ago. Shouldn't you show the child to him? The medicinal roots and empirics of the ascetics are well known to these Gosains.† No matter how incurable the disease may

* Religious mendicants—*fakirs*.

† Secular monks or *fakirs*, who never marry, and who live in monasteries.

be, they rid you of it in a trice.' No sooner had he uttered these words than the whole rest-house was filled with cries of 'Good!' 'True!' 'He should certainly do as you say!' Let only a speaker be rich—even the most senseless utterance is sure to be counted worthy of applause. So Rajasekhara, made bold by these words, lauded the *byragi* to the skies, even though he himself had never seen him.

The astrologer dissembled on his features a pleasure which he did not feel at heart, and smiled a bland smile. 'At your honour's mere word,' said he, joining his hands with an appearance of humility and fixing his eyes on Rajasekhara's face; 'at your honour's mere word our little one's trouble is gone. It is certainly through her good luck alone that this advice emanated from my lord's countenance. In accordance with your honour's kind permission I will proceed at once to the *byragi*,' and he rose as though about to go. No sooner did Rajasekhara's opinion become somewhat generally known, than the whole assembly was overwhelmed in praises of the *byragi*. He was, they asserted, a most magnanimous man; an eminent magician; one who subsisted on air and did penance in the burning heat of summer in the midst of five fires. When a great man votes another a good fellow, who will rise in opposition? what tongue will grope in search of flatteries?

Just then Rajasekhara looked towards the street and remarked: 'Some women have come for water, and seeing us here have modestly retreated a few steps and stand looking aimlessly at one another. Come, let us all go and see the *byragi*.'

At this signal all arose, and proceeded together up the street in the direction of the Feet of Rama.

CHAPTER II.

Rajasekhara's daughter, Rukmini, comes to bathe—Description of the River-bank—Conversation between Rukmini and the Astrologer's Wife—The Gossip of the Maids and Matrons who come for Water—A *Panchanga* Brahmin comes and repeats Mantras—Rukmini bathes and goes Home.

WHEN Rajasekhara and the group of townsfolk had proceeded half a dozen steps on their way, a lovely girl, gathering her mantle deftly about her, and hanging her head to conceal a face on whose features modesty and shyness vied with each other, came straight down the steps with pretty graceful movement. The silver anklets upon her feet tinkled in unison with the music of her toe-rings; while the glittering silver belt about her waist and the golden and jet bracelets upon her wrists were reflected in picturesque hues by the copper cup that glinted in her right hand. Placing this cup at the water's edge, she removed a lump of saffron stuck on its rim and rubbed a little upon her body, laid a tiny packet of rouge she had brought wrapped up in a leaf on a stone for washing clothes, and waded knee-deep into the stream. She was Rajasekhara's eldest daughter, Rukmini. Ah me! The eyes so blessed as actually to gaze upon her beauty were eyes indeed! At that time among all the fair daughters of Ind the women of the Telugu land were unsurpassed in outline, grace, and blandishments. Among these, again, the women of the Brahman caste were by far the most debonair. But at the mere recollection of Rukmini's form all must hesitate to assert that these fair ones were in the least degree beautiful. In truth, I know not how to describe her beauty; for if the choicest of those who were confessedly handsome were selected and placed beside her, she would certainly prove them but ugly wenches. And it is an insult, I ween, to the majesty of her prettiness for me, unworthy in any sense to be compared with Kalidas and those other poets of old who possessed so

divine an afflatus, to presume to paint her lofty beauty in a tongue destitute of phrases fitted to express it, and without the ability to depict it even as faithfully as existing phrases permit. Yet when a worthy object is found, it should not be abandoned without at least an attempt at description. And so I had thought, by comparing the symmetry of her limbs with some natural object, to suggest it, in a slight degree at least, to the imagination of the readers of this book; but again, when I consider her parts, I am ashamed even to utter that object's name. In a word, all who beheld her considered that even the Four-faced Creator himself could not fail to nod his approval of her form (a literal freak of Nature!) and praise his own creative skill. As regards her complexion, gold had no colour in the world when compared with it. Granting a bow to be black, it may be said that her eyebrows resembled it in a slight degree. Merely to see her eyes was to declare that Venus dwelt therein. But, had you examined the lineaments of her face closely, they would have indicated slightly that some fixed grief occupied the throne of her heart. That grief was not without cause; some months before, her husband, unfaithful, had clandestinely gone off to foreign parts.

She was now fourteen years old, and, like fragrance joined to gold,* already young womanhood lifted its head and added lustre to the elegance of her person. The white mantle, too, that she now had wrapped about her, gave a sort of grace, as blistered alum to gold. What does not become beautiful when worn by the fair? She also wore a jewel in her nose, gold ear-rings set with sapphires, finger-rings, a necklace, a silver belt about her waist, and on her feet tinkling anklets and toe-rings. Various-coloured glass bangles and jet bracelets decked her wrists as a set-off to the rings. Whether

* The *Dripada Prabhu* has a verse which says: 'Marvellous as would be fragrance in gold.' The Telugu poets frequently mention the fancy that, were gold endowed with fragrance, it would be perfect indeed. 'Why should powder be perfumed and gold scentless?'

these jewels added any beauty to her limbs, I know not; but 'twas as plain as the palm of one's hand that the limbs gave additional charm to the jewels.

Deity, being impartial, grants perfection to no created object, but leaves each defective. So he permitted one flaw even in the beauty of Rukmini. If it may truly be called such, her sole imperfection was a rather long neck. Nevertheless, whenever Mūstiserva-sastri came for alms, he would benignly smile at sight of this same neck, and read from his book of palmistry:

'A long-necked wench, the sages state,
Endows her house with riches great.'

Near by, standing in the water up to her middle and mumbling a prayer, was a widow who now and then lifted her head and poured out a libation to the sun from her joined hands with an obeisance, while occasionally she performed the triple revolution.* Some women who had just come placed their brass waterpots in the stream, and, standing upon the stones near the shore, beat out their clothes, interjecting an occasional word between the blows. An old woman having washed one half of her cloth with the other half tied about her, put on the washed portion and proceeded to drub the part that remained. Some middle-aged women, removing their jackets and other garments to wash them, wrapped about themselves on the spot the wet clothes they had already beaten out, and displayed without shame to the men who were walking on the bank or bathing in the river, those parts of the body which it is proper to keep concealed. At a distance of some twenty yards beyond, the servant-folk, occasionally lifting their hands to frighten away the crows that, cawing, flocked about the grains of refuse boiled rice, were scouring the defiled cooking utensils on the bank. Still higher up, some fishermen, clad only in scanty breech-clothes, stood waist-deep in the water, where, fastening the net-rope to the cord about their middle, they gave the net a twirl with both

* A religious act indicative of the omnipresence of the Deity.

hands and cast it well out into deep water, and then drew it gently in again. Others rinsed the hauled nets frequently in the stream until all the mud was gone, and pulling them to the bank, opened them with a shake that made the iron weights on their edges jingle again, threw out the gravel and rubbish, and deftly catching by the middle the little fish that here and there leapt through the meshes of the net, handed them to the lads who stood ready, basket in hand, to receive them. Half a dozen paces above that again, a lazy fellow able to earn six annas a day, mounted upon a small boat that lay in the stream and affixed to a hook at the end of a string a lump of coagulated blood, called a bait. Then standing erect he whirled the line with all his might, with his right hand cast it into deep water, and seated himself again. With undivided attention he watches the line to ascertain when a fish bites; and, whenever it shakes, starts to his feet and gently draws in the poor fish which by ill-luck has swallowed and is struggling with the hook; but, fearful that the line may break and his captive escape, he lets it run out through his right hand and then gradually winds it up as he pulls it in again; and after the fish is played out, draws it to the bank with the supreme happiness of a beggar who has found a fortune. But just as he gets it to the bank the fish snaps the line and makes off; while the unfortunate angler, abandoning the coveted prize like one who has lost his all, goes home empty-handed, grieving the more that he has lost his two-anna hook into the bargain. Near the same place some urchins on the bank tie a thread to a bamboo twig, and impaling a worm upon the hook fastened to the end of it, throw it into the stream. Pulling this out with a jerk, they seize the tiny fish and string them upon another cord, shouting joyfully to one another the while, 'Ho! I've got ten suckers!' 'Say, I've caught four sprats!' A thievish kite, perched on a tree near by looking on, suddenly swoops down upon the fish the boys have slung on the sling, and carries them off in his talons.

An elderly matron, whose whole face was one great *bottu*, removed from her shoulder a waterpot filled with cloths, and carrying it in her hand to the place where Rukmini stood, said respectfully, 'What, dear! have you condescended to bathe this morning?'

'This is *karttika* Monday,* you see. 'Tis the last Monday of the month, and so I came to bathe in the Godaveri because I must go with my mother to the Temple of Siva at dusk.'

'Can you do without your meal until evening?'

'What difference does it make for but one day? I'll manage somehow or other. Day before yesterday you said your second little girl was ill—is she any better now?'

'I don't know that she's any better. My husband has been having her exorcised by Kamavadhanulu for the past two days. We were kept awake last night without a wink of sleep until daylight.'

'Is she possessed, or what?'

'Yes, dear—what shall I say? Her husband—but there's no one near, is there?' she asked, looking about her; then coming a little nearer she whispered cautiously in the girl's ear, 'Her husband torments and devours her! You know, don't you?—it isn't two years since her wedding came off. Her husband died just six months after. Ever since then he has haunted her continually, appearing sometimes in her dreams, sometimes when she is alone at night. The child told no one, but kept the thing a secret out of modesty. For a month past he has never left her, but follows her day and night wherever she goes. What the mischief it is, I don't know: but for the last three days he has worried and tormented her more than ever. During these three days the child has been all but gone. That's the whole story! Is she never'—suppressing a sigh that burst from her bosom and wiping away a tear with the edge of her handkerchief, she paused a moment—'is she never to be

* The full moon of the eighth lunar Hindu month—October-November. It is a festival in honour of Siva's victory over the demon Tripurāsura.

happy with a husband? Will she never live with him?' she faltered, beginning to cry aloud.

These words touched Rukmini's heart. After a moment's agitation she made bold to say, 'You're a married woman,* you shouldn't take on so. Be quiet —be quiet, do. Does sickness leave mortals and attack trees?'

'Oh, miss, she cares for no kind of pleasure. While in such a bad way as this she's satisfied if she lives and has a cloth to put on. But as long as our two old lives last, and we have our health, she shall never want for food and clothing,' she said, ceasing to cry.

Rukmini pondered for a moment before replying. 'Somidevama, your husband's the ablest astrologer in the village, isn't he? 'Twas not through ignorance that he gave his daughter to one who lived out but half his time——'

'Yes, yes,' cried the matron, interrupting her; 'I know what you're going to say. But who is the author of his own destiny? While it is written that she's to be a widow, who can save her? People marry when they see that a horoscope is a good one; but they can't endow the bridegroom with life that he hasn't got, can they?'

'Ah, perhaps in the horoscope your son-in-law is to enjoy long life?'

After a moment's reflection the matron replied, 'Long life? Yes, it certainly is long life. Perhaps you ask, "Won't it turn out according to the horoscope?" If they fix the time properly and write the horoscope, every single syllable in it will come true. But those who don't know the science well can't fix the time properly, and so make a mess of it. Our people have determined so many periods, you see. But tell me, as far as you know, whether it has turned out differently anywhere else.'

'Your husband himself fixed the time for the wedding

* A Telugu proverb says: 'When the good wife weeps, wealth refuses to stay at home.'

of Kannama's Butchama in our porch; but when he wrote the horoscope of her husband, too——'

'Yes, sometimes it will happen to miss in that way. They say that the curse of Parvati* is on astrology. My husband is for ever saying so. But I hear the sound of toe-rings on the bank. Some one seems to be coming. Let's drop the subject at this,' and turning aside she set her waterpot on the bank, and waded into the stream to bathe.

In the meantime a number of housewives and widows descend the steps. Those in front, stooping down and pulling up their silver anklets a little as they approach the water, place their waterpots on the bank and turn back to talk with those near until the hindermost come up. Women, you see, never have a better opportunity to talk over their affairs at leisure than when they all come together in one place for water. For this reason it is that they usually dally a little and speak the few words they have to say whenever they come to the river.

A short female of about thirty years of age made her way to the front at that moment, and laying her finger along the bridge of her nose, called out, 'I say, Venkama! It's reported that Seshama's man beat her last night. D'ye hear?'

'Her husband's always beating her in that way. A month ago he took a stick and beat her, and broke all her bangles.'

'They say her husband don't care much for her.' Then thrusting her finger into her cheek,† she added, 'Do you know, woman, it's reported that he keeps a leman?'

A baldheaded woman came up at that moment. 'It's all very well,' said she, gesticulating; 'but is there nothing crooked in her character as well? They say her husband caught her the other day talking with

* The wife of Siva, and the Hindu Juno.

† The first gesture is accompanied by an expressive cast of the eye, and is used to give a hint. The second has a meaning somewhat similar to that of thrusting the tongue into the cheek.

Subbavadhani's son. It's no harm, of course, what the husband does; but the wife's conduct ought to be proper, oughtn't it?'

'What of that?' said the short one. 'But they do say that poor Chinnama's mother-in-law gives her such a time of it as never was! And besides, when her husband comes home, she makes up a lot of stuff of some kind and tells him. On the strength of this he beats her nearly to death every day.'

'Yes,' said a straw-complexioned girl of sixteen, the tears streaming from her eyes; 'wherever there's a mother-in-law alive that's the rule. If all the mothers-in-law in the world were to die at once——'

'I hear, Seshama,' said the short one, 'that your mother-in-law gives you a hard time of it too. Is it true?'

'I don't know either hard times or easy times. I'm dying because I can't stand it! I get up at daybreak in the morning, sweep the whole house clean, scour the dirty pots, draw all the water needed for the house, wash the cloths, and do up all the work by the time she rises. Late in the morning she turns out rubbing her eyes, and begins scolding me because the ladle isn't clean, or the litter in the veranda is just as bad as ever. Then until I mix the dung, stick it on the wall in cakes, and stretch my wings and come to a late breakfast, she keeps declaring the whole while she's cooking, "You're ready for your grub before there's the least sign of daylight; but you won't put a hand to the work, not you!' It's a crime, you know, if one speaks to one's husband by day; while at night after all have had dinner I must shampoo mother-in-law's feet;* and by the time she gets to sleep and I go to lie down, it's twelve o'clock. Even after I do lie down I keep starting up in my sleep to see if it is dawn, for fear that mother-in-law will get mad if the work isn't done in time. It makes no difference how I try, the

* A privilege of dutiful Hindu daughters-in-law.

scoldings and beatings never fail;' and she put up her cloth and began to wipe away her tears.

'Shouldn't you do your everyday work so nicely as not to make your mother-in-law angry?' asked Rukmini.

'Alas, Rukmini! you have no mother-in-law, and so know nothing at all about the matter. No difference how much work I do, mother-in-law is never pleased. When I sprinkle the cow-dung water on the floor, if I spread it thick, "Now," she goes on, "you've made a sea of the whole house; d'ye want me to slip and meet my death?" If I sprinkle it thin—"You haven't sprinkled any cow-dung water at all!—as though there was a water famine!" she jeers. If I answer when she asks me anything, she snaps me up and explodes with—"You contradict what I say?" If I keep quiet and don't answer back, she demands—"What's the reason you won't speak, you blockhead?" Do what you will when she's about, it's a mistake. If you yawn, it's a sin; if you say "Narayana!"* it's swearing. A few days ago the old cracked earthen waterpot that I've been using ever since I came to live here four years ago, went to pieces—she's abusing me yet because, she says, I broke a pot that was as new and as solid as a stone!'

'Did you never hear the proverb that says, "The mother-in-law breaks the cracked pot, the daughter-in-law the new"?' asked the short one.

'But what do you see now compared to what I had to bear? You ought to have been around when my elder brother's widowed sister was living! Since she died last year of Amma Varu's disease †—bless the goddess's heart!—I have at least rice to eat regularly three times a day. When that girl was alive I didn't have even that. I must speak what's so. No matter how bad she goes on now, mother-in-law doesn't abuse me

* A common *mantra*.

† Smallpox, supposed to be a visitation from Amma Varu or Kali, to whose malign influence all such diseases are attributed.

because I eat my rice regularly, but because I don't eat it.'

'If there were no such people in the world,' said the short one, 'how could the saying originate that "Even a dough image will dance for joy on its seat if called a husband's sister"?' *

An old woman who had been making her prayer while this was going on, now approached and poured out the water in her drinking-vessel muttering to herself, 'Have your eyes gone blind through the clatter of your tongues? Don't even see that there are some who have bathed over here! You don't care where you splash the water! Some of your dirty water fell on poor widowed me, who have just bathed, and here I've got to go and dip myself again till I'm like to die in the cold.' Wading into deep water she soused herself go-splash several times, and came out casting angry glances in the direction of the talkers. 'The jades are so stuck up they don't recognise their betters. A daughter-in-law hasn't a thousandth part as hard a time of it now as in my day. No mother-in-law's nice; no bitter's sweet. The wife who has no mother-in-law will be good, and the woman who has no daughter-in-law, virtuous, anywhere,' she grumbled to herself, as, dashing the river water three times on the bank with her joined hands, she proceeded a little distance, turned around thrice,† and mounting the steps passed out of sight.

'Ah,' cried Seshama, looking around in terror, 'I suppose you women'll tell some one what I've said. If my mother-in-law hears it she'll surely go and kill me. I never had much luck; but if she hears this, 'twill leave me altogether. O mother Venkama! 'twould be far better to fall into the Godaveri than to live such a life as this!' and she began to weep bitterly.

'Come,' replied Venkama, trying to comfort her, 'be

* The position of the elder sisters of a family is superior to that of the brothers' wives. This saying indicates the delightful tyranny of the former over the latter.

† These are devotional acts.

quiet! You shouldn't say such nasty things. The fallen are not always bad.'

'It's half an hour at least since I came to the river,' said the girl, drying her tears at this; 'she'll kill me to find out what I've been doing so long. I must go at once;' and filling her waterpot, she placed it on her shoulder and walked to the bank.

Among those who just then reached the river was a young woman of twenty summers. Pointing to the neck of another who stood near she said, 'What, Kanthama! Have you just had this necklace new-made? What do you want of it? You're a poor unlucky lass, and so your husband sets you off from head to foot with jewels!'

''Twas only yesterday goldsmith Subbayya finished it and brought it home. He's making four strings of gold beads besides. Parama, I hear that your man's very kind to you—isn't it so?'

'What does it amount to, such kindness? He doesn't have a ten-pagoda jewel made even once a year for me to wear, not he! I suppose the sin I committed in my former existence is the reason that in this life I have such a——'

'Parama!' cried another female standing by, 'you're giving yourself needless sorrow. Do you ever want for food? Haven't you cloths enough? While your husband regards you as a queen, what's the difference if you have no jewels? What's the good of disconsolate jewels after one's husband ceases to love one? simply a useless burden! See what a lot of jewelry Bangarama of our village has. Her whole body's covered with it. I never even heard the name of some of them. But as soon as the lamps are lighted off he goes, her husband, and sits in a dancing woman's house. What happiness has she? Your husband never passes the street door after dark.'

'Oh, you're educated and can teach us all the lip-morals we need. None of the rest of us have such book knowledge as you. But when everybody else puts on

her jewelry for the occasion, I'm ashamed to go to a party anywhere like a bare stick. I tell you, Jankama, if you had such a poor man for a husband as mine——'

'My good Parama, don't get angry. I meant no harm by what I said;' and filling her pot, she walked away.

The others also fill their pots with water, and pick flaws in their neighbours as they walk home.

'I say, Papama, the priest's wife, is wearing a queue over her temple.'

'Do see how gracefully the *karanam's* * girl walks!'

'I don't know what makes Ramama the Brahman's wife so proud, but she won't speak to a body at all.'

'They say that Pullama will talk with a man in broad daylight.'

'As sure as you live, Kannama's eye squints a little!'

'Sitama the *karanam's* daughter hasn't a single jewel.'

What better subjects for conversation than these have uncultivated women who know not even the odour of education? Save the quarrels of rival wives, the evil ways of stepmothers, the unkindnesses of husbands, and like matters, the women who were in the habit of congregating there had, as a rule, nothing in the wide world to talk about.

Just then a Brahman, who carried in his right hand an almanac written on *kadjan* leaves,† and wore only a waist-cloth of soft reddish tint—a small folded upper cloth ‡ was thrown over his shoulder—turned suddenly and came down the steps, after standing for a moment on the bank shading his eyes with his hand to see who

* The village clerk.

† Palm leaves prepared for writing upon. The almanac here mentioned is the Hindu *panchanga*, so called from its specifying *five things*, viz. the lunar day, the day of the week, the sign in which the moon is, the conjunction of the planets showing good and bad days, and the horoscopes.

‡ The usual dress of the Telugus consists of a lower cloth or girdle and an upper cloth, for which in these times of English influence a linen coat is often substituted. To these are added a turban of gold-laced cloth and laced shoes.

were bathing in the Godaveri. Both on his face and body the lines of sacred ashes were broadly visible; his rosary of *rudraksha* seeds,* each as big as a lemon, shone again; and the snuff-box tucked in at his hip swelled out like a small carbuncle.

'Rukmini,' he called out, 'make your bath. I'll repeat some *mantras*.'

'Oh, I haven't brought a single copper.' †

'Never mind the coppers. You can give them at mid-day at the house'—stooping—'make *achamana* ‡—Kesha! Narayana! Madha! Govinda!—turn your face to the east—towards the sun.'

'Must I bathe?' asked Rukmini.

'Let me repeat the *mantra*,' said he, taking his snuff-box from his thigh and removing the stopper. Gently tapping the box twice upon the ground he sifted a little of the snuff into his left hand, and, replacing the stopper, stuck the box in the cloth at his side as usual. Taking from his left hand a pinch of the snuff as large as he could hold with his thumb and index-finger, he drew it vigorously up both nostrils, then made a second pinch of the remainder, holding it in his right hand while he wiped the left on his cloth, rubbed his nose, and proceeded as follows:

'"*On this auspicious occasion, in the reign of Maha Vishnu, on Monday the twelfth day of the dark half of the Karttika month of the year Kalayukti, I, for the improvement of my well-being, firmness of mind, longevity, health, and prosperity, bathe in the parent stream of the Godaveri, in India, the land of Bharata, on Jambu-dvipa*"—bathe three times.'

Not being in the habit of bathing frequently, Rukmini was afraid to go into deep water; so she sat down in the

* The seeds of the *Elæocarpus ganitrus*, used for rosaries.

† A few copper coins are usually given to such priests by those in whose hearing they repeat the *mantras*.

‡ This is a religious act. It consists of sipping water three times before religious ceremonies or meals, repeating at the same time the twenty-four principal names of Vishnu.

stream where it was not deep enough to reach to the arm—only to the knee; and, letting down her hair, poured water upon her head with her hands.* The Brahman, having repeated his *mantras*, went off saying he would call for the money. Rukmini dried her hair with the edge of her cloth and tied up her locks in its end. Glancing towards the bank she saw her father coming in the distance; and hurrying out she placed a *bottu* on her forehead with the rouge she had laid on the stone, threw water over the drinking-vessel once or twice with her hands and went back a couple of steps into the river to fill it, adjusted her cloth, and started for home with the astrologer's wife, who, her washed cloths upon her shoulder and the pot full of water on that again, had all this time been waiting for her.

CHAPTER III.

Rukmini returns Home—Description of the Dwelling—Rajasekhara returns and seats himself in his Office—Visit of Relatives—The Devotee who performs his own Menial Offices.

AFTER mounting the steps together, the astrologer's wife and Rukmini walked straight up the street as far as the temple, where they turned into a side street and proceeded for a short distance, when Rukmini, taking a couple of steps into an alley, stopped, and turning round, gently coughed twice. At this signal the astrologer's wife also stopped and looked back, and asked: 'Shall I stop, dear?'

'Do, Somidevama; I've made it necessary for you to go a long roundabout to your house.'

'How much of a roundabout? I'll walk it in a minute.'

'Please go now and come back again.'

'We're but poor folk—you must be kind to us, you know.'

* Men and widows bathe by holding the ears and nose and ducking themselves under. Married women are prohibited from bathing in this way. They must pour water over themselves.

'What does that matter? Please come,' said Rukmini, moving on a few steps, when she again looked back and called out: 'Oh, Somidevama! I forgot to tell you. When I go to the temple in the evening, won't you come too?'

'Certainly; that I will,' replied Somidevama.

Although neither the astrologer nor his ancestors had ever been in the habit of offering sacrifice, yet among those on Somidevama's side of the house, at least, there were not wanting some who performed their duty in this respect. It was an indubitable fact that her own paternal grandfather had sacrificed,* and by virtue of thirty-and-four sacrificial animals offered at the rate of one a year, had departed to the enjoyment of heavenly bliss with the courtesans of Elysium. The father of Somidevama did not himself sacrifice; but being unwilling to lose in any degree the good name earned by his father at such expense, he gave to his son the name Somayazulu, and to his daughter that of Somidevama.

When Rukmini had walked up the alley for a hundred yards she turned to the south, and, after passing two doors in that alley, entered the third house by the back way.

Among the houses of the period that of Rajasekhara was considered very handsome. On each side of the street-door was an extensive *pial*.† Between these *pials* lay the walk that led within. At the end of this walk was the lion-portal, or front-door. Near the threshold there were picturesquely carved on each doorpost a lion crouching on the head of an elephant, in the act of crushing the frontal lobes. From the head-parts of these lions there was carved on each side, as far as the umbrella-board,‡ a vine decked with fruits and flowers. Upon the posts on either side were

* At the time of full moon in the month *Sravana* (July—August). This is among the Hindus the great day of atonement. Sacrifices performed on this day obtain pardon for all the sins of the year.

† A long, raised, veranda-like seat of earth or brickwork.

‡ A carved board placed above the doorway.

wooden horses, extending their forefeet toward the street as though about to leap down upon the passer-by. On gala-days festoons of mango-leaves are tied to the feet of these horses. Upon the umbrella-board, and directly in the centre between the two horses, was carved a lotus; and on each side of this, as far as the prancing steeds, extended a vine, clad with pretty leaves and blossoms. On this at intervals were painted parrots, their claws resting upon the vine, in the act of piercing the fruit with their beaks. Even the great nail-heads on the street-doors were chiselled over with a kind of flower.

Immediately on passing the entrance was a porch, and opposite this a great cistern. When it rained, the roof-water from all sides poured into this cistern and found its way into the street through a drain under the street porch. On the north and south sides of this cistern were two other porches facing each other. Of these the southern was the office-porch. During weddings and other entertainments the relatives and chief guests invited to partake of betel-and-leaf, sat here in a group while music and dancing went on below. When on other occasions celebrities came to call, or when, after the midday meal, some time was spent over the *puranas*,* or when pupils came to study, Rajasekhara was in the habit of sitting here. Adjoining the ends of this porch were two rooms; and on the south side was a line of double doors in the wall, which, when opened, admitted the cool mountain breeze to fan the perspiring company. Beyond these doors extended a veranda; and beyond that again a tiny area which feasted the eyes with many varieties of flowering plants. Within, on the three walls of the porch just mentioned, large pictures were hung on nails at the height of a man. Besides the Ten Incarnations, pictures of Krishna carrying off the garments of the shepherdesses and sitting in the

* Ancient histories or romances intended to support a creed or sect. The *puranas* generally received as authentic by the Hindus are eighteen in number.

branches of the cassia-tree while they supplicate him with uplifted hands; dragging away the mortar to which he had been tied by his mother for stealing butter, thus suggesting the felling of the *maddi* trees; and other delineations of his many pranks; Saiva pictures representing Kumara-swami killing Tarakassura, Parvati slaying Mahisassura, and Siva destroying Tripura; with a number of others of Ganesa, Sarasvati, Lakshmi, and the Four-Faced Brahm, adorned the walls.* The porch on the north side was precisely similar, except that it had but one door, and that frequently closed. In this porch were always one or two old palanquins hanging up. On the floor of the porch, close to the wall, stood a new palanquin carefully covered, and used only when Rajasekhara went to the suburbs, or when persons of quality asked the loan of it. Upon passing through the door of this porch into the north veranda, a large well appeared in the area. The windlass over this well was for ever creaking under the hands of neighbours who were constantly coming to draw water. On the west side of the well, built apart from the house, were two hutches for storing rice in the husk. Near the well was a side door opening into the street—the very door by which Rukmini had just before entered. By the same entrance the neighbours came and went for water; and when, during the noon hour, the women of the vicinity came in to chat, or when it was necessary for the females of the household to go out while Rajasekhara was in his office, this door was used.

The four sides of the cistern were flanked by four pillars carved in imitation of jac-fruit. In the western porch was a central inner door opposite that opening into the street, and immediately on passing this another porch appeared. This porch also had a door on its south side. Were we to pass this door we would stand in

* The ten *avataras* or incarnations of Vishnu. The paintings here mentioned depict a few of his many escapades, together with a number of other subjects drawn from Hindu mythology.

Rajasekhara's bedchamber. There stood in this room, from east to west along the north wall, a four-poster bedstead, its feet resting in stone sockets. The bed itself was draped with musquito curtains and fringe, while between the posts were lacquered wooden salvers and caskets. A parrot's cage, ornamented with lacquered fruits and flowers, hung inside the curtains. The walls of the room were whitened with lime; and along them were arranged wall-bags—the fruit of Rukmini and her mother's diligence. A short distance above these wall-bags pretty rag parrots, tied with thread to strings, swayed in the wind. Kondapalli images and lacquered vases arranged upon a shelf resting on great pins driven into the wall, served as ornaments to the room. To the nails which supported the wall-bags were fastened small pictures of the Ten Incarnations and other subjects; and on the south side hung a Coronation of Sri Rama. When Rajahsekhara awoke from sleep his eyes would rest upon this very object—and fall on another just beyond. The room was ceiled above with a handsome ceiling. Opposite the bedstead, along the south wall, *kavadi*-boxes* were arranged in a row on the lower shelf. In these boxes were kept common, everyday clothes, and Rajasekhara's Sanskrit books written on Bengal paper in the Nagari character.† Against the western wall of this room stood a huge chest secured with a strong lock. In the small lock-boxes which this chest contained were kept the family jewels, valuables, cloths for use on feast-days, and cash. When the nights were dark, and there was much fear of thieves, Rajasekhara would spread his bed on top of this chest and sleep there. To the south, between the chest and the shelf loaded with *kavadi*-boxes, was a passage leading into the area off this room. On entering the area

* The *kavadi* is a sort of yoke borne on the shoulder, and is one of the most common means of transport in India.

† Before the importation of the European article the only paper obtainable in India was a coarse kind made in Bengal. The character in which the English usually print Sanskrit books is called *devanagari*, or the 'elegant.'

through this passage a broad marigold bed feasted the eyes with buds and new-blown flowers. At a little distance to the left of this again, a jasmine vine crept upon a trellis; and, although not then in bloom (that being the wrong season), charmed the sight with a wealth of green shoots.

In the porch adjoining Rajasekhara's bedroom a parrot's cage was suspended from a beam. The parrot it contained ejaculated continually in a voice of great natural sweetness: 'Who are they? Who are they?' 'The cat's come! beat her, beat her!' 'Greens here! Garden greens!' and other such expressions. A little further on were hung by cords to the same beam the Ramayana and other palm-leaf books. When Rukmini rose from sleep at early dawn, she was in the daily habit of taking the parrot from its cage, mounting it upon her hand, and teaching it all such sayings as 'In her hand a butter-pat.'

Although it was not a common practice at that time to educate women, Rajasekhara, out of love for his daughter, had himself instructed Rukmini to such an extent that she could understand a new book without assistance from others. Being of good natural ability, she derived great benefit from this instruction, and even in her girlhood acquired wisdom and a knowledge of right and wrong. Seeing him instructing her, the neighbours whispered in secret envy; but, since Rajasekhara was a man of wealth, they did not dare voice their sentiments. Neither did they remain entirely quiet. Gradually influencing a near relative of Rajasekhara's, to whom he showed much deference because of his station, they induced him on a certain occasion, when a large company was present, to broach the subject. 'Sir,' said he, 'it certainly is not customary with us to educate girls. Why, then, do you teach Rukmini to read?' Rajasekhara was a man who knew the benefits accruing from education. He was also acquainted with the fact that in no *sastra* is the instruction of women forbidden, and that the virtuous women of olden times were persons of education. He accordingly gave the question of

the old man due attention, and citing a few proof passages favourable to the education of females, asked the opinion of the assembly. Those present were all men who at heart hated the very term 'Education of women;' but after they had once ascertained Rajasekhara's opinion they were not in the habit of advancing anything in opposition to it, so they flattered him that the advantages of such education were innumerable, and praised him for instructing Rukmini.

A few yards beyond the rope to which the parrot's cage was suspended, opened the doorway to the western apartment of the house. This room was large—spacious enough to seat eighty brahmans at dinner. If viewed a short time before dinner was announced, there might be seen arranged along the two walls low stools at the distance of a cubit apart, and before the stools rows of designs drawn in lines of flour. In the north-east corner of this room was an altar built of plaster. Upon this altar was a coffer, in which were kept the *salagrams*,* and other utensils used in the worship of the goddess Bhuvesvara.† On this coffer was laid a copy of the blessed Sundara Ramayana,‡ which Rajasekhara was always strict in using for the daily lesson. After coming from his bath Rajasekhara would place a stool before the altar, and seating himself, recite from the Ramayana and perform his five-fold *puja*.§ On passing out through the door opposite the altar, a paddock was entered. There, built of brick and mortar, stood a shapely *tulasi* fort,‖ some four feet in height On this were cultivated with pious care a *lakshmi* and a *krishna-tulasi*. At a little distance further in the same

* A species of ammonite worshipped by Vaishnavas as a type of Vishnu.

† The goddess Lakshmi, the wife of Vishnu.

‡ The Ramayana is the second great epic poem of the Hindus, recording the adventures of Rama. The fifth canto of the poem is called the Sŭndara, or 'Beautiful.'

§ *Puja*, worship.

‖ A pedestal in the form of a fort, in which is grown the *tulasi* bush.

paddock a *tulasi* plat, just beyond perennial jasmine plants, and close to these a creeping vine trained upon a broadleaved rosebay tree, afforded Rajasekhara the requisite leaves and flowers for divine worship. Here, too, arranged in rows along the wall, were marigolds and lilies lovingly tended by Rukmini and her sister. Within the kitchen area, which joined hard to the south side of the west room, plantain trees feasted the eyes with their wealth of green foliage. Here, at the very foot of these trees, Rajasekhara was in the habit of taking his daily bath.

As stated above, Rukmini, having come from her bath, poured the water which she had brought from the Godaveri in her drinking vessel upon the *tulasi* plant, then performed her devotions, and, after making the triple revolution in her wet cloth, went inside and changed that garment for a dry silk one. With a rouge casket in one hand and in the other a box containing in its various compartments some grains of unbroken rice, saffron, and rice flour, she came and sprinkled water on the altar at the base of the *tulasi* fort, cleaned it with her hands, and, sitting down, drew with the rice flour lotus designs and other curious convolutions, prettily setting them off here and there with rouge and saffron, and softly humming the while in dulcet tones the 'Fortune of the Island.'*

In the meantime Rajasekhara, conversing on various topics with those who accompanied him, and now and then asking again words lost in the noise of the many pairs of creaking shoes, came with a number of others to the house, where they, leaving their shoes in the passage, entered one after another and sat down in the office upon coloured rugs, while Rajasekhara himself sat leaning against the south wall, fanning away with his upper cloth the perspiration caused by the exhaustion consequent on walking in the sun. At this juncture Nambi Raghavacharya, pressing down the rising flakes of thick paste upon his forehead with his left hand, fixed his gaze upon

* A song descriptive of Rama's adventures in the Island, *i.e.* Ceylón.

Rajasekhara's face, and rubbed his hands together with a bland smile as he said:

'At present your honour doesn't show quite so much favour to Swami* as usual.' Then, rising, he drew out from his cloth a wreath of oleander flowers, and remarked as he obsequiously dropped them into Rajasekhara's hand, 'You must be very good to Swami.'

Receiving the gift with becoming reverence, Rajasekhara asked:

'Are there at present any feasts that should be observed in honour of our Janardana-swami?'

'In fifteen days,' replied Raghavacharya, 'there fall the fourteenth day of the bright fortnight of the month Margasira,† the full moon, and the holy stars of St. Mangayalvar and St. Panalvar in their order. Special feasts must then be observed. In a month's time Sagittarius will be in the ascendency. Throughout that month Swami should have daily feasts; and during the *Samkranti*‡ the feast of the Recital§ must be observed. In Sagittarius, too, the twelfth day after full moon, comes the holy star of St. Tondara-dippodiyalvar.‖ On that day we must have a bigger feast even than Swami's.'

'Does Swami have his breakfast and perpetual lamp regularly every day?'

'The two rupees your honour kindly donates are insufficient for the breakfast. At present the *swamis* are coming in greater numbers. But I keep the thing running after a fashion by adding another rupee to the one your honour gives for the lamp—for I don't want anyone else to have a share in its benefits. Swami

* Used here as the local deity. The term *swami* is also employed by the lower castes in addressing superiors, and especially priests.

† The ninth lunar month (December—January).

‡ *Samkranti*, the transit of the sun from one sign to another. Here used in a special sense to indicate the sun's passage from Sagittarius to Capricornus in January. This is a period of universal rejoicing.

§ A feast at which the Vedas are recited.

‖ Canonized disciples of Vishnu. Of these *alvars*, or saints, there are twelve. They are considered to have been incarnations of the attendants, arms, or insignia of Vishnu.

has no cars whatever. True, there is the *ponna* car,* but how full it will be to-morrow at the Recital! If not remedied this year, it will certainly fall to your lot next. At any rate, I thought it well to drop the matter in your ear beforehand, and so I preferred this request.'

'They say that a few days ago the priests in the temple quarrelled among themselves about something or other.'

'A priest from Dvarakati-rūmala was sitting down after dinner, when another on a visit from Pentapardu paid his respects to Bacchus and sat down too. One of them was a Tengali and the other a Vadahali; so they fell to bandying words as to whether the *pada* should be placed beneath the *nama* or not.'†

'Did it end in mere words?'

'After a while they got their hands slightly mixed up in it too; but my brother and I stepped in and put a stop to it without letting it go any further.'

'Does our Janardana-swami own no land?'

'There are said to be seven *putties*‡ of land; but a matter of five *putties* goes to the dancing women. The two *putties* that remain, too, belong to the priests and not to Swami.'

'Why, there was no music or dancing in Swami's feast that came off the other day.'

'They|| don't come to every feast. They live in Rajahmundry, and it's very difficult to hire bandies and come down to all the trifling festivals. They come down only on the day of the car festival during the marriage of any Swami. It is the custom to give them a trifle of

* A representation of the *ponna* or cassia tree, carried in procession with an image of Krishna perched in the branches surrounded by the shepherdesses, whose clothes he had stolen.

† *Pada*, a mark representing the foot of Vishnu, worn by his followers on the bridge of the nose. *Nama*, a trident-shaped mark worn on the forehead.

‡ A *puttie* equals about eight acres.

|| 'They,' the dancing-women. *Bandy*, a native cart drawn by bullocks.

four rupees from Swami's substance for their daily expense.'

At that moment a fair-complexioned benedict of some thirty years of age, dressed in white clothes and making his iron-shod stick ring again, walked familiarly from the hall into the porch, preceded by a cooly carrying a bundle of cloths upon his head, and there stopping said to the cooly:

'You, Ramiga, take the bundle inside, call someone, and leave it in Rajasekhara's bedroom, d'ye hear?'

Then thrusting everyone aside, he made his way through the company and seated himself on the carpet in front of Rajasekhara like one who had long known him intimately. Although Rajasekhara had never so much as seen his face before, yet, deeming it improper to be impolite when a person of respectability came to the house, he half rose, motioned him to be seated with a graceful wave of the hand, and himself sliding back a little way, made the stranger welcome by inquiring if all were well at home; but, fearing that his visitor might be offended should he ask who he was, he fell silent. The person who had just arrived rolled his snuffbox towards Raghavacharya, and taking possession of that worthy's box, threw away the pinch of snuff he had just shaken into his palm, took a fresh pinch with a most nonchalant air, snuffed up the half of it, and turned towards Rajasekhara with the remark:

'Rajasekhara seems to have forgotten me.'

'By no means,' replied Rajasekhara staring into his face.

'Haven't recognized me yet. You saw me ten years ago in Rajahmundry at Ramamurti's. I'm Vemarajah Bhiravamurti. We're all near relatives—the son-in-law of your worthy mother's aunt was actually the son of my maternal uncle's aunt one generation removed. Not long ago my elder brother Sambayya spent a month at your house, and after he came back kept going on continually about the kindness you had shown him. He opened his box and showed us the cloths, too, that you gave him when he came away. When I saw them

I was filled with ecstasy at the thought that you, one of our relatives, were in such a prosperous condition!'

An old fellow who was lying down in the next room, happening to overhear this conversation, coughed and came out crying:

'Haloo, Bhiravamurti! When did you come?'

'Oh, ho! grandfather Prasadaravu! is it you? Pray how many days is it since you honoured the place with your presence?' queried Bhiravamurti.

'I've been on the spot for the last two months. I came with the intention of merely paying our relative, Rajasekhara, a short visit. But I was unable to resist his importunity, and so got caught here. Rajasekhara is the best of all our relatives, I want you to know,' said he as he seated himself.

'Grandfather,' asked Raghavacharya, 'what relation is Rajasekhara to you?'

'You just heard our relationship, didn't you? The brother-in-law of his maternal uncle was step-brother to my daughter's mother-in-law.'

While this conversation was going on, a woman's voice was heard calling several times, 'Sita! Sita!' On this Raghavacharya joined in with 'Sitama!' and added, 'your mother's calling for something inside.'

A brown little miss of about seven who was playing at cowries with other girls of her age in the veranda next the well, clad in a simple skirt, and holding in her left hand the cowries that she staked at play, and in her right a bit of chalk with which she kept tally, sang out, 'Coming, coming!' and ran through the porch towards the door of the west room, making the bells upon her feet tinkle merrily. This little one was Rajasekhara's second daughter. Arrived there, Sita stopped just outside and asked:

'Mother, what did you call me for?'

'Tell father dinner's ready, and that they may go and bathe,' replied Manikyamba.

Manikyamba was Rajasekhara's wife. Although neither so intelligent nor so well educated as Rukmini;

she was yet unmatched for cleverness in the management of her household affairs and in the culinary art. In form she closely resembled her eldest daughter, except that her countenance was somewhat maturer and her complexion a shade darker. Although at least thirty-four years of age, to see from a distance she was an exact counterpart of the younger woman.

At that moment Sita came running back into the room calling out:

'Papa, mother says the dinner's ready, and that you're to go and bathe,' and proceeded to the well veranda to play at cowries as usual.

'Prasadaravu, perhaps you'll bathe. Come to the well. Bhiravamurti, are you going to the Godaveri, or will you bathe at the well?' asked Rajasekhara rising.

'As this is *karttika* Monday, I'll go to the Godaveri, replied Bhiravamurti.

At this the whole assembly arose, took leave of Rajasekhara, and proceeded to their several homes. Rajasekhara himself walked into the west room. Manikyamba, who was inside grinding sandalwood on a stone, passed over to the door of the western area amid the jingle of toe-rings, and with one foot on this side the threshold and the other in the veranda, stood with her right hand upon the door frame and called out:

'Rukmini, your father's come to bathe; be quick and get him some water.'

Rukmini was engaged in cutting flowers for morning worship; but on hearing this summons, she called out, 'Coming!' brought the jasmine flowers and *tulasi* blossoms in a copper plate, hastily laid them upon the altar, and went into the kitchen area to hand her father the water. Manikyamba placed some unbroken grains of sandal-wooded rice in brass cups, and taking a mirror and an ash-box from their niche, brought them in and placed them beside the stool that stood near the altar. At that moment there came from within a widow of the age of forty. She had thrown

over her head a wet cloth wrung out, the pendent end of which served as a veil. Fixing a *bottu* on her forehead with ashes from the grate, she brought some clean water in a pair of silver drinking-cups and placed it by the stool.

When Rajasekhara had finished his bath, he let down and smoothed out his *juttu*,* tied the end of it in a knot, replaced his wet cloth (which had been spread out to dry), and entering the room sat down on the stool before the altar. After performing the *achamana*, he pinched off a little sacred ashes from the ball, wet it in the water, and with the three fingers other than the little finger and thumb, drew lines upon his forehead, shoulders, throat, stomach, and breast; then unlocking the shrine, he placed the images and *salagrams* upon a salver and began divine worship by repeating some *mantras*. By this time all the others had come from bathing, and seated themselves on the low stools arranged along the wall.

When all who were to go to dinner had gone in,† Manikyamba left the garden, and, shutting the middle door after her, sat down in the bedroom to fold betel and leaf.‡ Just then, at the street door, 'Rajasekhara! Rajasekhara!' were heard one after another a half-dozen cries like the shouts of a rustic in the fields. Manikyamba called out from within, 'Coming! coming!' but before she could reach the spot, there came a fusilade of rousing thumps upon the door as an accompaniment to the shouts. When at last she got the door unbolted, there stood by the door-post a huge black shape wearing an old, wrinkled face, the flat cheeks whitened by sweat mingled with sacred ashes

* The queue worn by all Hindu men.

† *I.e.* the men, women always eating after the male members of the family.

‡ An after-dinner refection. The nut of the betel-palm (*areca catechu*) is rolled in the fresh green leaf of the piper-betel with a modicum of slaked lime, and masticated. The preparation is highly aromatic, and very slightly narcotic. Its use stains the lips and teeth a bright red.

'*There stood by the door-post a huge black shape wearing an old, wrinkled face*' (p. 33).

thickly daubed upon the forehead; the earrings wagging; a head of white hair peeping out through the folds of an upper cloth in which it was wrapped; shoulders surmounted by a roll of black antelope-hide, swelled by the *darbha*-grass mat that was wrapped about the reddish tinted cloths within; and a shrivelled breast adorned with a hempen bag and a spouted pot tied to the fastening of the black hide and hanging down over the right shoulder. As soon as the door was opened, this form stalked straight into the west room, and finally stopped before Rajasekhara.

'Sastri, what is the name of your village?' cried Rajasekhara.

'Ours is Kanūragrahara,' replied the *sastri*. 'Our family name is Būlussu; my name is Perayya Somayazulu. Your fame is world-wide. Whether you give such abundant food to a dozen brahmans, or bestow alms, yours is an existence useful to the world; but what's the life of such a worthless fellow as I am good for?'

'This is *karttika* Monday. Won't you stop till night?'

'I'm an old man. I can't stop just now.'

'Somayazulu is fatigued; please go to the well and pour a few buckets of water over yourself. Dinner is just ready.'

'Let your dinner proceed. I have a request to make. I must have food cooked by my own hand. If you will have a fireplace purified with a little cowdung* and a few things got ready, I'll bathe and do my cooking.'

'There is only the one fireplace. You must oblige us by joining in our meal.'

'I'm bound not to eat women's cooking. But perhaps the persons who cook for your household are men?'

* Cowdung is a universal purifier among the Hindus, the cow being regarded as sacred. The floors of houses are cleaned weekly with it; mixed with water, it is used daily on front steps and before houses; its ashes are employed in applying caste-marks, and in exorcisms; while the crude article itself is one of other abominable ingredients administered to penitent apostates.

'My niece prepared the meal. In our house none but women ever do the cooking.'

'Alas, to say nothing of women's cooking, how am I to take food from a *niyogi?** If you will have a little rice and water put on the fire, I'll come and remove it.'

'It isn't convenient to-day. You must condescend to bestow yourself elsewhere this morning,' replied Rajasekhara.

'Ah, I have it,' cried Somayazulu reflecting a moment; 'yours from the very beginning is an eminent ancestry. What a pious man was your grandfather! and your worthy father, too! He was deeply learned in theology. I have no objection to eating in your house, but if I say that I've taken meals at one place, they'll ask me to do the same at another. So if I take my dinner here, you must keep the matter a secret. This is *karttika* Monday, so I'll run down to the Godaveri and bathe and be back in a minute. In the meantime please proceed with your dinner;' and Perayya Somayazulu placed his antelope's hide and hempen bag in the middle of the floor and went off to his bath. When he returned he spread the skin in the porch, unrolled his *darbha*-grass mat upon it, and sat down. Then thrusting his hand into his bovine mask † he began telling his *rudraksha* rosary and repeating his orisons with shut eyes. Seeing him hurry like a glutton and an eater of opium, those who were seated within before the leafen plates,‡ perceiving that the rice and curry (which was already served) was growing cold, cama and called him repeatedly; whereupon Somayazulu quickly laid aside his taciturnity and took his place before a platter. Then all sprinkled the *aqua lustralis* § and proceeded to take their meal.

* An inferior class of Brahmans—secular Brahmans.

† An imitation cow's face carried by such *yogis*.

‡ Brahmans seldom or never eat off metal dishes. Earthenware they regard as an abomination. Meals are eaten off plates formed of a number of leaves neatly stitched together with fine grass or bamboo splints. These are thrown away after meals.

§ Holy water sprinkled about the plates with the repetition of *mantras* to sanctify the food.

'I see nothing of Venkayya the waterman who brought the news-letter from Rajahmundry,' said Rajasekhara; 'where is he sitting?'

'Here I am, sir,' called out Venkayya; 'behind Somayazulu, at the corner plate.'

'This cooking is capital,' remarked Somayazulu; 'that of Nala and Bhima * is nowhere alongside of it.'

'Somayazulu,' remarked Venkayya slyly; 'the cucumber† you cooked in the rest-house yesterday wasn't nearly so tasty as this, was it?'

'What rest-house?' asked Somayazulu, starting.

'In Rajhamundry, yesterday,' continued Venkayya, disregarding the question, 'a merchant had a house-warming and gave a dinner to the Brahmans. Bolli Perayya did the cooking. There, too, Somayazulu and I sat in the very same row.'

Thus familiarly conversing among themselves they took their dinner, and, after washing their hands in the area off the west room, came into the porch belching and stroking their paunches, where they seated themselves. Though Somayazulu had really come with the intention of remaining several days, on the strength of what had occurred at dinner he now felt disinclined to stay, and at once partook of betel-and-leaf and went his way without even so much as asking a gratuity.

CHAPTER IV.

Reading the Puranas—The Estate of Rajasekhara—His Brother-in-law Damodarayya's History—The Story of his friend Narayanamurti—Fortune-Telling.

After dining Rajasekhara had a nap, and, taking some betel-and-leaf, came and sat down in his office. Already a number of the leading villagers had come in and seated themselves in positions befitting their rank. On Rajasekhara calling out 'Subrahmanya!' a voice from

* Famous cooks of old.

† Brahmans are forbidden the use of cucumbers.

within immediately replied 'Sir!' and a fair lad of fourteen came out and stood before him. He was Rajasekhara's only son. Two years after Sita was born another boy had come; but this child was fairy-struck within ten days after his birth,* and died. After that Manikyamba bore no more children. Subrahmanya's face was unquestionably handsome, except that upon the forehead there was a somewhat ugly scar where he had been burnt with a stick of saffron for convulsions when but three years old.† His eyes were large, his forehead lofty, his locks flowing and black. On his wrists were gold bracelets; in his ears a pair of earrings set with diamonds; while a ring of fine gold-work, studded with emeralds, glittered on his ring-finger.

'Subrahmanya, what's the reason you didn't come to dinner at noon along with the others?' asked Rajasekhara.

'I thought that as this was *karttika* Monday I ought to fast until the evening meal.'

'The First Book ‡ lies just inside on the table; bring it here, and go call the *sastri*.'

Subrahmanya brought the book and handed it to his father in accordance with the command, and then passed into the walk and down the steps. Here, catching sight of a black form approaching in the distance, he called out, 'Hurry up!' and returning informed them that the *sastri* was coming, and took his seat after placing the book in the middle of the porch before the company. At that moment up came the *sastri* himself, and took a seat with the others. He had an old torn shawl folded and thrown over his shoulder, while there dangled from his ears a pair of earrings

* The period of ceremonial uncleanness, when both mother and child are considered to be in special danger from malign influences.

† Branding is much resorted to by the Hindus. No child escapes it. The stomach is branded for colic, the head for convulsions, headache, etc.

‡ The *Maha Bharata* (the great epic of the Hindus) is divided into eighteen books. The first is here meant.

that here and there, through the wearing away of the gold, showed the lac inside. Rajasekhara was himself a classical scholar; but it was counted very respectable in those days to have any celebrated book read and expounded for one by another *pandit*. Hence their waiting for the *sastri* before commencing the volume.

'Pray, why are you so late in coming to-day?' asked Rajasekhara.

'I came and looked in once before,' replied the *sastri*; 'but as they said you were not up, and I had some business to transact with another leading man, I told them I would be back again by the time you were out, and went away. A little delay took place in talking with him. You must overlook it. Master Subrahmanya, open the book.'

Opening the volume, Subrahmanya began to read the poem in praise of Ganesa* of 'the trunk, the single tusk, and the pot-belly;' and when that was completed the *sastri* himself took hold and read the 'With joined hands will I supplicate,' and other prayers to Sarasvati, various hymns in praise of Vyasa† 'refulgent-bodied as the lofty cloud of blue,' and a number of others. Subrahmanya now found the place where he had left off the previous day, and read, in that part of the book where Arjuna goes to Dvarakanagara, the stanza:

> 'My monthly vow religiously performed—
> Broad Ganga with her sacred sister streams,
> The Himalayas grand, and kindred peaks,
> But chief thy lotus feet, adored—and all
> My former sins are fled, O Achyuta!'

The *sastri* entoning this began to explain its meaning, quoting in addition some things that were and some that were not in the poem. While he was making these explanations Subrahmanya took hold of the bit of stick which was tied to the cord of the book‡ and began twirling it about in his hand. Observing this

* The elephant-god, with whose praise every service is begun.
† The sage who is supposed to have written the *Maha Bharata*.
‡ The leaves of a palm-leaf book are strung upon a cord.

the *sastri* started, laid his finger along his nose, and demanded, 'Is it proper to treat the Book in that way when you're reading it?' Then he proceeded to tell those who were near a story to the effect that Vyasa actually sat upon the volume; and in reply to a question on the subject asked by some one in the company, he went on to say that unless Vyasa was actually passing by he never came into mind; and that he was then passing that very way, soaring into the heavens in his glorious chariot. And looking towards the sky, he shut his eyes and made obeisance thrice. In this way they concluded the First Book by twilight, and, bringing their reading to a close for that day, repeated the '*Svasti praja bhyaha*'* and other *slokas*, and went to their respective homes.

Relatives who were so far removed as the fortieth cousinship—some, too, for whom it was simply useless to refer to genealogical trees—bethought themselves of their relationship to Rajasekhara, and out of pure love for him kept constantly coming to his house with the modest intention of paying their respects and taking an immediate departure—only to remain for months at a time, sponging, and securing as prizes for themselves clothing and other articles. Leading men of the town and acquaintances, too, praised the capital cooking done in Rajasekhara's house, and dined there at least fifteen days of each month. Puffed up by their flatteries, Rajasekhara laid himself out to win their applause by preparing rich pastries, rice served with milk, and similar dainty dishes for them whenever they came. Even though the rice was not sufficiently boiled, or the sour sauce not hot, or the *dhal*† not browned, no one ever said that the food was not nice. Is not a dish obtained gratis always the most tasty? Some relatives when they departed would borrow a little money; and, though up to that time they had been in the habit of

* 'For the people, blessing!' A *sloka* is a passage of classic Sanskrit.

† A kind of pulse.

coming and going frequently, never afterwards could find leisure to return and wipe out the debt. He was a rich man, and everybody was his friend. But the Goddess of Riches wholly prevented him from perceiving whether even one of his host of followers was a true friend or not. These excellent friends, while seeking to rejoice Rajasekhara's heart with their praises and to afford him the happiness of Paradise in this world, as far as they themselves were concerned consented to receive the money and jewels, the garments and palanquins, which he lavished upon them, simply for the sake of his regard. Beggars without number came daily to relate the intricate tales of their miseries, who invariably finished up by asking him to bestow upon them a gratuity of some sort. All the representations of such people as these he believed to be simple truth, and never refused them aid. Brahmans got away with his money by representing that they were going to make a wedding for a son, or to conduct an *upanayana*;* or that they were going to offer sacrifices in person, or to build *choultries* and feast friends. Then there were frequently *nautches* of an evening at Rajasekhara's house, and presentations of the 'Rape of the Amaranth' and other plays for the amusement of friends. Rogues, too, brought their unsaleable rings and other articles, and by persuading Rajasekhara that no other good fellow but he knew the value of the stones set in them sufficiently well to buy to advantage, sold their very words for a high rate, even though they did not get much for the goods. Through the influence of the priestly clique of the place, Rajasekhara had determined to found a temple (one of the Seven *Santanas*†) and had commenced a pagoda to Anjaneya in the vicinity of the shrine called Rama's Feet, with black

* *Upanayana*, the induction of a young Brahman into the order of the 'twice-born,' by investiture with the sacred cord.

† *Santana*, *issue*. Issue has for its object the perpetuation of the name of the person whose it is. Hence anything that perpetuates one's name is called a *santana*. The following are held to be the principal or *sapta santanas*: (1) Construction of a temple; (2) The ascription of

stone brought from the Rajavara mountain. Although the work had now gone on for four years and was not yet half completed, the very workmen and sub-contractors who superintended the construction had become quite rich. He had thus got into a habit of disregarding his own wants and of sacrificing himself for the good of others; at which Prosperity became angry with him and attempted to fly away. But, unable to leave him all at once because of long acquaintance, she lingered a little longer. Poverty, learning how things stood, came occasionally and peeped in from just across the threshold—with the intention of taking possession so soon as Prosperity should give her place in the house. For the gratuities bestowed when Rukmini was married, Rajasekhara had contracted a considerable debt upon his lands. The interest of this debt was constantly growing;. but with this exception he had no embarrassments whatever.

Those who throve on Rajasekhara were many; but the principal of them all were Damodarayya and Narayanamurti. Of these two, Damodarayya was brother-in-law to Rajasekhara. Upon him they had bestowed no less a person than Rajasekhara's twin sister. She had died, however, after bearing but one son. This son was now fifteen years old. His name was Sankarayya. His mother having died before he was yet eight years old, he grew up in his uncle's house from his very childhood. It had been the desire of both his parents to give him Sita in marriage. After the death of his wife, Damodarayya had, with Rajasekhara's help, contracted a second marriage; but the girl on her wedding-day was under eight years of age, and only two years had now elapsed since she reached puberty and came to her husband's house. He had as yet no issue by this

---

a book to another; (3) The planting of groves; (4) The construction of tanks; (5) Building a town and charitably donating houses therein and lands adjoining to Brahmans; (6) Building *choultries*; (7) Hiding treasure in the earth and renouncing one's claim to it for the benefit of the finder.

second wife. From the very beginning Damodarayya had been very poor; and neither was the father of Rajasekhara wealthy at the time he gave him Rajasekhara's sister. Their former place of residence was Vasantavada. There, while Rajasekhara's father was having white-ant hills dug for the walls of his house, in a certain place he came upon a treasure in a brass pot. Whether he feared he would not be so highly respected in his native place after becoming rich, or whether he feared the envy of man, is uncertain; but at all events Rajasekhara's father brought along his wife and children—his son-in-law, too—and from that time forth settled at the base of this Dhavalagiri. In this neighbourhood he acquired lands, and here, after a time, he ended his days. Until the death of his wife, Damodarayya continued to reside in Rajasekhara's house—and to obtain money from others in his brother-in-law's name and appropriate it to his own use, covering the matter up so that it might not get abroad. When, later, his creditors came and worried him, Rajasekhara himself would hand out the necessary cash. But after his twin sister died, Rajasekhara, unable longer to bear Damodarayya's irregularities, one day gave him a sound rating. Damodarayya flew into a rage at this, and proclaimed that his brother-in-law had turned him out of doors with only the clothes he had on his back. He then went off to foreign parts, allowed his hair to grow long, cultivated a beard, and came back again in six months and went about the streets in the guise of a witch-doctor with a huge rouge *bottu* on his forehead. Having before that taken good care to put the cash he had obtained in a safe place, Damodarayya now built him a house with this money and dwelt apart by himself in a certain part of that very village. His witch-doctoring proved a daily success—so much so that if anyone in the place but got a thorn in his foot, he would have Damodarayya apply sacred ashes to it. In this way he was not only becoming rich, but was also growing daily in the esteem of the people.

Narayanamurti, the second friend, had been born of a good family; but, getting into bad company, he ran through his entire fortune, and became much reduced in circumstances. Nevertheless, he still kept up an outward show of affluence. Although his fortune was gone, Narayanamurti still retained at least the outward signs of wealth; so he visited frequently the house of Rajasekhara, and requesting him to keep his secret, would call him aside, make known his need, and ask for a loan. Rajasekhara well knew that the debt would never be repaid; but he was a person exceedingly desirous of standing high in the esteem of others, and besides, Narayanamurti had been the schoolmate of his boyhood, so he would place the sum asked in his friend's hand and let him go without allowing a second party to know of the transaction. With this money Narayanamurti bought gold-laced cloths, perfumes, and other expensive articles, and made elaborate banquets for his friends. Besides this, when creditors dunned him for debts which he had contracted elsewhere, Rajasekhara at various times had paid as much as three thousand rupees out of his own private funds to deliver him from the annoyance of debt. Two years before, the wife of Narayanamurti's uncle had died without issue, and he had fallen heir to her fortune of ten thousand rupees. On hearing this, Rajasekhara was greatly pleased. He went at once to Narayanamurti's house, embraced and congratulated him on his good fortune, and declared at the same time that there was no necessity whatever for paying off the debt owing him, and that Narayanamurti must keep all his money in order to live happily and respectably. Up to that time the necessity for repaying Rajasekhara had never approached quite so near; besides, Narayanamurti now had plenty of money, so he got into the habit of telling Rajasekhara repeatedly that if he needed it, his whole fortune was at his disposal.

One day, at about ten o'clock in the morning, while Rajasekhara was seated in his office with a number of visitors, Rukmini came out to the well, and from

there proceeded to the back-door, where she stood just inside talking with a neighbour's daughter who had come to throw the rinds of a pumpkin she had been peeling into the street. Just then a fortune-teller came that way with a basket on her head and a palm-leaf rattle in her hand. Staring into Rukmini's face, she stopped and said, 'Miss, you're going to meet with good luck very shortly; you're going to get a fortune. But you've got a grief in your heart, and you're pining to death over it. If you'll let me tell your fortune, I'll reveal exactly what's in your mind.' On hearing this, Rukmini called the artful one into the yard, and made her sit down behind the storehouse while she went in and brought some rice in a winnowing basket. Taking the rice in her hand, she touched it three times to her forehead, prostrated herself, made a wish, and let the rice fall back into the basket. Then the fortune-teller ran over her tutelary deities like one who had got them by heart, begging them to be propitious, seized Rukmini's hand and exclaimed, 'A fortunate hand! A rich hand! You've thought a thought; you've wished a wish; you've desired a boon; and now you're distracted as to whether it's a green fruit or a ripe one—a falsehood or the truth—whether you'll get it or not. It's not green fruit—it's ripe; not a falsehood, but the truth; and you'll get it right quick. Perhaps you ask, "Is my thought about a man or a woman?" For a woman it's a beard; for a man, a lac-earring,' she ran on, watching the workings of Rukmini's face closely. Observing it change slightly when she said 'a man,' she at once guessed the difficulty. 'You're thinking about a man. Your wish'll soon come to shore; your bread's buttered,' she said, and by further conversation learned all that was in Rukmini's mind. Having already heard that Rukmini's husband had deserted her, 'Your man went to the bad, and is wandering in foreign parts. But he's got such a passion for you that he'll be sure to be back after you within a month,' she said; and taking a root from her bag, she

tied it to Rukmini's arm with a saffroned thread, received an old cloth and a jacket as a reward, and, charging Rukmini that after she joined her husband she must give her a new skirt as well, went her way. Rukmini was made very happy, and went into the house dazed, praising the skill that had enabled the fortune-teller so exactly to ascertain the workings of another's mind.

CHAPTER V.

An Attempt to marry Sita—The *Byragi's* Fame—He practises Medicine—Janardana-swami's Feast—Rukmini loses her Coin-Necklace.

ONE morning Rajasekhara was sitting in his office after the transaction of business, when the astrologer came in, and, taking a seat, drew a pair of spectacles from a plaited palm-leaf case, mounted them on his nose, passed the string back over his forehead and under his *juttu*, and loosening four or five little bits of palm-leaf that were strung on a string of a book of that material, began to swing them back and forth, gazing the while at Rajasekhara's face.

'Astrologer,' said Rajasekhara, 'what alliance is best for Sita?'

'After careful reflection it would seem that the horoscope of Mantripragada Bapiraju's son is in every particular favourable,' replied the astrologer.

Mantripragada Bapiraju had long been desirous of making Sita his son's wife by some means or other, and of profiting by the relationship with Rajasekhara. Only recently, on the celebration of the goddess Sita's marriage-day in his house, not only had he made the astrologer the possessor of a fine web of girdle cloth, but had also further excited his avarice by promising him a still handsomer present if he should arrange a match with Sita.

'Bapiraju's son is a black fellow, and besides I hear he is dull at learning. There is a report, too, that he is already walking in evil ways through the influence

of bad associates. I will not give Sita to him. How is our Sankarayya's horoscope?' asked Rajasekhara.

'I have seen your nephew's horoscope,' replied the astrologer, 'and it is in every respect a capital one. But his natal star is in the third lunar mansion, while our Sita's is in the same. The *sastra* contains a *sloka* to the effect that in the harmony of these mansions destruction lurks for maid and lover: "*If the 25th, 23rd, 7th, 3rd, 5th, 14th, 13th, 12th, 20th, or 18th lunar mansions be the same for husband and wife, evil will result; but if, though in the same sign, the mansions or the quarters differ, the union will be happy.*"* The horoscope of Bapiraju's son is in every particular suitable—in it the Regent of the Trigon is in conjunction with the Regent of the *Kendra*;† but has no connection with the remaining 3rd, 6th, 12th, and 8th Regents. He is very lucky according to the *sloka* which says: "*If the Regents of the Kendra and Trigon be in conjunction, great good fortune will result, no matter what position the remaining planets occupy.*" What difference does it make about form and other trifles? Who knows how sensible a man he may become in another four years' time? Take my advice, and give the girl to him.'

'No, I'll not give the child to Bapiraju's son. When

* Hindu astrology divides the twelve signs of the zodiac into twenty-seven lunar asterisms or mansions, in which are supposed to reside the wives of the Moon (masculine), with each of whom their serene lord spends one day in succession on his monthly circuit.

† The annexed diagram represents the astrological *chakra* or wheel in general use among the Hindus for constructing horoscopes, and

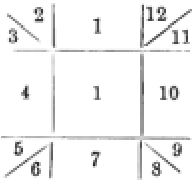

determining lucky and unlucky periods. 1 is called the *lagna*, or rising sign, and with the 4th, 7th and 10th places from it, *Kendra*; while the 5th and 9th places are called *trikona*, or trigons.

my sister died, she made me place my hand in hers and promise that I would give Sita to her son. Damodarayya, too, is constantly pressing me to give Sita to Sankarayya and keep him with me. Now, in case I give the child to another, he will taunt me ever after that I did so simply because my sister was gone. Besides, our Sankarayya is a very sensible lad. He is attractive in form, and possesses both education and modesty. I shall certainly give the child to him. You must examine the horoscope carefully once more.'

Perceiving it would be of no avail to oppose this determination, the astrologer gazed for a little at the sky in meditation, and then asked, 'In what quarter * of the 3rd mansion was Sita born?'

'The 2nd quarter,' replied Rajasekhara.

'Sankarayya's is the 1st quarter. True! it is certainly auspicious. According to the *sloka* which says, "*If they who are born in the same mansion and in the same quarter thereof be married, their lives will be in peril; but should the quarters differ, the union will be auspicious even though the mansion is the same,*" not only is there no harm, but it is positively lucky. Without fail betroth Sita to him, and have them married.'

'What time in the present year would be best for the wedding?'

'Since the *sloka* says that "*The months Magha, Palguna, Visakha, and Jestha are best for celebrating matrimonial unions,*"† the month *Magha* is a favourable one. In the dark fortnight, on the fifth Tuesday, the sun is in Aquarius. That is a capital time. The *sloka* —"*When the sun is in Aries, Gemini, Aquarius, Scorpio or Capricornus, marriage alliances may be contracted; when in other signs, they are prohibited*" —is my authority.'

'Is your daughter somewhat better of her illness?'

'By your honour's favour she is much better. The

* Each mansion is divided into four *padas*, or quarters.

† *Magha* corresponds to February—March; *Palguna*, to March—April; *Visakha*, to May—June; and *Jeshta* to June—July.

byragi whom you recommended the other day is a very clever man. He drove the evil spirit from our house in a twinkling. All the witch-doctors had given our little one up, believing it impossible to exorcise the demon that possessed her. For three days he gave her consecrated water to drink, and tied an amulet on her arm. The child has been easy from that very time.'

'My sister Subbama is quite unwell. There don't seem to be any good physicians in our village at all, and what to do I don't know.'

'Why not get the *byragi* to prescribe for her?' asked Raghavacharya; 'he won't take money even if you offer it him. I can't tell you to how many people in the place he has given medicine out of pure charity—and cured cases of long standing, too.'

'If he is so expert, won't you bring him round to our house for a little while at noon to see Subbama?' asked Rajasekhara; 'she's been unwell for some four days past, and we're in great straits about the cooking.'

'Certainly, I'll bring him. There's no uppishness about him. No matter who calls him, he'll come.'

'They say,' observed the astrologer, 'that he possesses the art of making gold. It is simply astounding what great men there are among these Gosains!'

'It's reported that every day he melts a farthing's weight of copper and transmutes it into gold,' put in Raghavacharya; 'now and then, too, he makes donations to Brahmans. Unless he posseses the art, where does his money come from?'

'Raghavacharya, is the Swami's Recital Feast getting on all right?' interrupted Rajasekhara.

'While we are sure of your honour's patronage, what can be wanting for the feasts? Last year the *Samkranti* feast was celebrated wholly at your honour's expense. It seems only yesterday or the day before. And—to-morrow is actually the *Samkranti!* The truth is, I came to ask a favour of your honour in regard to this very matter; but as Subbama is sick, I

thought it an unfavourable opportunity, and so did not mention it.'

'Last year I gave a hundred and fifty rupees; but as some weddings are about to come off among our people, I can give only a hundred this year. You must make out with that amount in some way or other.'

'Just as you think best. What does it matter about that? I'll do as you say.'

'Raghavacharya, bring the *byragi* to the house this very day without fail; and you have some other business to attend to afterwards, remember. The day is getting on—go at once. Astrologer, in case you are still in doubt, you had better examine Sankarayya's hososcope once more; and should it be necessary for you to consult with anyone, you're at liberty to show the horoscope to Lachayya-sastri as well.'

'As you please; but I have no such doubt,' replied the astrologer.

'If that is so, go home now, and come in later on.'

Thus dismissed, those present went to their homes. By the time Rajasekhara had dined and washed his hands, Raghavacharya brought along the *byragi* and introduced him to the house. Rajasekhara daily did him all kinds of good offices, and courted his favour assiduously. Notwithstanding that Subbama's illness disappeared immediately, Rajasekhara would not consent to let the *byragi* go, but, out of a desire to acquire the art of making gold, lodged him in his own house and paid him such attentions as were calculated to win his favour—supplying him with rice and milk at every opportunity, providing the fuel needed by the *byragi* to keep himself warm, and devoting himself to him in general. Several days passed in this manner, and meanwhile the Nuptial Feast of Janardana-swami approached. To celebrate this festival the people flocked in thousands from the surrounding villages until every house in the town was packed.

On the twelfth day of the bright fortnight of the month *Magha* all the requisite ceremonies of the Car

'Upon the upper part of the car where the god sat they placed the trunks of plantain trees' (p. 59).

Festival were in full progress. For four days they had been decorating the car, fastening about it cloths of various colours and bright-hued papers. To the ends of bamboo-poles they tied banners painted over with figures of Hanuman and Garuda,* and fixed these also upon the car. Upon the upper part of the car where the god sat they placed the trunks of plantain-trees bending beneath their clusters of green fruit, and tied to these garlands of mango-leaves and various kinds of flowers. Between the stems of the plantain-trees a pair of white lacquered horses faced the street, tossing their heads and lifting their feet high in the air as though drawing the car. Some ten paces in front of the car, men, thrust into distorted images constructed of plaited bamboo-splints covered with cloth and representing Anjaneya and Garuda, leapt and wagged their lacquered skulls in such a manner as to strike terror to the hearts of the children and country people who had come to see the sights. The priests hoist the images into a palanquin, descend the hill to the accompaniment of music, and seat Swami in the car after causing him to circumambulate it thrice. The crowds near pelt the god from below with plantains, while the priests and others seated upon the car ward off the blows with their hands, and ring hand-bells at intervals with shouts of 'Govinda! Govinda!' The people in hundreds immediately seize upon the cables attached to the huge wain and drag it along with such right goodwill that the roofs of the houses and the very street *pials* are like to fall. At that moment a musical procession stopped a short distance in front of the car, and a female put her hand to a drum and began to beat. No sooner was the roll of the drum heard, than the principal personages seated with the god came elbowing their way through the crowd, and, sending to the rear those who obstructed the way, themselves preceded the players and conducted the procession, that no interruption might occur to the music.

Rukmini, too, decked in all her jewels, and beautiful

* The kneeling griffin upon which Vishnu is represented as riding.

as a thorn-apple blossom, came that way and stopped beside a *pial* to watch the car. Her skirt fell in heavy undulating folds to her instep; over the left shoulder there came flowing down her back a gold-laced mantle woven with sprigs of lace; the dark petticoat, dotted with doves' eyes, that she wore, added a rarer grace to her beauty; the silver anklets and other ornaments upon her feet tinkled melodious music; except her right hand all the rest of her person was hidden in her mantle, but her ripe-brinjal-hued,* close-fitting silk bodice shone doubly brilliant in the soft sunshine from its partial concealment; and, to crown all, the orange-blossoms in her hair diffused a delicate perfume on the breeze, and rendered the Fragrance Bearer† worthy of his name. The women of this country, as a rule, consider it reprehensible to put on costly clothing and adorn themselves when their husbands are not at home; but when they attend a married woman's party on the occurrence of any happy event, or when they go out to witness the marriage festival of a god in the town, or the gatherings in honour of the village goddesses, they never fail to deck themselves out in rich cloths and costly jewels, even though they have to be hired for the occasion. How, then, shall I describe Rukmini's beauty at such a time? To satisfy the hunger of one's eyes they must actually behold (for no mere description will suffice) the *naïveté* of her sweet face, at that moment overflowing with the very essence of beauty. The black bands‡ encircling her large almond eyes endowed them with a rarer fascination; and the crescent *bottu* of rouge shone lustrous on a forehead that rivalled the half moon in its semblance of a smile. As soon as the car had passed her line of view there went by palmers plastered thickly over with the twelve upright marks, who, lighting lamps on iron stands and binding their

* Purple and gold, or warm brown.

† A title of Vayu, the air.

‡ Hindu women use a mixture of lampblack and oil to heighten the brilliancy of their eyes.

waists tightly about with their cloths, waved in one hand whisks of peacock feathers, and with the other dipped cloth rolls into oil, and lighting them, rubbed them over their whole bodies with such skill as not to burn themselves, the while receiving and throwing into the base of their lamp-stands the coppers showered upon them by the gaping crowd. As soon as this uproar abated Rukmini's mother and several other women started out together, passed the fruitstalls and copper-smiths' shops opened in booths by people from the neighbouring villages—threw cowries and pulse to the shouting cripples who sat on cloths spread by the steps at the roadsides—avoided the cunning pilgrims who, Benares *kavadies** stuck in front and pictures in hand, stopped those who came and went with the assertion that they could discover saints and sinners, reveal heaven and hell—and ascended the hill to see the god. Here the crowd was so thick that sand sprinkled on their heads would not fall to the ground. Stalwart men, desirous of offering fruit to the god, forced their way out of this living mass, and, overwhelmed in the crush near the temple gates, concluded that while the pressure was so great it would be as much as they could do to escape with a whole skin, and turning back when only half way in, fell out at the rear, no little pleased at their release. Others more powerful than they, forced their way to the very sanctuary itself, placed their offerings in the priests' hands, and then fell out again. The priests themselves came out one after another, and after wringing out their cloths (soaked with sweat) and enjoying a little breathing-spell in the cool breeze, entered the sanctuary to swelter once more in the terrible heat. One of the priests who had thus come out, catching sight of Manikyamba, took the fruit from her hand and went in and offered it to the god; then returning with some fruit and *tulasi* blossoms from the heap within, he

* Ganges water is carried by these pilgrims to all parts of India, and is highly prized by the pious.

gave these to her and placed his *sathagopa** on the head of each. Manikyamba turned back, and was about to pass the gate of the temple. Rukmini stood just behind, holding on to the end of her mother's cloth. Sita was standing on one side and an elderly duenna on the other. At that moment some one thrust his hand into Rukmini's neck from behind, and with a jerk wrenched off her coin necklace. Ere Rukmini could turn and look about her, both hand and necklace had disappeared. At her scream a dozen persons gathered around and attempted to catch the thief; but the rogue was himself in this very crowd, and joined the search for the culprit. So Rukmini and her companions returned home at nightfall greatly distressed at the loss of the jewel.

CHAPTER VI.

The Magician's Device on the Loss of the Valuable—News of the Death of Rukmini's Husband—Rukmini falls Sick—They consult a Diviner—Her Husband haunts her—Witch-doctoring—Alchemy—The *Byragi* disappears with the Money.

ONE morning, while Rajasekhara was seated upon the street *pial* cleaning his teeth, up came the astrologer in company with another Brahman and perched himself on one side of the *pial*. After eyeing from head to foot the other figure sitting profound—a silver-headed cane in his hand, his hair, beard and nails long uncut, and a great rouge *bottu* filling the space between his eyes—Rajasekhara asked the astrologer who he was.

'This worthy man,' replied the astrologer, 'is a great magician; he spent some time in the Maliyalam country, and gained a thorough knowledge of the secret *mantras*. Happening to be on the bank of the Kistna he has honoured us by coming here on a pilgrimage. His name is Harisastri. He has heretofore in various places restored lost articles in the twinkling of an eye. For the past

* A bell-shaped vessel graved with Vishnu's sandals. The act of placing it upon the worshipper's head denotes the remission of sins.

four years he has voluntarily lived the life of an anchorite.'*

Although the astrologer had known this worthy for only two days, he enlarged upon his history like one who could claim acquaintance with him from the very day of his birth, and recalling that verse of the *Daksha-smriti* which says, 'He who embraces the anchoritic state grows his nails and hair,' described him as above simply because he had these appendages long. Harisastri then boasted at some length of his magical power, and recited without faltering in the least, like one who had with considerable labour got them by heart, a list of localities where, he asserted, he had already restored lost articles. At this juncture the astrologer informed him that Rukmini had lost a valuable, and begged him to give them some trace of its whereabouts. Harisastri at once applied his spread fingers to the cartilage of his nose, and turned his gaze towards the sky. After counting his fingers for a moment with an air of profound reflection, he replied that the lost article had been carried off by some one who came and went about the house, and not by an outsider. Rajasekhara having by this time finished washing his face, all went inside together. Stopping in the hall, Harisastri remarked that as for restoring the lost article the whole responsibility rested upon him, and that he would come at noon and construct the magic figure, at which time all the household servants must be present. He then desired that a little rice be brought. The astrologer himself went into the house and brought the rice in a platter, at the same time calling all the menials whom he found in the house, in accordance with Harisastri's desire. Begging them to test the power of his magic, Harisastri stated that if anyone present would take an article and hide it secretly, he would tell that person's

* To every Brahman are ordained four *asramas*, or stages of religious advancement in this life, viz: (1) the *bramhachari*, or bachelor; (2) the *grihachari*, or householder; (3) the *vanaprastha*, or anchorite (4) the *yati*, or *arahat*.

name. With this remark he went out into the street. Rajasekhara handed his ring to one of the party, telling him to conceal it carefully. After he had taken his seat the *sastri* was called in and asked to point out the person who had hidden the ring. The *sastri* immediately put rice into the hands of all present, and bade them come one by one and pour it into the platter. He himself fell to repeating a *mantra*. Each one in his turn came and poured his rice into the dish. The *sastri* at once indicated a certain person to be he who had the ring. At this all present were filled with astonishment. Even Rajasekhara acknowledged him to be a great magician, and saluted him ; and, believing that the lost jewel would undoubtedly be restored by his magic power, again and again begged him to come without fail at noon. He moreover charged the astrologer to be sure and fetch him. The astrologer and Harisastri wended their way homeward with smiling faces, enjoying sweet communion. Before going to Rajasekhara's house at all, the astrologer and the *sastri* had secretly talked the whole matter over, and agreed that each should have half of whatever reward he might bestow. So, after deciding privately what plan they should adopt beforehand to give Rajasekhara confidence in the magician's powers, the astrologer, before they left home at all, had settled that he was to pour his rice into the platter immediately after the person who should hide the article, and that Harisastri should then declare this person to be the party who had concealed it. Thus the *sastri* was able instantly to point out him who took the ring.

After dinner they set out, the astrologer and Harisastri, with all necessary utensils, and came to Rajasekhara's house. Already the servants and other members of the household had been summoned. The astrologer began making inquiries in a tone sufficiently loud for the *sastri* to hear, as to who had accompanied Rukmini on the occasion of the car festival, and who were by when the necklace disappeared. He then approached

the *sastri* and whispered a quiet word in his ear, after which he moved off and engaged in conversation on some other subject. By this time Rajasekhara had arrived, and invited them into the house. Harisastri picked up his custodial* and withdrew, with the assurance that he would be back in a minute. After a slight delay he returned with his brass box in his hand and a copper bracelet on his right arm. A porch had been cleaned with cowdung and reserved for him. In this he drew, in lines of white, black, and green, a large figure. Placing the brass box he had brought with him on the abdomen of this figure, he opened the lid with the exclamation, 'Hail, Mother!' repeated a short incantation with shut eyes, and then turned towards Rajasekhara and desired him to bring him a sheet of white paper. At that time no paper was to be had except that from Kondapalli. Rajasekhara's son went into a room and brought him a sheet of this. While the eyes of all were fixed upon him, he tore the paper into eight equal parts, of which he laid one by his side and distributed the remaining seven among the company. By the power of the deity whom he served, he said, the name of the person who had stolen the article would appear upon that slip of paper. Placing the slip in the brass box he left it there a moment while he repeated a *mantra*, and then drew it out again and exhibited it to all with his own hand. Rubbing rouge upon its four corners from beneath, he drew upon it, with offertorial camphor, the talismanic letters and a magic diagram, laid it down, and commanded them to come and place their hands upon it in succession. Each one laid his hand upon the white paper as it lay in plain sight, and returning to his place watched with keen curiosity to see what would happen next. After all had touched the paper, Harisastri took it up, waved over it incense of benjamin, lighted some offertorial camphor, passed the slip over it four or five times, and handed it to Rajasekhara.

* A brass box for holding idols.

When he took the paper and examined it, there appeared written upon it in large characters the words 'WASHERMAN SARI.' On holding the paper up, the crooked characters were plainly visible to all; and when some one near took the paper and read the words aloud, all, with the single exception of a certain poor washerman, were filled with astonishment and delight, and fell to clapping their hands and applauding vociferously the *sastri's* skill and power of divination. Some who were present began to accuse the *sastri* himself of being the thief, and to assert that he was standing just behind when the necklace disappeared. But Sita declared that on that occasion Sarvi-gardu stood in their rear with some fruit in his hand; whereupon all concluded that the person who had stolen the jewel was none other than Sarvi-gardu the washerman. Rajasekhara and all the other members of the household believed the same. But when they demanded that he hand over the lost article instanter, the washerman, with tears flowing in one steady stream from his eyes to the floor, began to swear by his wife and children that he knew nothing whatever about the theft. Everyone knew, of course, that these were only crocodile tears; yet, notwithstanding all their threatening and coaxing, he still, with tears, declared that he was innocent, until finally Harisastri drew Rajasekhara aside and intimated that he had but to say the word and he would mesmerize the washerman and so make him restore the missing article. As the washerman had done his work most faithfully from his very childhood, Rajasekhara was unwilling that any injury should be done him, and simply dismissed him from his service. The washerman went to his home weeping, and declaring himself innocent. What the astrologer had in the first instance whispered in the *sastri's* ear was an intimation that he should write the name of the washerman Sarvi. When, however, he withdrew on a pretence of fetching his custodial, he had written on a slip of paper with onion-juice the words 'Washerman Sari,' omitting the *v*

through ignorance of spelling. After drying this slip and placing it in the box, he returned. When Raja-sekhara's son brought out the paper, the *sastri* tore it into slips. When, however, he put this into the box, he changed it, and drew out the original paper. As the two papers were exactly alike, no one had the least suspicion. His writing the magic letters on the paper with the offertorial camphor was for no other purpose in the world than to get rid of the smell of the onions. Smoking it afterwards in the benjamin fumes and over the camphor, was a device for bringing out plainly the letters which did not already show. In recognition of the brave deed which Harisastri had thus performed by the power of his magic, Raja-sekhara tied about him a web of girdle-cloth, and presented him with four rupees in cash, and that, too, notwithstanding the fact that the lost necklace still remained unfound. On returning home the *sastri* and the astrologer divided this reward of their services in equal shares.

When the sun was about three hours high on the morning of the day following these events, Rukmini was sitting alone in the veranda of the west room worrying over the loss of her jewelry, and reflecting with mixed feelings on the fact that though the period fixed by the fortune-teller had expired the very day before, her husband had not yet returned. At that moment a young man of about the age of twenty walked in, and, throwing down the bundle of clothes which he carried in his hand, gazed into Rukmini's face and burst into a flood of tears. Seeing this Rukmini herself fell to weeping, although wholly ignorant of any reason for so doing. The inmates of the house, hearing the sound of wailing, came running out to inquire what the matter was. The young man choked his tears, and in reply stated that Nrusimhu-swami, Rukmini's husband, while coming from Kasi had, on the way, at Jagannadham, on the ninth of the bright fortnight of the month *Pushya*, paid the debt of nature, and that he himself had per-

formed the crematory and other ceremonies. No sooner did they hear these words than the whole household with one accord fell to weeping uproariously. Rajasekhara, who was in his office, and the inmates of the neighbouring houses, hearing the sound of lamentation, came in and joined unreservedly in the family grief on learning the calamity that had befallen them. Those present who were more advanced in years then had them all bathe, consoling them the while by quoting scripture texts. After several days had thus passed a number of relatives and friends spoke to Rajasekhara about removing Rukmini's hair; but out of love for his daughter he would not consent to have that act performed while she was so young; and all were fain to concede that no trouble would arise from the omission, and that the course he had chosen was best.

The mind even of an enemy cannot but be shocked at the bare thought of the wretched condition, in this country, of women who have lost their husbands. The very parents who should console and aid them in forgetting grief for their husbands, pitilessly make the daughters whom they bore—now overwhelmed in a sea of sorrow at the loss of the lords of their life—aliens to all adornments, disfigure them by shaving their heads, and force them to sit, veiled, in a corner. They shrivel them up by neglecting to provide regularly even sufficient food to satisfy hunger, throwing them only a few grains of boiled rice in the afternoon when all the rest have dined. They permit them to wear no decent raiment, even though they desire to do so, allowing them only a coarse cloth without a border. Why a thousand words? The lives of those bereft of their husbands they make very vessels of sorrow, and lay them by like living corpses. Modest women regard death itself as preferable to surrendering to the knife of a heartless barber the beautiful tresses which, given by no earthly hand, were bestowed as an ornament at their very birth by the Supreme One, and which, from earliest childhood, they have oiled and combed and cherished

as they have life itself. All the hard and mean work of the house falls upon them. No sooner do they reach the home of their birth, than elder brothers' wives and younger brothers' wives regard them as slaves.* On festal occasions, so far from tolerating their mingling on terms of equality with others—let them only so much as show their faces and everyone abuses them for birds of ill omen. For these reasons the very term 'widow' strikes like a keen dart upon the hearer's ear. But call a female a 'widow,' and she at once flies into a towering passion at what she regards as a frightful piece of abuse.

This whole state now appeared, as it were, before her very eyes; and from the day she received the above intelligence Rukmini took to her room and left it neither day nor night, abandoned both food and sleep, and began to grieve and pine for her husband. Along with her sorrow some sickness or other also fastened upon her; but until she became so weak that she was unable to rise, no one discovered this fact. As soon as it became known, however, Rajasekhara called one Basavayya, a Jangam who was celebrated as an excellent physician, and showed him the sick girl's hand. Seating himself upon the cot where Rukmini lay, he took her left hand in his, and remarked that her pulse indicated fever. She had had, he said, the ague for several days, and, as they had not discovered it at once, it had become deeply seated. Quoting from his book of pharmacy the *sloka*, '*Mercury, cassia chips, rue, dry ginger, long pepper, black pepper, mace . . . root of nightshade, cobwebs, ground and black tulasi, betelnut, green paun-leaf . . . leaf of the chaste tree . . . and stems of ripe banyan-leaf, break up ague,*' he wrote these ingredients on paper, and for the time went home. By

* On the death of the husband, the wife, if young and without children or property, returns to her father's house. Here, owing to the prevalence of community of goods among the Hindus, there may be several brothers' families.

mid-day Rajasekhara had obtained all the necessary articles and sent word to the doctor; who, when he returned, had them triturated, made them up into powders, and told them to administer three powders three times a day with honey as a vehicle. As for diet, he prohibited only oil, pumpkin, spinach, acids, roots, and jac-fruit. He continued his visits in this way twice a day, examining her pulse and observing her symptoms. At first Rukmini's condition slightly improved; then delirium and other bad symptoms set in at night, and the fever began to grow steadily worse. When they called the doctor in and demanded why it had not yet abated, he quoted the words, 'A fever contracted when the moon is in the 27th or 17th lunar mansion continues for many days,' and stated that as this fever had set in under the 27th mansion, it would not soon be got rid of. Rajasekhara's confidence in this man's word was now pretty well shaken, and he called another doctor who practised in the place to see Rukmini. He felt her pulse and at once pronounced it to be bilious fever; but he asserted that in thirty-six hours he could make Rukmini's a constitution strong as adamant. Possessing, however, a larger stock of words than of drugs, he took refuge in a certain rule which says that 'Abstinence from food is the supreme cure-all,' and began to appoint her fasts. He declared incessantly that the fever must have its course for nine days; but seeing Rukmini waste away and grow weaker and weaker day by day, they paid no further attention to him, but abandoned his treatment and called in the first doctor again. He immediately regulated the diet and began the use of medicines as before. Through the efficacy of his prescriptions the disease at first gave some slight indications of turning; but it eventually proved to be not one whit the less virulent.

Meanwhile Manikyamba, actuated by love for her daughter, rose one Sunday morning at four o'clock, just as it was breaking day, and taking Subbama with her, and starting so that they should get there before anyone

else, went herself to the Temple of Koralama * to consult the oracle. When Manikyamba had burned incense, the *pariah* woman in charge of the temple placed herself *en rapport* with her patron deity, and impersonating Rukmini's husband, wailed out that he had died like a mateless bird in an evil land, and affirmed that out of love to Rukmini he had now come to take her to himself. At this declaration both Manikyamba and Subbama fell to weeping. After their grief had somewhat abated they gave the *pariah* woman the customary guerdon and went home.

Both at night in her dreams and by day when she shut her eyes, Rukmini's husband now began to appear to her. Sometimes, too, she heard him as it were talking to her; but she could not comprehend his words. Now and then she would cry out in her sleep, thinking that some one was seated upon her breast.

While matters were in this state Harisastri one day returned in another guise, and after examining Rukmini's pulse averred that it indicated demoniacal possession. They had the *byragi* apply sacred ashes and administer draughts of holy water; but Rukmini did not appear to derive the slightest benefit from this treatment. One day there came along a mendicant playing the *dakka.*† In his head-cloth was stuck a bunch of bird's feathers, a bundle of canes was swung over his shoulder, and on his back, suspended from the canes, hung a huge leather bag. On Manikyamba asking an augury, he looked into a palm-leaf book decorated with lines and figures, and said that on the day they went to the feast a wraith had alighted from a *juvvi* tree and taken possession of her daughter, but that it would leave her if exorcised with the lamp. He gave her a bit of root, and instructed her to put it in

* A village goddess. Their number is legion, and their worship very common among the lower castes.

† A small double drum-like rattle. A tiny ball of earth is fastened by a string to the centre, and made to strike each side in succession by rapidly twirling in the hand. These mendicants are called *buda budakkas*, perhaps from the noise made by this instrument.

a silver amulet and tie it to the fleshy part of the girl's arm. Thereafter he went his way with a rupee as his reward.

Manikyamba accordingly exorcised Rukmini with the lamp, but no good resulted even from that. One day Subbama, going into a trance, impersonated Venkatesvara, and declared that the whole thing was the result of his power; but if the mother, he said, would come to the hill and worship, vowing to him her ornaments and habiliments as she stood, all would turn out well. Manikyamba accordingly prostrated herself before the mountain god and vowed one of her jewels; but notwithstanding all this, Rukmini's health improved not a whit.

Harisastri then declared upon his honour that he would cause the demon to speak through the girl, and drive it out that very night. Ere the sun was yet two hours high he was on hand, and, after having the porch cleaned with cow-dung, drew the figure of a woman the full length of the floor in coloured lines, and so distorted that the bravest might well tremble at sight of it. After taking a bath he shook out his *jutta*, and plastered his face all over in one great saffron *bottu*. He then had Rukmini bathed and placed in the midst of the drawing in her wet clothes, and rubbed sacred ashes upon her face and stationed men all around to make kettle music. Touching her forehead with lamps so bright as to dazzle the eyes, and burning incense of such potency as to intoxicate even those who were well, he pronounced the cabalistic letters in a voice so loud as to make the children in the neighbouring houses quake, and seizing a cane fell upon Rukmini with eyes glaring as though about to beat her, shouting, 'Tell the truth as it is!' Rukmini had already lost consciousness, and was wildly gazing about her; so she affirmed, in accordance with what her mother had said after consulting the diviner, that she was Nrusimhuswami; that his love for his wife being insatiable he had taken possession of her; and that he would shortly take her

away with him. The *sastri* then rubbed something on her face to counteract the intoxication, and bade those who stood about carry her in as soon as she had regained consciousness, and apply cooling lotions. These directions given, Harisastri went home for the time. All that day and the next Rukmini lay weak and insensible. The next morning Harisastri again put in an appearance. The spirit that had taken possession of Rukmini was, he said, a stubborn one. It could be exorcised only by means of the supreme *mantra*; but he would yet drive it out even though he had to call into requisition the merit of all the austerities he had ever subjected himself to. He accordingly directed Rajasekhara to get ready ere night nine cubits of new cloth, a *maund** of *ghi* for the lamp, some flowers, six cubits of hempen rope, a few nails, and a brass vessel capable of holding a couple of quarts of water, and to have a room with but one door cleaned with cow-dung and held in readiness. Rajasekhara prepared everything carefully in accordance with these directions, and sat anticipating the *sastri's* arrival. It was after nine o'clock in the evening when Harisastri returned. He at once lighted a lamp in the room and placed his custodial near it, and, after drawing in the centre of the room a small design with rice-flour, seated Rukmini on it and mumbled a *mantra* for a moment. He then by a magic rite closed the four quarters of the heavens that the demon might not escape, sprinkled charmed water in the corners of the room, and commanded those present to take Rukmini out. When they had removed her he bolted the room door on the inside, but after a little came out and locked the door behind him. The spirit, he said, had during its lifetime gotten possession of the *Nrusimha-mantra* and would not give in to any deity whatever. By exerting his whole strength he had merely succeeded in binding it so that it should not leave the room. If, however, he used the griffin *mantra*

* Twenty-five pounds.

from the outside, it might succumb after a hard fight, but in no other way was the thing possible. He at once began the repetition of the griffin *mantra*—'*May you, most horribly mangled, become food for the griffin, the king of birds, the destroyer of all enemies, existent in the cabalistic characters Om, Khim, Kham, Ghrasi, Hum, Phat.*'

By the time he had twice repeated the incantation there were heard from within the room blows as of one person beating another. Then followed a heavy thud. The blows continued distinctly audible for the space of half an hour, when the noise ceased, and Harisastri, affirming that the spirit had been very easily caught, and that he must at once take it and blend it in the Godaveri, went alone into the room, gathered up all the articles it contained, and carried them off. From the following day Rukmini's sickness gradually abated and she began to grow rapidly better. Later, the Brahman directed them to take a copper plate, draw on one side

10	5	16	3
15	4	9	6
1	14	7	12
8	11	2	13

of it a figure of Anjaneya and the essential letters, and on the other a diagram (as here shown) containing fourteen squares numbered in such a way that they should amount to thirty-four however added. If this amulet were tied to Rukmini's neck, no manner of spirit could do her any harm so long as it remained. Rajasekhara, in addition to giving the *sastri* a length of girdle-cloth for freeing his daughter from the demoniacal plague, made him a donation in addition of one hundred and sixteen rupees.

When the *sastri* brought his image box that night he had in it only a few stone idols. When, after sending

everyone out, he sat quite alone in the room, he shut the door, drove the nails into the middle of the mud ceiling and tied the hempen rope to them, tore off a small piece of the new cloth and knotted the stone images in this at short intervals, dipped the cloth freely in the *ghi* and tied it by one end to the hempen rope, filled the vessel with water on the ground directly beneath it, spread the flowers neatly over the surface of the water, touched the lamp to the end of the cloth, and came out to await events. In two or three minutes the drops of burning grease with which the cloth was soaked began to drop into the water go-tap, producing a sound as of blows falling upon a human body. When it had burnt up to the stone images, these loosened and fell into the water with a loud noise; but owing to the flowers with which the bottom of the vessel was covered, it did not sound at all like the clang of brass. After the cloth was quite consumed the *sastri* went in and gathered up the soot and rubbish clean, and carried away all vestiges of the deceit he had practised.

Actuated by a deeply-seated desire to acquire the alchemical art, Rajasekhara still continued his constant attentions to the *byragi*, and courted his favour with an eye open to the coming opportunity. One day while the *byragi* was taking his ease after his morning repast, Rajasekhara approached and addressed him deferentially.

'Bavaji, is there such a thing in the world as the art of making gold?'

'There is,' replied the *byragi*, with a low chuckle. After some further conversation Rajasekhara clasped his hands with supreme reverence and devotion, and asked: 'Of what nature is this art?'

Thereupon replied the *byragi* that 'that was the supreme arcanum; yet would he reveal it to him;' and went on to relate that in bygone ages iron was turned into gold by means of the philosopher's stone, unknown in this, the Iron Age; that of old Sankaracharya * taught the art

* A disciple of Vishnu, and the originator of the *shanmatas*, or six creeds, in vogue among Hindus. He stands at the head of the Vedic

of transmuting metals to a toddy-drawer who made gold at pleasure, and at last joining the Yogis, communicated the secret to them and gave up the ghost; that his own preceptor had instructed him in this same art, but as the disclosure of the necessary *mantra* had been incomplete, it had never proved of any use to him; and that he could now make gold by means of vegetable saps only. All this as though he uttered it simply as a favour to Rajasekhara. As everyone, he said, would pester him to make gold, he desired that the matter be kept a profound secret. Rajasekhara bound himself to preserve the secret as desired, and prayed the *byragi* in many sorts to confide to him without delay the recipe for making gold. But to this the *byragi* objected. Householders, said he, must not employ this art; if they did, they would suffer loss of family. He would himself, however, make gold, and give it to such as had confidence in him; but he could on no consideration disclose the recipe.

Rajasekhara now conceived the notion of at least having some gold made for himself, and patronized the *byragi* with greater assiduity and reverence than ever. While he was one morning sitting with the *byragi*, after presenting him with some milk and sugar that he had brought, that worthy—the workings of whose face indicated that Rajasekhara stood high in his favour for the nonce—asked him to fetch two annas' weight of gold and a like quantity of silver. When he had brought these, the *byragi* tied both together in a rag, which he then proceeded to place on the coals before Rajasekhara's astonished eyes. After allowing it to remain in the fire for a moment the *byragi* squeezed out upon it the juice of a leaf, and after waiting a little while removed it with a pair of tongs, and placed in Rajasekhara's hand four annas' weight of gold. This only served to render him the more eager, and he begged the

---

system, and is the author of a celebrated commentary on the Sutras of Vyasa. He is said to have been born about A.D. 100.

'When he returned fan in hand, the byragi was blowing the fire through a bamboo joint' (p. 79).

byragi again and again to combine all the gold and silver he had in the house and turn it into gold at a stroke. He repeated this request with so much persistency that at last the Gosain gave ear to his prayer, and set him to gather together all the gold and silver in the house, and fetch it to him in a bundle. In accordance with this command Rajasekhara collected the jewels of the household, the silver plate and the cash, tied them up in a huge bundle, and brought them away to the *byragi* so secretly that not a soul in the house knew anything about the matter. The *byragi* immediately made a fire of cow-dung cakes, and had Rajasekhara place the bundle upon it with his own hands. He then covered it up and sent Rajasekhara into the house to bring a fan. When he returned fan in hand, the *byragi* was blowing the fire through a bamboo joint, and the bundle was plainly visible through the interstices of the dung-cakes. After throwing on a few more cakes and making a blaze, the *byragi* rose with the remark that he must go and fetch some necessary roots from Vamagiri, for unless he brought them in person and expressed the juice, the whole would not become gold. Until he returned Rajasekhara was to pile on the fuel, keep up the fire, and watch the bundle carefully. With this injunction away went the *byragi* for the roots, and though he failed to put in appearance again, Rajasekhara stuck to the spot and sent men to call him. They searched the whole hill, and, finding no trace of him there, supposed he had gone to some more distant hill for some scarce herb that he was unable to find, and accordingly returned to the village with this piece of information. The *byragi* did not return — perhaps because he failed to find the roots which make gold. Rajasekhara waited for him a whole day, when, on opening out the fire, he found in it, not gold and silver, but a simple white calx. Delighted that the silver had so easily been transformed into calx of gold, Rajasekhara concealed it carefully; but, for some reason or other, this substance seemed to possess neither weight nor any other characteristic of the calx of gold and similar metals.

CHAPTER VII.

Rajasekhara's Poverty—Death of Subbama—Conduct of Friends and Relatives—Journey to Rajahmundry—Bathing during the Eclipse.

WHEN Rajasekhara read, '*Griefs and ills by the hundred destroy human happiness; but where wealth is, there enters as through a wide-open door the most baleful calamity,*' and other *slokas* which teach that money is the root of all evil, he often used to yield to the influence which pious books exert, and long for poverty. Unlike Lakshmi,* her worthy sister is ever easy of access; so, no sooner did he frame the wish than the Goddess of Poverty immediately appeared and gratified his desire. Yet did not poverty seem quite so sweet after all as he had long anticipated. He had not now the wealth to bestow in charity that he formerly possessed, and consequently the host of blatant flatterers who had hitherto been in the habit of lauding him for an Indra and a Chandra,† gradually deserted him and began to curry favour with those who had become rich and prosperous by his aid. Yet was Rajasekhara unable to send away empty those who begged of him with outstretched palm, but denied with his hand itself what he could not refuse in words, setting before those who asked a meal such food as he had. (For this reason it is that the happiness of the hospitable man, be he never so poor, is always gauged by his poverty.) But none of those seeming friends who had formerly condescended to grace his feasts with their presence, now took any pleasure in them. Even for these charities some means was essential; and for a time Rajasekhara obtained money by pawning the brass utensils belonging to the house. Thus the household furniture diminished day by day, and the responsibility of guarding it grew light. After things had moved on in this way for a time, nearly

* The Goddess of Wealth.

† Indra, the Hindu Jupiter; Chandra, the regent of the moon—Adonis.

all the movable furniture about the house became transformed into baskets and hampers and wooden-ware. Being even then unwilling to cause pain by refusing anyone who begged of him, he began at the instigation of the Goddess of Poverty, and in spite of the fact that he had never before so much as known the word falsehood, to give empty promises instead of gifts. Surely there is no more potent agency than poverty in causing men to commit evil! For, though suffering thus keenly, he practised a certain amount of dissimulation, and endeavoured to hide his poverty from the eyes of others by wearing good clothes even at the expense of a less generous diet, and by giving to the poor, even though he went in debt for the means. What delusion it is, I know not; but mortals the world over take much more pains to make others think them happy than they take to actually attain to that desirable condition. Although the Scriptures paint in glowing colours the pleasures and advantages accruing from poverty, and abuse wealth as the root of evil, poor Rajasekhara thought each moment an age while asking himself whether this Goddess of Poverty would never take her departure. He now began in consequence to supplicate more and more that Goddess of Fortune whom he had before regarded with indifference. But the more enamoured he became and the more assiduously he wooed, the farther did the coy goddess recede.

Just then, of all times, Subbama fell sick again. Rajasekhara now got out of all patience, and rated her soundly for falling sick and causing him greater expense by her fasts and fooleries, her twenty baths daily, and her sitting around in wet cloths, at a time when he was so hard up for money. A Brahman who had come seeking work, and was going away disappointed, happening to be near, overheard this rencontre, and telling Rajasekhara that it was useless to abuse her, declared he would himself set to as a Brahman cook, and that they might let her stay sick as long as she pleased; and, in fine, showed plainly that so long as he

was there, who could surpass either Nala or Bhima in the culinary art, she might even die, if she wished, for all he cared. How much of truth his words contained will never be known; but at all events—whether because there was no skilled physician available, or because it was the duty of this same Brahman to superintend her food and drink—the disease grew worse, and Subbama was one day found to be *in extremis*. The family priest declaring the astral influence to be bad on that particular day, they carried her into the street and made her a bed on the ground by the side of the wall, tying up a mat to shield her from the gaze of the passers-by. That night, about nine o'clock, she—*mirabile dictu*—passed into the other world. All the members of the household held wake over the corpse that night until break of day, when, though they made every effort in their power from early morning, not one of the Brahmans in the village would come to their assistance. Rajasekhara then started out himself, and happening to find a bearer of corpses in the house of a dancing-woman, acquainted him with the circumstances; whereupon he fell to bargaining for the job, and, after finally consenting to carry the corpse to the burning ground for the small sum of sixteen rupees, rose and followed Rajasekhara.

It is a fact disgraceful to the whole Brahman caste that, even at the present time in the Telugu country, when anyone dies in the house of a Brahman, and more especially in the house of a *Smarta*,* his relatives and fellow-sectaries not only will not come and lend their assistance, as in other religions, but even though one go and implore them, actually make many excuses for their non-attendance, and conceal their faces from view. Where none will assist in this the most dreadful of all calamities, what is the advantage of embracing a religion? Or what harm can result from not professing any?

By the time the corpse left the house that day, it had

* The highest sect of Brahmans.

gone twelve o'clock; and when they reached home after performing the cremation, the sun was but two hours high in the west. Then followed the *sanchayana*,* and all the other obsequies prescribed by the rubric.

Friends and relatives now ceased to visit Rajasekhara as frequently as before. When they met him in the street, too, they attempted to pass by as though they did not see him; and when there was no alternative but to stop and talk, they cut the conversation short with two or three words. Those who formerly praised him to his face when he discoursed, now either manifested their assent by a mere shake of the head, or began to listen to his utterances with sneers. After a while both the headshaking and the sneers ceased—or rather passed into inattentive humming and hawing; and in course of time even these died away and gave place to all kinds of satirical remarks. Though both Rajasekhara and his wife and children were penniless, they inwardly derived no little comfort from the reflection that at least they had not squandered their wealth for any evil purpose, and were in consequence content with what little they had left. There were some, however, who perceived, and were unable to endure their happiness. These envious ones came to them under the cloak of friendship, and destroyed their peace by asserting that this, that, and the other one was slandering them. The very individuals who a thousand times before had praised Rajasekhara's liberality as largess, now began to condemn it for a sinful waste. Even they who had formerly reaped innumerable advantages off him, began now to point the finger of scorn when he passed along the street, and to jocosely inform the bystanders that this was a man who had squandered his whole fortune and become a magnanimous vagrant. Damodarayya, even, who used constantly to press him to betroth Sita to his son, now affirmed in the presence of various parties that he would never marry his son to that girl. When

* Collecting the ashes and bones of a burnt corpse.

this report reached Rajasekhara through a series of ears, he one day went and asked Damodarayya if it were true; he replied curtly that he would not have the ceremony performed that year. The very astrologer who, in writing Subrahmanya's horoscope, had asserted that in the whole world there was no one so lucky as he, went to the parties who had promised their daughter to the lad and made them refuse to give the child, by affirming that Subrahmanya's, of all the horoscopes he had ever seen, was the worst. Though suffering thus keenly from want of money, Rajasekhara was unwilling to borrow of others, and endured the misery of his changed condition stoically. Thinking, however, that he surely could not be without at least one true friend, Manikyamba and Subrahmanya approached him with the supplication that he should ask a loan either of Narayanamurti or some other person, and so obtain a little money for Subbama's *masika*.* Unable to deny their request, he sought an opportunity and asked Damodarayya, Narayanamurti, and a few others who had profited by him while conducting themselves as friends, for a loan. But these persons who formerly, when he did not want it, had been in the habit of declaring again and again, unsolicited and with every manifestation of pleasure, that they would be only too happy to let him have a loan, trust them for that!—now that he really needed it, made a thousand excuses, and regretted they were so short of funds. Though the majority ceased coming to Rajasekhara's house, a few, for a brief period, still continued to visit him. But these also, through fear that he might ask a loan of them, soon dwindled away, and Rajasekhara's dwelling, that had previously been constantly thronged with guests and filled with uproar, was left destitute of people to strut and stare, and became silent as the grave. But it did not long remain in this condition. What magic

* A monthly ceremony for a deceased relative, continued for a year after the death.

there was in the planting of its roof-tree,* I know not; but after a little it again became filled from morn till eve with men, crowded more closely than ever, and once more re-echoed to the sound of many human voices. Formerly it had overflowed with persons who, thinking one thing and saying another, acted with duplicity, and with poor people begging food and clothing. Now it was packed with straightforward individuals who had no hesitation in speaking out fearlessly what was in their minds, and with persons of wealth who demanded authoritatively the money due them, with which to buy food and clothing. Rajasekhara's goods, too, began to multiply day by day in such a manner as to keep the house crowded; for, although there was not so goodly an array of eatables as formerly at the morning meal, yet these were still Rajasekhara's chief care; and in his nightly dreams, at least, were a thousand times more abundant than ever before. While he was hedged in by these troubles, the same learned Brahmans who, only a short time before, had commended him for not suffering Rukmini's hair to be removed, now abused him right and left, and attempted moreover to frighten him with threats of writing to their priest, Sri Sankaracharyaswami, and having him expelled from caste unless he paid their clique a gratification of one hundred rupees. Because his home, thronged with creditors, was like a wilderness; because the village, filled with magnanimous souls who mocked at him and declared even his good qualities to be bad ones if he went into the street, was like a great sea; and because even death itself seemed preferable to a continued but ignoble existence in a place where he had so long resided respectably—he determined by hook or crook to pay off all his debts, leave the village, and take his departure to another place. Without delay he went to Ramasastri and raised five hundred rupees by mortgaging his house, entering into a bond to return the money in a year's

* A preliminary ceremony in building a Telugu house is the setting up of a pole at a time favourable for the commencement of such work.

time with interest; or, in the event of his being unable to repay the money within the period named, to make over the house to Ramasastri. With four hundred rupees of the money thus obtained, he wiped out all his debts. From the very day following that on which he gave the loan Ramasastri kept sending messages to the effect that he must at once clear the house and give him possession. Ever since first reading the *Skanda Purana*,* Rajasekhara had cherished a desire to go on a pilgrimage to Benares. Rejoicing that his desire was now, in this way, to be gratified, he determined to set out with his family for the purpose of bathing in the Ganges; and, after fixing a time for the journey under a certain peregrinatory sign,† when the influence of both moon and stars was favourable, he observed the caution, 'On the 1st and 9th, on Saturday and Monday, journey not to the east,' and obtained a cart with the intention of starting at two o'clock on the afternoon of Wednesday, the 13th of the light fortnight of the month *Palgu*. Their only pilgrimages up to that time had been from the bank of the Godaveri to the house, and from the house to the bank of the Godaveri; but farther from home than this they had never travelled before.

When Rajasekhara had brought the cart and tied it at the door, he charged them again and again to get all necessaries into it before the time fixed for the start went by. Manikyamba at once began bustling about, and packed the bandy full of lime baskets, hampers, and palm-leaf buckets, at the same time heaping in the street-door enough to fill a second cart. All the brass vessels and clothes-boxes which were to go in the bandy

* The second of the eighteen principal *puranas*.

† Hindu astrology divides the zodiac (which corresponds exactly to that known by us) into three equal parts of four signs each (*kandayas*) with reference to their supposed influences, as Aries, Cancer, Libra, and Capricornus, the signs auspicious for movements, journeyings, etc.; Leo, Taurus, Scorpio, and Aquila, those auspicious to stationary actions or employments; and Gemini, Virgo, Sagittarius, and Pisces, the four auspicious to both classes.

were as yet inside. Thereupon Rajasekhara came up, had the hampers and other rubbish taken out of the cart, and began to distribute them among the poor people, who, hearing they were going away, had come to see them off. The worthy Brahmans of the neighbourhood had not, up to that moment, so much as set foot outside their doors; but no sooner did they hear it reported that Rajasekhara was giving away his furniture than up they came, running with the speed of the wind. To those who were importuning her, Manikyamba distributed the baskets and other articles which had been placed on the ground because there was no room for them in the bandy. The boxes and brass utensils were next hoisted into the cart. Articles of furniture which formerly could not be stowed in half-a-dozen bandies, were now easily packed in one—and even then left room enough for several persons to sit. Notwithstanding the fact that Rajasekhara was in such a hurry, Manikyamba went off to bid good-bye to one or two neighbouring women who were her intimate friends, and dallied away not less than two whole hours. Rajasekhara, having in the meantime had the bedsteads tied upon the top of the cart and the children snugly stowed inside, now got angry. At this Manikyamba came and took her seat in the bandy; and the lean bullocks, which had been frugally dieted on a modicum of dry straw, with as much water as they cared to drink, ever since coming into the possession of the then owner, began slowly to draw the cart. Directly at their heels walked the bandyman, who, though a perfect miser as far as feed was concerned, began to exhibit great liberality in dealing out blows. The very poor low-caste people who had so often received alms from Rajasekhara accompanied them to the outskirts of the village, where, showering blessings upon the travellers, they turned sorrowfully back. The cartman, whether from eating opium, from drinking, from natural sleepy-headedness, or from all these combined, staggered and reeled along the road until, mounting the tongue of his cart, he seated

himself comfortably, and smoked a number of old half-consumed cheroots in such quick succession as to cover the sky with tiny clouds and supply those seated in the bandy with all the fragrance they could desire. Then he leaned back upon the boxes and dropped off to sleep as unconcerned as you please. The bandy barely seemed to creep, and in the meantime night fell. When, after a little, Rajasekhara peeped out, he could discover no evidence whatever that the cart was moving. Then he undertook to awaken the cartman, who was sleeping like Kumbha-karna.* Shouts had no effect whatever; and as for hitting him upon the bare feet, that only served to make the sleeper draw these appendages up, give vent to a groan, and turn over upon the other side. When with great difficulty they succeeded in rousing him, and got out to ascertain where they were, they discovered that the cart had left the road and was stuck fast in a field knee-deep in mud. All alighted, and by exerting their united strength succeeded in an hour's time in lifting the cart out of the mire and dragging it to the road. But so far were the poor bullocks from being in a fit condition to draw the cart, that it was actually necessary for some one to assist them along. So, as a return for the trouble they had taken in pulling the bandy until night, it now, being dark, fell to the lot of the riders themselves to perform that duty. All were heartily glad that this misfortune had befallen them at night rather than by day, for the clothes of the whole party were ornamented with mud flowers of all sizes and designs. Fortunately for them there were no spectators of their plight; had there been, they would have enjoyed no little sport. The cartman was a perfect Hercules, and with Rajasekhara's aid easily drew the cart. Behind came Subrahmanya leading the bullocks and women. Even had they gone

* The younger brother of Ravana, the sovereign of Lanka, or Ceylon, who carried off the wife of Rama. He seems to have been the sleeping Joe of the *rakshasas*, slumbering for six months of the year. His name signifies 'the pot-eared.'

afoot, they should have reached Rajahmundry in three hours; but as it was necessary for them to drag the cart into the bargain, they did not reach the house of Ramamurti, Rajasekhara's uncle's son, until twelve o'clock that night. All in the house were then fast asleep, consequently there was no one to open the door immediately on the noisy arrival of the bandy. After they had shouted awhile at the door, however, some one who lay in the porch rose and opened it. As soon as Rajasekhara's voice was heard, Ramamurti came out of the room in which he slept, embraced his brother,* and explained that they had expected them long before, and sat up waiting for them, but when nine o'clock even failed to bring them, they concluded that they had not started that day, and had taken their evening meal and just gone to rest; and what, he wanted to know, was the cause of their being so late? Giving as the reason for their tardy arrival only the explanation that their clothes and legs covered with mud to the very knee already divulged so plainly as to preclude any necessity on their part for repeating it, Rajasekhara withheld the one fact of their having drawn the bandy themselves. But when he handed the cartman the cart-hire due him, and told him to go, the fellow replied that he had had a very hard time of it, and that it was difficult to find a better pair of bullocks than his anywhere. In fine, after eulogizing his bullocks and himself at great length, he urged that he ought to receive a present. Rajasekhara, fearful that if allowed to talk longer he would divulge the fact that they had drawn the bandy, gave him a present in addition to his regular fare, and dismissed him as soon as all the things were out of the cart. Married women are prohibited from seeing others of their sex who have lost their husbands, immediately after dinner. Besides, that day was unlucky; so a widow, after first bidding all the reputable† women

* Cousins are, among the Hindus, regarded as brothers and sisters. This does not, however, preclude marriage alliances between them.

† Married women only are called by this term. It is considered by

go into another room and close the door, brought Rukmini in, and directing her into a separate apartment, shut the door tight. The females of the household then came out and conducted Manikyamba and the others to the west room, where, after the weeping and wailing over Rukmini's misfortune had ceased, they served up the meal that had already been prepared and kept in readiness, placing some dry-boiled rice before Rajasekhara. By the time the meal was completed it had gone three o'clock, when all retired to rest, and enjoyed a sound sleep.

Rajasekhara kept close indoors at Ramamurti's for several days. One day, however, he took the boat to Kōvūru, and there saw the place where of old Gautama did penance, and the spot where fell the fictitious cow,* bathed at the shrine Gōpada, and returned home at night. On another day he went to bathe at the Koti-linga† shrine, and there heard from a *sastri* the ancient story of Anjaneya carrying off a *linga*, and leaving it in Kasi‡—through which that city became celebrated. On

---

the Hindus a disreputable thing for any woman to be unmarried or a widow. The only unmarried women in India of marriageable age are courtesans and native Christian girls.

* 'The fictitious cow.' The story is as follows: While Gautama, the hermit god, dwelt on the south bank of the Godaveri, and did penance at the shrine Kōvūru, there came a twelve years' famine, and all the *rishis* flocked to him for refuge. Thereupon it came to pass that every day when he went out for his bath, etc., Gautama took a handful of paddy, sowed it in the sand of the Godaveri, and watered it. This, by the time he returned, was in full head, and ready to reap. On the food thus provided all the *rishis* subsisted. After the famine abated, these worthies, on taking their departure, demanded that Gautama should accompany them, and, on his refusing to comply with their request, fabricated a cow, which daily destroyed the green crop in Gautama's field. One day Gautama frightened it off with his stick, whereupon the cow and her calf fell dead. The *rishis* now charged Gautama with cow-murder (a most heinous sin in the eyes of an orthodox Hindu), and condemned him to expiate his crime by performing *chandrayana*—*i.e.*, by increasing the amount of his food one mouthful per day during the light, and diminishing it in like manner during the dark, half of the month.

† 'Linga,' a cylindrical oblong stone worshipped as the emblem of Siva. Kotilinga shrine means the shrine of 'the ten million lingas.'

‡ Kasi, the modern Benares.

yet another day he visited the fort of Rajarajanarendra,* and saw therein the spot where of old stood Chitrangi's castle, and that where Sarangadhara flew his doves. From the bystanders he heard also the story of how, of old, Amma Varu appeared to Rajarajanarendra and informed him that for whatever distance he might walk without looking back, the ground should become a fort; how, after walking straight forward for some distance, he heard a loud noise behind, and being unable longer to control his curiosity, looked back; and how a fort nearly surrounded by a gold wall immediately arose—with other tales of like nature. He then set out to visit the place where Sarangadhara's feet and hands were cut off; and, arrived at the hill, saw there beneath a lime-tree the stone slab on which the amputation was performed, observed that the whole of the surrounding landscape was bare, and entirely destitute of even so much as a blade of grass, and had a look also at the lake near by to which the *arahat* carried Sarangadhara and bathed him in its waters.

While in Rajahmundry Rajasekhara also made good use of his time in observing the habits of the people with a view to ascertaining whether there existed any diversity of manners between the townsfolk and the people who lived in the country. He began thus to acquire to a considerable degree true knowledge of the world. In that town they who displayed bracelets and rings, even though obtained by borrowing, and wore rich clothes, though brought on hire from the washerman's, were counted worthy of the highest respect. They were regarded as the most learned *pandits* who, though absolutely devoid of native ability, exhibited fine rings in their ears and wrapped huge shawls about their heads. All frequented the houses of the wealthy and eulogized their hosts as being superlatively religious and pre-eminently pious, though they had never once seen the interior of a temple in their lives, nor so much as breathed the Creator's name in their dreams.

* Rajarajanarenda, an ancient king; Chitrangi, his wife; Sarangadhara, his son. Amma Varu, the *maha sakti*, or Power of Evil.

As for genuine scholars and poets, their mouths and stomachs were always surfeited with *slokas* and verses; but, since their possessors were unable to make any external show, were seldom or never filled with food. No matter though they thrust themselves into a dozen rope-dancers' houses in a day, those who went about in scant breech-clothes, and with *juttus* knotted at the end as though they had bathed and performed their daily devotions, were eulogized for respectable men. In a word, though in secret a man committed a *lac* of evil deeds, granted only that he was irreproachable in the one point of external hypocrisy—those who were fully cognizant of the baseness of his conduct treated him, even in company, with greater politeness than they showed those who were of spotless reputation. How abominable soever their conduct was as regards righteousness, in the one matter of creed at least they were outwardly most pious. Individuals who were unable to build even so much as a wretched hut for a bosom friend who was suffering for want of standing shelter, expended thousands in the construction of temples for the use of stone images. Rajasekhara counted no less than one hundred and twenty-three temples which had fallen into ruins because deprived of incomes by the death of the builders; and then surmised that probably as many as ten million *lingas* into the bargain lay buried in the debris of temples which at some time in the past had crumbled to dust in this way. Except harlots, not a woman in the place could read a word. The education such women obtained served only to increase adultery, entangle men in their net, and bring ruin upon the town; but assisted not a whit the increase of learning, or correction of immorality.

Rajasekhara had proposed remaining there until the 7th, and then starting for Benares; but Ramamurti importuned him so strongly to tarry until the New Year that he could not refuse. In the month Palgu, on the day of new moon, there occurred a total eclipse of the sun. At the moment of seizure all the people bathed

in the Godaveri, and poured out libations* to their ancestors. Some, for merit, offered prayers to the nine planets, and made gifts of the nine kinds of grain† to Brahmans. A number of ritualists and old women began to wail with tears that it was all over with the sun. Those who considered themselves the wisest of this lot repeated *mantras* to drive away the demon that had seized upon the sun. Others, wiser even than these, knowing that it was a sin to have undigested food in the stomach at the time of an eclipse, fasted for at least nine hours before that event. All put *durbha*-grass in such dishes as contained food. The older ones, thinking that if pregnant women appeared out of doors on such an occasion they would give birth to deformed children, locked such females up in a room and bade them not stir hand or foot. Others again, obtaining possession of *mantras* by feeing those who called themselves *mantricians*, were repeating their orisons in water breast-deep in order the more easily to succeed in their object. Some simpletons who supposed herbs to possess peculiar efficacy at the time of an eclipse, were waving lamps and incense to the trees, and pulling roots, stark naked, and with *juttus* flowing. Holy Brahmans, asserting that charity performed at such a time was specially meritorious, stood in the stream knee-deep with cloths tied up so as not to get them wet, and bestowed water-alms upon fools and women.

Rajasekhara also bathed in accordance with the ancient custom; but he considered all who performed such acts as the above mere fools, and entered into a discussion with the *pandits* of the place on the subject of eclipses. While he held to his belief in the Jyotisastra,‡ he discredited the *puranas* only when these

* Of water poured from the hand.

† The nine kinds of grain proper to be presented with burnt offerings, oblations, etc., and to the gods and nine planets, one to each: (1) wheat, to the sun; (2) paddy, to the moon; (3) a kind of lentil, to Mars; (4) pulse, to Mercury; (5) Bengal gram, to Jupiter; (6) beans, to Venus; (7) sesamum, to Saturn; (8) a kind of pulse—*Phaseolus mungo*—to Rahu; (9) gram, to Ketu.

‡ The Hindu astronomy, the two principal treatises of which are named below.

were directly antagonistic to it. Quoting that *sloka* from the Sidhanta-Siromani, which says, '*The moon, moving like a cloud in a lower sphere, overtakes the sun (by reason of its quicker motion), and obscures its shining disc by its own dark body;*' and that from the Surya-Sidhanta, which says, '*The moon being like a cloud in a lower sphere covers the sun (in a solar eclipse); but in a lunar one the moon, moving eastward, enters the earth's shadow, and (therefore) the shadow obscures her disc,*'*—he argued at great length that when the sun is above the earth, granted the moon, owing to its higher rate of speed, to come between in a line with these two bodies, an eclipse of the sun must occur, and that this phenomenon is not caused by Rahu † swallowing it; that if what the *puranists* asserted were the cause of eclipses, we should be powerless to ascertain the intentions of Rahu and Ketu, and so could not foretell the time of an eclipse; that there would then be no reason in solar eclipses occurring at the time of new, and lunar eclipses at that of full moon only; that everyone knew that Rahu and Ketu had never appeared in the heavens; and, were they really of such size as to admit of their swallowing the sun and moon, how was it they never showed themselves at the time of an eclipse? and even granting that Rahu swallowed the sun or moon, there was no satisfactory reason for an eclipse being visible in one country and not in another, as the *panchangu* showed was the case. No suitable answer to these arguments suggested itself to any of the *pandits* present; nevertheless, they shouted tremendously. As for the spectators, they understood not a word of the discussion,

* Translation of Asiatic Society of Bengal from the Sanskrit.

† Rahu, the moon's ascending node, regarded by the Hindus as one of the nine planets, in the form of a monstrous serpent or dragon. Ketu, the moon's descending node, or *cauda draconis*, the red serpent into which the trunk of Asura Sainhikeya, severed from the head (Rahu, *caput draconis*, as above) at the churning of the sea of milk, was changed, and which, with Rahu, is said to swallow the sun and moon for betraying them.

and, in consequence, applauded as best men those who bore the title *sastri*, because they brayed the loudest, and sneered at Rajasekhara's arguments as Buddhistical. Than the pleasure necessarily consequent on jeering at another, they possessed no higher enjoyment; so the choicest of this lot of ignoramuses, who knew not even so much as the smell of learning, made all sorts of sport of Rajasekhara, and enjoyed to the utmost all the amusement they could derive from the occasion.

In the meantime the termination of the eclipse approached, and all rushed to take the release-bath. The females, after bathing, had gone on ahead and done the cooking; so, when all danger to the sun was quite past, the others followed suit, and ate their first meal that day by lamp-light.

CHAPTER VIII.

The New Year—Rajasekhara's Journey—A Rajah is Sunstruck in the Vicinity of Rajanagara—They meet a *Yogi* near the Black Lake—And are attacked by Highwaymen—Rukmini's Death.

AFTER daylight on New Year's day * Ramamurti called a barber and had him anoint Rajasekhara and Subrahmanya. The anointing and bathing of the male members of the household at an end, all the females followed suit. Then all, in accordance with the national custom, partook of margosa flowers and bits of green mango with sauce of fresh tamarinds, dined at mid-day on pastries, and observed the day as a feast-day. Instead of getting all the enjoyment possible out of a holiday, as they should do, the people of this country dine at a late hour, and harass their bodies more severely than at other times. After the mid-day heat had somewhat abated Ramamurti took Rajasekhara along and proceeded to the temple of Venugopalaswami to hear the new *panchanga* read. Already the astrologer had placed before him in a platter some unbroken rice coloured

* In the month Cheitra, April—May.